

BÁTHORY TÉKA

MINORITATES

1

Máté László

TISZTA BESZÉD

Máté László

TISZTA BESZÉD

MÁTÉ LÁSZLÓ

TISZTA BESZÉD

BADACSONY – SÁROSPATAK
2024

Szerkesztő bizottság:

Bereczki András, Bolvári-Takács Gábor, Laczházi Aranka,
Pomozi Péter, Pusztay János

A kötetet szerkesztette: Pusztay János

Felelős kiadó: Kéri Szabolcs

Borító: Árkossy István

© Máté László
© Collegium Fenno-Ugricum
© THE

ISBN
978-615-5589-33-1

Készült:
OOK-Press
Veszprém

TARTALOM

Előszó	9
I. ... a jellem szerzetese volt... (Peéry Rezső)	13
Stószai Miatyánk	15
Márai vagy Fábry?	18
Fábry Zoltánnál Stószon	21
Fábry Zoltán megkövetése	24
Fábry Zoltán hitvallás	29
Fábry Zoltán a stószai őrhelyen	32
Fábry Zoltán: Stos via Kosice	42
„...a kisebbségi helyzet maximumra kényszerített...” – Gondolatok Fábry Zoltán születésének 110. évfordulója elé	51
Százhusz éve született Fábry Zoltán	54
Elmaradt találkozás Fábry Zoltánnal	63
A jellem szerzetese volt és maradt... – Ötven éve halt meg Fábry Zoltán	65
Fábry Zoltán: a felelős ember – a felelő ember	68
II. ...nekem küldetésem van... (Győry Dezső)	77
Amikor a hettiták elfelejtették atyáik nyelvét,... – Kilencven évvel ezelőtt született Ozsvald Árpád, felföldi magyar költő	79
Hajdók Géza vállalta!	88
Győry Dezső, az újságíró	90
Dobos László küzdelmei	95
Dobos László intelme	104
Dobos László hazatért	107
Czine Mihály-díj	109
Czine Mihály és a határon túli irodalom	111
Czine Mihály közöttünk	120
Czine Mihály hűségében	124

III. ...Košice megtagadta Kassát... (Fábry Zoltán) 129

Önfeladásunk lépcsőfokai	131
Trianon 100	133
Nagyon fáj	141
Megdöbbszent nagyapa	147
Kettős identitás?	149
Kazinczy és Kassa	152
A kassai magyarok apostola volt	156
Kassa és vidékének magyarsága az ezredfordulón	159
Kassa: nyelvművelés, nyelvmentés	168
Megemlékezés a kassai zsidók elhurcolásáról és mentésükről	177

IV. ...azé az ország, aki teleszüli azt... (Németh László) 181

Volt egyszer egy Amerika	183
Tüskék a köröm alatt	185
Takács András: A legkisebb fiú vándorlásai II.	188
Szegregáció vagy integráció?	192
Pálmai Rudolf (1926–2008)	195
Pozsgay Imre üzenete	198
Nyelvvédelem – nemzetvédelem. Pomozi Péter 60.	202
Számvetés – lelkiismeretünkkel	209
Dr. Mázik Mihály alkotásokban bővelkedő 75 éve	212
Mezei Sándor sirató	216
Bensőséges megemlékezés és kopjafaállítás Magyarbördön	219
Madarász professzor kitüntetése	222
Emlékek Kötő Józsefről (1939–2015)	226
Két Tárkány	229
Korparancs: paradigmaváltás	233
Józsa László, a szemérmes futballkirály	242
Gombaszögsirató	245
CSEMADOK	249
Az elnök vallomása	251
A Rozsnyói Pedagógiai Iskola nyolc éve	254

V. ...s minden idő, amit nem szívünkkel érzünk meg, elveszett idő... (Márai Sándor)	259
Laco Novomeský emlékművet kapott Stósz fürdőn.	261
Rákosi Ernő képei a Löffler Múzeumban	266
Máthé János szobrászművész halálára	268
Hascsák József embersége és művészete	272
Bartusz György 80	275
VI. ...a szlovákok végzete a magyarok... (Vladimír Mináč)	277
Szlovákot keresnek	279
Rudolf Schuster könyvbemutatója Kňazovický sebészprofesszorról	281
Rudolf Schuster lépcsői	284
Rudolf Schuster brazíliai fotói	287
Közép-európai mérce. Párhuzamok Rudolf Schuster és Herkely György életében	290
Mikszáth palócai	302
„Nincs magyar igazság, szlovák igazság, csak egy van: igazság!” Madách Imre Az ember tragédiájának szlovák fogadtatása	305
Kónya Annamária – Kónya Péter: Szlovák reformátusok a XVI–XVIII. században	317
Krúdy Gyulával Felső-Szepességben	320
VII. ...az nem lehet, hogy a kerék mindig lefelé menjen... (Édesapám)	327
Sáríka, bocsáss meg!	329
Égő torony	333
Szülőföldi emlékserepek	339
Szomszédolás	346
Isonzói kegyelet	350
„Besúgóságom” története	356
Az nem lehet, hogy a kerék mindig lefelé menjen! Összegzés	367

ELŐSZÓ

Márai Sándor megállapítása *A kisebbségek sorsa világszerte tragikus* egyformán találó a múltra és jelenre vonatkoztatva. Nem hiszem, hogy valaki megkérdőjelezné az író frappáns értékelését, aki Európa több országában élt (Magyarország, Németország, Franciaország, kétszer Olaszország, illetve az Egyesült Államok Keleti- és Nyugati-partján, de igazi hazájának a magyar nyelvet tartotta, azt a legmélyebb sorsközösséget, amivel folyamatos párbeszédet folytatunk őseinkkel.

Már a népcsoport megnevezéssel is probléma van, mert *a nemzeti kisebbség* helyett minálunk *a nemzetiségi kisebbség* a használatos, amit én *a kisebbség* szóhasználattal igyekszem áthidalni. Igaz, ez pőrén a kevesebbet jelenti, ami miatt belénk rekedt egyfajta kisebbségség, gátlásosság. Kőbe vésett igazság, hogy a békeszerződéseket a győztesek írják; a kisebbségek törvényeit, szabályait pedig a többség. Százesztendőskisebbségi sorsunkban csak a prágai tavasz idején kérdezték meg, hogy mit akar a (cseh)szlovákiai magyar kisebbség, s lett nemzetiségi alkotmánytörvény (144./1968)/, és egyéb minket is partnerként kezelő rendelkezések. Igaz, csak rövid időre, hogy aztán a visszarendeződés keretében azt is elvegyék, ami korábban volt. Pedig az ideológiai mantra azt terjesztette, hogy mi már szovjet mintára megoldottuk a nemzetiségi kérdést?.. Megjegyzésemért, hogy ha valami létezik, akkor az problémákat is generál, komoly retorziót és nacionalista megbélyegzést hozott. (Hasonlóképpen jártam akkor is, amikor a demokratikus centralizmus (?) elvét megkérdőjeleztem, mondván: ha valami demokratikus, az nem lehet centralista, és ha centralista, az nem demokratikus!/ De az állandó lojalitás hangoztatása és megkövetelése a kisebbségek esetében egyéni és közösségi szinten inkább kontraproduktív, mert politikai abszurdítás: lojalitást várni egy nem szeretem kisebbségtől!

A mi Fábry Zoltánunk munkásságának döntő részét a nyelvvédelem és a kisebbségvédelem jelentette. Közvetlenül a halála előtt önmaga készítette leltár szerint ötvenéves írói munkássága

(1920-1970) az első írástól szinte az utolsóig kisebbségi fogantatású volt. Az erőszakos és fondorlatos asszimilációval szemben a tudatosan vállalt kisebbségi sors hirdetője volt: *Légy nyelved hűséges szerelmese, őrzője és megtartója. Senki más itt ezen a tájon helyetted a munkát el nem végezheti.* Németh Lászlóval együtt vallotta: *A kevesebb joga az élethez, hogy különb..., a kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni.* Ennek az érvényesítése elsősorban önmagunkból való kiindulást jelent, tudatosítva azt, hogy csak áldozatok árán tartható meg a nyelv. Ebben pedig mindenkire szükség van; nem a kizárás, hanem az összetartozás lehet vezérlő elv. A politika helyett, amely inkább a kiszorítósdira épít, szegényít, gyűlöletet szít; jobb kötőanyagnak bizonyul a kultúra, mert az gazdagít és az összetartozást erősíti. A kisebbségi sors pluszhozadéka: alázatra nevel, és a kétnyelvűség az egyénnél divergensőbb gondolkodást eredményez.

Fogyasztói világunk lélekrombolása, ebben a globalizált zsidósági káoszban érzékeny témának bizonyul egy nemzeti közösséghez való tartozás megvallása, bagatellizálva az egyén kötelességeit egy nyelvi, nemzeti közösséghez való tartozásban, pedig szülőföldem, anyanyelvem Istentől kapott ajándék – születésünkkel kijelölt helyet kapunk a világban –, mellyel törődnöm kell, és ez nem önkéntes feladat, hanem erkölcsi kötelesség életünk hatékonyabbá és erkölcsileg jobbá tételének az eszköze. Úgy tudjuk/tudtuk, és az élet parancsa is azt diktálja, hogy a kisebbségi közösségek egymást tudóbbak, alázatosabbak, empatikusabbak egymás iránt, ami sokat veszített a fényéből, de vannak hagyományaink, amelyek az egymás iránti szeretet és szolidaritást megerősítik. Mert a családban kell elsősorban elmondani, hogy kik vagyunk, s folytatni tovább kisebb és nagyobb közösségeinkben.

Itt Európa kellős közepén, a Kárpát medencében, különböző etnikai települések ékelődnek egymásba, ez a magyarságra – többségire és kisebbségire – a német és a szláv tengerben különleges feladatot ró, hogy az őseink által miránk feltárisznázott nyelvünket és kultúránkat megőrizzük, és tovább adjuk az utáunk jövőknek. Itt még egyszer Márai Sándort kell idéznem, aki szerint *Magyarország /és a magyarság- ML/ csak a minőség igényével lehet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunkban középszerűnek lenni.* Márai nemcsak ragyogó stílusza volt, hanem a tiszta beszéd

megtestesítője is, aki – több világnyelv ismerete mellett – csak magyar nyelven írt, és – magyarul hallgatott!

Bennünket a hűség és reménység megmaradásra kötelez!

Máté László
Kassa, 2024. január 31.

I.

... a jellem szerzetese volt... (Peéry Rezső)

STÓSZI MIATYÁNK

Az idei Fábry Zoltán Közéleti Napok is a hagyományos stószai megemlékezéssel zárultak: megkoszorúzva a Fábry Emlékházon lévő emléktáblát, illetve Fábry Zoltán sírját a stószai temetőben. A véletlen úgy hozta, hogy ebben az időben került sor hálaadó istentiszteletre a stószai evangélikus templomban. Jőmagam is az istentiszteletre készülő hívekhez szegődtem, folytatva azt a tradíciót, hogy a Fábry Napok Stószra látogató résztvevői az egyre apadó evangélikus gyülekezetben is megemlékeztek a település nagy szülöttéről. Régebben az is megesezt, hogy a népes emlékezők között ott volt az evangélikus egyház néhai püspöke, a jászóvári premontrei apát, diplomaták, nagykövetek, illetve más egyházi és közéleti személyiségek. A mostani vasárnapi hálaadó istentisztelet nem Fábry Zoltánért szólt, hanem Schreiber Istvánéért, Ida néniért, aki családjával együtt a Fábry-portával átellenben, a Bódva jobb partján lakott, és akinek a családja ezernyi szállal kötődött Fábry Zoltán családjához. Ida néni két évvel ezelőtt a stószai temetőben lett Fábry Zoltán szomszédja.

Ida néni előtt sógorasszonya, Róza néni, segített Fábry Zoltánnak világtalan nővérének a gondozásában. Ő kísérte az iskolába, templomba, a faluban tett sétáira. Fábry Olga úgy ismerte már a stószai utcákat, hogy Schreiberékhez is bármikor átsétált a Bódva nem éppen biztonságos hídján. Amikor a gyakran betegeskedő Olga meghalt, Fábry Zoltán is elhatalmasodó betegsége miatt szintén Schreiberék gondozására szorult. Kezdetben Róza néni, majd Ida néni látta el: főzött, mosott rá és néha még takarított is Fábrynál, amit azonban Zoli bácsi nehezen viselt, mert könyvei, kéziratai nemcsak az íróasztalon heverték szanaszét, hanem körülötte a padlón, polcokon, szekrényeken, egyszóval: mindenütt. Ida néni így gondozta Fábry Zoltánt az 1970-es esztendő májusának utolsó napjáig, amikor a „stószai őrzőnek” az éjszaka folyamán utolsót dobban a szíve. A Fábry-ház látogatóinak Ida néni jellegzetes mántás magyarsággal szívesen beszélt Fábry Zoltánról, mindig a legnagyobb tisztelettel és a legnagyobb elismeréssel, igazolva azt, hogy Fábry Zoltán személyiségének morális kisugárzásával kivívta szűkebb és tágabb környezete, elsősorban szülőfalujának méltó elismerését.

Ida néni nemcsak Fábry Zoltánt gondozta, de igyekezett segíteni a mostoha sorsra jutott stószói evangélikus gyülekezetben is. Kezdetben presbiter férje mellett, majd megözvegyülve, családjá, gyermekei támogatásával. A második világháború után a mánták – akárcsak mi, itteni magyarok – állampolgárságuktól megfosztva földönfutóvá lettek szülőföldjükön. 1945 mindenüket elvitt. Azóta nincs állandó lelkésze az evangélikus gyülekezetnek. Évtizedeken át néhány stószói evangélikus család folytat megható küzdelmet az elárvult és egyre apadó gyülekezet megtartásáért: hitükért, anyanyelvükért. Ida néni ebben a küzdelemben a legtöbbet vállalta. A legnehezebb feladat a rendszertelen templomi együttlétekre a lelkész biztosítása volt. A hívek kitartásának eredményeként 1994-ben – német támogatással – felújították templomukat, és a szertartások rendszerét is sikerült állandósítani, mert Stószon a hónap második vasárnapján van evangélikus istentisztelet, amelyen minden alkalommal elhangzik egy zsoltár, vagy dicséret német nyelven és a Miatyánk. Életében Ida néni választotta ki az aktuális éneket, ez a hagyomány a Schreiber-családra szállt. A templomi padokban ott vannak a svabach betűkkel nyomtatott német énekeskönyvek.

A több mint másfél évtizede felújított templomba mostanság bevette magát a novemberi hideg. Az imádkozás, a közös éneklés oldja a dermedtséget, s az egekig szálló szépséges szimfónia a prédikáció után hangzik fel, amikor a hívek ajkán megszólal a *Vater unser...*, *Mi Atyánk...* Én magyarul mondom, de hangom elveszik, már inkább csak suttogom, hogy halljam az isteni magasságokig érő őszinte és felszabadult emberi hitvallást. Valami katartikus élmény kerít hatalmába, mert én még ilyen szívből fakadó Miatyánkra, mint amit ott vasárnap Stószon hallottam, nem emlékezem. Már ezért is érdemes volt a stószói evangélikus templom küszöbét átlépnem. S még valamiért!...

Amikor a szertartás végeztével a fiatal lelkész bejelenti az aktuális információkat, a végén örömmel azt is elújságolja, hogy gyarapodott a gyülekezet: a kántornőnek november 4-én kislánya született! A bejelentést örömteli sóhaj követi, valami olyasféle, ami a betlehemi kisdéd születésekor is felszakadhatott. Mintha Stószra is egy kicsi Megváltó érkezett volna, a hívek szíve csordultig teli örömmel, mosoly ül az arcokra, és mintha azt mondanák egymásnak hangtalan szavakkal: van folytatás, lesz jövője a gyülekezetnek!

A templomajtóban a távoli Kassából érkezett ifjú lelkész familiárisan lekezel minden résztvevővel. Meghatódva én is köszönetet rebegek, azt is elmondva, hogy magyar és kálvinista vagyok. Ő szelíd mosollyal nyugtázza, miközben elárulja, hogy nála a kálvinizmus családon belül van: a felesége református! Gyermekkori idill elevenedik meg a templom előtt: az istentisztelet résztvevői csoportokba verődve beszélnek meg az előző együttlét óta eltelt idő eseményeit, miközben valamennyien igyekeznek a szeretetnek és tiszteletnek örvendő tiszteletessel pár szót váltani.

Lépéseimet a községet átszelő Bódva irányába veszem, újra megcsodálva a folyó medrét övező hársfasort – Unter den Linden –, amit berlini mintára Fábry Zoltán nagyapja telepített. A példátlan szárazság a folyón is látszik: a kövek között alig csordogál egy kevéske víz. Csálóka kép, mert kiadós eső után pár óra alatt képes megduzzadni olyannyira, hogy a Fábry-ház előtti kanyarban évente többször is veszélyeztetni az alacsonyabban fekvő Schreiberék házát.

A stósz temető a halottak napja utáni képet mutatja: virágokkal, koszorúkkal teli sírok, itt-ott még gyertya is pislákol. Felmenő halottaink iránti tisztelet megnyilvánulása sírjaink és temetőink állapota. Vannak azonban olyan temetők is, ahol a beton- és márvány- erődnyi sírhelyek inkább szólnak lelkiismeretünk megnyugtatóására, mint az elhaltak tiszteletére és emlékére. Egyfajta temetőkultusz van terjedőben, ami nem is volna hiba, ha sok alkalommal nem kísérné amolyan családi kivagyiság, egyfajta újkori sznobizmus. Mert a temetőkultusz mellett egyre nagyobb szükségünk van életkultuszra – Adyval: *az élet él és élni akar* –, s ezen belül gyermekkultuszra! Közösségi szinten jó lenne egyformán nyilván tartani az eltávozókat, de az érkezőket is! S ha már mostanság elég gyakori téma a nemzeti, a felekezeti zsugorodó közösségek: szórványok, akkor próbáljuk meg termékeny odafigyeléssel éltetni és erősíteni őket.

Legyen előttünk példa a Bódva vize. Az sem apad örökké!

Kassa, 2011. november 15.

MÁRAI VAGY FÁBRY?

A napokban egy szűkebb értelmiségi társaságban irodalomról társalogtunk. Ritka eset, mert a politika annyira beletenyерelt az életünkbe, hogy másról alig tudunk szólni, mint a közélet méltatlan visszasságairól, illetve az éppen aktuális választások eredményeiről, eredménytelenségeiről. Mondom: most másról volt szó, többek között arról, hogy a rendszerváltozás hozadékai között számunkra milyen fontos deviza Márai Sándor élete és munkássága, csak kérdés: élünk-e vele? Közben az is elhangzott, hogy Olaszországban, Németországban évek óta ő az egyik legolvasottabb szerző, miközben itthon mintha nem tudnánk vele mit kezdeni. S végezetül az, hogy a kommunista totalizmus ellen az igazi értelmiségi álláspontot ő képviselte, mert emigrált és nem vállalt semmi közösséget a zsarnoksággal. Valahogy így szólt a személye iránti legnagyobb elismerés: nem kollaborált a zsarnoki hatalommal.

Mivel a hevenyészett társaság tagjai már cihelődtek, nem maradt idő érdemi vitára. De a profán minősítés ott motoszkált a fejemben hazafelé menet, s a mai napig foglalkoztat. Mert az számomra is nyilvánvaló, hogy Márai a második világháborút követően, amikor meggyőződött arról, hogy a közép-európai országok – közöttük Magyarország – a szovjet érdekszférába kerülnek, s csak idő kérdése, hogy a kommunisták mikor kaparintják meg a teljes hatalmat, mindezek miatt ő jobbnak látta az első adandó alkalommal emigrálni. Az is érthető: mivel számára a szovjet mintájú szocialista rendszer egyaránt volt társadalmilag és kulturálisan idegen, ezzel a rezsimmel minden kapcsolatot megszakított, letiltotta műveinek megjelentetését Magyarországon egészen az utolsó szovjet katona távozásáig és a demokratikus választások megtartásáig. Ez a következetes emberi és írói magatartás bennem is tiszteletet ébreszt, hasonlóképpen a magyar nyelv iránti hűsége, hiszen cipster ősei alapján akár kettős identitásúnak is mondhatnánk, de neki Európa és Amerika közötti hontalan hánykolódásai közepette is volt egy biztos otthona, mondhatni archimedesi pontja: a magyar nyelv. Az a nyelv, amelyen kifejezni magát és hallgatni egyaránt a legjobban tudott – a csodálatos magyar nyelv. Kizárólagosnak tartotta az anyanyelv elsődlegességét; szülővárosát – Kassát – pedig az életét meghatározó döntő élménynek.

Tény: az elmúlt években néhány nyugat-európai országban Márai bestseller lett. Az eladott százezres kötetek mellett ezt a népszerűséget jómagam azzal igazolhatom, hogy az Olasz Állami Televízió (RAI) hetekkel ezelőtt dokumentumfilmet forgatott Márairól Kassán, Eperjesen és a Szepességben. Meglepetten állapítottam meg, hogy a forgatócsoport mennyire felkészülten fogott hozzá a munkához; történelmünket, jelenünket már kevésbé ismerve. Nekik Márai *A gyertyák csonkig égnek*, az *Eszter hagyatéka*, a *Vendégjáték Bolzanóban* és a *Kassai polgárok* szerzője. Persze, nekünk is, én a hangsúlyt inkább az *Egy polgár vallomása*ira, a *Füveskönyvre*, a *Szindbád hazamegyre* és a naplóira teszem. Az a sztoikus bölcsesség, nyelvi és stilisztikai tökély és vallomásszerű meggyőzőség, amely ezekből a műveiből árad, alig hagy érintetlenül bármilyen korú olvasót. Persze, hiba lenne kritikátlanul elfogadni egész életművét, mert vannak üresjáratokat sem nélkülöző írásai, illetve meg-megismétlődő motívumai. Ennek ellenére: Márai Sándor emberi és írói nagysága számomra elvitathatatlan.

A kérdés csak az, hogy a bevezetőben megfogalmazott megfellebbezhetetlen konklúzióként kinyilvánított kollaboráció valóban érvényesíthető-e, mondjuk Fábry Zoltánra, akinek kijutott mindkét világháborúból (az elsőben pelyhes állú katonaként, a másodikban nyílt antiszocializmus miatt volt állandó életveszélyben), majd a szocializmusnak nevezett diktatúrában kijutott neki a bizalmatlanságból, megfigyelésekből, cenzúrából és az elhallgatásokból. Róla mostanában nem igen illik beszélni, s ha igen, baloldalisága miatt csak fanyalogva. És akkor is inkább a tévedéseit hangsúlyozni. Igen, azokat sem kell elhallgatni, mert tévedett, amikor azt hitte, hogy az első világháború borzalmaira megoldást a baloldali eszmék hoznak. Tévedéseiben nem volt egyedül, a kor neves értelmiségeinek a többsége kezdetben hasonló délibábos hitben élt. Az is igaz, hogy neofita buzgóságában még az esztétikai értékeket is alávetette a mozgalom napi érdekeinek és neves költőket, írókat sértett meg, illetve arra méltatlanokat emelt példai magasságokba. Persze, emberi nagysága abban van, hogy később az igaztalanul megbántottakat megkövette és tévedéseit korrigálta. Az is elvitathatatlan tény, hogy a fasiszmus igazi veszélyeire tájainkon ő figyelmeztetett a legkorábban és leghatározottabban; a második világháborút követően pedig a (cseh)szlovákiai magyarság méltatlan és embertelen üldöztetését az elsők között ítélte el. A szlovákiai (az ő szavával: szlovenszkói) magyarok életének minden mozzanatát szülőfalujából

követte, s minden aktuális helyzetben megszólalt, noha írásait gyakran elfektették, cenzúrázták. Élete és munkássága példa arra, hogy a zsarnokságot, illetve a közélet fonákságait nem elég csak egymás között bírálni, de nyíltan szót is kell emelni ellene. Közösségünket érintő írásaiból sok ma is olyan aktuális, mintha most vetette volna papírra, mintha a mai postával érkezett volna, rajta a feladó: Fábry Zoltán, Štós via Košice.

Nem hiszem, hogy nekünk az volna a küldetésünk, hogy szeplőket keressünk Márai Sándor és Fábry Zoltán életében és munkásságában. Inkább elmélyülten azon kellene elgondolkozni, hogyan lehetne Fábry Zoltán szülőházát – a legészakibb magyar kulturális intézményt, „a stószói őrhelyet” – jobban benépesíteni; a kassai Márai emlékszobát Márai emlékházzá bővíteni, illetve hogyan eljuttatni Márait a magyar és szlovák olvasók széles rétegeihez, s közöttük is leginkább a fiatalokhoz.

Mindezek után nem csoda, ha az én válaszom a címben feltett kérdésre ez: Márai és Fábry, Fábry és Márai...

Kassa, 2006. január 23.

FÁBRY ZOLTÁNNÁL STÓSZON

Gömöriségem folytán, a lassan fogyatkozó otthoni atyafiak mellett, elég tekintélyes gömöri barátaim köre: magyarok és szlovákok egyaránt. Vagy három éve szintén gömörországi honosságom hozott össze egy zömében műszaki értelmiségiekből álló társasággal: bányászokkal, kohászokkal. Azóta kedden délelőtt egy pohár vörösbor mellett általában heten, legtöbbször tízen járunk össze. Közben már meszebb is bátorkodtunk, mert megjártuk a csoport motorját jelentő Marián szülőfaluját Liptóban, Oláhdubovát (Valašská Dubová), és az én szülőfaluamat Gömörben, Szilicét. Szakmailag humán műveltségem folytán amolyan fekete bárány is lehetnék közöttük, de erről szó sincs, mert befogadtak, sőt kitüntető figyelemmel hallgatják néha eltérő véleményemet. A cseh Jarda, én, a magyar, vagyunk kisebbségiek. A többiek: szlovákok. Neve is van közösségünknek: Kassai Bányászok és Kohászok Társasága. A név és a gyakori műszaki témák miatt akár szakot is bővíthetnék, különösen azért, mert a Kassai Műszaki Egyetem jeles professzorai is ott vannak közöttünk, de nem szükséges, mert társaságunk alapvető szabálya: a másik szakmájának, véleményének – és identitásának tisztelete!

Valahogy a tavaszi zsongás minden évben újabb utazásra sarkall bennünket. Most éppen Janko szülőfaluja Gömörben, Rekenyeújfalun (Rakovnica) volt az egyik utazási célunk, a másik pedig Edo hétvégi háza a Szepességben, a Szlovák Paradicsom tőszomszédságában. A végén a kettő közül – mint általában az életben – győzött a harmadik: Mecenéz. Az ottani vashámor, a Rudolf Schuster által szülőházában létesített kinematográfiai múzeum, illetve a volt Kelet-Szlovákiai Vasgyár rekreációs központja, amit aktív szolgálatuk idejében Tono és Jarda is építettek. Ez a javaslat kapott abszolút többséget, az általam javasolt kiegészítéssel: Stósz-fürdő és a stósi Fábry Zoltán Emlékház megtekintése.

Nem éppen rózsásnak indult a napunk. Kassán és a Hernád-völgyén sűrű zápor söpört végig, de a Bódva-völgy felé közeledve egyre gyakrabban sütött ki a nap, Mecenézfen pedig olyan acélkék óceánban járt felettünk, hogy felhőt nagytóval sem találhattunk volna. A volt

vasgyár (most: U. S. Steel) rekreációs központja valóban impozáns létesítmény, minden részét tüzetesen körbejárjuk. Tono és Jarda büszkeséggel mutatja be a számukra oly kedves helyeket, amelyeket munkatársaikkal több, mint két évtizede építettek. Az pedig külön elégtételt jelent számukra, hogy a központ néhány munkatársa felismerte őket, és készségesen mutatják be a változásokat, kibővítéseket. Mindketten többször is elégtétellel szólnak a jelenlegi amerikai tulajdonosról, amiért nem kótyavetyélte el ezt a hangulatos helyet, mert jelenlegi formájában továbbképző központként működteti. A tavaszi fényben rohanó paripa idő annyira elszaladt, hogy a Mecenzéfre szánt órákat jóval túlléptük, ami programmódosítást eredményez olyanformán, hogy a Schuster-múzeumot Stószról visszafelé jövet tekintjük majd meg.

Stósz-fürdőn a páratlan friss levegőn kívül dr. Juhász György, a fürdő volt igazgató főorvosa várt bennünket. A fürdőről és Fábry Zoltán életéről sok érdekes és autentikus adattal szolgál. A valamikori fürdő rehabilitációs központként működött a bányászoknak, így mindjárt adott volt bányászaink számára a közös téma. Megmutatta azt az épületet is, ahol Löffler Béla szobrászművész, párjával, Klárikával, a nyarait töltötte, aki szívesen járt ide, és alkotásaiból is hagyott jó néhányat a fürdő részére. A volt igazgató azt is elmondja, hogy az új tulajdonos igyekszik megtartani a fürdő szolgáltatásait, fő kritériuma a minőségi szolgáltatások biztosítása, amiről az étteremben elfogyasztott ebéd alapján mi is meggyőződhetünk. És milyen kicsi a világ! Séta közben kivel mással?, gömöriekkel találkozunk. A valamikori híres alsósajói – mára romhalmazzá vált! – bányauzem volt főnökével!

A Fábry-emlékház meglepetést jelent vendégeimnek. Ilyen kicsiny településen, ilyen emlékház?! A ház gondnoka, Schreiber Alica elemében van, sok-sok stószai emlékekkel fűszerezi a Fábry Zoltánról felvázolt képet. Mindjárt az első szoba, ami dolgozó- és hálószobaként is szolgált a település neves szülöttjének, pozitív keretbe fogja előttük személyét. Ilyen puritán ember, aki ugyanabban az ágyban élte le az életét, amelyikben született, s abban érte a halál is. A nagy példakép, Ady bronzportréja, biztató visszaigazolást ad vendégeink részéről: valamennyien hallottak a nagy magyar költőről.

Az igazi ámulatot a könyvtárszoba váltja ki: ennyi könyv?! Amikor elhangzik, hogy több mint 10 ezer kötetről van szó, egyértelmű a megállapítás: gazdag ember lehetett. Alicával együtt elmondjuk, hogy a két háború között milyen szűkös körülmények között tengette az életét,

1945 után pedig éhezett is, és ruhája is alig maradt. Aztán szó esik tudatosan vállalt aggregációséről, szerény étkezéseiről a volt stószói kocsmában, majd a Schreiber-család – különösképpen Alica édesanyja, Ida néni – gondoskodásáról Fábry Zoltánról. Vendégeim szlovák könyveket keresnek, és találnak; eredetiben és magyar fordításban. Arról is szó esik, milyen emlékeik vannak a stósziaknak Fábry Zoltánról. Alica eloszlatja a vendégek Fábryról kialakult gyors aszkéta képét azzal, hogy több kedvese is volt a községben, de a fürdővendégek között is, és még gyűrűs menyasszonya is.

A Fábry-emlékház az elárultság látszatát kelti, különösen az udvar felőli traktusa. A mostanra zsebkendőnyire zsugorodott udvart lezáró sziklafalat terjeszkedve veszi birtokába az örökzöld borostyán, eltakarva a sziklapince bejáratát, ami a második világháborúban biztos menedéket jelentett a falu lakosainak. Az enyészettel kapcsolatban egyik vendégünk a helyi Sandrik üzem elhagyott épületeiről beszél, pedig a valamikori Sandrik a Wlaszlovics-család későgyárának a hagyományait folytatta. Évszázados tradíció szakadt meg, a híres stószói bicska is mára már csak emlék, mert a jelenlegi valóság: gyötrő munkanélküliség. Történelmének legmagasabb munkanélküliségével küzd ez a Bódva gyönyörű forrásvidékére települt, hajdan híres község.

Az emlékházból kijövet – érezve az idő szorítását – felteszem a kérdést: Meglátogatjuk-e Fábry Zoltán sírját a temetőben? A válasz: egyértelmű igen. Fábry sír-ja mellett vendégeim figyelmét a monumentális gyertya köti le, amit Pekár József, szepsi fafaragó a temető kiszáradt lucfenyőjének derekába faragott. Nappal óriási terjedelmével, sötétben fényével dominál a település feletti domboldalon. Vendégeim a teraszosan kiképzett sírok között hamar megállapítják, hogy a sírfeliratok között a leggyakoribb a német. Mellettük szlovák, magyar és cseh feliratok is találhatók.

A Fábry-emlékház szlovák értelmiségiek látogatásával indította az idei turista szezont. Reménykedjünk, hogy az rajtuk kívül mások is felkeresik Stószot, a Fábry Zoltán Emlékházat – kulturális jelenlétünk legészakibb őrhelyét! –, és az író végső nyughelyét a helyi temetőben: kisebb közösségek, baráti társaságok, iskolák tanulói, családok, magánszemélyek, és értékeink iránt affinitást érző polgárok.

Itthonról és „odaátról” egyaránt!

Kassa, 2014. március 21.

FÁBRY ZOLTÁN MEGKÖVETÉSE

Minden évben legalább egyszer elmegyek Stósra. Általában a Fábry Napokon, vagy távolról érkező ismerőseimmel, akik még nem jártak a Felső Bódva vidékén. Évek óta van olyan késztetésem, hogy egyszer úgy zarándokolok el Stósra, hogy megkövetem Fábry Zoltánt: magam és a közösségünk nevében. A múlt évben szerettem volna ezt megvalósítani, születésének 115. évfordulóján (augusztus 10.), de minden igyekezetem ellenére elmaradt, mint ahogy elmaradt a megemlékezés is erről az évfordulóról. Ezt az évet már semmiképpen sem szeretném elereszteni teljesítetlen fogadalommal, ezért a feleségemmel tegnap kimentünk Stósra. Kizarándokoltunk, és egy napfényes, fagytól szikrázó novemberi napon a stósi temetőben megkövettem, megkövettük Fábry Zoltánt. Stószon még velünk tartott dr. Juhász György, a stósi fürdő valamikori főorvosa, az író háziorvosa, bennfentes, bizalmasa, és Schreiber Alica, Fábry Zoltán számára: Csacsi.

Miért tartottam szükségesnek megkövetni őt? Azért, mert Fábry Zoltán végrendeletében általános örökösevé a CSEMADOKot s rajta keresztül az itteni magyar közösséget nevezte meg. Tehát engem is, téged is, és mindnyájunkat. Utolsó akaratának a végrehajtójától, dr. Nagyidai Ernő (1907–1990) ügyvédtől tudom, milyen gondosan készítette el végrendeletét, míg megszületett a halála előtti végleges szöveg, a mellékletekkel együtt. Mindent számba vett, a szellemi hagyaték mellett az akkori időkben talán nevetségesnek tűnő családi örökségként ráhagyott kicsiny parcellákat a telekkönyvben: teljes ingó és ingatlan vagyonát. Utolsó változata 1970. január 20-án íródott, ugyanabban az évben, május 31-én meghalt.

Azóta több mint négy évtized telt el. A bibliai *hogyan gazdálkodtál a rád bízott talentumokkal?* – kérdést nekünk is ideje feltennünk: Hogyan gazdálkodtunk a ránk hagyott Fábry-örökséggel? Nincs szándékomban számba venni mindent, csak inkább amolyan rövid leltárt tartani.

Már a halálát követő évben sikerült megszervezni a Fábry Napokat. Kezdetben regionális szinten, a nyolcvanas évektől országos szinten. A rendezvény alapvető küldetését valahogy így fogalmaztuk meg: szólni Fábry Zoltánról, önmagunkról és a bennünket körülvevő világ-

ról. Az idén a 44. évfolyamát megért rendezvény sok érdekes gondolattal, kezdeményezéssel bővítette kisebbségi glóbuszunkat s talán a nyolcvanas és a kilencvenes években szólította meg értelmiségünk legszélesebb köreit: tanárokat, diákokat, irodalmárokat, újságírókat, színészeket, Fábry Zoltán olvasóit és tisztelőit.

1975-ben elkészült a Fábry Zoltán Emlékház, amelynek elsődleges küldetése az író végakarata szerint megfogalmazott *zárándokhely* megteremtése, illetve amolyan műhely kialakítása, amely a Fábry életmű és közösségi dolgainak fókusza lesz. A gondnoki teendőket a Schreiber-család (a felejtethetetlen Ida néni) töltötte be, sikerült egy könyvtárost is alkalmazni és elvégezni a könyvtár katalógizálását. Látogatók is voltak, néha autóbusznyi iskolások, CSEMADOK-csoportok, érdeklődők tőlünk és „odaátról” egyaránt. Az elmúlt években kevesebb lett a látogatók száma, de tornyosulnak a gondok az Emlékház fenntartása körül. Történtek próbálkozások ennek megoldására, de közel két évtizede sem itteni, sem anyaországi megoldás nem született. Egyedül a Kassai Önkormányzati Kerület támogatásával sikerült elvégezni bizonyos állagmegőrző munkálatokat, többek között a villanyfűtés felváltását gázfűtésre.

Megjelent Fábry Zoltán bibliográfiája és a nyolcvanas években elindult *Összegyűjtött írásainak* a fokozatos közzététele. Ebben elévülhetetlen érdemei vannak a Madách Könyv- és Lapkiadónak (később: Madách-Posonium Kft.), és Fónod Zoltánnak, a kötetek összeállítójának. Igaz, a tizenegyedik és a tizenkettedik kötet nehezen született meg. Az utóbbi megvárta a 21. századot (2001).

A nyolcvanas évek végén került először átadásra a Fábry Zoltán Díj, ami az elmúlt negyedszázadban komoly elismerést jelentett közösségünk ismert és elismert személyiségeinek, akik közül most nem szeretnék senkit sem külön kiemelni. Miközben a CSEMADOK Országos Elnöksége új díjakat alapít, az utóbbi öt esztendőben a Fábry-díjat nem adta ki: mellőzi, elhallgatja?! Mindezek kapcsán Po-mogáts Béla adomája (anekdota?) jut eszembe: Az 48-49-es magyar forradalom és szabadságharc centenáriumi ünnepségén az Operaházban Rákosi Mátyás felkereste páholyukban Kodály Zoltánt és Illyés Gyulát. Arról kezdett beszélni, hogy a magyar himnusz régi, elavult, ideje volna egy új himnusz megírásának. Kodály Zoltán erre szárazon ezt válaszolta: *Nem szükséges. A régi bevált!*

Fábry Zoltánt többször érték méltatlan és alantas támadások, de a nárcizmus és exhibicionizmus jegyében fogant pamfletek inkább vetettek árnyékot szerzőikre, mint Fábry Zoltánra. Akárcsak a CSEMA-DOK valamikori első embere esetében, aki a hetvenes években *hóbor-tos hipochondernek* nevezte őt. Számunkra mérvadó Németh László minősítése, aki *Észak Oszlopának*, vagy Illyés Gyula, aki *oltárőrzőnek*, és a *tisztesség bajnokának* tartotta.

Fábry Zoltán nem volt tévedhetetlen. Megjárt két világháborút; az elsőben a fronton szerzett betegségét az élete végéig viselte; a másodikban naponta volt életveszélyben, kétszer megjárta az ilavai börtönt. Tévedéseit maga korrigálta, megkövette azokat, akiket megbántott (Móricz Zs., Esterházy J., Mécs L.). Mindig készen állt az önreflexióra, mert élete és írásai elválaszthatatlanok; az élet sokszor a mű fölé nőtt: a tisztesség imperatívusza lett. Az ilyenfajta hozzáállás mintha hiányozna közösségi életünkől, többek között a kisebbségi politizálásból. Például a 15. évforduló ünneplésén nemcsak hozsannázni kellett, és kitüntetések osztogatni, hanem mély önvizsgálatot tartani, és szólni arról is, hogy a velőig ható két évtizedes példátlan megfogyatkozásunkban jelentősen ott van a kisebbségi politizálás; a kufárkodásról az autonómiával és a Beneš-dekrétumokkal; az elfogadhatatlan területi elosztásról, amit nem követett a bársonyszékek azonnali elhagyása; a nyitrai önkormányzati önkényekedésekről, vagy éppen az elnökválasztásról. Mert napnál világosabb: a kisebbségi magyar politizálás böszmesége hozta nyakunkra tíz (!) évre a jelenlegi minősítésre is alkalmatlan köztársasági elnököt. És nem kellene mindenütt beszélni az egyre elmélyülő gazdasági és szociális lecsúszásunkról? Az önvizsgálat mellett talán egy-két pardonnak is itt volt az ideje. Nem lett volna romboló hatása, mert Fábry Zoltántól tudjuk, hogy az őszinte szó megtisztulást jelent: inkább erősít, mint gyengít!

Emlékezetes marad Fábry Zoltán születésének centenáriumi ünnepe (1997), amelyen jelen volt és emlékezetes méltatást tartott az író életéről és munkásságáról az akkor már betegségével küszködő Czine Mihály irodalomtörténész. Czine Mihály többször is járt Stószon. Fábry Zoltán elismerően beszélt a fiatal egyetemi tanárról, ahogyan Czine Mihály is több írásában méltatta Fábry Zoltán helytállását a stószai *örbelyen*.

2000-ben a rozsnyói magyar alapiskola felvette Fábry Zoltán nevét. Valahol olvastam, hogy a nagykaposi gimnázium is Fábry Zoltán nevét viseli. Tudomásom szerint a gimnázium Nagykaposon a Fábry

Zoltán utcában van. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy örömmel vennénk, ha ez a magyar-szlovák tagozatos gimnázium is felvenné a stószói író nevét. Persze, ez rajtuk múlik!...)

2005-ben Fábry Zoltán köztéri szobrot kapott Szepsiben. 2007-ben pedig az író születésének 110. évfordulója alkalmából jelentős megemlékezésre került sor Stószon, amelyen részt vett a Magyar Köztársaság Országházának elnöke és Kassai Önkormányzati Kerület elnöke, aki többek között azt is kijelentette, hogy Fábry Zoltán öröksége és a stószói Fábry Zoltán Emlékház közös kulturális hagyományaink része, amelyre magyarok, szlovákok egyaránt büszkék lehetnek.

A kerek évforduló alkalmából megjelent egy fontos publikáció: *Fábry Zoltán: Az őrhely megszólal 1945–1948* (Kalligram, 2007). Összeállította és szerkesztette Tóth László. 2010-ben pedig Gál Sándor szubjektív vallomása: *A Fábry-galaxis*.

Fábry Zoltán kezdettől figyelmeztetett az asszimiláció (erőszakos, fondorlatos) veszélyeire. Emlékeztetett, tiltakozott, de önmagunk állhatatosságát is számon kérte. Nem tudom, most mit szólna azokra a hegyomlásnyi veszteségekre, amelyeket az utolsó húsz évben az asszimiláció vágott sorainkban? Tudom, mennyire emésztené betegségtől meggyötört testét-lelkét, de azt is tudom, hogy ilyen önveszejtő időkben is volna atyai intelme és lelkeket erősítő üzenete.

Feladat volna sok, miközben egyre kevesebben vagyunk. Ezért (is) szükséges tisztázni hozzáállásunkat Fábry Zoltánhoz és a Fábry-örökséghez. A végrendeletben ez is szerepel: ...*a hagyatéka terbet ró az örököseire*... Mondhatnám inkább: felelősséget. Felelősséget olyan formában, hogy újra kiadjuk és közkinccsé tegyük írásait, különösen: *A vádlott megszólal-t*, az *Üresjárat 1945 – 1948*-at, és más írásait. Hiányzik egy szlovák aktuális kiadvány is munkáiból, és végre a stószói Fábry Zoltán Emlékház működtetését is hosszabb távon rendezni kell. Ebben továbbra is a legkézenfekvőbb partner a Kassai Önkormányzati Kerület, de keresni kell a lehetőségeket a határon átnyúló kapcsolatok keretében, és napirenden tartani azt az elvárásunkat is, hogy „odaát” is végre méltányosan kezeljék legészakibb magyar kulturális jelenlétünk megőrzését. A Fábry Zoltán Díj statútumán módosíthat, változtathat az alapító (CSEMADOK), de elhagyni, megszüntetni – felelőtlenység! A Fábry Napokat pedig az igényesség és a minőség jegyében kell tovább folytatni. Legyen természetes követelmény, hogy az érdeklődők időben (CSEMADOK honlap) értesüljenek dátumáról, programjáról, és ne kerüljön többet arra sor, hogy a Kazinczy- és a Fábry Napok

„összecsússzanak”, mint az idén. Valamikor hagyomány volt, hogy az előbbire tavasszal, az utóbbira ősszel került sor. Azóta már van Magyar Nyelv Napja is (nov. 13.), ami némileg módosít(hat)ja az idáig íratlan szabályokat, de ebben is egy *modus vivendi* kialakítása nem jelenthet problémát.

Fábry Zoltán kisebbségi közösségünket – *szlovenszkei* magyarokat – a *vox humana* – (emberiesség hangja) népeként aposztrofálta. Az utóbbi időkben azonban inkább jellemző ránk a megosztottság, az egymásnak feszülés, a tömeges önfeladás. Gondjainkra, bajainkra nincsenek univerzális és gyors változást eredményező receptek. Kapaszkodóként sokat segíthetnek gondolatai, üzenetei, amelyek mögött aranyfedezet van: tisztasága és tisztessége. Ez a *stószí mérték* örökségének generációkon átívelő időtálló része.

Mindenkinek ajánlok egy stószí zarándokutat. Az ottani klimatikus levegő és Fábry Zoltán szelleme gyógyít és erősít!

Kassa, 2013. november 29.

FÁBRY ZOLTÁN HITVALLÁSA

Fábry Zoltán élete és munkássága a huszadik század kétharmadára esik, amely két világháborút és két önkényuralmi rendszert: fasizmust és kommunizmust hozott az emberiségre. Fenéig üritette azt a keserű poharat, amit neki és kortársainak a század első fele kínált. Az első világháború hadszínterein katonaként szolgált, a második világháború alatt vállalt antifasizmusa miatt állandó életveszélyben volt. Ez az ellentmondásokkal terhes kor volt élete alakulásának a meghatározója és etikai hitvallásának a formálója. Radnóti-val együtt vallotta: „Éld e rossz világot, és mindig tudd, hogy mit kell tenni érte, hogy más legyen.” Munkásságának alapértelme lett, hogy tükröt tartott a kor elé, amelyben élt; életművének valós értéke pedig: az ember védelme az embertelenség ellen.

Az első világháború szörnyűségeiből ébredő értelmiségiek döntő többségével ő is úgy gondolta, hogy kiutat az öldöklésből és rombolásból a baloldali mozgalmak térfelén kell keresni. Amíg a marxi gondolatokat egy új világ alapjainak a megteremtésénél megkerülhetetlennek tartotta, addig a lenini és sztálini bolsevista kommunizmus gyakorlata ettől véglegesen elriasztotta, kiábrándította. Erkölcsei iránytűje az újtestamentumi értékek mellett állapodik meg, mert szerinte: „Minden más közösségi erkölcs eltörpül a jézusi mellett.”

Fábry Zoltán a nagy igazságkeresők és igazságért küzdők sorába tartozik, aki Husz Jánossal együtt ebben látta az emberi élet értelmét: „Keresd az igazat, hallgasd az igazat, tanuld az igazat, szeresd az igazat, óvd az igazat, mondd igazat, őrizd az igazat mindhalálig!” Vallotta, hogy az igazat mindig ki kell mondani, ahogy ezt tette a német náciizmus bírálataiban, a háborút követő magyarüldözések idején memorandumában, *A vádlott megszólal*ban, illetve amikor már nyíltan nem lehetett, akkor titkos naplójában (*Üresjárat 1945 – 1948*) mondott könyörtelen ítéletet a „fasiszta bolsevizmusról”. Következetes helytállásáért nem véletlenül nevezte pozsonyi író társa Peéry Rezső „a jellem szerzetesé”-nek. A mindenkire és mindenütt kiterjesztett emberségért küzdött. Számára minden kizárólagosság, tekintetnélküliség, fanatizmus, jelentkezzen az eszmei, politikai, faji (nemzeti), vallási, nyelvi sí-

kon, melyek az embert megalázzák, lekicsinyítik – egyenlő a fasizmus-sal! Vallotta és életével példázta, hogy nem elég csak titokban helyteleníteni és elítélni az életünkben újra és újra megismétlődő zsarnokságot, hanem nyíltan szót is kell emelni ellene. Mert a zsarnokság természetese az, hogy nő – kicsiből lesz a nagy!

Értérendszerében biztos alapot a szülőföld és az anyanyelv jelent. A szülőföld, „a mánták földje”, amelyet csak rozsnyói diákoskodása és világháborús szolgálata idejére hagyott el, archimédeszi pontot jelentett számára, amely sosem okozott csalódást, hanem inkább erőforrást az újabb küzdelmekhez és megpróbáltatásokhoz. Pedig mehetett volna külföldre, emigrálhatott volna, később pedig hívták Magyarországra, de ő maradt Stószon. Innen küldte a *vox humana* – az emberiesség hangja üzenetét. A kortárs és esztétárs Győry Dezső költészetében is fontos értéként nyugtázza „az emberi hang makulátlan-ságát”-t. Így lett már életében fogalom: a „stószai mérték”, a „stószai őrhely”, a „stószai ablak”, amely a magyar kultúra legészakibb pontjaként ma is a Fábry Zoltán Emlékházban testesül meg, és európai horizontokat jelent, akár a több mint negyven évvel ezelőtt megjelent Fábry kötet: *Hazánk, Európa*.

A kisebbségbe szakadt „szlovenszkói” magyarság legveszélyeztetettebb területe a múltban és jelenben egyaránt anyanyelvének használata, ezért lett Fábry Zoltán az itteni magyar közösség nyelvi jogainak a védője. A kisebbségi sors és a kisebbségi nyelvhasználat éltarcsa volt, amolyan élő lelkiismerete népének. Egyszemélyes intézmény, akinek a hiánya az idővel mértékarányosan nő. Mindenki hozzá fordult, nem csak irodalmi és nyelvi kérdésekben, hanem a közösségi élet más aktuális dolgaival is. S ő, a rá jellemző lelkiismeretességgel és szerénységgel, mindenkinek válaszolt: tanácsokat adott, biztatott, s ha éppen a szükség úgy hozta – segített! Neve mércét és garanciát jelentett az egész (cseh)szlovákiai magyarság részére: a tisztesség és az emberség mértékét. Nem véletlen, hogy a közszerepet vállalóknak a legfontosabb erkölcsi kritériumként a tisztességet hirdette, ami a tisztaságot asszociálja. Csak meghatottsággal lehet emlékezni végakarátának a véglegesítésére, amelyben szellemi és tárgyi örökségét az itteni magyarokra testálta. Több változatát is megfogalmazta, amíg a megfelelő változatot elfogadhatónak találta.

Fábry Zoltán krédója a „változni és változtatni” kölcsönössége volt. Amit Gandhi így fogalmazott meg: „Először magadban kell lét-

rehozni a változást, amit a világtól követelsz.” Ebből fakadhat tévedéseinek a megvallása, kiigazítása és a megbántott személyek megkövetése. Példa lehetne erre Móricz Zsigmond, Mécs László, vagy éppen Esterházy János, akinek erkölcsi helytállását és mártíromságát mély főhajtással nyugtázta.

Többször támadt olyan érzése, hogy mellőzik, elhallgatják, nem jelent már csak egy „elfelejtett függelék”-et, „leírt vagyontétel”-t, „zárójeles posztot”, de mindig erőt vett csüggedéseim, s nem hajlott meg a megfélemlítések, sem a hatalom csábításának szirénhangjai előtt. Életének példázata sokszor a mű fölé nőtt: magatartássá! Ezt a mai napig például szolgáló magatartást nem érték föl a kilencvenes évek elején elhangzott alantas támadások sem, mert inkább szóltak a támadók frusztráltságáról, görcseiről és komplexusairól, mintsem Fábry Zoltán életének és munkásságának az értelmezéséről.

Kisebbségi sorsunk sanyarú mókuskereke: anyanyelvhasználatunk korlátozása, iskoláink leépítése, kultúránk ellehetetlenítése és közösségi életünk megnyomorítása ott vannak Fábry Zoltán írásaiban, néha lélegzetelállítóan aktuálisak, csak kézbe kellene venni őket. Vagy elmenni Stószra és átadni magunkat a Fábry Emlékház kisugárzásának, illetve a stósi levegő testet-lelket felüdítő varázsának. A cím ismert, több mint háromnegyed évszázada Fábry Zoltán írta le, és azóta is így ismeri a világ: Štós via Košice...

Kassa, 2009. október 6.

FÁBRY ZOLTÁN A STÓSZI ŐRHELYEN

A világirodalomban, de a magyar irodalomban is vannak alkotók, akik az életük nagy részét szülőhelyükön éltek le, életükkel és műveikkel rangot adva a településnek, felírva azt az irodalom térképére. Ilyen Tolsztoj szülőhelye, Jasznaja Poljana, illetve nekünk Széphalom, Kazinczy Ferenc életének színtere. Igaz, Tolsztoj nem otthon halt meg, de ott van eltemetve, és ott van az emlékmúzeuma, ami már több mint egy évszázada az irodalombarátok zarándokhelye; a mi Kazinczynk pedig nem a zempléni településen született (Érsemlyén – Partium), de Széphalom lett életének és alkotói-szervezői tevékenységnek színhelye. Itt is van eltemetve, itt van múzeuma, és 2008 óta a Magyar Nyelv Múzeuma is.

Fábrý Zoltán Abaúj *legészakibb csücskében* lévő Stószon született (1897), édesapja Fábrý József magyar, édesanyja Jäger Zsuzsanna német (mánta) származású volt. Stószon kezdett iskolába járni, majd a Rozsnyói Evangélikus Főgimnázium tanulója lett, ahol 1915-ben hadi érettségit tett; a galíciai fronton, később az olasz fronton harcolt. Rövid ideig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója volt, de a fronton szerzett tüdőbaja kiújult, ezért hazatért. *A betegség leborgonyzott Stószra, a fenyesek gyógyító őzönjába.*¹ – írta később.

Kezdeti háborús lelkesedése hamar megtorpant, egyre jobban érezte, hogy ez a háború nem a magyar nemzet ügye. Ebben a felismerésben döntő szerep jutott Ady műveinek, s az őt ért *gyilkos élmény*-nek, ami meghatározója lett háborúellenességének. A vesztes háborút pedig követte a győztes térképszabdalók ámokfutó bosszúja, amikor az öröknek hitt haza elvesztését a nemzet milliói szenvedték el. *A mi életünkbe nyilalló élességgel hasított 1914 és ami utána következett: Trianon. Váratlanabbul nem ért még változás magyar generációt, mint minket. A hatás főbekölöntő volt, úgy nemzeti mint világnézeti szempontból. Mi voltunk a háborús nemzedék, melynek sorsa a bűnbódés sohsztudott vétkekéért.*² Az ellenállás naiv módszerét választja: *Én ma már nem csodálkozom, hogy én voltam, és csak*

¹ Fábrý Zoltán: Vigyázó szemmel. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1971, 8. oldal

² Fábrý Zoltán: A gondolat igaza. Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, Pozsony, 1955, 16. oldal

én lehettem az, aki Trianon napján magára öltötte a hadnagyi uniformist, a sapkarózsza helyére gyászkokárdát tűzött, és néma daccal kísértelt az utcára, hogy a cseh csendőrök elvigyék. Egy emberséges hadbíró elé kerültem, aki megértett és hazakergetett.³ A Felvidék csehszlovák birtokbavétele nem történt ilyen békésen, a legionáriusok minden ellenállást megtoroltak, több százra tehető az áldozatok száma, akikről a mai napig nem készült egy részletes és pontos kimutatás.

Fábry Zoltán a kezdeti elbizonytalanodás után a kiutat, a begubózás, a remeteség helyett kapcsolatainak a kibővítéseiben kereste, önmagát Róma elüldözöttjéhez hasonlította: *Ovidius – világ-Róma száműzöttje – az isten háta mögötti Tomiban minden eddiginél többet láthatott és mondhatott a világnak.*⁴ 1920-ban jelenik meg első írása a kassai *Esti Újságban*, majd írói arculatának kialakulásában fontos szerep jut a *Kassai Naplónak*, ahol egyszerre indultak Márai Sándorral. Visszaemlékezéseiben számba veszi: Kassán a húszas években hat(!) magyar napilap jelent meg hosszabb-rövidebb ideig. Egyre több figyelmet követelő szerepét *őrszerepnek* nevezte, nem remeteségnek, hanem *kollektív magánynak*. Meghatározó sarkpontjai értékítéletének a *vox humana* (emberi hang) és az Ady által megfogalmazott mérce: *ember az embertelenségben*, illetve: *őrzők, vigyázatok a strázsán!*

A kezdetektől ötvenéves írói tevékenységének a középpontjában a kisebbségi sors áll, tudatosítva, hogy Csehszlovákia a németek mellett jelentős magyar területeket és egymilliónyi magyar lakosságot kapott, amit sosem kezelt a megajándékozott örömeivel, hanem inkább ellenségnek tekintett, igyekezett azt felszámolni, megsemmisíteni, beolvasztani, asszimilálni. Fábry ezek hatékony ellenszerét a kisebbségi önszerveződésben, irodalomban, oktatásügyben, hitéletben látta. Már a húszas évek kezdetén a Kassai Naplóban *Irodalom és magyarság* címmel tanulmányt közöl, majd később ugyanebben a lapban folytatásokban részletesebb tablót: *Írók és irodalom Szlovénországon*. A magyar iskolák adminisztratív úton történő visszaszorítására példát is hoz: *Csehszlovákiában 1924 polgáriból csak 15 a magyar – 94 helyett!*⁵ Megdöbbenő példaként a Szepsi járást hozza, ahol a kétharmados többségű magyarságnak nincs polgárija, de a szlovák kisebbségnek és a törpe mecenzéfi

³ Fábry Zoltán: Korparancs. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1969, 2. kiadás, 172. oldal

⁴ Fábry Zoltán: Harmadvirágzás. Szlovák Szépirodalmi Könyvkiadó, Pozsony, 1963, 198. oldal

⁵ Fábry Zoltán: Vigyázó szemmel, 242. oldal

és stószí németiségnek van. Majd keserűen hozzáteszi: *Ne felejtsük el, hogy a Szépsi járásban vagyunk, melynek örök szegényfoltja marad Csécs és Makranc, a két magyar hírhedtté vált színmagyar község – magyar iskola nélkül.*⁶ Ezen száz év különböző berendezkedései sem segítettek, s most már hozzátehetjük: volt színmagyar községek! A cseh és szlovák „demokrácia” örökös szegényfoltjai maradnak!

A generációs útkeresésnek amolyan *tabula rasa* lett a kiindulópontja, ahogyan maga Fábry jellemzi: *Volt egy hitünk, volt egy álmunk: a szlovénzkói magyar szellemiség lesz az az archimedesi pont, mely kiforgatja sarkaiból az eddigvolt tepedt, konok, elmeszesedett beteg, magyar életet... Szlovénzkón lettünk mások, újmagyarok.*⁷ Költészetben Győry Dezső fogalmazta meg az „újarcú magyarok” programját, amely kereste a kapcsolatokat a szomszédos népekkel, és európai horizontokra tekintett. Számukra elfogadhatatlan volt az avított, félfeudális, méltóságos és nagyságos urak Horthy-rendszere. A Prágában tanuló magyar egyetemisták cserkészcsapata megalakította a *Szent György Kör*-t, amely nyári táborozásán a gombaszögi völgyben elindítja a Sarló-mozgalmat. Fábry Zoltán hiányolja kezdeményezésükből a szociális elemeket, de Gombaszög a második világháború után a CSEMADOK kezdeményezésére fontos kultikus helye lett a felvidéki magyarságnak, országos kulturális fesztivál, a későbbiekben Országos Kulturális Ünnepegy színtere, ahol a színes programok, tömegek részvétele mellett fontos szerep jutott a személyes találkozásoknak. A rendezvénynek több mint 60 évfolyamára került sor; az utóbbi években helyére a Gombaszögi Nyári Tábor került, amely sikeresen szólítja meg a fiatalokat.

Fábry Zoltán következetesen épített megfigyelőállásából tudatosította, hogy a velünk hasonló sorsra jutott határon túli magyar közösségekkel kell kialakítani a kapcsolatokat; figyelme a legnagyobb határon túli magyar közösség, a romániai (erdélyi) irányába fordult, kezdetben a *Periszkóp* szlovákiai szerkesztője lett, majd az *Új Gênio*s számára is dolgozott, de több mint tízéves együttműködést számára a *Korunk* jelentette, amelynek szlovákiai munkatársa lett. Kontaktszálainak a kiépítését folytatta Kárpátalja, a későbbiekben a Vajdaság felé.

⁶ Fábry Zoltán: Vigyázó szemmel, 241. oldal

⁷ Fábry Zoltán: Palackposta. Szlovák Szépirodalmi Könyvkiadó Pozsony, 1960, 221. oldal

Kárpátalját szintén koncként kapta a nagyhatalmaktól Csehszlovákia, Prága amolyan távoli gyarmatként kezelte, majd a második világháború után Benešék odaajándékozták Sztálinnak. Fábry a Nemzetközi Munkássegély küldöttségének tagjaként jut el Kárpátaljára (1932), s az ottani magyarok és ruszinok döbbenetes sorsát egy füzetben írja meg, *Az éhség legendája* címmel. A hatalom elkobozza, és sajtótvétség miatt a szerző egy hónap börtönbüntetést kap, amit Kassán tölt le.

Ismert a megállapítás: a gyilkos Nagy Háború (első világháború) után Európa balra tartott. Ez nemcsak az európai értelmiség többségére vonatkozott, de Fábry Zoltán fejlődésére is. Az ő szerkesztésében jelent meg ikerlapként a baloldali *Az Út (Cesta)*, szülőfalujában a kommunista párt listáján bírónak választják, de a hatalom másfél év utána megfosztja tisztségétől. Szélsőbalos, rappista korszakára jellemző, hogy az esztétikai értékeket alárendelte etikai (ideológiai) értékeknek, ami azt eredményezte, hogy olyan magyar írókat is, mint Móricz Zsigmond, Kassák Lajos, Kodolányi János, elmarasztalt, míg kisebbségi magyar alkotókat (pl. Földes Sándort) indokolatlanul felmagasztalt. Alázatos önkorrekciói eredményeként így összegzett: *Sokat tévedtem – sokat tanultam.*

Fábry stószí remetesége mégsem jelentett struccpolitikát, hanem egy jól kiépített megfigyelőállást, ami különösen érvényes volt a fasiszta-nácista ideológia korai felismerésében. Német lapokból, könyvekből tájékozódott. Könyvtárát megismerve *Eve-Marie Kallen* hamburgi könyvkiadó és hungarológus 2002-ben világszínvonalú könyvtárnak minősítette, ahol német nyelvű lapokban és könyvekben megtalálhatók a náci ideológia kezdetei, amiket a stószí megfigyelőállásból egyre szigorúbb kritikával illetett. A stószí mánták náciellenességére jellemző, hogy 1935-ben Stósz község illetőséget ajánl Thomas Mann öccsének, Heinrich Mann-nak (József Attila stószí gyógykezelését is intézték, de elkéstek); a későbbiekben pedig szembeszegültek a hitleri náciizmussal, és sokan közülük ellenállóként a partizánharcot választották. Fábry tanúságtétele 1945 után: *Ami a község életét illeti, kb. a német lakosság felét kitelepítették, noha nagy részük antifasiszta volt.*⁸

⁸ Fábry Zoltán: Tanú és tanulság voltam. Madách Könyvkiadó. Pozsony, 1977, 14. oldal

*Németül ugyanúgy olvasok, mint magyarul, nyelveket azonban a németen kívül nem beszélek*⁹ – vallotta Fábry Zoltán, aki ezzel azt is elismerte, hogy szlovákul nem tanult meg. Nem is volt rá nagyon szüksége, mert szülőhelyén a mánta (német) nyelv volt a kommunikációs nyelv, Szlovenszón pedig a mértékadó szlovák értelmiségiek tudtak magyarul, mert a Monarchiában megtanultak. Ezért a neves szlovák költő, Laco Novomeský stószí látogatása (1936) alkalmával is magyarul beszéltek. Személyes találkozásai alkalmával a szlovák értelmiségiekkel tapasztalta, hogy a cseh propaganda sulykolta *ezeréves magyar elnyomás* inkább volt mítosz mint valóság, mert a Magyar Királyság biztonságot adott a szlovák népnek, Prága és Benešék pedig megkérdőjelezték a szlovák nemzet létét, és csak csehszlovák nemzetről beszéltek. Ott munkálkodott benne a lelkiismeretfordulás, hogy a magyar politika még az utolsó pillanatokban sem tett meg mindent a szlovákok megtartásáért a közös hazában, s ezért jegyzi meg keserűen: *A pesti magyar értelmiség sem értette meg annak idején Túrócszentmárton panaszait...*¹⁰

Az emberiséget fenyegető náciizmus és fasizmus veszélyei elleni figyelmeztetése ott van az első két kötetében: *Korparancs* (1934), *Fegyvers vitéz ellen* (1937), de a magyar nyelv *szlovenszkei sorsáról* is megfogalmazta aggodalmait, különösen az erőszakos és rejtett asszimiláció ezerfejtű hidrájáról. Érdekes a két könyv megjelenése, mert a forrásanyagok pozsonyi kiadásról beszélnek, de valójában az eperjesi *Pallas Könyvnyomda*-ban láttak napvilágot. Erről hiteles információval a történelmi sárosi könyvnyomda amolyan „mindenesé”, *Babej (Shein) Albin* számolt be nekem, aki személyesen vitte Stószra Fábrynak a honoráriumot, és az eladott példányokért a fizetséget. Elmondta, hogy a szinte puritán körülmények között élő Fábry a jelentős összeg láttán nagyon meglepődött, mert annyi pénzt még életében sosem látott.

A második világháború előszelét Fábry egyre jobban érezte, a magyarbarát stósziai és mecenzéfiak a náciizmus elleni tiltakozásul magyar iskolát követelnek gyermekeiknek, az Esterházy-féle Magyar Pártba jelentkeznek; a Molotov-Ribbentrop-paktum (1939. augusztus 23.) megkötése után pedig Sztálin nevét többé nem írja le, és naplója tanulsága szerint egyenlőségi jelet tesz a hitleri náciizmus és a sztálini bolsevizmus között. A stószí evangélikus lelkész, *Adalbert Hudák* pedig arra biztatja híveit, pakolják szekerekre és a stószí Mária-hegyen

⁹ Fábry Zoltán: Tanú és tanulság voltam. 16. oldal

¹⁰ Fábry Zoltán: Palackposta. 175. oldal

égessék el könyvtárát. Antifasiszta és antinácista kiállásaiért élete állandó veszélybe kerül, politikai okok miatt kétszer is raboskodik az ilavai várbörtönben, ahonnan tüdővérzés és amnesztia révén írástílalommal szabadul. A később közzétett naplójából tudjuk, hogy többször volt életveszélyben: *De a szülőföld, amely 1919 novemberében gyógyítóan ölelt magához, még elbitangoltságában, még hűtlenjeiben sem árult el engem*¹¹ – nyugtázza a szülőhely szolidaritását. Csak a háború végén a visszavonuló magyar katonák dúlják fel otthonát; kézíratai, jegyzetei, naplójának egy része elveszik. Később a náciizmus-fasizmus genézisét nagyléptékű művében, az *Európa elrablása*-ban összegzi (1966).

Fábry Zoltán számára Kassa nemcsak a közeli nagyvárost jelentette, ahová bejárt színházba, moziba, találkozott értelmiségiekkel, esetleg leülte a néhánynapos elzárást a kassai Szedrián az éppen aktuális sajtóvétségért, de mint a magyar történelem, irodalom, színjátszás fontos központjára tekintett, Kazinczy Ferenc tevékenységét pedig önmaga számára is mércének tartotta: *Kassa nélkül, Kazinczy nélkül a magyar szellemet, a magyar irodalmat, magát elképzelni nem tudom!*¹² A város történelmének szomorú fejezetét a magyarok számára a kassai kormányprogram hozta, amely a németeket és magyarokat kollektíve háborús bűnösöknek nyilvánította (engem is háromévesen!), majd az ennek szellemében fogant Beneš-dekrétumok: az elűzetés, vagyonelkobzás, deportáció, kitelepítés, reszlovakizáció és más diszkriminatív intézkedéseket valósítottak meg. Máig döbbenetet kelt Beneš kassai kijelentése: *Ez az állam csak a csehek és szlovákok állama, és senki másé.*¹³ Találó Fábry megállapítása: *Košice megtagadta Kassát...*¹⁴ És hová lett a harmincnyolcas visszacsatolás (a szlovákoknál: *megszállás*) rigmusa: *Piros, fehé, zöld – Kassa magyar föld?!*

Illyés Gyula a kassai kormányprogramot a náci Lebensraumhoz hasonlította; Fábry Zoltán pozsonyi író társaival, Szalatnay Rezsővel, Peéry Rezsővel, és dr. Balogh-Dénes Árpád ügyvéddel konzultálva megkezdí terjedelmes memorandumának, *A vádlott megszóal*-nak kidolgozását, amit szlovákra fordítva elküldenek az akkori cseh és szlovák politikai és kulturális élet több mint 100 képviselőjének. A védő és vádbeszédre nem érkezett visszhang: *Nyolcvan gépelt oldalas segélykérő*

¹¹ Fábry Zoltán: Stószí délelőttök. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1968, 22. oldal

¹² Fábry Zoltán: Korparancs. 205. oldal

¹³ Fábry Zoltán: Stószí délelőttök. 415. oldal

¹⁴ Fábry Zoltán: Vigyázó szemmel. 304. oldal

*levelemre – melyet a szlovák fordításban a vezető politikusokon kívül megkapott a cseh és szlovák értelmiség minden jelentős képviselője – válasz, megértés, segítség nem érkezett. Még csak vitatkozó ellenvélemény sem!*¹⁵

A szlovák bábállam parlamentje közel nyolcvan évvel ezelőtt fogadta el a szlovákiai zsidók deportálását elrendelő törvényt, amit egyedül Esterházy János nem szavazott meg, mely 57 650 Szlovákia területén élő zsidó elhurcolását eredményezte a haláltáborokba, s közülük csak 285-en maradtak életben. Noha Fábry és Esterházy a politikai paletta két ellentétes oldalán foglaltak helyet (baloldal – jobboldal), amikor Stószon értesült róla, hogy csehszlovák hatóságok – Gustáv Husák utasítására – a magyar grófot átadták a szovjet katonai szerveknek, majd amikor itthon halálra ítélik, akkor Fábry Zoltán megdöbbenésének ad hangot, kegyelmet kér Esterházy Jánosnak, ami a halálos ítélet elhalasztását eredményezi. *Mit kellett egy magyar gróffal és egy „úri nemzettel” végezni, hogy az oroszokat várja? Hogy nekik drukkoljon, akkor is, ha ez olyan lavínát indít el, mely eltemette*¹⁶ – írja a nyilasok és a Gestapo által halálos fenyegetésben élő grófról. Esterházy mártíromságához hozzátartozik az is, hogy az Oroszországi Föderáció Legfőbb Ügyészsége 1993-ban rehabilitálja, de Szlovákia a mai napig háborús bűnös-ként tartja számon!

Csak később derül rá fény, hogy a *bontalanság évei alatt* (1945–1948 – dr. Janics Kálmán) a stószai várta működött, csak gondolatait titkos naplójában foglalta össze, amely komoly bonyodalmakat okozott, mert a nyolcvanas években az állambiztonság kereste-kutatta, miközben Bérés József, Gyüre Lajos és dr. Mede István egy példányát eljuttatták Illyés Gyulához. Kiadására csak a rendszerváltás után került sor *Ürészárat 1945 – 1948. Napló a jogfosztottság éveiből* címmel (Regio – Madách – Kalligram, Pozsony, 1991). Érdekes adat, hogy Dobos László (akkor parlamenti képviselő) nem helyeselte a közzétételét, mert szerinte Fábry drasztikus megfogalmazásai a szlovák sovinizmus tobzódásáról árthat a részünkről kezdeményezett magyar–szlovák megbékélésnek?...

Fábry Zoltán mindenütt ott volt az újrakezdésnél: az *Új Szó* első számában (1948) *Üzenet* címen fogalmazta meg gondolatait, a CSE-MADOK megalakulásakor (1949) örökös elnökének választotta meg,

¹⁵ Fábry Zoltán: Stósz délelőttök. 350. oldal

¹⁶ Fábry Zoltán: Stósz délelőttök. 390. oldal

s az *Irodalmi Szemle* indulását *Ideje már bizony* című köszöntőjével nyugtázta. Igaz, az *Új Szó* már első írását jelentősen megkurtította, később is kihagytak szövegeiből, s az is megesett, hogy beleírtak rendszerhű sorokat?! A CSEMADOKban sem találtak mindig a Németh László és általa megfogalmazott minőség-kritériumok visszahangra, nem nagyon hívták a több száz személyes közgyűlésekre, halála előtt néhány hónappal a CSEMADOK országos elnöke Kassán egy hivatalos fórumon hipochondernek nevezte. Aztán később a Fábry által dédelgetett *Irodalmi Szemle* is elfektette írásait...

Az 1956-os magyarországi eseményekkel kapcsolatban nem jutott elegendő, hiteles információhoz, *A Rudé právo* (Vörös Igazság) közli elítélő nyilatkozatát, amit később levélben visszavon. Aggodalom töltötte el a magyar életáldozatok miatt. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy valamirevaló rádióhoz hatvanadik születésnapján (1957) jutott, amikor a Szlovák Írószövetség ajándékát – regényes úton (vonaton) – Dobos László juttatta el hozzá. Televíziója nem volt, információinak többségét levelezés útján szerezte. A többségi és kisebbségi magyar glóbusz jelentős alkotóival levelezett, de minden hozzáérkezett levélre válaszolt, ezért a mai napig sok levele megmaradt magán személyeknél, például a Máriának írt 270 levele, amelyeket halálának 50. évfordulója alkalmából terveztem átadni, de nem került rá sor.

Fábry Zoltán tudatosította, hogy a kisebbségi kultúrában, irodalomban a kezdeti lelkesedést egy minőségi váltásnak kell követnie, ezért már az ötvenes évek derekán megírta igényességekvetelményét: *Kevesebb verset – több költészetet!*, később nagyszabású tanulmányát *Antisematizmus* címmel, aminek a közlését négy folytatás után politikai okokból leállítottak, majd a befejezést a következő évben két folytatásban tették közzé. Sokan Fábry gondolatait Gorbacsov előhírnökeként ítélik meg, mert a dogmatizmus elleni harcban fontos szocialista alapértékeknek tartott sarokkövet kérdőjelezett meg.

A hatvanas évek derekán kassai barátaival úgy érezte, hogy elérkezett az ideje a legendás Kazinczy-kör (Kazinczy Társaság) újraélesztésének, de a hatalom számára Kazinczy neve elfogadhatatlan volt, ezért lett a kezdeményezésből Batsányi-kör, ami több mint öt éven át (1965–1970) Kassa magyar kulturális rendezvényeinek meghatározó intézménye lett, többször is megtöltve az ezer férőhelyes Művészetek Házát. A Batsányi-kör kezdeményezésére, és Fábry Zoltán személyes támogatása mellett indult el 1967-ben a *Kazinczy Nyelvművelő Napok*

első évfolyama, amit a stószai hathatós biztatás is köszöntött *Kazinczy elkötelezettségében* című előadásával.

Az 1968-69-es Prágai Tavasz eseményei meglepetésként érik, különösen a szlovák sovinizmus újraéledése, ami *Matica slovenská* (Szlovák Anyácska) kultúregyesületben öltött testet. Fábry megírja döntő állásfoglalását *A magyar kisebbség nyomorúsága és nagysága* címmel, ami az *Új Szóban* jelenik meg két folytatásban. A prágai Nemzetgyűlés által jóváhagyott nemzetiségi 144/1968-as alkotmánytörvény, amely meghamisítása mellett is a mai napig egyetlen jogállásunkról elfogadott alkotmánytörvény maradt, s csak a rendszerváltás után szüntették meg. Az azóta regnáló szlovák kormányok még csak hajlandóságot sem mutattak egy hasonló törvényről tárgyalni!

A hetvenes évek elején Fábry Zoltán egészségi állapota romlik, egyre gyakoriabbak a szívrohamok. 1970. január 20-án megerősített végrendeletében a CSEMADOKot nevezi meg *általános örököséneként*, s rajta keresztül a szlovákiai magyarságot. 1970. május 31-én meghal, a négy nappal későbbi temetése a visszarendeződés szellemében zajlik, ami húszéves *normalizációt* jelent, dogmatikus gúzsba kötve az egész társadalmat, s benne a kisebbségi magyar közösséget.

Halála óta ötven esztendő telt el, ami jelentett hűséget a stószai őrhelyhelyhez, de elbizonytalanodást és meghasonulást is. Már a halálát követő évben elindultak a Fábry Napok, aminek alapvető stratégiája volt: *Fábryról és Fábryval*. 1975-ben szülőháza emlékházzá alakul át, megindul Összegyűjtött írásainak a kiadása, amely hosszadalmasan 12 kötetben foglalja össze életművét (1980–2001). A CSEMADOK mellett megalakul a Fábry Bizottság, majd Fábry-díj alapítására is sor kerül. Később a CSEMADOK vezetése mindkettőt mellőzi, de később a Fábry-díjat visszaállítja, megváltozott kritérium szerint. 1991-1992-ben az *Irodalmi Szemlében* és más lapokban is méltatlan támadások érik Fábry Zoltánt. 2000-ben a rozsnyói magyar tanítási nyelvű alapiskola felveszi Fábry Zoltán nevét.

Halálának ötvenedik évfordulója Stószon (2020) a CSEMADOK rendezésében nem jelentett egy átlagos megemlékezésnél többet, ami nem írható a COVID-19-es pandémia számlájára. Az év folyamán azonban sor került olyan rendezvényekre, amelyek hozzájárultak Fábry Zoltán életének és munkásságának a jobb megismeréshez. A Szlovák Nemzeti Múzeum – A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma Pozsonyban egy értékes kiállítással – *Vox humana* cím alatt – emléke-

zett meg, amit fokozatosan bemutatnak Dél-Szlovákia más településén is, és az anyag – valószínűleg – Stószon kerül elhelyezésére. A szépsi Bódva-völgyi és Érchegegyeségi Kulturális Központ a Petőfi Irodalmi Múzeum – a sátoraljaúj helyi Magyar Nyelv Múzeumával együtt egy nemzetközi program keretében színvonalas on-line konferenciát rendezett *Fábry Zoltán ígaza* címmel. Ha hiányzott is egy Fábry-kötet megjelenítése, azt részben pótolták az említett rendezvények igényes kiadványai. Pozsonyban külön magyar és szlovák verzióban: *Fábry Zoltán: Vox humana*, Sátoraljaúj helyen: *Fábry Zoltán ígaza*, Szépsiben *Fábry 50* címmel. Az utóbbi három nyelven: magyarul, szlovákul és németül jelent meg. A felújított stószí Emlékház – legészakibb magyar kulturális intézményünk! – betöltheti közösségerősítő szerepét a felvidéki magyarság körében, de érdekes színfoltja lehet a kulturális turizmusnak is.

Az utóbbi években fontos lépések történtek Esterházy János életének és munkásságának a feldolgozására. Közös összefogással a Nyitra melletti Alsóbodokon ki lett alakítva az *Esterházy János Zárándokközpont*, a mártír gróf hamvait tartalmazó urna az itteni *Szent Kereszt Felmagasztalása* kápolnában lett elhelyezve, s közben megindult boldoggá avatásának a folyamata. A stószí és az alsóbodoki őr hely-zárándokközpont olyan erkölcsi- és erőtartalékot jelentenek a felvidéki magyar közösség életében – a másokért áldozatot vállaló jézusi szeretet szellemében –, amelyek garanciát jelentenek nyelvünk, kultúránk és hagyományaink megtartásához.

*Mi valamikor Európa magyar szálláscsinálói akartunk lenni*¹⁷ – összegzi visszaemlékezésében generációjának elhivatottságát Fábry Zoltán. Születésének 70. évfordulójára megjelent kötete *Hazánk, Európa* (1967) is szintén elkötelezettség a humánus és a közös Európa mellett – több mint 50 évvel ezelőtt. Az ugyanabban az évben megfogalmazott illýesi köszöntő a stószí őr helyet így nyugtázza: *Nem látok messze országokig el még ilyen oltárőr őt... , kortársaim közül bizony Stósz irányában szögezném az ujjam. Élt ott egy klasszikus európai: egy szentszágnán hű szabadsághívő.*¹⁸

Badacsonytomaj, 2021. szeptember 24.

¹⁷ Fábry Zoltán: Vigyázó szemmel. 238. oldal

¹⁸ Fábry Zoltán kortársai szemével. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1973, 77. oldal

FÁBRY ZOLTÁN: STOS VIA KOSICE¹

Több mint nyolcvan évvel ezelőtt a *Korunk* első oldalán, Fábry Zoltán a lap csehszlovákiai szerkesztőjeként ezt a címet adta meg. Igaz, már a húszas évek derekán megjelentek írásai a Romániába szakadt magyar közösség folyóirataiban, többek között a kolozsvári *Keleti Újságban*, a *Geniusban*, az *Új Génuszban*, majd *Periszkópban*, de termékeny és hosszabb távú együttműködést a *Korunkkal* alakított ki. Dienes László már az indulásnál bevonta a folyóirat munkatársi gárdájába, Gaál Gáborral pedig évtizedes, baráti kooperáció eredményeként Fábry Zoltán lett – az ő szavaival mondva – a *Korunk szlovenszkói mindenese*. Azt, hogy az idősebb és tapasztaltabb főszerkesztővel való együttműködése számára is eligazító pont volt, ekképpen nyugtázta: *Én forrtam, sisteregtem, ő nevelt. Írásaimat szenvedély fűtötte, őt fegyelem vezette, értelmi megállapodottság.*

A Fábry által eredetileg megadott cím: *Fábry Zoltán, Štos via Košice* nemcsak a két háború közötti időszakban használt postacíme volt, hanem a (cseh)szlovákiai (felvidéki, felföldi, szlovenszkói) magyar közösség sorsának is egy megkerülhetetlen fejezetcíme, ami a mai napig a kisebbségi sorsvállalás sajnálatosan aktuális konklúziókkal szolgáló leckéje – breviáriuma. Ahogyan ő összegzi életét és munkásságát: *Tanú és tanulás voltam...nem a tanúság volt a legfontosabb, de a tanulás!*

Szülohelye, Stósz, Felső-Bódva menti német település, lakosai a tártárjárás után érkeztek erre a vidékre, és a bányák közelében elszórtan laktak. A bányák kimerülésével a porták egyre jobban egymásra tolódtak – *stószolódtak* –, innen lett a település neve: Stósz. Lakóit, és a közeli Mecenžef lakosait, a környékbeli magyarok *mántáknak* nevezték, ahogyan az Szepességben *cipszerekeknek*, vagy Észak-Gömörben a dobsinai németeket *bulénerekeknek*. Stósz annyira Abaúj északi csücskében, a Szepesség közelében van, hogy a hét alsó-szepességi bányavárosok közé is sorolták. Bányáiban gazdagon volt ezüst, réz; Stósz rézműves céhe az egyetlen volt Magyarországon.

Városi szabadalmait maga a Nagyságos Fejedelem, II. Rákóczi Ferenc is megerősítette, mert Mecenžef és Stósz nemcsak kurucokat

¹ Megjelent a kolozsvári *Korunk* 2015. októberi számában.

adott, de kardokat és szuronyokat is szállított. Hasonlóan az 1848/49-es szabadságharc idején a mánták magyar honvédeként harcoltak, fegyvert kovácsoltak, szuronyokat köszörültek, ahogyan a szólásmonda is felmaradt: *Mecenzéf kovácsolt, Stósz köszörült*. Fábry Zoltán mindig büszkeséggel emlegette apai nagyapját, a negyvennyolcas nemzetőrkapitányt és evangélikus esperességi egyházfelügyelőt, aki a későbbi szülőházát is építette, és a Stószon átfolyó Bódva patakocska mellé hársfasort telepített: a stósz *Unter den Linden*-t, ami a mai napig a település ékessége és jellegzetessége.

A millenniumi évek után egy esztendővel, 1897. augusztus 10-én itt születik Fábry Zoltán, Fábry József és Jäger Zsuzsanna – magyar apa és német anya – második gyerekeként. Elemi iskolába Stószon jár, majd 1908 és 1915 között a Rozsnyói Evangélikus Főgimnázium diákja.

Észak-Gömör fővárosa, Rozsnyó, életének fontos állomása. Nem csoda, hogy a két főgimnáziummal (katolikus, evangélikus), saját lappal (*Sajó Vidék*) és az évszázados bányász tradíciókon alapuló gazdag kulturális élettel rendelkező város – az ő megfogalmazásában: *a Drázsus-parti Athén* – idillikus hangulatába robban be a nagy háború kitörése. Korosztályához hasonlóan ő is hadi érettségit tesz, utána besorozás az osztrák-magyar hadseregbe, rövid kiképzés, majd irány a galíciai front.

A sors kifürkészhetetlen véletlenje, hogy negyven évvel később Fábry Zoltán *alma matere* nekem is otthont adott – *genius loci*? –, igaz nem evangélikus gimnáziumként, hanem pedagógiai iskolaként. Be kell vallanom, hogy a szecessziós épületben – azokban az ötvenes években! – az evangélikus gimnázium múltját hallgatás kísérte, Fábry Zoltánról is kevés szó esett, kevesebb attól, ami eshetett volna! Hetvenedik születésnapjára a város díszpolgárságot adományozott neki, és a rendszerváltás utáni években az evangélikus gimnázium jeles magyar és szlovák diákjait megörökítő emléktáblán az övé is ott szerepel. Az idén mi is szerettünk volna elhelyezni az épület bejáratához egy kétnyelvű emléktáblát, amely arra emlékeztetett volna, hogy az épületben nyolc évig (1953–1961) pedagógiai iskola működött, amely a iskoláink újraindulásának időszakában több mint 300 alsótagozatos magyar pedagógust biztosított, de a helyi evangélikus gyülekezet eljárósága ezt nem tette lehetővé. Különben is az asszimiláció az elmúlt félszáz évben Rozsnyó magyarságának a soraiban is elképesztő tarolást végzett. A valamikori döntő többségében magyar városban a

2011-es népszámlálás szerint a magyarok aránya nem éri el a 20 (!) százalékot. Az asszimiláció (erőszakos és rafinált), mellett veszteségeink okozói: állhatatosságunk hiánya, naivitásunk, megosztottságunk, egymás elleni feszüléseink – csepp a tengerben – az egész felföldi magyar közösség tükörképe, amire – égi magasságokból – Fábry Zoltán is döbbenten tekint!

A nagy háború, később: első világháború, döntő befolyást gyakorolt életére, s vele együtt milliók életére, de az ország és a nemzet életére is, aminek máig ható következményei vannak. Valahol azt írja, hogy az ő generációját a háború utaztatta meg: elvitte őket Szerbiába, a fenyvesektől illatozó Galíciába, majd a kietlen karsztokra merevített olasz frontra. Kezdetben őt is a győzelemben vetett hit hevíti, szüleihez címzett sűrű tábori lapokon több figyelmet szentel az elkallódott csomagoknak, mint a temetetlen hulláknak. A stószai lányoknak írt hasonló lapokon olyan hangnemben ír, mintha kiránduláson járna. A háborúról szóló információit a hazafias csinnadrattától visszhangzó *Pesti Hírlap*ból veszi, ezért is kéri szüleitől a kormánylap előfizetésének a megújítását. A komolyabb harci bevetések előtt még illatosnak véli a lövészárkok fenyőfából ácsolt gerendáit, lakályosnak az inkább patkányoknak való földodút, és ha a kisebb csetepaték után a *Holnap* antológiáját is olvassa, Ady látnoki szavai még érintetlenül hagyják.

Aztán jött a *döntő élmény* (máshol: *gyilkos élmény*), nem is egy, hanem kettő. Az első a mindent elsöprő orosz roham közepette szemtől-szemben találja magát egy orosz altiszttel, aki már-már szúrásra emelte fegyverét, de a gyerekeMBER Fábryt látva, megkegyelmezett neki. A másik: a vesztes csata után a nagy felfordulásban vele szemben az ellensége orosz katona, egyedüli menekvése, hogy megrántja a ravaszt... és az út szabad volt, s én egy örök élmény foglya és elkötelezettje. A lelki trauma mellett jött a testi: a tüdőcsúcsshurutból kialakult tüdőbaj. Mindezek következményeként: *A háború rokkantjaként buktam vissza a stószji menedékbe*. A háború veszteségeit látva: több mint hatszázezer halott, másfél millió sebesült, nyolcszázezer fogoly, s hozzá országvesztés, a nemzet feldarabolása, arra készíti, hogy Adyval átkot szórjon a bűnösökre, az ország volt vezetőire:

...s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet,
Sírjukban is megátkozott gazok.

Még a vég bekövetkezése előtt felmentik a frontszolgálat alól, Budapesten egyetemi tanulmányokkal próbálkozik, de a körülmények folytán: betegsége, új határok, édesapja halála, végérvényesen hazakerül Stószra. *A betegség leborgonyzott Stószra, a fenyvesek gyógyító ózónjába*, ahonnan 1970-ben bekövetkezett haláláig ritkán utazik el, néha egy előadói körútra, aztán Kárpátaljára, később, ha csendőrök kísérik ki a falujából, hogy Kassára, Ilavára börtönbe vigyék, majd élete utolsó éveiben, ha mentőkocsi viszi a kassai kórházba.

Ötvenéves (1920–1970) írói, közírói munkásságának állandó témája a kisebbségi sors minden rezdületének a feltérképezése: a kisebbségi lét és lélek, a kisebbségi irodalom, s ezen belül a kisebbségi sajtó hányatott és kiszolgáltatott helyzete, a kisebbségi oktatásügy, kultúra és más területei, amely egyre erősödik, akár Stósz alatt a Bódva, de búvópatakként ott található egyéb írásaiban is. Kiszakadás az ezeréves hazából valóban az árvaságra jutottak sorsát asszociálta: *A mi életünkbe nyilalló élességgel basított 1914 és ami utána következett: Trianon. Váratlanabban nem ért még változás magyar generációt, mint minket. A hatás föbekólintó volt, úgy nemzeti, mint világnézeti szempontból. Mi voltunk a háborús nemzedék, melynek sorsa a bűnbódés sohase tudott vétekekért, és csak mi lehetünk azok, akik mindenre elsöprő tabula rasa-val feleltünk.*

A Csehszlovákiába szakadt magyar nemzeti közösség küldetésének a megfogalmazása nem volt mentes messianisztikus elemektől sem. A kezdeményezések összegzője, névadója Győry Dezső volt *Újarcú magyarok* megnevezéssel, ami verseskötetének a címe is lett.

A világnézeti szempont pedig baloldaliságot jelentett. Az első világháborút követő európai értelmiségi kezdeményezések a baloldal környékén fogalmazódtak. Ebben nem volt kivétel Fábry Zoltán sem (akárcsak Márai Sándor). Fábry Zoltán ideológiai bolyongásának mélypontját rappista korszaka jelentette, amikor az esztétikai követelményeknél előbbre valónak tartotta az ideológiai kritériumokat. Tévelygéséből a Molotov–Ribbentrop-paktum (1939. augusztus 23.) ébresztette fel, amikor megdöbbenéssel állapította meg: a sztálini bolsevizmus és a hitleri náciizmus egy törőlfakad.

Fábry Zoltán a kezdetektől a fasizmust és a náciizmust az emberiségre leselkedő legnagyobb veszélyként aposztrofálja. Számára a fasizmus tágabb értelmezést kap, minden kizárólagosságot és tekintetnélküliséget a humánum ellen. A hitleri náciizmus kialakulásának nagy ívű tablóját *Európa elrablása* (1966) című művében dolgozza fel.

Az első bécsi döntés értelmében Stósz és Mecenéz a Tiso-féle szlovák államban marad, ami ellen a mánták tiltakoznak, mert az évszázadok folytán német öntudatuk magyar hazafisággal párosult, és abból a józan realitásból is, hogy készítményeik, szerszámaik jelentős részét a délebbre fekvő magyar mezőgazdasági vidékeken értékesítették. Fábry Zoltán élete is veszélybe kerül. A hitlerista stószai evangélikus lelkész, Adalbert Hudák a német evangélikusok lapjában arra biztatja híveit, hogy pakolják szekérre Fábry *fertőző* könyvtárát, és a Stósz feletti Mária-hegyen – a katolikus kápolna előtt! – égessék el.

Fábry Zoltán 1939 és 1948 között némaságra volt ítélve, ami azt jelenti, hogy nem, illetve alig jelent meg írása. Ő azonban ír, jegyzeteket készít, naplót vezet. Háborús naplója a visszavonuló front alatt – mindnyájunk veszteségére – eltűnt.

A második világháború vége Fábry Zoltán életében és vele együtt a csehszlovákiai magyarok életében kataklizmák sorozatát hozzák, amit Janics Kálmán könyve szerint *A bontalanság éveiként* került a köztudatba. 1945. április 5-én Kassán sor kerül az ún. kassai kormányprogram kihirdetésére, ami Illyés Gyula szerint a náci Lebensraum jegyeit hordozta magában. A magyar és német kisebbséget háborús bűnössé nyilvánítja – köztük engem is három évesen! –, a németek és magyarok vagyonát gondnokság alá helyezi, elrendeli az *árulók és kollaboránsok megbüntetését és internálást* és egyéb kollektív megtorlásokat foganatosít. Csehszlovákia visszaállítása után a Londonból hazatért elnök, Eduard Beneš (a müncheni szerződés után lemond elnöki posztjáról), elnöki dekrétumokkal irányítja az országot. Az idén volt hetven esztendeje (1945. augusztus 2.) a hírhedt 33. számú rendeletének a közzététele, mely a kollektív bűnösség alapján megfosztja állampolgárságuktól a csehszlovákiai magyarokat és németeket.

Fábry Zoltán tiltakozásként emlékiratot (memorandumot) készít elő, de hasonló lépéseket terveznek pozsonyi íróársai: Szalatnay Rezső és Peéry Rezső is. Hosszú előkészítés után Fábry Zoltán befejezi (1946. május 1.) *A vádlott megszólal* című memorandumát, amely az 1945. február és 1948 tavasza között írt *Üresjárat* naplójegyzeteivel közírói munkásságának és a csehszlovákiai magyarság méltatlan és embertelen meghurcoltatásának dokumentumai lettek. Különösen az utóbbi lett megrázó krónika a kitelepítésekről, deportációkról, lakosságcseréről, reszlovakizációról és más kollektív bűnhódésekről, amelyeket a (cseh)szlovákiai magyarság a második világháborút követően elszenvedett.

Memorandumára, melyet szlovák fordításban eljutattak a cseh és szlovák politikai, közéleti és értelmiségiek címére, érdemleges választ nem kapott. Közzététele is problémát jelentett, Csehszlovákiában teljes terjedelmében csak a *Stószí délelőttök* (1968) című kötetében jelent meg. Naplójegyzetei pedig *Üresjárat 1945–1948* címmel, illetve: *Napló a jogfosztottság éveiből* alcímmel csak a rendszerváltás után, 1991-ben látott napvilágot. Fábry írásait expresszív stílus jellemzi, idegen tőle az akadémiakusan hömpölygő körmondatok áradata; rövid mondatokban fogalmaz, néha a szövege szabadversre emlékeztet. Gyakran használ szokatlan szóösszetételeket, amelyek célja a nagyobb hatás, megdöbbenés kiváltása.

Az 1948-as kommunista puccs után szomorú volt a körületekintés számára, hiszen évtizedes írotársai Szalatnay Rezső, Peéry Rezső, Győry Dezső, valamint már írók, értelmiségiek, pedagógusok kényszerből (kitelepítés, lakosságcsere) Magyarországra távoztak, ő maga amolyan egyszemélyes intézmény lett, a csehszlovákiai magyarok mindegyike. Ő írt beköszöntőt az *Új Szó* indulásához (1948. december 15.) *Üzenet* címmel, amelyet kegyetlenül megkurítva *Az első szó* címmel közöltek. Ott volt a CSEMADOK megalakulásánál (1949. március 5.), amelynek örökös díszelnöke lett. Az *Irodalmi Szemle* indulását (1958. szeptember) *Ideje már bizony* című bevezetőjével köszöntötte, az 50 évvel ezelőtt indult kassai Batsányi Körnek tiszteletbeli tagja, támogatója, mecénása volt, és az 1967-ben ugyancsak a Kassán induló Kazinczy Nyelvművelő Napokat *Kazinczy elkötelezettségében* című előadásával (betegsége miatt távollétében felolvasták) köszöntötte.

Peéry Rezső találóan *a jellem szerzetese* címmel illeti. Hetvenedik születésnapja (1967) az elismerések, kitüntetések ideje. A pozsonyi *Irodalmi Szemle* tematikus számmal köszönti, Illyés Gyula *szerentszagú európainak* nevezi, Németh László *Észak oszlopának*. Amikor 1968-ban Czine Mihály társaságában magyartanárokkal felkerestük, akkor magáról keveset szól, átadja a szót Czine Mihálynak, mondván, hogy hetvenedik születésnapjára ő írt róla a legtalálóbb jellemzést és köszöntőt.

1968 történései – a prágai tavasz – az újraéledő agresszív szlovák nacionalizmus miatt megrettentik, de a kisebbségi intézményi rendszer kiszélesítése reménységgel tölti el, különösen a nemzeti kisebbségek helyzetéről szóló 144/1968. számú alkotmánytörvény elfogadása, amelyet később meghamisítottak, majd elhallgattak, de ezt már Fábry Zoltán nem éri meg. Tényként így is el kell mondani, hogy több

mint kilencvenéves kisebbségi státuszunk idején ez volt az egyedüli próbálkozás jogaink törvényes rendezésére, mert a rendszerváltás óta eltelt negyedszázad alatt (10 éves magyar kormányzati jelenlét mellett!) még csak kezdeményezésre sem került sor helyzetünk megoldására egy kisebbségi törvény formájában!

A címben szereplő *irány Kassa (via Košice)* Fábry Zoltán számára nemcsak egy megyeszékhelyet jelent, hanem a Várost, amely a magyar történelem, nyelvművelés, irodalom, kultúra fontos központja, ahol olyan barátai éltek, mint dr. Simai Béla és családja, dr. Berzeviczy János és családja, akiknél gyakran megfordul, de színházba, moziba is beruccan Kassára. A város huszadik századi pálfordulásai előtt ő maga is érthetetlenül áll, mert a háromnegyednyi magyarságot 1930-ra az új hatalomnak sikerült 20% alá csökkenteni (ennyi volt az *első republiká*-ban a kisebbségi nyelvhasználati küszöb), hogy 1941-ben ismét háromnegyed lett a magyarok arányszáma. A magyarok és németek likvidálását meghirdető kassai kormányprogram után keserűen állapítja meg: *Košice megtagadta Kassát!* Ez a folyamat – kis kitérőkkel – a mai napig tart. Példaként szolgál a 2011-es népszámlálás, amikor a város 240 ezer lakosából 6382-en vallották magukat magyarnak (2,7%), igaz közel ötvenezen nem adtak meg semmilyen nemzetiséget. Kassa jelenlegi városvezetése Kassa Európa Kulturális Fővárosa 2015 program keretében látványosan mellőzte a város magyar történelmi és kulturális hagyományait, pedig a cím elnyeréséhez a legnyomósabb személyiség éppen Márai Sándor volt. (Márai és Fábry együtt indultak a *Kassai Napló*-ban: két különböző sors, két különböző érték. Márait az előbbi rendszerben hallgatták el, Fábryt most!...) Kassa szórványosodása – magyartalanítása! – tovább folyik és tart!

Fábry Zoltán a *változni és változtatni* elve szellemében a kezdetekkor sokszor türelmetlenül és méltatlanul mondott kritikát kortársairól (Móricz Zs., Mécs L., Márai S., Esterházy J., akiket később megkövetett; tiltakozott Esterházy János halálos ítélete ellen és védelmébe veszi a mártír grófot. Az összetartozók összefogásának a módját két világháború tapasztalata alapján a jézusi útban látja: *Minden más közösségi erkölcs eltörlőd a jézusi mellett...*

Az anyaországhoz való viszonyulása különféle skálán jelenik meg. A két háború közötti időszakban – ideológiai beállítottsága folytán – a Horthy-rezsimet félfudális avíttysága és német orientációja miatt elfogadhatatlannak tartotta. Megfogalmazása szerint a határon kívül rekedt magyar kisebbségi közösségek érdeke, hogy Magyarországon

olyan gazdasági, szociális és társadalmi közállapotok uralkodjanak, amelyre a kisebbségek feltekinthetnek, és a mindenkori magyar kormány álljon ki a magyar a magyar kisebbségek érdeke mellett. Erre volt is példa – igaz, halála után –, amikor 1984-ben Budapest keményen beszólt Prágának a magyar iskolák létét veszélyeztető szlovák oktatási törvénytervezet ellen, aminek következményeként – és a magyar közösség egységes fellépése mellett – a törvénytervezetet visszavonták. Nem elég argumentáció a jó államközi viszonyokra a gazdasági együttműködés, miközben az elmúlt húsz évben a szlovákiai magyarok száma több mint százezerrel csökkent (1991 – 560 ezer, 2011 – 458 ezer), az asszimiláció fűnyírójaként szolgál a diszkriminatív szlovák nyelvtörvény, a magyar iskolák felszámolásának a szándéka tovább tart, Malina Hedvig perbe fogása folytatódó justizmord!..., akkor nem beszélhetünk magyar-szlovák problémamentes kapcsolatokról, mert ez – gömöriesen mondva – parasztvakítás!

Fábry Zoltán végrendeletében a CSEMADOKot, és rajta keresztül a (cseh)szlovákiai magyarságot jelölte meg örökösének. Temetése a prágai tavaszt követő *normalizáció* kezdetén kiállítás volt a Fábry Zoltán által képviselt kisebbségi jogok mellett. A halála utáni évtized amolyan Fábry-reneszánszként is értékelhető. 1971-ben elindultak a Fábry Zoltán Irodalmi Napok, 1974-ben válogatás jelenik meg írásából szlovák nyelven *Vox humana* címmel, 1975-ben szülőháza Fábry Zoltán Emlékháza alakul, 1977-ben Balogh Edgár stószai és kassai látogatásakor megszületik az emlékház benépesítésének tervezete, 1980-ban megjelenik *Összegyűjtött írásai* I. kötete, 1983-ban a CSEMADOK mellett Fábry Zoltán Emlékbizottság alakul, 1987-ben a CSEMADOK Fábry Zoltán-díjat alapít, amelynek átadására évenként a Fábry Napokon kerül sor, 1990-ben a CSEMADOK Fábry Zoltán Alapot létesít, 1991-ben megjelenik az *Üresjárat 1945–1948*, amely releváns tanúságtétel Fábry Zoltán elvhű és sziklaszilárd kiállítására a legnehezebb időkben. 1991–1992-ben vita bontakozik ki Fábry Zoltánról, amely elfordulást eredményez a Fábry örökségtől. Az író születésének centenáriuma a betegséggel küzdő Czine Mihály tart méltó emlékbeszédet, de *Összegyűjtött írásai* 12. kötete hosszú halogatás után, csak 2001-ben jelenik meg. Az új évszázad pozitív fejleményei közül kiemelendő, hogy 2000-ben a rozsnyói magyar iskola felveszi Fábry Zoltán nevét, és 2005-ben Szepsiben leleplezték Fábry Zoltán köztéri szobrát.

Születésének 110. évfordulója inkább protokolláris siker, mint konkrét eredmény. Részt vesz rajta a Magyar Országgyűlés elnöke, a

Kassa Önkormányzati Kerület elnöke pedig beszédében hangsúlyozza, hogy Fábry Zoltán életműve és Emlékháza a magyarok és szlovákok közös öröksége. Tóth László összeállításában megjelenik *Fábry Zoltán: Az őrhely megszólal 1945–1948, Napló, emlékiratok, levelek* (Kalligram, 2007) címmel.

A Fábry Zoltán Emlékház – apró javítások ellenére – méltatlan a legészakibb magyar kulturális intézmény státuszához, a Fábry Napok kisugárzása egyre csökken, a CSEMADOK megvált a Fábry-díjtól (!), közben Fábry Zoltán életének és munkásságának az elhallgatása tovább folyik. Az idén volt halálának a 45. évfordulója, két év múlva lesz születésének a 120. évfordulója. Aktuális teendő volna életművének további kutatása, válogatott írásainak és levelezésének a közzététele, az Emlékház felújítása, és életművének valóságos betagolása közel százéves kisebbségi sorsközösségünkbe. Mert a név és a hely kötelez: *Fábry Zoltán, Štos via Košice!*²

Kassa, 2015. augusztus

² A cikk megírása óta eltelt időben a stószai Fábry Zoltán Emlékházon a Bethlen Gábor Alapítvány támogatásával állagmegőrző és felújítási munkákat végeztek el.

„...a kisebbségi helyzet maximumra kényszerített...”

- Gondolatok Fábry Zoltán születésének 110. évfordulója elé -

Mindjárt az elején kimondom, amit úgysem tudnék véka alá rejteni: elfogult vagyok Fábry Zoltánnal szemben. Elfogult több okból is.

Először azért, hiszen Fábry Zoltán nekem nagyapám is lehetett volna. Igen, mert az én nagyapám is ott volt a galíciai és az olasz fronton, de míg Fábry Zoltán megtört egészséggel hazajött, addig az én nagyapám a karsztokért folytatott öldöklő harcok poklában fia – édesapám – születése előtt három héttel „hősi halált halt”. Fábry Zoltán vállalta, hogy helyette is riadót dobolt minden „fegyver s vitéz ellen”.

Másodszor pedig, mert én megszólított örökösének érzem magam. Ismerve végrendeletének különböző változatait (talán öt is volt belőle), és éveken át tartó vívódásait, amelyeknek egyedüli célja az volt: jogi formát találni annak az elhatározásának, hogy szellemi hagyatékát, ingó és ingatlan vagyonát a szlovákiai – az ő szavával: „szlovenszkói” – magyar közösségre hagyományozza. Végrendeletében „a magyar kultúra itteni gyakorlati tényezője: a CSEMADOK” lett meghatározva egyedüli örökösként, amit én akkor (1970) tízéves CSEMADOK-tagsággal a hátam mögött meghatva és boldogan elfogadtam.

Harmadszor azért is, mert valahogy egy kicsit stószinak is érzem magam. Igaz, az ottani hegyek magasabbak a gömöri lankáknál, de a Bódva patakot szegélyező hársfasor – Unter den Linden – mintha egyre jobban ismerősként köszöntene, jólesik a mánták „sprehoválását” hallgatni, s minden újabb látogatás megerősíti bennem: nekem ehhez a helyhez közöm van, s a hely szelleme: „a stósz mérték”, „a stósz ablak” és a „stósz őrhely” nem csak ennek a földrajzi pontnak a meghatározói, hanem nekem és velem együtt másoknak is. Így számomra minden stósz utazás – valóságos és lélekbeni – önvizsgálat is ama bibliai értelmezésben vett önvizsgálattal: „hogyan gazdálkodtál a rád bízott talentummal” – örökséggel?

Aktuális tehát a kérdés: Hogyan sáfárcodtunk a miránk – a szlovákiai magyarokra – hagyott Fábry örökséggel? S kezdjük az életművel, a szellemi örökséggel. Megállapíthatjuk, hogy a kezdet biztató volt. A hetvenes évek derekára szülőháza emlékházzá alakult, tíz évvel a ha-

lála után (1980) beindult az életműsorozat kiadása, ami a Madách Kiadó jóvoltából egy évtized alatt tíz kötet kiadását hozta. A rendszerváltás után *Összegyűjtött írásainak* kiadása elakadt és az utolsó két kötet megjelenésére több mint tíz évet kellett várni: a XI. kötet 1999-ben jelent meg, s az utolsó – a tizenkettedik – 2001-ben. Ezek már a Madách-Posonium gondozásában. S még örülhetünk, hogy az egyre fokozódó Fábry-ellenes légkörben erre sor került, köszönettel tartozva Dobos László rendíthetetlen hűségének és a sorozat fáradhatatlan szerkesztőjének, Fónod Zoltánnak.

Az induló Fábry Napok Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napokká transzformálódott, kiteljesítve elindítóinak azt a nem titkolt szándékát, hogy kisebbségi közéletünk amolyan kulturális parlamentje legyen, ahol közösségünk dolgairól nyíltan és véleményeket ütköztetve lehetett szólni. Így került sor a népszámlálás eredményeinek elemzésére, kisebbségi kulturális életünk egy-egy szeletének a felmérésére, illetve szlovák-magyar értelmiségi találkozóra és egyéb aktuális kérdések megvitatására. Tudomásom szerint a kárpát-medencei és a nyugati magyarság képviselői első rendszerváltás utáni találkozásának is a Fábry Napok adtak teret. S aztán a Fábry-díj, amely lassan húsz éve a kisebbségi közszolgálat elismerését és megbecsülését jelentette. Jól emlékszem, amikor a legsötétebb Mečiar érában a Fábry-díjat a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége kapta a magyar iskolák védelmében tanúsított bátor kiállásért, micsoda súlyt és társadalmi megbecsülést jelentett ez a díj! Nem emlékszem, hogy valaki visszaadta volna a Fábry-díjat, ennek ellenére az odaítélése évek óta szünetel. Miért? Talán azért, mert Fábry Zoltán neve valakit irritál, vagy problémát jelent az emléklakett elkészítése és annak a néhány ezer koronának az összegereblyézése, amivel a díj jár? Nem hiszem, hogy a kutya itt lenne elásva, inkább a dolgaink iránti közömbösség ragályos terjedésének az igazolása.

Hasonlók jutnak az ember eszébe a Fábry-ház láttán. Az eresz alatt utat talált a víz a falba, hull a vakolat és a talajvíz egyre nagyobb részét veszi birtokába az épületnek. Bent dermesztő ridegség, mert az aktuális villanyszámla kifizetésének az elmaradása miatt kikapcsolták az áramot, a vendégkönyvben is csak néhány bejegyzés. Csoda-e? Igaz, a két emlékszoba boltíveivel még őrzi az épület patináját: „nagyapám építette a kiegyezés évében, 1867-ben“ – írja visszaemlékezéseiben Fábry Zoltán. Azt is tőle tudjuk, hogy 1952 februárjában, amikor őt tüdővérzéssel a Tátrában kezelték, a vizes hó benyomta a háztetőt, de

kitavaszkodva jött a segítség a faluból, Kassáról és jöttek a kőművesek és ácsok Debrődről, hogy mikorra hazajön, akkorra kész legyen a tető. Hja, akkor még így működött az emberi és kisebbségi szolidaritás. Most is valahol megszületett az emlékház „megmentésének” képtelen ötlete: elszállítják a könyvtár több mint 11 ezer kötetét?! De akkor – kérдем én – mitől lesz emlékhely Fábry Zoltán emlékház?!!!

Hát itt állunk most, miközben Fábry Zoltán életét és munkásságát az elhallgatás mellett némely körökben zsigeri gyűlölet veszi körül, mondván: csak teherterhelés számunkra és feloldhatatlan anakronizmus! Ő, aki közösségünk történelmének kikerülhetetlen tartozéka, akiről nagyjaink is csak a legelismertebben szóltak. Például Illyés Gyula „oltárőrzőnek” és „szentszagú európainak” nevezte, Németh László „Észak oszlopának” aposztrofálta, s irigyléssel tekintett rá bátor helytállásaiért. S folytassam a sort tovább? Nem hiszem, hogy nagyon elszaladt volna velem a szekér, ha azt mondom: Fábry Zoltán elhallgatása, kihagyása, megtagadása: múltunk megtagadása – önfeladás!

Nyilvánvaló, hogy az idők múltával sok Fábry írás vesztett aktualitásából, ami egy közíró esetében nem csoda, hiszen az a napi aktualitások szintjén követi az eseményeket. Fábry is ezt tette, ott fent a hegyek között, ahol még naponta a posta sem járt. Mégis néhány írása: *A vádlott megszólal*, titkos naplója, az *Üresjárat* (1945–1948) nélkülözhetetlen múltunk ismeretéhez, akár az *Európa elrablása* a német történelem és kultúra ismeretéhez, amit a kassai születésű prágai professzor, Rákos Péter, Fábry Zoltán munkássága „kvintesszenciájának” nevezett. S lehetne még folytatni a sort, s talán kellene is, mert itt állunk születésének 110. évfordulója előtt. Jó lenne számba venni adósságainkat és mulasztásainkat. Utoljára a centenáriumi ünnepségekre zárándokoltak el sokan Stószra, amikor az emlékbeszédet a betegen is fáradhatatlan Czine Mihály tartotta, aki azóta már égi magasságból biztat a Fábry Zoltán-i hűség követésére,

A napokban egy neves múzeumi szakemberrel jártam Stószon, aki a házon lévő emléktábla megpillantása után egy elfojtott: „Hja, most már értem”-mel nyugtázta gondoskodás hiányát és az enyészet nyilvánvaló jelenlétét. Jómagam mindjárt felfogtam, hogy ezzel az emléktáblán lévő csillagra – ötágú csillagra – gondol. Valóban csak annyi volna a kötelességünk, hogy levegyük az emléktábláról az ötágú csillagot?!

SZÁZHÚSZ ÉVE SZÜLETETT FÁBRY ZOLTÁN¹

Fábry Zoltán százhusz évvel ezelőtt – 1897. augusztus 10-én – ezen a napon született Abaúj megye legészakibb csücskében lévő Stósz településen, Fábry József és Jäger Zsuzsanna második gyermekeként. A közeli Rozsnyón – „Drázus-parti Athén” – eltöltött diákévei mellett igazán a Nagy Háború (első világháború) szakította el szülőhelyétől; elvitte a galíciai és olasz frontra, ahonnan háborús rokkantként tért vissza Stószra. Később egyre ritkábban hagyta el a németek (mánták) lakta települést: előadásokat tartani „Szlovenszko” magyar városaiba, gyógykezelésre Kassára, a Tátrába, illetve amikor börtönbe vitték a kassai Szedriára, vagy az illavai várbörtönbe. Az ő nevéhez kapcsolódó fogalmakként került fel Stósz a magyar irodalom térképére, mint „stószai őrhely”, „stószai mérték”, „stószai ablak”...

Közel százesztendőös kisebbségi sorsunk állandó velejárója az idealizálás-mitizálás, illetve deheroizálás, amikre bőven lehet példákkal szolgálni a múltunkban, jelenünkben, de maradjunk most Fábry Zoltánnál, hiszen az ő esetében egyaránt van példa mindkettőre.

Kezdjük az utóbbival, a deheroizálással, és Fábry Zoltán elhallgatásával, ami nem csökken, hanem az idővel inkább növekszik. Ha rákérdezzünk: Miért? – a válasz általában: Nem időszerű...!? Véleményem szerint időtlenszerűsége-időszerűsége minimálisan egyensúlyban van! Aztán itt a másik ellene felhozott érv: Tévedett! Állíthatnám ellenérvként: Ki nem?!..., hiszen életében zajlott az emberiség két legnagyobb tévedése: az első és a második világháború, amelyek a magyarság számára máig ható végzetes következményeket hoztak. Elmondható róla: egy ellentmondásos kor, ellentmondásoktól sem mentes tanúja volt!

Életének alapvető példázata: nem elég csak titokban helyteleníteni és elítélni az életünkben újra és újra megismétlődő zsarnokságot, hanem nyíltan szót is kell emelni ellene. Mert a zsarnokság természete, hogy nő: kicsiből lesz a nagy! És az igazság kimondásától nem tántoríthat el bennünket a mellőzés, hátrány, üldözés, börtön és az életveszély sem, ahogyan ezt ő is tette.

¹ Elhangzott a XX. Mécs László Szabadegyetemen, Jászón, 2017. július 13-án.

A Nagy Háború – első világháború – előtti hisztéria tőle jelesebbeket is megtévesztett, szinte az egész magyar íróársadalmat – Ady és Babits kivételével – és művészvilágot. A hadi érettségivel a galíciai frontra került Fábry Zoltánnak is kezdetben illatosnak tűnt a fenyőfából ácsolt bunker, a stószói lányoknak levelezőlapot küldött, mintha kiránduláson lenne, de jött a döntő élmény – a gyilkos élmény! –, majd egészsége megromlása, ami miatt leszerelt hadnagyként, rokkantan hazatért szülei stószói otthonába. Mondhatjuk: a történelem adta kényszerhelyzet jelölte ki számára a vállalt posztot: a stószói őrhelyet. A *Stószói délelőttök* (Madách Könyvkiadó – 1968) előszavában részletezi, hogy miért lett élete archimédeszi pontja Stósz.

Meghatározó időpont életében: 1920. január 3-a, amikor a kassai *Esti Újság*ban megjelenik „A bot” című elbeszélése. Autodidakta műveltségének és íráskészségének köszönhetően különböző lapok, folyóiratok munkatársa lesz. Tőle tudjuk, hogy Kassán a húszas évek elején hat(!) magyar napilap jelent meg: *Esti Újság*, *Kassai Napló*, *Kassai Újság*, *Kassai Hírlap*, *Szabadság*, *Munkás*. Megmaradt belőlük a *Kassai Újság*, egy bulvárlap és a *Munkás*, amely Moravská Ostravába került. Életére visszatekintve így összegezzük: *A kisebbségi lét tett íróvá, és a kisebbségi adottság végig osztályrészem maradt. Az első, 1920-as betűvetésre az utolsóm, az 1970-es rímél.*

Az első világháborút követő döbbenet és izmusok dzsungelében Európa értelmisége általában balra tartott, közöttük Fábry Zoltán és Márai Sándor is, akivel egy időben indultak.

Az íróárs és barát, Peéry Rezső találóan írja: „Fábry Zoltán nem az irodalomból élt, hanem az irodalomnak.” Bírálói, ellenfelei „stószói tehenesgazdaként” aposztrofálják, ami csak részben volt igaz, mert a nagyapa – Fábry János – 100 holdjából, neki már csak 20 maradt. A húszas-harmincas évek fordulóján bal-, és szélsőbal ideológiák, illetve avantgárd irányzatok hatása alatt az esztétikai kritériumok alávétésének a hirdetője lett az ideológiai kritériumokkal szemben (?!). Ennek alapján neki nem Mécs László vagy Győry Dezső a legfontosabb költő, hanem Földes Sándor, aki a munkásokról és a szociális igazságtalanságokról írt?!...

Őt is megéri Szabó Dezső „Minden magyar felelős minden magyarért” szolidaritást, sorsvállalást, hűséget meghirdető programja. Amikor az ellentmondásoktól sem mentes író levelet kap egy erdélyi honleánytól azzal a kérdéssel: Hogyan lehet kisebbségi körülmények között megmaradni magyarnak? Fábry Zoltán hangsúlyosan kiemeli

Szabó Dezső válaszát: „Mária, olvassa Arany Jánost!” (Arany János idei bicentenáriuma aláhúzza ennek az üzenetnek az aktualitását!)

A masaryki demokrácia rendíthetetlen bírálója lesz, különösen azért, hogy a prágai kormányzat Szlovákiát – az ő szóhasználatában: Szlovenszkót! – és Kárpátalját gyarmatként kezeli. Megrendítő erejű a kárpátaljai helyzetről készült beszámolója, „Az éhség legendája”, amiből a szöveg nagyobb részét a cenzúra törölte. De éles bírálattal illette a félfudális Horthy-rezsimet is avítsága és német orientációja miatt.

Fábry Zoltán éleslátásaként kell igazolni, hogy a fasizmus-nácizmus veszélyeire az elsők között figyelmeztetett. Előnye volt, hogy nyelvtudása lehetővé tette korabeli német lapok és könyvek rendszeres követését. (Volt olyan időszak, amikor a nácizmus kialakulásának irodalma legteljesebben az ő könyvtárában volt megtalálható.) Az eperjesi Pallasz Könyvkiadó által kiadott könyveiben: *Korparancs* (1934), *Fegyver s vitéz ellen* (1937) igazolásokat kapunk az Európára leselkedő barna veszélyről. Életében fordulópontot jelent 1939. augusztus 23-a, a szovjet-német meg nem támadási szerződés megkötése, az ún. Molotov–Ribbentrop-paktum. Naplójából tudjuk, hogy ettől a naptól tett egyenlőségi jelet a nácizmus és a bolsevizmus között!

A második világháború alatt többször is életveszélybe kerül. Adalbert Hudák, stószli hitlerista evangélikus lelkész a szlovák katolikusok lapjában arra biztatja a stószliakat, hogy pakolják szekerekre könyvtárát, és a falu feletti Mária-hegyen égessék el! A front alatt visszavonuló katonák házát kirabolják, kéziratának, naplójának egy része megsemmisül; személyes tárgyait, ruháit is elviszik. Megható a háborút követő gyűjtés számára, amikor ruházatot, élelmiszert küldenek neki a maguk is ínséget szenvedő barátai, olvasói.

Fábry Zoltán 50 éves írói munkásságának mértani és értékbeli középpontjában két fontos munkája áll: *A vádlott megszólal* (1946), *Üresjárat 1945–1948*, *Napló* a jogfosztottság éveiből.

A vádlott megszólal memorandum amolyan védőbeszéd a szlovákiai magyarok mellett, akik a kassai kormányprogram szerint háborús bűnösnek kerültek a vádlottak padjára: állampolgárságuk elvesztése, vagyonvesztés, deportáció, kitelepítés és reszlovakizáció várt rájuk. A magyar szöveget lefordították szlovákra, és elküldték társadalmi-kulturális élet fontos képviselőinek (Fábry kezdetben 50 címzettől beszél, de barátai: dr. Balogh-Dénes Árpád pozsonyi jogász, dr. Simai Béla és dr. Berzeviczy János kassai orvosok további személyeknek is elküldték). Választ senkitől sem kapott! A Memorandum tartalma

mellett érdekesen alakult a megjelentetése is, mert az elmúlt rendszerben igyekeztek azt elhallgatni.

Az *Üresjárat 1945–1948, Napló* a jogfosztottság éveiből 1991-ben jelent meg és a rendszerváltás legfontosabb irodalomtörténeti eseménye volt. A szöveget Béres József, dr. Juhász György és dr. Mede István juttatták el Illyés Gyulához. A füzetekbe írt bejegyzéseiben egyértelművé teszi, hogy a német náciizmus és az orosz bolsevizmus Európa-ellenes erőik, de a csúcsrajáratott szlovák sovinizmusról is elretentő képet fest, kijelentve: *a szlováknak a magyar lett a zsidója* – utalás és párhuzam a zsidó holokauszt és az itteni magyarok kollektív bűnhődésére.

A „hontalanság évei” (Janics Kálmán) után (1945–1948) – tíz évi publikálási lehetőség nélkül – Fábry Zoltán jelentette az újraindulást: egyszerre megkerülhetetlen lett! Az *Új Szó* (1948) az ő cenzúrázott és megkurtított (!) írásával indult, a CSEMADOK alakuló ülése (1949) örökös díszelnökének választotta, az ő beköszöntőjével jelenik meg az *Irodalmi Szemle* (1958), amelynek haláláig főmunkatársa lesz, a Kazinczy Napok (1967) nyelvművelő és nyelvvédelmi stratégiáját ő fogalmazza meg, a kassai Batsányi Körnek (1965–1970) tiszteletbeli tagja, támogatója, mecénása – szóval: amolyan egyszemélyes intézmény lett. Kazinczy Ferenc mellett a magyar irodalom nagy levelezőinek egyike volt. Levelezésének teljesebb feldolgozása még várat magára, ahogyan a Máriához írt levelei is.

Miközben az volt a látszat, hogy a rendszer kegyeltje – Érdemes művész lesz, Munkaérdemrenddel tüntetik ki –, írásait cenzúrázzák, fejezeteket kihagynak belőlük, sokszor szocialista frázisokat írnak bele! Hívják Pozsonyba, de ő távol maradt a hatalom köreitől, külön utakon jár, amolyan belső emigrációban él Stószon.

Nagy reménységgel tekint az 1968-as prágai tavasz elé, de a feléledő szlovák nacionalizmus elriasztja. Fontos eseményként könyveli el az 1968. évi 144-es számú nemzetiségi alkotmánytörvényt, amelyet a jóváhagyás után meghamisítottak, és ha kevés is valósult meg belőle, a mai napig egyedüli próbálkozásként maradt helyzetünk alkotmányos rendezésére!

Fábry Zoltán közösségünk számára mércét jelentett: a tisztesség, szerénység és az emberség mércéjét. Élete alkonyán úgy érezte, hogy „elfelejtett pont”, „leírt vagyontétel”, „zárójeles pont” lett, és egyre gyakrabban elhallgatják. Amíg a CSEMADOK volt országos elnöke hipochondert látott benne (korai halála erre rácsófol!), addig Illyés

Gyula oltárörzőnek és a tisztesség bajnokának tartotta, Németh László Észak Oszlopának, Peéry Rezső szerint a jellem szerzetese volt és maradt: Érték és Mérték, Czine Mihály megfogalmazásában pedig: Életével és munkásságával a magyarság és emberség összetartozására figyelmeztetett.

Tévedéseinek beismerésével, korrigálásával példát mutatott, aminek része volt a megsértettek megkövetése, mint ahogy tette Kassákkal, Móriczcal, Kodolányi Jánossal, Mécs Lászlóval, Esterházy Jánossal, és másokkal. Nem volt bírálhatatlan, hiszen már életében Turczel Lajos és Tőzsér Árpád kritikáikkal hozzájárultak a Fábry-kép árnyaltabbá tételéhez. A rendszerváltást követő Fábryt kipellengérező pamfletek azonban inkább szóltak a szerzők exhibicionista frusztráltságáról, mint a Fábry-életmű értékeléséről. Nyilvánvaló: Fábry Zoltán írásai – általában – nem könnyű olvasmányok, de szerzőjük írói mivoltát is kétségbe vonni (!) felér valamiféle perverzítással. Leggyakoribb műfaja a publicisztika és esszé volt, stílusa pedig az expresszív nyelvi megfogalmazás, ami gyakran olyan mozgalmas képi elemeket tartalmaz, akár egy szabadvers. Mindenki által megfontolandó üzenete: *Gyakran tévedtem: sokat tanultam.* – örök érvényű! (Mentségére legyen mondván, hogy a központoktól távol élt, információit könyvekből, a későn járó sajtóból, levelekből, illetve látogatóitól szerezte. Valamirevaló rádiót 1957-ben vett, televíziója nem volt.)

Egy dolog elvitathatatlan: Fábry Zoltán neve és személye kisebbségi glóbuszunk megkerülhetetlen része. Hiteleset a két háború közötti létünkéről, különösen a második világháború utániról, nélküle aligha mondhatunk. Következetes kisebbségi és nyelvvédő magatartása példa és mérce a mai napig. Az izmusokból kiábrándulva hittel vallotta: *Minden közösségi erkölcs eltörpül a jézusi mellett..., Jézus: a szeretet bölcsé.*

Fábry Zoltán a magyarság jövőjét a nyugat-európai demokráciákban látta, hirdetve: *A magyarság keleti származéke, nyugati orientációval.* Kisebbségi sorsunk méltó rendezését az európai kontextusban vélte elérhetőnek. (*Hazánk, Európa* – 1967). Ha élne, akkor keserűen és csalódottan tapasztalna, hogy az EU nem látja (nem akarja látni?), és mostohán kezeli az őshonos nemzeti kisebbségek helyzetét!

Életében megismerte és elszenvedte a náciizmust – hitlerizmust, bolsevizmust – sztálinizmust, és ezek ismeretében meggyőződéssel vallotta: *Egyetlen totalitásnak van értelme: a kereszténységnek, mert az befogja az eget és a földet egyformán, és a kezdőpont és a végpont egy: Isten.* A jövő és

a magyarság nagy kérdéseinek a megoldását nem baloldali, vagy jobboldali ideológiáktól; baloldali, vagy jobboldali kormányzatoktól várta, hanem a vox humana szellemében egységesülő közösségi akarattól.

Az utóbbi időkben Fábry Zoltán neve ritkán hangzik el, ha megemlítődik is, akkor például Máraival, illetve Esterházy Jánossal kapcsolatban.

Fábry és Márai együtt indultak, első írásaik a kassai lapokban jelentek meg. Fábry érdeklődéssel és a kezdetektől kinyilvánított tisztelettel követte Márai pályáját. Kezdetben hasonló motívumok is megjelentek írásaikban, mint például: emberi hang, vox humana, Európa elrablása... Mégis életük és pályájuk két külön világ: Márai, a városi polgár; Fábry, a vidéki ember. Viszonyuk a szülőföldhöz: Márai elhagyta az országot – Fábry maradt. (A maradás ilyen-olyan kompromisszumokkal is járt. Kevésbé ismert azonban, hogy Fábrynak is kétszer felajánlották Magyarországra való távozás lehetőségét: először 1938-ban, amikor az első bécsi döntés alapján – a várakozással ellentétben – Stósz és Mecenzéf Szlovákiában maradt; másodszor hetvenedik születésnapján maga Illyés Gyula javasolta, hogy költözzék Tihanyba, ahol állandó egészségi gondoskodást kap. Mindkettőt visszautasította.) Fábryt a Márai iránt tisztelet sem gátolta abban, hogy kutyaregényéről (*Csutora* – 1930) ne mondjon szigorú bírálatot, mert az írásművészet zsenijének is lehetnek gyengébb, modoros alkotásai. Hasonlatosság a sorsukban: Márait 40 éven át elhallgatták, most ez történik Fábryval!

Esterházy Jánossal a két világháború között a politikai paletta elmentés oldalán foglaltak helyet. Az Esterházy vezette Keresztényszocialista Párt és az Egyesült Magyar Párt tevékenységét bírálta, nem látta meg benne a később megnyilvánuló politikusi erényeit. A baloldali sajtó sokat cikkezett a „guruló pengőről”, és a jobboldali (cseh)-szlovákiai magyar pártok kézi irányításáról a budapesti kormányzat részéről. (Akkor még ismeretlen fogalom volt az etnobiznisz, amiről viszont az utóbbi időkben egyre több szó esik!) Más elbírálást kapott Esterházy János tevékenysége a Tiso-féle szlovák fasiszta állam idején, ahol Esterházy önként maradt, a mecenzéfi és stósz mánták Fábryval együtt ott „rekedtek”. A szepességi német párt (Zipser Deutsche Partei) fasizálódása idején a cipszerek és mánták az Esterházy János vezette Magyar Pártot támogatták. Amikor tudomására jutott Esterházy János elhurcolása és halálos ítélete, mindent megmozgatott megmentése érdekében. Esterházy János antifasizmusát mutatta fel a (cseh)-

szlovákiai magyarok védelmében. Fábry Zoltán írásai is hozzájárulhatnak egy mitizálás nélküli reális Esterházy János-kép megrajzolásához.

Fábry Zoltán 120 évvel ezelőtt született, közel ötven éve nincs közöttünk. Utóélete egyre több kérdést vet fel, nézzük tételesen az eddig elvégzetteteket:

1972 – Buzitán útjára indulnak a Fábry Napok, amelyek az évek során nevében, tartalmában és helyszíneiben is módosultak, de a mai napig megrendezésre kerülnek Szepsiben és Stószon. Amíg a hetvenes-nyolcvanas években az írók, újságírók, pedagógusok és Fábry-tisztelők nagy összesereglése volt Kassán, mostanság szerényebb körülmények között – és jelenlét mellett – rendezik meg. Történelmi tény, hogy a rendszerváltás után egy hónappal (1989. dec.) a Fábry Napok ültették egy asztalhoz a határon túli magyar közösségek képviselőit!

1975 – Megnyílt a Fábry Zoltán Emlékház. Balogh Edgár 1977-es látogatása után elkészült az Emlékház „benépesítésének” programja. Sikertudományos munkatársat is alkalmazni, a hetvenes-nyolcvanas években emelkedett a látogatottsága. Jelenleg elmondható, hogy hiányzik egy életképes koncepció az Emlékház működtetésére.

1980 – Megjelent Fábry Zoltán *Összegyűjtött írásainak* első kötete. (Fónod Zoltán és Dobos László elévülhetetlen érdeme.) A rendszerváltás után a további kötetek kiadása lelassult, a 12. kötet (benne: *A vádlott megszólal!*) 2001-ben jelent meg.

1984 – Fábry Emlékbizottság alakul, amelynek feladata a Fábry-hagyaték kezelése, később a Fábry-díjra tett javaslatok elbírálása, az Emlékház működtetése. Másfél évtizedes aktív tevékenysége után a kilencvenes évek végére megszűnik.

1987 – A CSEMADOK Országos Választmánya Fábry-díjat alapít, amely 20 éven keresztül a (cseh)szlovákiai magyarság legrangosabb elismerését jelenti. Kb. egy évtizede az országos testület újabb díjakat hoz létre, a Fábry-díjat mellőzi, elhallgatja?!...

1991 – Megjelenik az *Üresjárat 1945 – 1948, Napló a jogfosztottság éveiből* nagy visszhangot kiváltó kötete.

1997 – Születésének 100. évfordulója. A népes közönség előtt Czine Mihály irodalomtörténész tartott emlékbeszédet.

2000 – A Rozsnyói Magyar Tannyelvű Alapiskola felveszi Fábry Zoltán nevét.

2005 – Szepsiben leleplezik első köztéri szobrát, Lukács János alkotását.

2007 – Tóth László szerkesztésében megjelenik *Az űrhely megszólal 1945–1948* című kötet, amely *A vádlott megszólal* és az *Üresjárat 1945–1948* mellett leveleket és egyéb írásokat is tartalmaz.

Születésének 110. évfordulóján Szili Katalin, a magyar Országgyűlés elnöke és Zdenko Trebuľa, a Kassai Önkormányzati Kerület elnöke tartott ünnepi beszédet.

2009 – Magyar Örökség-díjjal tüntetik ki.

2010 – Megjelenik Gál Sándor: *A Fábry-galaxis* című kötete, ami a szerző korábbi írásait és a Fábry Zoltánhoz írt versét tartalmazza.

2015 – A kolozsvári *Korunk*ban megjelenik Máté László írása Fábry Zoltánról, aki a két háború közötti időben a folyóirat szlovákiai munkatársa, majd szerkesztője volt.

2017 – Születésének 120. évfordulója... ???!!! Nincs Fábry Emlékbizottság, nincs Fábry-díj, nem jelenik meg kiadvány Fábryról (Fábrytól), nem lesz Fábry-szobor avatás Stósz fürdőn, és hogy lesz-e emlékünnepe ? – pár nappal a kerek évforduló előtt – nem tudom!

Epilógus:

Stósz fürdőn járva megismerkedtem a fürdő továbbfejlesztésének a terveivel, többek között egy szoborpark kialakításával, amelyben helyet kapott Komporday Róbert, a fürdő megalapítója, valamint Löffler Béla, kassai szobrász, aki néhány nyarat töltött itt, és több alkotását ajándékozta a fürdőnek. Az agilis vezérigazgatóval beszélgetve felvettem Fábry Zoltán szobrának elhelyezését az előbbi kettő mellé, amit ő minden ellenvetés nélkül elfogadott. Megígértem neki, hogy erről tájékoztatom az „illetékeseket”, s majd hivatalosan ők lesznek a tárgyalópartnerek. Márciusban javaslatomat levélben elküldtem, de ahogy Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* memorandumára senki sem válaszolt, a mai napig érdemi választ én sem kaptam. (!) Ajánlásomnak az is része volt, hogy mivel augusztus 10. munkanapra esik, az emlékünnepegre legalkalmasabb időpont augusztus 12. szombat lenne.

Évente általában egyszer-kétszer kimegyek Stószra. Barátaimat, ismerőseimet is elviszem Fábry Zoltán szülőhelyére, néha szlovákokat is. Tény, hogy az Emlékházon voltak elvégezve állagmegőrző javítások, belső felújítások. Egy emlékház azonban nem csak maga az épület, a falak, a könyvtár könyvei, egyéb emléktárgyak, hanem a névadó egyénisége és szelleme is. Mert ő a közösségünkért kiálló példa volt: a

tisztesség és emberség példája. Csak élete felmutatásával lehet teljes a róla alkotott kép. Az Emlékház működésének a javítására történtek kezdeményezések múzeumokkal, egyetemekkel, de mindezidáig sikertelenül. Legészakibb kulturális intézményünk – a Bódva forrásvidékén, a Szepesség határán – több figyelmet érdemelne: mitőlünk és „odaátról” egyaránt! Kolár Péter – diákként ő készítette Fábry Zoltánról a leghitelesebb fotókat – váratlan, fájdalmasan korai távozása is erre ösztönöz és kötelez bennünket.

A 120. évforduló önvizsgálatra sarkall, elsősorban a CSEMADOK részéről. Szükséges volna a végrendelet szövegét újra elolvasni, és eldönteni, hogy az abban foglaltakat vállalja-e a CSEMADOK vezetése? Ha pedig csak tehertételnek tartja a Fábry-örökséget, akkor tisztességesebb volna lemondani róla, és akár egy polgári társulás, egy alapítvány, esetleg fiókintézményként lehetne kezelni azt. Ugyanúgy önvizsgálatot kellene tartani az *Új Szó* szerkesztőségében is, amelynek nyugdíjazásáig állandó szerkesztője, illetve az *Irodalmi Szemlé*ben, amelynek haláláig főmunkatársa volt, mert mindkét szerkesztőség látványosan mellőzi őt...?!

Az idei kerek évforduló olyan kérdéseket fogalmaz meg, amelyekre konkrét válaszokat kellene adni.

ELMARADT TALÁLKOZÁS FÁBRY ZOLTÁNNAL

A Bódva forráshelyén lévő Stósz településen élő Fábry Zoltánt megszámlálhatatlan szál kötötte a (cseh)szlovákiai – ő „szlovenszkói”-nak mondta – magyar közösséghez, de közösségünk tagjai és intézményei körül is egyre többen keresték a kapcsolatot vele, levélben, személyesen. Amikor 1967-ben 70. születésnapját ünnepelte, a Kanyapta menti buzitai iskolában is megemlékeztünk születésnapjáról és elhatároztuk, hogy az iskola tanulói és pedagógusai nevében mi is felköszöntjük őt. Fábry Zoltán válaszolt levelünkre, részletes információkkal igazolva, hogy a stószai hegyek alól odafigyel a Bódvához szerényen csatlakozó Kanyapta patak vidékére, annak településeire, különösképpen pedig a buzitai iskola már akkor is figyelmet és elismerést érdemlő eredményeire, sikereire. Ajándékként az iskola tanulóinak küldött egy kézjegyével ellátott fényképet, dedikált kötetét (*Palackposta*), és egy tanulmányának a kéziratát, javításokkal és korrigálásokkal együtt.

Fábry Zoltán elismerő szava és maga a küldemény felvillanyozta a diákokat, különösen a kilencedikeseket, és kezdtük szövögetni Fábry Zoltán meglátogatásának a tervét. Igen ám, csak közben 1968-ra fordult az idő, amikor pezsgésnek indult az addig kalodában tartott társadalom, és mi „szlovenszkói” magyarok is abban reménykedtünk, hogy a kitelepítések, deportálások, reszlovakizáció, és egyéb bennünket diszkrimináló intézkedések után a jognak asztalánál mi is egyenrangú partnerként foglalhatunk helyet. Nem lett belőle semmi, közben Fábry Zoltán egészségi állapota egyre romlott. Erről jómagam is meggyőződhettem, amikor a budapesti irodalomtörténész, Czine Mihály társaságában felkerestem őt, aztán pedig magyartanárok társaságában. Zoli bácsinak mindig szót ejtettem a buzitai gyerekekről, aki örömmel hallgatta, és sosem felejtette el üdvözlétét küldeni, egyben megígérte, hogy vigyázó figyelme továbbra sem apad a buzitai iskola iránt.

Dédelgettünk olyan tervet is, hogy meghívjuk Buzitára (Czine Mihály tanár úr többször megfordult ott), de egészségi állapota miatt már nem vállalt utazást. Törékeny szervezetét megviselte a két világháború, a galíciai és az olasz front, a második világháború idejében elviselt börtön, ennek ellenére voltak olyanok, akik azzal gyalázták, hogy a

betegségeit csak beképzeli (kacifántosan, idegen szóval: hipochonder), pedig a személyes találkozók egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy igazán a szülőhely, a gyógyító stósi levegő, és az egyre szélesebb itteni és „odaáti” odafigyelés tartja benne a lelket. Ezért is próbáltuk levelezés folytán pontosítani egy látogatás időpontját, kezdetben egy kisebb csoporttal, aztán egy nagyobbbal. Valami mindig közbejött: gyengélkedés, újabb szívroham, kórházi kezelés..., majd 1970 május utolsó napján a megmásíthatatlan hír: életének 73. évében elhalálozott.

Fábry Zoltán céltudatos és következetes ember és író volt. A „stósi őrhely”-nek nevezett posztját közösségünk – a felföldi magyarok – iránt megtört egészséggel is vállalta és becsülettel teljesítette. Csak apró vonás a portréjához. Sokan fordultak hozzá, legtöbbször levélben. Néha naponta 10-20 levél is érkezett a címére. Ha nem volt ideje azonnal válaszolni, akkor egy porcelán levéltartón egymás mellé rakta, megszámozva őket. Betegsége esetén a gondos Schreiber Ida néni vette postáját „lajstromba”, amikre aztán Zoli bácsi állapota jobbulása után mindig válaszolt.

A buzitai gyerekek elmaradt stósi látogatása miatt sokáig lelkiismeret-furdalás gyötört. Mert a halogatással úgy voltunk, mint ami az emberrel – sajnos – oly gyakran megesik: majd legközelebb! Sajnálatosan nem lett legközelebb. Ezért ha valamit elhatározzunk, igyekezzünk azt időben és maradéktalanul megvalósítani. Legyen az cselekedet, eltökélt gondolat szüleink, testvéreink, nagyszüleink, rokonaink, barátaink, ismerőseink irányába. Mert Fábry Zoltán közösségünk tagjainak amolyan jóságos és figyelmes nagyapja volt. Igazolja ezt végakarata: mindenét ránk hagyta. Megtartani őt és hagyatékát: emberi tisztesség dolga!

Kassa, 2014. szeptember 14.

A jellem szerzetese volt és maradt...

Ötven éve halt meg Fábry Zoltán

Számomra emlékezetes marad az a májusvégi vasárnap, mert azon a napon rendeztük a járási dal- és táncünnepélyt Somodiban, akkor még lent a kastélykertben. Műsorvezetőként készültem a délutáni programra, amikor megérkezett a hír: Fábry Zoltán az éjszaka folyamán meghalt. A műsor kezdetén néhány mondatban megemlékeztem róla mint közösségünk élő lelkiismeretéről, aztán felállva egyperces néma csenddel adóztunk emlékének.

Temetésére a hét közben került sor, nem is egyre, hanem kettőre. A stósziai ugyanis kikötötték, hogy saját tradícióik szerint akarnak tőle elbúcsúzni, amire az állami temetés előestéjén került sor a Fábry-porta dufartjában és udvarán. Ott volt fúvószenekaruk, amely gyászindulókat játszott, majd Gyüre Lajos tartott egy búcsúbeszédet, aki a 68-69-es események eredményeként magyar kisebbség képviselőjében a Kelet-szlovákiai Kerület Kulturális Főosztályára került.

Számomra a hivatalos temetésnek két emlékezetes momentuma volt: Dobos László búcsúbeszéde, majd a gyors esőt követő szivárvány, ami a temető fölött jelent meg, összekötve a település körüli magaslatokat. Dobos László beszédét valahogyan úgy indította, ahogyan Antonius búcsúztatta Caesart, ami nekem azt is jelentette, hogy Fábry Zoltánt közösségünk szellemi vezéréként Dobos László követi, amit azonban a visszarendeződő hatalom hamar keresztül húzott, mert rövid időn belül minden tisztségétől megfosztották, húszéves vesszőfutás és hallgatás lett a sorsa. A kilencven évvel ezelőtt született Dobos László a rendszerváltás után egy rövid ideig parlamenti képviselő lett, de látva a pártokráciát; az egymásnak feszülést, kizsárolósít, exhibicionizmust, narcizmust, etnobizniszt... – sokunk sajnálatára – inkább a Magyarok Világszövetségében vállalt szerepet. Az elmúlt harminc évben közösségünk élére nem került olyan személy, aki tudásban, tekintélyben, jellemben Fábry Zoltán és Dobos László örökébe léphetett volna. Az idei választási csőd azt sugallja, ha már képtelenek voltunk egy magyar kisebbségi tanács megteremtésére, akkor talán kezdhethetnénk a görögök szerinti amolyan vének (bölcsek?) tanácsának a létrehozásával helyben, régiókban és országosan...

Fábry Zoltán halálának évfordulója felezi a Trianon 100-at, ami megkerülhetetlen az ő általa képviselt szemlélettel, hiszen megírta, hogy Trianon napján magára öltötte hadnagyi uniformisát, kísétált az utcára tiltakozni, hogy a cseh csendőrök elvigyék. Még szerencsére, hogy egy emberséges hadbíró elé került, aki megértette és hazazavarta. Tudjuk, hogy Fábry Zoltán két háború forгатagában is a nagy igazságkeresők sorába tartozott, s ha már a diktátumot olyan hatalmak osztották ránk, ahová jeleseink mindig tartozni akartak/akartunk, Fábry szellemében: az ember ha tudomásul is veszi az igazságtalanságot, de sohasem fogadhatja el, mert azzal szentesítené azt! Közben emlékeztetett a mindenkori országvezetés felelősségére, amely a huszadik században két értelmetlen, gyilkos háborúba vitte a magyarságot!

Fábry Zoltánt a betegsége *leborgonyozta* Stószra, életének utolsó évtizedében keveset utazott, inkább mások jártak hozzá: Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Czine Mihály, és magyar irodalom más jeles kortársai. Szülőháza 45 évvel ezelőtt lett átalakítva emlékházzá. Amikor 1977-ben, a Sarló ötvenedik évfordulója kapcsán Erdélyből itt járt Balogh Edgár, sziporkázó ötleteit is figyelembe véve kidolgoztunk egy dokumentumot a Fábry Zoltán Emlékház benépesítésére, aminek a lényege: legészakibb kulturális intézményünk hogyan lehetne a Fábry-örökség, egyben közösségünk megtartó ihletője, a Peéry Rezső által megfogalmazott *jellem szerzetese* elkötelezettségében.

Fábry Zoltán halálának az évfordulója nem jelent ünneplést, hanem inkább számbavételét szellemének és jellemének jelenlétéről életünkben, különösen az örökös, a CSEMADOK, de mindnyájunk részéről egyaránt. Jó hírnek számít, hogy a Jarábik Gabriella vezette Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma vándorkiállítást készít, melynek célja felmutatni Fábry Zoltán életének és munkásságának aktualitásait, s ha a mostani világjárvány közepette májusban nem is kerül a nyilvánosság elé, az év folyamán biztosan megvalósul.

Fábry Zoltán elhallgatásának bizonyítéka, hogy nem jelennek meg gondolatai, művei. Több mint tíz évvel ezelőtt adta közre Tóth László összeállítását, *Fábry Zoltán: Az őrhely megszóal 1945–1948* címmel, amely tudományos igényességű, fontos forrásanyag. Hiányzik azonban levelezésének részletesebb feldolgozása, pedig közkézen még sok fellelhető levele van. A Máriának írt leveleiből *Batta György: Színek Fábry Zoltán portréjához* (Madách, 1990) című könyvében a 270 levélből

százvalahányat tett közzé. A levelek részletes feldolgozásával jómagamnak is voltak terveim, de különböző okok miatt nem valósultak meg, ezért leadom őket a CSEMADOK levéltárába, ahol fellelhetők lesznek.

Kassa, 2020. április 20.

FÁBRY ZOLTÁN: A FELELŐS EMBER – A FELELŐ EMBER¹

Az elismerésnek és a köszönetnek szeretnék hangot adni, mert azt hiszem, hogy az idei magyar kultúra napja emlékezetes rendezvényei között ott van a helye az encsi kétnapos ünnepségsorozatnak, amely céltudatosan minket – szlovákiai magyarokat – és kultúránkat tűzött műsorára, ezzel az összetartozást, nemzeti egységet és a magyar kultúra egységét sugallva is egyben; azért pedig, hogy én Fábry Zoltánról szólhatok Encs város népes közönsége előtt, külön köszönettel tartozom.

Nem tudom, hogy mások is úgy vannak-e vele, mint én, hogy a határok, különösen az erőszakosan meghúzott országhatárok növelik a távolságot. Jelen esetben is úgy tűnik majd a hallgatóságnak, mintha távoli vidékekről szólnék, pedig csak a történelmi Abaúj, illetve a későbbi Abaúj-Torna vármegye határain belül maradunk majd.

A 120 évvel ezelőtt Stószon született Fábry Zoltán így vall gyökereiről: *Anyai részemről idegen vér is van bennem. Itt Abaúj csücskén van az én földem. Német szó: a mánták földje, de nagyapám atillában jár, és „nemzetőri kapitány” 48-ban, tehát unokája 8 éves korában már a Talpra magyart szavalja...* Igen, a 13. században Abaúj legészakibb csücskében fekvő Mecenzéfet és Stósz német telepések alapították, akiket a környékbeli magyarok „mánták”-nak neveztek.

A Stósz feletti valamikor Rima-Murányi Érchegeység, most Szlovák Érchegeység déli lejtőjén Stósz van, de az északon már a szepességi Szomolnok. Volt idő, amikor Stósz bányái miatt a hét alsó-szepességi bányavárosok közé sorolták. Igen, városi rangja volt, amit maga II. Rákóczi Ferenc is megerősített. Bányák, vashámorok tájéka volt ez a vidék évszázadokon át:

Mecenzéf több mint 100 vashámorában mezőgazdasági szerszámokat kalapált, Stósz kardot, késeket, és hét vármegyében is ismert stósz bicskát készített.

¹ A Magyar kultúra napja alkalmából Encsen, 2018. január 23-án elhangzott előadás szerkesztett változata. Az előadást kivetített Fábry-portrék illusztrálták, amelyeket egyetemi hallgatóként Kolár Péter készített.

A „mánták” a Magyar Királyság hűséges alattvalói voltak, ha kellett kurucokat adtak Thököly Imrének és II. Rákóczi Ferencnek, honvédeknek Kossuth Lajosnak. Hitlerrel szemben még német származásukat is tagadták, és inkább szavaztak az Esterházy János vezette Magyar Pártra, mint saját német pártjukra. Amikor az 1938-as visszacsatolás-kor Jászó felett húzták meg a határt, a mánták reménykedtek, hogy visszakerülnek Magyarországhoz, a szlovák állam belügyminiszterének, Karmasinnak a kocsijára közáport zúdítottak.

Stósz jellegzetes német település, falusi jellegnek nyoma sincs. A település fölött eredő Bódva kicsi pataként csörgedezik a falun keresztül, Fábry Zoltán büszkeséggel írja, hogy a patakot szegélyező hársfasort – Unter den Linden – nagyapja ültette, ahogyan még most is dominánsan kiemelkedő Fábry-házat szintén nagyapja építette, akinek még 100 hold földje volt, amiből neki már csak 20 maradt. Egy ideig maga is gazdálkodott, ezért gúnyolódhatott rajta Kassák Lajos, hogy Fábry Zoltán egy *falusi magányában tilinkózó spirituális tehenesgazda*.

Fábry Zoltán 1908–1915 között a Rozsnyói Evangélikus Főgimnázium diákja, 1915-ben hadi érettségit tesz, majd rövid kiképzés után a galíciai frontra kerül. Vitézségi érmet kap, hadnaggyá léptetik elő, majd elkerül az olasz frontra, majd romló egészségi állapotára való tekintettel leszerel. Budapestre, ahol egyetemi pótszemeszter hallgatója, haza kerül, Stószra, ahová betegsége *leborgonyozta az ottani gyógyító fenyvesek árnyékába*.

Én abban a mértékben, ahogyan leloptak rólam a katonamundér darabjai, öltöttem magamra Adyt, hogy egy életen át vele szóljak... Igen, *az ember az embertelenségben költője...*, *az őrzők, vigyázók a strázsán!* figyelmeztetője lett a példa, mert máig hatóan érvényes a róla szóló megfogalmazása: *Ady a magyar probléma megválthatatlan exponense!*. Fábry írásait háborúellenesség, szociális és kisebbségi problémák felmutatása jellemzi. Német nyelvtudása lehetővé teszi, hogy a németországi eseményeket rendszeresen kövesse. Elsők között figyelmeztetett a náciizmus veszélyeire, két könyvében, amelyek Sároserperjesen jelentek meg: *Korparancs* (1934), *Fegyver s vitéz ellen* (1937) erre példákkal is szolgál. Később megírta a náciizmus kialakulásának geneziséét *Európa elrablása* címmel, amely egyik kiemelkedő műve lett.

Szüülőhelye mellett döntő fontossággal bír a történelmi Abaúj-Torna vármegye központja: Kassa. A város – évszázadokon át Buda után a Magyar Királyság második legfontosabb városa – számára a magyar történelem, kultúra, irodalom, színjátszás múltját és jelenét jelentette,

ahogy írta: *Kassa nélkül, Kazinczy nélkül a magyar szellemet, a magyar irodalmat, magamat elképzelni nem tudom.* A *Stószji délelőttök* című önéletrajzi ihletésű könyvében írja le, hogy 1920 körül Kassán hat (!) napilap jelent meg, éspedig: *Kassai Napló, Kassai Újság, Kassai Hírlap, Esti Újság, Szabadság, Munkás*, amely később Moravská Ostravába kerül. Első írása *A bot* 1920-ban az *Esti Újság*ban jelenik meg.

Gyakran megfordul Kassán, amíg a millenniumi években épült pompás színházban magyar színtársulat is működik, az ő előadásaiakra, illetve moziba, mert szenvedélyes mozirajongó. Másokkal együtt sokat foglalkozott Kassa 20. századi „pálfordulásaival”, ami a magyarok részarányát illeti: 1910 – több, mint 75%, 1930 – kevesebb, mint 20%, a visszacsatolás után 1941-ben ismét 75%, ami mára – a 2011. évi népszámlálás szerint – 2,7%!

Hozzá hasonlóan Németh László is foglalkozott ezzel, illetve Cseres Tibor a *Parázna szobrok* regényében, ahol a főhős azt is elmondja, hogy a visszacsatoláskor a kassai tanonciskolában 1012 iparitanonc tanult, akik közül 156 vallotta magát magyarnak. Hat héttel később a magyar tagozatra 754-en iratkoztak be!

A kassai magyarok likvidálása 1945-ben kezdődött, amikor verőlegények grasszáltak a város Fő utcáján, magyar szóért verés, kopaszra nyírás járt, majd következett a kitelepítés, deportáció, reszlovakizáció, vagyonvesztés, és a likvidálás a jelek szerint a mai napig tart, példa erre Kassa Európa Kulturális Fővárosa 2013 eseményei és rendezvényei.

Abauj-Torna vármegye sok jeles személyiséget adott a magyar történelemnek, tudománynak, kultúrának. Többek között a 20. Században két olyan jelentős író, mint Fábry Zoltán és Márai Sándor. Tulajdonképpen egyszerre indultak, a *Kassai Napló*ban egymás mellett jelentek meg írásaik. Fábry Zoltán a két háború között nagy elismerésnek örvendő Márai Sándort becsülte, sokra tartotta: *Őr a maga posztján, úr a maga portáján* – írta róla. De azt a véleményét sem rejtette véka alá, hogy a stílus nagy mesterének vannak lapos szövegei is, vagy a *Csutora* című kutyaregényét kritikával illette, igaz nem esztétikai, hanem ideológia hiányokat felröva. Márai 1948-ban emigrált, több helyen élt (Olaszország – kétszer, USA – kétszer), s annak ellenére, hogy világhelyeket bírt, könyveit, regényeit csak magyarul írta, magyar íróként lett világhírű, mert szerinte: *Nincs más bázis, csak az anyanyelv.* Fábry

Zoltán 1970-ben bekövetkezett halála után a stószai temetőben lett eltemetve, Márai Sándor 1989-es San Diego-i öngyilkossága után hamvait a Csendes-óceánba szórták szét.

Fábry Zoltánnak a második világháború időszakában közel egy évtizedig nem jelennek meg írásai. Világnézeti változást hoz életében 1939. augusztus 23-a, a szovjet-német meg nem támadási egyezmény (Molotov–Ribbentrop-paktum). Utána Sztálin nevét nem írja le, titkos naplójában lejegyzí: a náciizmus és a bolsevizizmus egy töről fakad! Üldözik, kétszer börtönbüntetésre ítélik, állandó életveszélyben van. Adalbert Hudák hitlerista stószai evangélikus lelkész arra biztatja híveit, hogy Fábry-könyveit égessék el. Elég tétellel állapítja meg, hogy szülőfaluja lakosai nem döltek be az uszításoknak: *De a szülőföld, amely 1919 novemberében gyógyítóan ölelt magához, még elbitangoltságában, még hűtlenségében sem árult el engem.* A fronttal visszavonuló katonák azonban házáat feldűlják, a könyvein kívül mindenét elvisznek, többek között az addig irt naplóját, ruháit, személyes tárgyait.

A felvidéki magyarok példátlan vesszőfutása a második világháború után következett be. Az Abaúj-Torna vármegyeház patinás üléstermében kihirdetett kassai kormányprogram VIII. pontja a magyarokat és németeket háborús bűnösöknek nyilvánította – engem is 3 évesként! –, majd az ennek szellemében elfogadott Beneš-dekrétumok alapján bekövetkezik az állampolgárság megvonása, vagyonvesztés, deportáció, kitelepítés, reszlovakizáció és egyéb retorziók. Dr. Janics Kálmán, jolsvai orvos, *A bontalanság évei* című munkájában dolgozta az 1945-től 1948-ig tartó időszakot. Fábry Zoltán 1946-ban megírja *A vádlott megszólal* című memorandumát, amit szlovákra fordítva elküld a cseh és szlovák politikusoknak, értelmiségieknek, de a több mint 100 címzett közül egy sem méltatja válaszra! Amíg *A vádlott megszólal* védőbeszéd volt a csehszlovákiai magyarok mellett, addig a rendszerváltáskor megjelent naplója, az *Üresjárat 1945–1948* vádbeszéd a csúcsra járatott szlovák nacionalizmus-sovinizmus ellen. De ilyesmi is található benne: *A német náciizmus és az orosz kommunizmus Európa-ellenes erőke.* Ezt a titkos naplót elég regényes úton juttatta el Illyés Gyulának Tihanyba Béres József, dr. Mede István és dr. Juhász György.

Itt kell szót ejtenem gróf Esterházy Jánosról, a felvidéki magyarság mártírjáról, aki a két háború közötti időszakában a csehszlovákiai magyarok elismert politikusa volt, Kassát képviselte a prágai parlamentben, majd a visszacsatolás után nem fogadta el a budapesti felsőházi

képviselőséget, Szlovákiában maradt, ahol 1942-ben a szlovák parlamentben egyedül nem szavazta meg a zsidótörvényt. 1945-ben letartóztatják, Moszkvába, Szibériába kerül, s közben itthon halálra ítélik. Amikor Fábry Zoltán megtudja, tiltakozik, igyekszik mindent megmozgatni, hogy ne végezzék ki, ezt írja a nyilasok elől menekülő Esterházy Jánosról: *Mit kellett egy magyar gróffal és egy „úri nemzettel” végezni, hogy az oroszokat várja? Hogy nekik drukkoljon akkor is, ha ez olyan lavinát indít el, mely eltemette.* Esterházy halálbüntetését elnöki kegyelemmel életfogytiglani börtönbüntetésre változtatják. Több helyen raboskodik, 1957-ben a morvaországi Mírov börtönében éri a halál. Közös sírba temették, a rendszerváltás után exhumálják, hamvait méltó kegyelet mellett 2017-ben szülőhelye közelében, a Nyitra melletti Alsóbodokon a Szent Kereszt Felmagasztalása-kápolnában helyezték el. Kassán lévő mellszobrán a 7832-es rabszáma szerepel, jelezve azt, hogy rehabilitációja még mindig várat magára!

A felvidéki magyar kisebbség számára a 2. világháború csak 1948-ban ért véget, illetve még akkor is sor került szörványos kitelepítésekre. Következett húsz esztendő – benne az ötvenes évek, amelyek mifelénk is a törvénysértések sorát hozta –, mégis, kisebbségi közösségünkben az építkezés időszakát jelentette, mert mintha a hatalom is kompenzálni akart volna bennünket az elszenvedett sérelmekért. 1948 decemberében megjelenik az *Új Szó*, amelynek Fábry Zoltán főmunkatársa lesz, 1949 márciusában a CSEMADOK, amely tiszteletbeli elnökének választja. Elindulnak a magyar iskolák, szinte sorjáznak egymás után, két évig még professzionalista művészegyüttese is volt az itteni magyarságnak *Népes* néven. Megjelenik a *Hét*, az *Irodalmi Szemle*, Kassán 1965-ben megalakul a Batsányi Irodalmi Kör, elindulnak a Kazinczy Nyelvművelő Napok, visszakerül a Dómra az 1945-ben brutálisan levert II. Rákóczi Ferenc-relief, majd megalakul a mostani Thália Színház. És közben jönnek 1968, a prágai tavasz eseményei, amikor minket is megkérdeznek, hogy mit akarunk. Fábry Zoltán megírja fontos tanulmányát *A magyar kisebbség nyomorúsága és nagysága* (*Új Szó*, április 27-28.) Ősszel a prágai parlament elfogadja a 144/1968-as nemzetiségi alkotmánytörvényt, amely maradt az idén már 100 éves kisebbségi történelmünk egyedüli jogi normájaként helyzetünk rendezésére, hiszen a rendszerváltás óta a szlovák politika abban egységes, hogy ilyenfajta dokumentumról még csak tárgyalni sem hajlandó velünk!

Fábry Zoltán hetvenedik születésnapja alkalmából (1967) megkapja az első alkalommal odaítélt Madách-díjat, *Hazánk, Európa* címmel jelennek meg válogatott írásai, az *Irodalmi Szemle*, a *Kortárs* tematikus számmal köszönti, Magyarország prágai nagykövetétől átveszi a Munka Érdemrend kitüntetését. Egészségi állapota fokozatosan romlik. Sokan felkeresik elsősorban az itthoniak, de Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Keresztury Dezső, Czine Mihály Magyarországról, Balogh Edgár Erdélyből, Bori Imre a Vajdaságból. Ajánlatot kap, hogy költözzön a Balaton mellé, ahol állandó orvosi gondozás alá kerül, de ő nem akar elszakadni a szülőföldtől, az itteni magyar közösségtől. 1970. május 31-re virradó éjjel a megismétlődő szívrohamok egyike elviszi.

Előadásom címében szerepel az általa megfogalmazott *felelős ember: felelő ember*. Fábry Zoltán számára a *stószji őrhely* archimedesi pontot jelentett, két világháború tapasztalataival. Az elsőben ott volt a csatareken, a másodikat állandó életveszély közepette élte túl. Életművének alapmotívuma: az ember védelme az embertelenség ellen. Műveiben gyakran találkozunk az antifasizmus fogalmával, ami a fiatalabb korosztálynak anakronizmusnak tűnhet, de ő a fogalmat tágabb értelemben használja, nála egyaránt jelenti a fasizmust, náciizmust, bolsevizmust, és minden mást, ami az emberi méltóságot sérti, az embert megálázza. Fontos üzeneteket fogalmazott legjelentősebb műveiben, mint az *Európa, elrablása, Stószji délelőttiök, A vádlott megszólal, Üresjárat 1945–1948*, miközben szükséges kihangsúlyozni, hogy élete munkássága főlé emelkedik: **magatartással**, amelynek máig szóló üzenete van. Vallotta és életével igazolta: *Minden ember annyit ér, amennyit másokért képes tenni*.

Példával szolgált a demokrácia olyan alapelemével, mint az önkorrekción: *Gyakran tévedtem: sokat tanultam*. Akiket eszmei hevületében megsértett, azokat később megkövette, mint Móricz Zsigmondot, Kassák Lajost, Mécs Lászlót, és másokat. Az ötvenes-hatvanas években természetes vezéregyénisége volt a csehszlovákiai magyaroknak; mindenki hozzáfordult gondjával-bajával, és ő fáradhatatlanul válaszolt, ha kellett segített. Halála óta hiányzik egy ilyen köztisztelőnek örvendő – karizmatikus – személyiség a felvidéki magyarság életében, különösen a rendszerváltás óta egyre szembetűnőbb ez a hiány! Annak ellenére, hogy a hatalomhoz közelinek tartották, bizalmatlanság vette körül: írásait elfektettek, cenzúrázták, és még az is megesett, hogy a hatalomnak tetsző sablonokkal egészítették ki. Ő halála előtt

néhány hónappal így összegzi életét: *A kisebbségi lét tett íróvá, és a kisebbségi adottság végig osztályrészem maradt. Az 1920-as első betűvetésre az utolsóm, az 1970-es rímél.*

Két év múlva 50 éve lesz, hogy Fábry Zoltán itt hagyott bennünket. Végrendeletemben a CSEMADOKot és a CSEMADOKon keresztül a „szlovenszkói” magyarokat jelölte meg örökösének. Jogos a kérdés: Milyen örökösei vagyunk mi, mostani szlovákiai magyarok?

Halálát követő évben elindultak a Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napok Kassa, Szepsi, Stósz, Buzita és más helyszínekkel. Szülőháza 1975-ben Emlékházzá lett átépítve, 12 kötetben megjelentek művei, a rozsnyói magyar iskola felvette Fábry Zoltán nevét, a CSEMADOK Fábry-díjat hozott létre, ami egy időben a legmagasabb közösségi elismerést jelentette. Mindezek ellenére az utóbbi években inkább elhallgatásáról kell beszelnünk: kevesen látogatnak el Stószra, ritkul a Fábry Napok közönsége, az utóbbi években nem adják ki a Fábry-díjat – mellőzik –, és ami a legfontosabb: nem jelennek meg művei, írásai. Mintha a múlt nyáron megrendezett XX. Mécés László Szabadegyetemen elhangzott bírálólat a CSEMADOK vezetésének címeire célba talált volna, mert az ősz folyamán az önkormányzati kerülettel együttműködve szakember gondozásába került az Emlékház, és az idei magyar kultúra napja központi rendezvényén a CSEMADOK ismét kiadta a Fábry-díjat!

S talán itt helyénvaló megemlíteni, hogy a hetvenes-nyolcvanas években egy Bódva-parti város, Edelény vállalt szolidaritást a Fábry-örökséggel, ami abban nyilvánult meg, hogy többször eljöttek Stószra, a Fábry Napokra. Én azt is el tudnám képzelni, hogy az edelényiek helyébe most egy Hernád-parti város lép, s amint látom, önök velem együtt Encs városára gondolnak!

Ötven év alatt sokat változott az életünk; más volt a társadalmi berendezkedés, más volt az ideológia – mondhatni: más volt a szótár. Ez érezhető is publicisztikai művein. Egy azonban most is hasonlóképpen aktuális: kimondani az igazságot, nevének nevezni a problémákat, ahogyan ő szokta mondani és írni: *Csak semmit nem elhallgatni!*...

Adyval együtt hirdette: *A nyelv élet és szentség, sőt istenség!* Ezt tartotta a kisebbségi lét alfájának és ómegájának. A nyelvüket elhagyókat, a nyilvánosságon visszafogottan használókat „otthonmagyaroknak” nevezte. Határozottan és világosan fogalmaz: *Ha 1948 után a magyar kisgyermek elfelejti nyelvét, akkor itt elsősorban a szülő a bűnös, a nyelvgyilkos. A nyelvhálál: nemzethálál, jóvátehetetlen és visszafordíthatatlan.*

100 évnyi mostoha sorsunk feljogosít bennünket arra, hogy ki-mondjuk: a rendszerváltás a mai napig a felvidéki magyarok adója. Törvények nem a védelmünkre, hanem ellenünk születnek. Az éppen 25 éves Szlovák Köztársaság Alkotmányának preambuluma csak szlovákokat lát ebben az országban, fontos törvényt ellenünk hoznak: nyelvtörvény, állampolgársági törvény, a Beneš-dekrétumok megerősítése. És az „eredmény”? Húsz év alatt több mint százezerrel csökkent a magyarok száma Szlovákiában, az ország legszegényebb vidékei a magyarok lakta régiók, és továbbra is másodosztályú állampolgárai vagyunk az országnak. A mindenkori szlovák kormányok önvizsgálata mellett szükséges volna a magyar kisebbségi politikai képviselő lelkiismeretvizsgálata is, hiszen több mint 10 éven koalíciós partnerként ott voltak magyarok az ország vezetésében, illetve önma-gunk él a kisebbségi mivoltunkból származó átkok: bezárkózottság, önbizalomhiány, frusztráltság, egymásnak-feszülés, megosztottság.

Valamit illenék szólni a szlovák-magyar kapcsolatokról, de az egy külön előadás témája is lehetne. A több mint 1100 éves együttlétből az utóbbi száz évet új államalakulatokban: Csehszlovákiában, illetve Szlovákiában éljük. A többségi nemzet vaksága és süketége a kisebbségek dolgai iránt a maga idejében minket sem került el, most a szlovákok is ezen az úton járnak. Voltak biztató idők a két háború között, aztán a második világháború után, aminek az is jele volt, hogy Fábry Zoltánnak megjelent két kötete szlovákul, egy csehül. Voltak közös szlovák-magyar értelmiségi fórumok, kapcsolatok az írók-költők között. A hetvenes években a Fábry Napokon olyan jeles szlovák írók, műfordítók voltak jelen, mint Emil Boleslav Lukáč, Vojtech Kondrót, Karol Wlachovský, és mások. Máig emlékezetes számomra Emil Boleslav Lukáč jelenléte, aki a Thália Színházban lobogva szavalta Adyt – magyarull! Naponta halljuk, hogy mennyit fejlődtek a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok Magyarország és Szlovákia között. Mindezek az eredmények nem homályosíthatják el látásunkat, és nem boríthatnak fátlyat a meglévő problémákra, amelyeket 100 év után nyíltan az asztalra kell tenni, mert bekövetkezhet Fábry Zoltán jóslata: *a kisebbség talán már nem is fog létezni...*

A globalizált fogyasztói társadalom zsákutca az emberiség számára. Fábry Zoltán az ideológiákat, izmusokat és manipuláltságokat meghaladva meggyőződéssel hirdette: *Megváltó ereje csak a szeretetnek van; mert*

nincs Jézusnál nagyobb példa... Egyetlen totalitásnak van értelme: a kereszténységnek, mert az befogja az eget és földet egyformán, és a kezdőpont és a végpont egy: Isten.

Hamvas Béla a felvidéki Sároseperjes szülőtte bölcsen mondja: *A kultúrával feltétlenül együtt jár az a kötelesség, hogy az ember építse.* Kultúra-ellenes időköt élünk, a reklámanipulációk dzsungelében és a bugyuta TV-sorozatok mocsarában uralkodóvá lett a közömbösség. Fábry Zoltán mindezek előszelét érezve így biztatja kisebbségi nemzetársait: *Légy nyelved makacs, hűséges szerelmese, őrzője és megtartója. Senki más itt, ezen a tájon behygeted e munkát el nem végezheti.*

Erre össznemzeti szinten is szükségünk van, mert tudatosítanunk kell, hogy a 20. században a magyarok száma a Kárpát-medencében – a szörnyű két világháborús veszteségeken túl! – több mint két millióval csökkent; a magyar nyelv használata a környező országokban megdöbrentő méreteket öltve visszaszorul. Közös feladatunk egy olyan család-, gyermek-, és kultúra centrikus jövőkép kialakítása – Fábry Zoltán által sokszor hangoztatott intellektuális-etikus minőséggel érvényesítésével, mely rímel Németh László *emelkedő nemzet* tervezetével –, s amiben segítségünkre lehet Ady Endre több mint száz évvel ezelőtt megfogalmazott és ma is pozitív energiákat felszabadítására alkalmas gondolata: *A magyarság szükség és érték az emberiség, s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára!*

Epilógus: Mivel az előadást Arany János *A nagyidai cigányok* dramatizált hőskölteménye követi, engedjenek meg Fábry Zoltántól néhány sort. Azt írja, hogy 1919-ben, az impériumváltás után, az akkor már híres író, Szabó Dezső, levelet kap egy erdélyi honleánytól, aki ezt kérdezi tőle: Hogyan maradhatnak meg az új körülmények között magyarnak? Szabó Dezső csak ennyit válaszol: *Mária, olvasd Arany Jánost!*

Tekintsük meg most közösen Arany János csodálatos nyelvezettel megalkotott művét Gál Tamásék pompás előadásában, és otthon néha olvassunk Arany János verseket.

Kassa, 2018. január 25.

II.

...nekem küldetésem van... Győry Dezső

AMIKOR A HETTITÁK ELFELEJTETTÉK ATYÁIK NYELVÉT,...

Kilencven évvel ezelőtt született Ozsvald Árpád, felföldi magyar
költő

A trianoni békediktátum száz év után sem hozott/hozhatott megbékélést, hiszen Magyarország szomszédai nem háborúban, csatákban jutottak jelentős magyar területekhez, s azok lakosságához, hanem ármanykodással, cselszövésekkel; de a nagyhatalmak sem jeleskedtek békealakítóként, inkább elvakult békediktátorként, bosszúálló térkép-szabdalóként büntették a magyarokat. Kezdetről nyilvánvalóvá lett, hogy az ajándékba kapott területeket és annak magyar lakosságát az utódállamok nem felvirágoztatni akarják, hanem bekebelezni-asszimilálni, ami már a birtokbavételkor is beigazolódott (Prága nemcsak Kárpátaljára, hanem Dél-Szlovákiára is gyarmatként tekintett), mert a kegyetlenségekben több száz magyar esett áldozatul. Nem csoda, hogy a Kárpát-medencét a mai napig kisebb-nagyobb intenzitással az antihungarizmus szelleme járja át. Az elorzott területek nem hoztak nyugalmat a gátlástalan bekebelezőknek sem, mert a múlt Damoklész kardjaként feszül csalárd egük fölé.

A Csehszlovákiához „gereblyézett“ (Fábry Zoltán) egymilliónyi magyar mostanra a felére csökkent (a szlovákoké kétszeresére növekedett!), és ha voltak is csekély „napos oldalak“ (FZ) a felvidéki magyarok életében, mint például a prágai tavasz időszaka 1968-69-ben, azóta sem történt egy olyan meghatározó alkotmánytörvény elfogadása, mint a 144/68-as nemzetiségi törvény, amit a 89-es demokratikus változás eltörölt. Igaz, folyik a húzd meg ereszd meg a százalékok körül, a helységnévtáblák alkalmazásáról, csak ez már nem lehet gyógyír a felvidéki-felföldi, „szlovenszkói“ magyarok megmaradására, ahhoz sokkal több kell, különben számolgathatjuk, hogy mennyi időnk van még hátra!

A felvidéki magyarok legválságosabb időszaka a második világháború után következett be, amikor a kassai kormányprogram (1945. 04. 05.) szellemében, – a kollektív bűnösség jegyében – háborús bűnösöknek lettek nyilvánítva, és a dr. Janics Kálmán által megfogalmazott

hontalanság évei négy éven át tartottak, kimerítve a magyar lakosság legkegyetlenebb üldöztetéseit; a magyar nyelv teljes elnémitását. Megszűntek a magyar iskolák, nem jelenhettek meg kiadványok magyar nyelven, s megkezdődött a magyar lakosság munkára való deportálása Csehországba, és a kikényszerített államközi szerződés alapján a lakosságcsere – kitelepítés – Magyarországra, „a reszlovakizáció” („önként” a szlovák nemzethez való tartozás hivatalos deklarálása), és egyéb atrocitások, amelyek abban az időben napirenden voltak.

Az 1948-as változást hozó kommunista puccs reményeket ébresztett a felvidéki magyar közösség tagjaiban; megjelent az *Új Szó*, amely rövid idő alatt napilappá vált, megalakult a CSEMADOK, és fokozatosan nyitották ki kapuikat a magyar iskolák. Megindultak a magyar irodalmi kiadványok, az írott magyar szóra szomjas magyar olvasók számára minden magyar szöveg mágikus erővel bírt, szinte balzsamként fogadva a megjelent kezdetleges alkotásokat. Első verseskötetével Dénes György *Magra vár a föld* címmel jelentkezett, 1952-ben, majd *Három fiatal költő* (1954) közös kötetben jelentek meg Ozsvald Árpád, Török Elemér és Veres János versei. Meghatározó volt bennük az irodalmi sematizmus és a szocializmus idillikus ábrázolása. Az ötvenes években eluralkodó hazug sematizmus a mindennapok hurrá optimizmusát követte, s nehéz volt immunitást szerezni vele szemben. Voltak, akiknek korábban sikerült, s közéjük tartozott a halk szavú, egyéni utat járó Ozsvald Árpád is. Távol állt tőle a hivalkodás, a harsányság, sugárzó szerénysége újabb és újabb olvasókkal bővítette lelkes híveit. Költészetének jellemzője a pátosznélküli egyszerűség volt. Számára irányadó lett Fábry Zoltán ajánlása: *A költészet: névadás, a költészet a gondolatkimondás művészete: formába szabott koncentráció, mert a pongyolaság és a frázisnyavalya a költészet feneketlen mocsara, éppen ezért: Keresd a szót költő: ez és ennyi a hivatásod. A frázishínárból kikecmeregve törj nagyobbakra: névadásra.*

Ozsvald Árpád 1932-ben született Nemesorosziban, Bars megyében. Iskoláit szülőfalujában, illetve Magyarországon, Csurgón végezte. Ő is azok közé tartozott, akik magyar iskolák híján átjártak Magyarországra, nem kis kockázatokat vállalva a határ tiltott átlépésével, mint Dobos László, Koncsol László, Mács József, Fónod Zoltán, és a magyar néptánc felvidéki apostola, Takács András. Ezeknek a határon való kalandos átszökéseknek a Felvidéken külön irodalma van.

Ozsvald Árpád tanulmányait idehaza fejezte be, 1957 tanári oklevelet szerzett Pozsonyban, majd szülőföldje magyar iskoláiban kezdett tanítani. 1960-ban a *Hét* című folyóirathoz kerül szerkesztőnek, ahol aztán a főszerkesztő-helyettese lesz, egészen a folyóirat megszűnéséig (1995).

Egy pillanatra álljunk meg Ozsvald Árpád szülőhelyének, Nemesoroszinak a szlovák megjelenítésénél, ami – több mint 70 éve! – Kukučínov, ez cseppben a tengerként szól mai napig tartó kiszolgáltatottságunkról. Az általunk is nagyra becsült Martin Kukučín, szlovák prózaíró, aki Árva megyében született, orvosként Dalmáciában, Dél-Amerikában szolgált, sohasem fordult meg Ozsvald szülőhelyén, de a többségi nyelvi imperializmus ezt nem veszi figyelembe (akár több szlovákiai magyar településen), ahol szlovák személyek nevei bitorolják az évszázados, történelmi helységneveket. Kórkép a szlovák demokrácia helyzetéről, hogy amikor évtizedekkel ezelőtt a mátyusföldi Pereden népszavazást tartottak az önkény által Tešedíkovóra (különben Tessedik Sámuel nevééről van szó!) átkeresztelt helységnevről, akkor a helyi lakosság döntő többségének a véleményét mellőzve a kormány megvétőzta (?) azt, s a mai napig maradt: Tešedíkovol!

Ozsvald esetében is érvényes a felvidéki axióma: az irodalmárok zöme faluról érkezett Pozsonyba. Ugyanis a magyar lapok, folyóiratok szerkesztősége Pozsonyban volt, mint az *Új Szó*, *Hét*, *Új Ifjúság*, *Irodalmi Szemle* műhelyei. Ennek szerencsésebb vonatkozása volt, hogy ezeket a lapokat nemcsak újságírók írták és szerkesztették, hanem írók, költők, akik garanciát jelentettek a minőség terén. Ozsvald Árpádnak is a szerkesztői munka mellett egyre jobban kiteljesedik poétikai önarképe. Első írásait az *Új Szó*, a *Fáklya* (1951–1956) közölte, majd a közös kiadványt követve egymás után jelennek meg kötetei: *Tavaszi lesz újra, kedves* (1956), *Júdása én nem lehetnék* (1959), *Földközélen* (1965), *Laterna magica* (1967), *Galambok szállnak feketében* (1969), *Szeke-rek balladája* (1971), *Vadvizek* (1978), *Oszlopfő* (1981), és a későbbiek.

Mivel a magyarok Dél-Szlovákiában egy több mint hatszáz kilométeres sávban élnek (szűkebb csíkban Gömörben, Nógrádban, szélesebb területen a Csallóközben, Bodroghözben), ami már az asszimiláció következtében Nagykürtös és Kassa magasságában megszakadt. A magyar közösség Pozsony-centrikussága mesterséges képződmény lett, hiszen a koronázó város az ország legnyugatibb csücskében van, ezért az ötvenes-hatvanas években jobban érvényesült a regionalitás, például nekünk gömörieknek Dénes György, Tőzsér Árpád, Batta

György, Vörös János, Tóth Elemér voltak a „mi” költőink, s velük találkoztunk gyakrabban. Az idén tavasszal érdekes meghívást kaptam szülőfalumba, a Szilicei Versmondó Fesztiválra. Örömmel mentem, s József Attilát vittem magammal. (*Tavasx van! Gyönyörű!*). A versre a költő egy jól ismert töredékével hangoltunk. Harmadik elmondás után mindenki fejből fújta: *Ne légy széles, / Bár munkádon más keres – / dolgozni csak pontosan, szépen, / ahogy a csillag megy az égen, / úgy érdemes.* Aztán következtek a versek óvodásoktól a nyugdíjas klub tagjainak előadásában, ami talán ötven is volt! – senkinek nem tűnt soknak! –, mert még emléklapot is kapott mindenki, s a terített asztalra is jutott ingyenség! Csak ajánlani tudom máshol is ilyen versmondó fesztivál megtartását, amit lehetne időzíteni tavaszi napokra, a könyvhónapra, a költészet napjának környékére!

Ozsvald költészete az otthonról hozott élményekből táplálkozik. Szerénysége verseiben is visszatükröződik, távol áll tőle a harsányság az önmagamutogatás, az ő útja: az alázat, a szolgálat. Töprengő gondolatai találkoznak az olvasó gondolataival, persze fejlődésében fontos szerep jut Fábry Zoltán intelmeinek, aki kezdetben szinte egyedül gondozta, gyomlálta a megjelent irodalmi alkotásokat. Már a tanulmányok címei is jelzik a kijelölt utat: *Kevesebb verset – több költészetet* (1955), *Res poetica. Fiatal szlovákiai magyar költők* (1958) és az *Antisematisztizmus* (1963), ami a *Héibben* jelenik meg, de a sorozat közlését politikai okokból leállítják, majd közlését egy évvel később az *Irodalmi Szemle* fejezi be. Tanulságos újra olvasni Fábry gondolatait, mert olyan társadalmi vonatkozású megfogalmazások is szerepelnek benne, amivel húsz évvel később a gorbacsovi „glasznosztj”-ban találkozunk újra, mint például: *Őrizkedjünk a pártosság imamalmától, akik reggel, délben és este jelszavakat gurguláznak...* Van receptje is a fiatal költők számára hogyan kell a „frázishínárból kikecmeregni”: *A frázis egyik legnagyobb ellensége: a tisztaság, a tisztesség.*

Fábry Zoltán az 1948-cal kezdődő korszakot a „harmadvirágzás” időszakának és az alkotásokat a harmadvirágzás irodalmának tekinti. Az első világháború meggátolta abban, hogy felsőbb végzettséget szerezzen, mindössze egy lecsökkentett háborús szemeszttert végzett 1918 őszén, 1919-ben pedig Babits szemináriumát látogatta, de a lezáruló határok és családi problémái miatt hazakényszerült, Stószra, ezért filológiai műveltségre csak önképzés keretében tett szert.

Ozsvald Árpád pozsonyi szerkesztőként is megmarad a falu hűségese szerelmesének. Rövid versekben, epigrammákban jeleníti meg a

gyermekkor élményeit: a háborút, a menekülést, a bizonytalanságot, és a háborút követő mérhetetlen szegénységet. Hazatéréseiben ott van nemcsak a csodálatos táj, a Szikince-patak sejtelmei, de a volt és jelenlegi emberek élete és azoknak a megfogalmazási igénye magasabb, emelkedettebb fokon. Egyéni költő ő, nem adja magát szolgai utánzásokra, mások gondolatainak a visszhangzására. Maradandóan énekelte meg az emberi kiszolgáltatottságot, a kisebbségi sors gyötrelmeit és emberi helyállásait.

Vegyük közelebbről lapját a *Hét*-et (*A Hét*). Ismét tüske kerül a körröm alá, mert az igaz, hogy a szerkesztőség Pozsony szívében, a történelmi Széplak utcában volt, amit szlovákul egyszerűen csak Obchodná ulica-ként, vagyis „Kereskedelmi utca”-ként jegyeznek. A lap élén a főszerkesztők elég gyakran váltották egymást, de a főszerkesztő-helyettes betonkeményen állta a szolgálatot. Ő, a törekeny ember, a szó valós értelmében is: lírai költő. Közben szerkesztőtársával, Mács Józseffel kibővítették a lapot *Fórum* irodalmi melléklettel. A folyóirat a hatvanas években az *Irodalmi Szemle* mellett a magyar szellemi élet kovásza volt. Sok fiatal irodalmi próbálkozásnak lett a színtere. Emlékszem, a második világháború befejezésének a huszadik évfordulójára (1965) novellapályázatot hirdetett a szerkesztőség, amit – minden ámulatom ellenére – én nyertem *Senki földje* című háborús írással. Nem is tudom, hogy miért nem alakult ki közöttünk egy állandó együttműködés, de akkori szolgálati helyemhez, Buzitához, Pozsony olyan messze volt, mint Makó Jeruzsálemhez. Csak később tudatosítottam, hogy pozsonyi utaim alkalmával többször meg kellett látogatni „Ozsit”, aki amolyan szerkesztői kis kuckójában mindenkit nagy szeretettel és odafigyeléssel fogadott, domináló volt nála az emberi kapcsolatokban a szerénység, az odafigyelés, a biztatás. Ebben is hasonlított Fábry Zoltánra, akinek az alkotók elküldték műveiket, tudva-tudván, hogy Fábry Zoltán írásra méltatja majd, hiszen ő is elküldte az általa méltóknak tartottaknak legújabb kötetét. Akkoriban ez természetes formája volt a kisebbségi odafigyelésnek, írói/költői szolidaritásnak. Ahogyan Fábry számára Stósz lett az archimedesi pont, Ozsvald esetében Nemesorosi. A gyermekkorból innen hozott mindent, ami az életművének alapja lett, s abból építkezett egész alkotói korszaka alatt, erősen kötődve nemzetiségi létünk mindennapjaihoz.

Tudatosan fordult a népi kultúra, a néphagyományok irányába. Ez segítette gondolati lírájának a kiszélesítéséhez, filozófiai elmélyüléséhez. A folyamatos töprengés a múlt felett eredményezte, hogy gondolatait a magyar közösség sorsára vetítette ki. Minden hazalátogatása: emlékezés és számvetés; a szegénységben összekovácsolódott közösség megtartó erőt jelent, számára, elfogadhatatlan az önfeladás: *Júdása én nem lehetnék.* A morális alapigazságokat őrző falusi tradíciók feldolgozója lesz, sokszor mitikus alakok mögé állva fejezi ki gondolatait. Ezeknek gyakori megjelenési formája a ballada, az epigramma. Ami letisztult stílusjegyeket eredményez nála. Példa lehet erre *Epilógus* című negysoros: *A révész arcát nem láthatod./Csak hallgatod a suttygó szelét,/a homok csikorgását, ahogy a /csónak túlsó, végső partra ér./* De itt van egy másik miniatűrje-remek: *Az erdőben /Zörög az avar a lábunk alatt,/a fa derekán kopog a harkály,/Nézd, ott a csapáson egy nyúl szalad,/a harmatcsepp még ott ring a bajszáján.*

A *Szekerek balladája* (1971) „zsilettpenge” vékonyságú kötete mindössze 38 oldal (!) mégis nekem döntő gyermekkori élményekkel szolgál. A szekerek, a lovak, a paraszti élet mindennapjainak a jelképei. Vitték a takarmányt, a termést, s ha kellett a násznépet, a bútort, a beteget, a sebesült katonákat, halottakat. A háborús emlék nálam ugyanúgy visszhangzik, mint nála: riadt emberek és lovak, vacogó és pusztuló szekerek.

Több mint fél évszázados emlék, hogy a sorjázó felvidéki magyar költők köteteinek első példányát megvettem, még a Versbarátok Köre tagjaként is újabb kötetekkel gazdagodtam. Most amikor ismét a kezembe veszem őket, elmondhatom, hogy tipográfiaiilag nem voltak valami reprezentáns kiadványok, egyszerű vászonkötésük az évtizedek után is patinás könyvillatot árasztanak, s egyvalamit a máig napig dicsérek bennük. Abban az időben sokat utaztam levelező hallgatóként Nyitrára, Budapestre, s a nem éppen testes kiadványok elfértek a kabátzsebben, bármikor elővehettem a vonaton, állomásokon. Ritka volt közöttük a keménykötésű, több a megszokott A5-ös formátumnál is kisebb volt. Én pedig gond nélkül felütöttem, nem számolva az árgus szemekkel az útítársak részéről, akik talán valami szamizdat kiadásra gondolhattak.

Hasonló kötet a *Szélkiáltó – Csehszlovákiai magyar költők antológiája* (1966) a címadó Ozsvald Árpád verssel: *Vihar jöttén, amikor a fák/ meghajolnak térdre,/ fellegtornyok inognak,/ csak a szélkiáltó futkos a kihalt mezőkön,/ ijedt szemét felveti az ég.* / *A réti madarak már mind elültek,/ a szélkiáltó*

hova menekülhet?/Vadvizek hátán végigver a zápor./Hallod-e a szélkiáltó hangját?/Árva madár, egyre csak rikácsol.

A szélkiáltó madárban megjelenő költői küldetéstudat a kisebbségi magyar költő felválthatatlanságáról szól, amikor az első két évtized reménységeit követi a prágai tavasz elbukása, az illúzióvesztés, az elbizonytalanodás, a falusi közösségek meghasonulása, bezárkózása, és az egyre nagyobb sorokat taroló asszimiláció. A modernista egyeduralmat valló fiatalok egy helyben való topogással vádolják, pedig költői nyelvének kiteljesedése ezekben az időkben valósul meg, ami abból fakad, hogy az emberek életét egyre magasabb, emelkedettebb fokon igyekszik megjeleníteni. Példa erre *A hettita ballada*, amely a felvidéki magyar költészet ikonikus alkotása: drámai összefoglalása a nemzeti önfeladásnak és az anyanyelv elhagyásának.

Ozsvald Árpád fájdalmas tablóját sokszor idéztem, azokban az időkben is, amikor inkább elhallgatták. Valami mély regiszterekben szólít meg bennünket, hasonlóan, mint Dsida Jenő zsoltárja. Hónapokkal ezelőtt egy kassai kiállításmegnyitón meglepődve hallgattam, amikor dr. Szili Katalin, az Országgyűlés volt elnöke, miniszterelnöki megbízott, Ozsvald Árpádot nemcsak a Felvidék, hanem az egyetemes magyarság költőjeként is aposztrofálta. Igen, ebben hasonlóan értékeli monográfüsa, Szeberényi Zoltán, de más értői, méltatói: Görömbei András, Tóth László, és Márkus Béla is. Ugyanis Ozsvald Árpád lírájának tisztasága, emberközelsége mindig csodálattal tölti el olvasóit, mert maradandóan és hitelesen énekelte meg az emberi kiszolgáltatottságot, a szülőföldön való kivetettséget, mostohaságot, a hatalom által gerjesztett elidegenítést.

Ozsvald Árpád nemcsak gyűjtötte a szülőföld hagyományait, hanem újraírta azokat. Együttműködött a gyermeklapok (*Kis Építő, Tücsök, Kabóca*) szerkesztőivel. Írásai ott voltak a lapok gyűjteményes összeállításában, büszkeséggel eltöltve jómagamat, hogy az enyéme is ott vannak az övéi mellett. Kisregénye, *A kis postás* (1965) komoly visszhangot keltett gyermek- és felnőtt olvasói körében. A háborús nincstelenség, kiszolgáltatottság és a veszélyben összezáró falusi közösség pontos és empatikus krónikája.

Alkotóként és szerkesztőként is odafigyelt a társművészetekre – *testvérművészekre* –, különösen a képzőművészetre. A losonci Szabó Gyula metszetei ugyanazt a kötöttséget sugallták, amik őt kötötték a szülőföldhöz: az ember és a természet csodás harmóniáját, ami a nőgrádi festő *bütykös ujjak* szigorú örökségében is megjelent.

A nagy példa a magyar nyelv védelme, pallérozása terén, és az epigrammák mestere: Kazinczy. *Nem volt szívvedben sobase alázat,/ hisz te mondtad éppen konokul egyre:/ Nem merni, amit merni kell, gyalázat/ ...Égtél csodamadárként./ jövődő ígéket bordva szárnyaidon.*

Egészen fiatal korától könyveket, fossziliákat, pénzérméket (jómagamnak is van egy rendezetlen érme gyűjteményem), régi kéziratokat, leveleket, képeslapokat, fényképeket gyűjtött, amiket zömében tudományosan feldolgozott. A megszállottak átszellemülésével vett kezébe minden archív kiadványt, keresve benne kulturális örökségünk kapaszkodóit.

Kilencven évvel ezelőtt született, s kimondani is rettenet: már húsz éve nincs közöttünk! Négykötetes életműsorozata 2007–2009-ben jelent meg. Jobbitó erkölcsi intelmei a Fábry Zoltán által megfogalmazott *vox humana – emberi hang*, a felvidéki magyar kisebbségi világkép tartópillérei. Nyitott maradt az utánunk jövők felé: nagy hűségű költő és ember volt. Ezért volna aktuális egy kötetbe összegyűjteni a határon túli kisebbségi magyar alkotók, zsoltárait, balladáit, epigrammáit, hogy megrázó opusaikkal szolgáljanak példát, adjanak muníciót a megmaradáshoz és az egyéni kisebbségi sorsvállaláshoz.

Addig is olvassuk Ozsvald Árpád megrázó sorait:

Hettita ballada

Amikor a hettiták elfelejtették atyáik nyelvét,
a szárnyas, bikatestű, szakállas bölcsek
derűs arcukat elrejtették a homokdombok
hűvösében – kinek lenne kedve
mosolyogni fiak és asszonyok hűtlenségén?

Amikor a hettiták elfelejtették őseik nevét,
az istenek szeméből kiesett a lazúrkő,
s a fekete üregek megteltek könnyes iszappal,
nem akarták többé látni
a fiak és unokák hűtlenségét.

Amikor a hettiták már nem emlékeztek az útra,
amelyen idáig jöttek – az útjelző bálványok
kifordultak a helyükből, bebújtak
a föld alá, mert szégyellték
az utat felejtő vándorok hűtlenségét.

Amikor a hettiták nem emlékeztek arra a dalra,
amelynél nagy tüzek mellett őseik vigadoztak,
az aranybika két szarva között elpattantak
a húrok – nem kísérte hárfa
az apák, fiúk és unokák hűtlenségét.

Felhasznált irodalom:

- A csehszlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995*, Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1997.
- Egyszemű éjszaka. Fiatal szlovákiai magyar költők*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1970.
- Fábry Zoltán 1963: *Harmadvirágzás*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava.
- Fábry Zoltán 1968: *Stószí délelőttök*. Madách Könyvkiadó, Pozsony.
- Görömbei András 1982: *A csehszlovákiai magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ozsvald Árpád 1969: *Galambok szállnak feketében*. Madách Könyvkiadó, Pozsony.
- Ozsvald Árpád 1971: *Szekerek balladája*. Madách Könyvkiadó, Pozsony.
- Ozsvald Árpád 1978: *Vadvizek*. Madách Könyvkiadó, Pozsony.
- Ozsvald Árpád 1981: *Osztópfő*. Madách Könyvkiadó, Pozsony.
- Szeberényi Zoltán 2000: *Ozsvald Árpád*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely.
- Szélkiáltó. Csehszlovákiai magyar költők antológiája*. Tatran Kiadó, Bratislava, 1966.
- Tóth László 2015: *Határsértők*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Turczel Lajos 1965: *Írás és szolgálat*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava.

Badacsonytomaj, 2022. szeptember 24.

HAJDÓK GÉZA VÁLLALTA!

Olvasom a honlapon, hogy Hajdók Géza (1924 – 2011) az új esztendő küszöbén „emlékké vált”, és tegnap volt a temetése. Az elvesztése feltéti fájdalmamat csak növeli a keserűség amiatt, hogy nem lehettem ott végső búcsúztatásán, mert a Hiób-hír az elektronika és villámposta korában is későn érkezett. Sajgó tehetetlenségem önváddá változik: vajon eléggé odafigyelünk-e egymásra, s ha már az élőkkel szemben sok is a mulasztásunk, akkor legalább halottainkra?! Mert Hajdók Géza halálát a helyi harangokon kívül tovább kellett volna adni, sajtóban, rádióban, családi és baráti csatornákon keresztül. Hiszen személyében nemcsak Szentes jeles szülöttje hagyott itt bennünket, hanem Királyhelmece legendás magyartanára, a (cseh)szlovákiai magyar pedagógustársadalom méltán megbecsült egyénisége, s közösségi dolgaink állandó, fáradhatatlan és éber őre.

Nem tudhatom, hogy búcsúztatásán mik hangzottak el, de emberi és pedagógusi helyállását jól példázza az alábbi eset:

1984-ben, az ordas hatalom ismét megsemmisítő támadást készített elő a magyar iskolák ellen. Akkor éppen a báránybőrbe bújtatott „alternatív oktatás” címén, ami ellen az egész (cseh)szlovákiai magyar közösség egységesen lépett fel, s az sem volt elhanyagolható, hogy az „odaáti” kiállítás is szükséges határozottsággal és időben érkezett!

Azokban a napokban a kerületi oktatásügyi főosztály munkatársaként azt a megbízatást kaptam, hogy a köztársasági elnöki iroda két prágai munkatársát Királyhelmece kísérem, akiket maga Gustáv Husák bízott meg azzal, hogy a hozzá érkezett panaszlevelet kivizsgálják. Útközben még egy terebesi kolléga is csatlakozott hozzánk, miközben a prágaiak elmondták, hogy az ilyen és hasonló panaszok kivizsgálása nagyon egyszerű, mert azok általában névtelenek, ha pedig szerepel is név, mint jelen esetben, azt nem az adott személy írta, hanem valaki más odakanyarintotta a nevét, aki aztán rendszerint tiltakozva visszautasítja.

A Prágába küldött és az „alternatív oktatás” ellen írt néhány oldalas tiltakozás alatt Hajdók Géza neve szerepelt. Amikor az iskolaigazgató behívta az irodába és a prágai küldött elébe tette a dokumentumot, Hajdók Géza szemrebbenés nélkül kijelentette: Igen, ezt én írtam! S

azt is hozzátette, hogy kötelességének tartotta figyelmeztetni a köz-társasági elnököt, hogy a magyar iskolák ellehetetlenítése árt a pártnak, az országnak és magának a szocialista rendszernek. Majd azt kérte, hogy további indokait magyarul mondhassa el, én pedig tolmácsoljam szlovák nyelvre.

A prágaiak egyik ámulatból a másikba estek, mert ehhez hasonló bátor kiállással még nem találkoztak. Mondhatom, hogy Hajdók Géza fejtegetéseit megértően hallgatták, csak az előtt álltak érthetetlenül, hogy miért nem szlovákul mondta el, amit a levélben megírt! Arról pedig, hogy a terebesi hivatal Hajdók Géza tanárt a napközibe „szám-űzte” nevelőnek, a prágaiak már aligha hallhattak, jómagam is csak később vettem róla tudomást, mert a terebesi hivatalnokok Bodrog-közt mindig amolyan helytartóként kezelték és igazgatták.

1984-ben sikerült megállj-t parancsolni a minket rontó szándék-nak, s ebben ott volt Hajdók Géza bátor kiállása is. Azóta hány ehhez hasonló próbálkozás volt, párosulva egyre gyakoribb önfeladásunkkal? Erről beszélt nekem a megboldogult a borsi Rákóczi-emlékün-nepségen, nem titkolva csalódottságát és letörtségét azon, hogy Ki-rályhelmecezen (!) a szülők a szlovák iskolába sokkal több gyereket írat-nak, mint a magyarba!

Vajon hogyan hajtottak fejet Hajdók Géza koporsója előtt a ma-gyar nyelv dezertőrei, anyanyelvünk elbitangoltjai, akik szülőként, nagyszülőként elszakítják gyermekeiket, unokáikat a magyar oktatás-tól, kultúrától és hagyományaiktól?! Ő már nem kérheti számon tőlük, de a gyermekek és unokák majd egyszer megteszik helyette.

Legyen békés és nyugodt pihenése a bodrogi égi ég alatt!

Kassa, 2011. január 6.

GYÖRY DEZSŐ, AZ ÚJSÁGÍRÓ

Arra a kérdésre, hogy irodalom-e az újságírás?, többféle válasz adható. Ha arra gondolunk, hogy a zsurnalisztika = hírlapirodalom, akkor a kézzelfogható válasz az, hogy: igen! De ezt igazolja a magyar irodalom jeleseinak munkássága is, hiszen szélesebben értelmezett újságírói tevékenységet folytattak: Kazinczy Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula és még sokan mások. Az ő munkásságuk a magyar újságírás magaslatait jelentik, gondolataik máig hatóan aktuálisak, és újraolvasásuk szellemi gyarapodást jelent.

Ha viszont a Gutenberg-galaxist megszegyenítő párt- és bulvár-lapokra gondolunk, akkor csak azt állapíthatjuk meg: az ilyenfajta újságírás olyan messze van az irodalomtól, mint Makó Jeruzsálemtől. Mert az igaz, hogy a rendszerváltás után az újságok szívesen hirdetik címlapjukon a függetlenséget, de a figyelmes olvasó rögtön megállapítja: ez maszlag, ami a naiv olvasók ámitására szolgál. Az újságírás manipulálásra történt felhasználásának durva formájával találkozunk a totalitárius rendszerekben, gondoljunk csak Goebbelsre, vagy Zsdanovra, akár itteni és „odaáti” ideológusokra, illetve mediális sarlatánokra. Jelenleg a kizárólagosságot hirdető ideológiák csak marginálisan jelennek meg a nyomtatott és elektronikus médiákban – ez örömdetes tény –, annál nagyobb teret kapnak manipulatív írások, a blödség, a csúsztatás, a durvaság és a nyomtatott betűt megszegyenítő zagyaság és nívótlanosság.

Az újságírók felelőssége először az első világháború után és az azt követő években vetődött fel, hiszen az első világegés alkalmával a lapok szinte kivétel nélkül a háború támogatása mellett foglaltak állást; az uszítás és az öldöklés dicsérete volt a mindennapi témájuk. Egy francia filozófus, Julien Benda *Az írástudók árulása* (1927) című művében megjósolja egy újabb, és még nagyobb világegés bekövetkezését. Az újságírók felelősségének gyakori értékmérője lett ez a francia mű.

A Trianon után Csehszlovákiába került magyar közösség új helyzet előtt állt. Az országvesztés reményvesztéssel, rezignációval párosult, ami bizonyos fiatal értelmiségi körök számára elfogadhatatlannak bi-

zonyult. Kezdetől azon fáradoztak, azon munkálkodtak: miként lehetne a nyilvánvaló hátrányból helyzeti előnyt teremteni? A csalódás és a fájdalom pillanatai után keresték a nemzeti közösség megtartásának és erősítésének formáit, s igyekeztek egymással is keresni a kapcsolatokat Pozsonyban, Érsekújváron, Losoncon, Rimaszombatban, Kassán, Ungváron és máshol.

Ilyen körülmények között indul Győry Dezső újságírói pályája is egy olyan elkötelezettségben, amely később kisebbségi programmá áll össze. Első írásaival a *Gömör* című lapban új hangot üt le, ami a kulturális elmaradottság, a tunyaság és a bezárkózottság ellen szól. A passzív rezisztencia helyett aktív fellépést, társadalmi szerepvállalást és a gyökerekből fakadó önbecsülést hirdet.

Fontos mérőföldkő a fiatal újságíró életében Losonc, ahol már a huszas évek elején megteremtették a kisebbségi lét alapvető intézményrendszerét: Mi Lapunk, református teológia, Madách Kör, cserkészlet, s mellettük olyan „losonci” írók, mint Simándi Pál, Darkó István, Komlós Aladár. Győry Dezső a *Losonci Hírlap* főmunkatársa lesz. Itt ismerkedik meg az újságírás teljes valóságával, ami Balogh Edgár szerint „gályapad”, mert a cikkírás mellett magában foglalja a szövegezést, szerkesztést, korrektúrát – és a lapterjesztést is! Igen, mert a két háború közötti időszakban „Szlovenszkon” egymás után jöttek létre – és szűntek meg – magyar nyelvű lapok, annak függvényében, hogy mennyire futotta a mecénási támogatás, illetve az előfizetőktől befolyt összeg.

Győry Dezső 1924-ben Kassára kerül, az országosan és nemzetközileg is jegyzett *Kassai Napló*hoz, amit magyar emigránsok alapítottak (Ignotus, Barta Lajos, Szende Pál). Kassa ebben az időben fontos kisebbségi magyar kulturális központ, újságokkal, egyesületekkel, könyvkiadással és jól megszervezett közösségi élettel. Egy év múlva a *Kassai Napló* felelős szerkesztője lesz, és olyan szerzők szerepelnek a lapban, mint Fábry Zoltán és Márai Sándor. A cikkírás, szerkesztés mellett Győry bekapcsolódik a város kulturális életébe is, amely a Kazinczy Társaság (Sziklay Ferenc), illetve a Renaissance Kultúregyesület körül formálódik, és gyakori színtere a daliás időket idéző Shalkház, ahol kulturális rendezvényeket, vitaesteket, koncerteket szerveznek.

Győry Dezső írásaiban már ekkor megjelennek olyan motívumok, amelyek a perifériák fontosságát hangoztatják, illetve egy kisebbségi

program körvonalai, amely „okosabb és életbíróbb magyarok” nevelését tűzi ki célul. Ennek a programnak lesznek a mérőkövei olyan fogalmak, mint a „kisebbségi Génius”, vagy az „Újarcú magyarok”. Később ezeket az új utakat kereső és új távlatokat felmutató kezdeményezéseket Balogh Edgár így nyugtázta: „Győry Dezső új arcú magyarokat üdvözölt a kisebbségi fiatalságban, egy realisabb, okosabb embertípus ígéretét.”

Közben a fővárosba kerül és a *Prágai Magyar Hírlap* szerkesztője lesz, annak is az irodalmi mellékletének, a *Magyar Vasárnap*nak. Itt is folytatja a kisebbségi magyar értelmiségiek és írók szervezését, többek között elindítja az „Íróink arcképcsarnoka” sorozatot, amelyben bemutatja a Stószon élő Fábry Zoltánt is, akivel már kassai működése alatt szoros kapcsolatban került. Az egész életre választott eszmétársat ilyen találó mondatban jellemzi: „Sápadt, lázban égő, hősi, furcsa Fábry”. Fábry Zoltán az emberi hang megszólaltatójának – „embermagyarnak” – aposztrofálja Győry Dezsőt, akinek a költői és írói munkásságával több tanulmányában is foglalkozik.

Prágában kapcsolatba kerül a prágai magyar egyetemisták Szent György Körével, s annak állandó ötletekkel sziporkázó vezetőjével, Balogh Edgárral. Segít a tervezett szabadegyetemek megszervezésében, többek között az 1928-as gombaszögi tábor előkészítésében. Győry javaslatára a csehszlovákiai magyar polgári pártok 5000 koronával támogatják a rendezvényt. (Számomra, szilicei számára, nem kis elégtétel, hogy a Gombaszögben táborozó egyetemisták egy estét tábortűz mellett a Szilicei-fennsíkon töltöttek, megismerkedve a szilicei fiatalok helyzetével és dalaival.) Balogh Edgár méltán szögezte le: „Győry Dezső nekünk, egyetemi hallgatóknak életirányt és generációs öntudatot adott”. Amikor radikális kezdeményezéseiért Balogh Edgárt kiutasítják Csehszlovákiából és a királyi Romániába – Erdélybe – távozik, szellemi hagyatékát Győry Dezsőre testálja, mert benne látja azt a vezéregyéniséget, akit az egyre polarizálódó kisebbségi glóbusz minden fertályán elfogadnak.

A Csehszlovákiába szakadt kisebbségi magyarok gondolkodására és kezdeményezéseire a húszas években Szabó Dezső munkássága volt a legnagyobb hatással. A harmincas években már Móricz Zsigmond volt a példa, aki többször is megfordult erre felé és nagy elismeréssel szólt az itteni kisebbségi magyar kezdeményezésekről és írókról. Különösen Győry Dezsőről: „Csak Ady élte ennyire magyar voltát,

ilyen kínlódva, ilyen verejtékesen, ilyen imádsággal, ennyire minden pillanatban, ennyire sors küldötten.”

Közben Győry már Pozsonyban van, több lapnak is dolgozik, igyekszik kapcsolatot keresni a cseh és szlovák értelmiségiekkel, írókkal, mint Anton Strakával. A fasizmus előretörésével úgy érzi, hogy körülötte is fogy a levegő, 1940-ben a Magyarországhoz tartozó Beregszászra költözik, együttműködik a *Kelet Népe* lappal, amelyet haláláig Móricz Zsigmond jegyez, majd 1945-ben a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztője lesz. 1949-ben reményekkel Budapestre távozik, de nagy csalódások érik. Alig talál publikálási lehetőséget, kezdetben a *Textil Újság*, majd a *Természet és Technika* szerkesztője. Az ötvenes és hatvanas években inkább prózaírói és költői munkássága kerül előtérbe, megszerezve (visszaszerezve?) számára azt az elismerést, ami neki már korábban is kijárt az egyetemes magyar irodalomban.

Győry Dezsőnél és Fábry Zoltánnál egyaránt a kisebbség életelemeként az „emberi hang” – vox humana – szerepel. Az emberi hang felmutatásának és megtartásának fontosságát két diktatórikus rendszer – a náciizmus és kommunizmus – közepette is jól példázza mindkettőjük élete és munkássága. Barátjáról, írótársáról ezt Fábry Zoltán ezt így nyugtázza: „Az emberi hang makulátlansága példázhatóan Győry Dezsőben érte el máig érő igazoltságát.” Fábry Zoltán temetése (1970) Győry Dezső a hetvenedik születésnapjára megjelent verseskötetét hozta (*Emberi hang*), s Fábry sírjánál meghatóan ezzel a kötéttel búcsúzott a „stószí örhegyről” távozó barátjától.

Győry Dezső újságírói munkássága sok olyan momentumot tartalmaz, amelyek a mai napig visszaköszönnének. Ennek alaptézisei: programot adni, közösséget építeni, minőséget alkotni – mai napig aktuális célkitűzések. Fábry Zoltánnal együtt vallotta: „A kisebbségi sors – ha nem eszközzé aljasított sovinizmus – a valóság legjobb iskolája.” Ennek belső feltétele a minőség az élet minden területén: családban, oktatásban, kultúrában, munkában, közösségben egyaránt. A közösségteremtésben, az ő idejükben és gondolkodásukban, a kultúra mindig a politika előtt járt! De, a külső feltételek biztosítását sem feledték háttározottan leszögezni, úgymint: az utódállamok biztosítsák azokat az egyéni és közösségi (!) jogokat, amelyeket a békeszerződésben Saint Germain en Laye-ban vállaltak, de sosem tartottak be!

Győry Dezső gondolatai többségükben most is aktuálisak, például a kisebbségi értelmiség felelőssége a közösség mentális karbantartásáért, vagy a magyar-szlovák viszony helyzetéért, amelynek megvalósult terepeként ő Gömört jellemezte: „a tájak, virágok találkozóhelyét”, ahol a „szőlő és fenyő” – magyarok, szlovákok – közelsége évszázados hagyomány. Újságírói tevékenysége azért is volt hiteles és visszhangot kiváltó, mert mögötte olyan aranyfedezet volt, mint: szakmai felkészültség, tiszta erkölcs és tiszta emberség. Üzenetei sokszor olyan lélegzetelállítóan aktuálisak, mintha most fogalmazta volna meg, mintha most küldte volna nekünk – elektromos villámpostán!

Rimaszombat, 2009. október 14.

DOBOS LÁSZLÓ KÜZDELMEI

Kilencven évvel ezelőtt született a felvidéki író, közíró, politikus

Egy közösség – jelen esetben: egy magyar kisebbségi közösség – életében megnő a példaemberek fontossága, mert életük, munkásságuk mintával szolgálnak, és kiállásra ösztönzik a közösség tagjait, különösen az értelmiséget. A felvidéki-felföldi magyarok életében ilyen meghatározó egyéniség volt a stószói Fábry Zoltán, aki a vox humana (emberi hang) küldetésben megfogalmazta a humánus (homo humanus) máig érvényes üzenetét; illetve a mártír gróf Esterházy János – Isten szolgája –, aki *ezereves sorsközösségünket a szlovák néppel az Úristen művének tekintette*. A második világháború után indult nemzedék közül hozzájuk társult a kilencven évvel ezelőtt a bodrogházi Királyhelmecen született Dobos László, aki küzdelmeiben igazolta: a nemzet nemcsak érték, hanem mérték is egyben!

A küzdelmet és küzdelmeinek vállalását évszázados paraszti hagyományként örökölte, a paraszti reformátusság volt gyermekkorra és ifjúkora nevelő hite; a 90. zsoltár közösséget összefogó ereje és a jövőért mindig kész protestálás alapja. A puritán kálvinizmus nehéz, de szép öröksége: *Én a paraszti reformátusságot éltem, ez volt gyermekkorom és ifjúkorom nevelő hite... világlátásom alapozója...* – vallotta. Parasztsorsú elődei, nagyapja, apja a két világháború frontjain katonák voltak, önhibájukon kívül mindig a kiszolgáltatottak, a vesztesek oldalán. Gyermekként megtapasztalta a Horthy-rendszer félfeudális méltóságos és nagyságos uramék anakronizmusát, ami nélkülözte a demokrácia minden vívmányát és az elkerülhetetlen katasztrófába torkollott. Visszaállt a régi határ, és a mérhetetlen szegénységhez járult a magyarság jogfosztottsága, a Janics Kálmán által megfogalmazott *bontalanság évei*: a deportálás, kitelepítés, reszlovakizáció, és a magyarságot ért egyéb megnyomorító intézkedések.

A magyar iskolák zárva maradnak, Dobos László is – több száz kortársához hasonlóan – Magyarországon folytatja tanulmányait: szökve az újra megrajzolt határon, ködben, fagyban, sokszor a csepész úján, hogy elkerüljék a határvadászokat, akik a szó szoros értelmében vadásztak rájuk, csapdát állítva nekik. Öt évig Sárospatak

lett az otthona: a kettős hontalanság ideje. Sárospatak, Pápa, Nagyenyed évszázados református kollégiumai olyan egyéniségeket adtak a magyar irodalomnak, mint Csoóri Sándor, Sütő András, akiket később alkotótársként, barátként tartott számon. Hasonló évszázados küldetést szolgálták a katolikusok bencés, premontrei, piarista és más szerzetesrendek kollégiumai, iskolái, ahogyan az evangélikus iskolák, főgimnáziumok és a görög-katolikus intézmények hálózata.

A pataki öt esztendő hozzájárult élete kiteljesüléséhez, valahol innen ered a kimondás kényszere: szóban, írásban. Első irodalmi próbálkozására is itt kerül sor, egy megdöbbenő és megrendítő élmény alapján, amikor a Királyhelmechez közel eső Fejlesztőpusztára vezénylik, ahol a premontrei prépostság cselédjeit pakolják teherautóra, mert magyarságuk miatt Csehországba deportálták őket. A kollektív bűnösség és bűnhődés gyakorlati megnyilvánulása ébresztette fel benne a közlésvágyat, s a történetet megírta az iskolai lapba. Későbbi irodalmi alkotásai motívumaként gyakori az igazságtalanság, a megaláztatás, magyargyűlölet ábrázolása, amit a második világháború utáni években a felvidéki-felföldi magyarság elszenvedett. Patakon részese lesz a népi kollégium megalakulásának, a társadalom változás irányába történő radikalizálódásának. Aztán 1948-ban lejár az intézményesített hontalanság ideje, hazakerül, de még a kibontakozás helyett a bizonytalanság és a félelem uralkodik.

Kezdetben sofőrnek áll, majd Királyhelmeccen tanítóskodik. Megalakul a CSEMADOK, megindulnak a magyar iskolák, megjelenik az *Új Szó*. Áramütésként érik ezek a változások a magyar közösséget, újra szabad teret kap a magyar nyelv. Mindenki valamit hozzá akar tenni a magyar közösség újra indításához, ő is tánccsoportot, énekkart, színjátszó csoportot szervez Helmeccen, s közben járják Bodroghely falvait megalakítani a CSEMADOK és az ifjúsági szövetség helyi szervezeteit.

Az ötvenes évek neki és generációjának a megmaradás örömét jelentik, a teremtetést, a lelkesedést, a fokozatosan kiszélesedő kisebbségi kultúrát és intézményrendszert. Mintha egyszerre akartak volna mindent pótolni. A kitelepített, elkergetett, elmenekült értelmiség helyére vidékiek – többségükben parasztok ivadéka – érkezett Pozsonyba, hogy kultúrát, irodalmat, és új világot teremtsen. A kisebbségi nincstelenségből egyszerre egy seregnyi fiatal értelmiségi verbuválódott. Radikális tetteikben, lázadásaikban egy rózsaszínre rajzolt új világ har-

cosainak hitték magukat, pedig számukra ott volt az apai figyelmeztetés: a mezőgazdaság kollektivizálása a hagyományos paraszti élet megsemmisítését, a régi értékek lerombolását hozza magával, miközben a beígért jólétnek még a jelei sem mutatkoznak. Csak később világosodott meg benne(bennük), hogy egy szocialistának hazudott bolsevik diktatúra szálláscsinálói lettek, amely korábbi bestialitásaiban meghaladta a náciizmus rémtetteit. Sokan az évtizedek távlatából megtévesztett nemzedék tagjaiként értékelik akkori lelkesedésüket, naivitásukat, vakságukat, nem találva mentséget tetteikre. Dobos László életében is volt idő, amikor hitt a rendszerben összes hazugságaival együtt, azzal csitítva kételyeit, hogy ezek csak amolyan gyermekbetegségek, amik a fejlődés további szintjén kiküszöbölhetők. Évtizedek után, amikor megismerte a fenti és lenti lét lépcsőfokait, tudatosította, hogy egy hamis illúzió statisztái voltak, ami könyörtelenségeiben, bűneiben emberellenes rezsimet jelentett. *A felfokozott bevületünk nevében leértékelünk mindent, ami volt, apánktól kezdve visszafelé mindent...* – vallja be később töredelmesen.

Ennek az ellentmondásos kornak a megítélése a jelenlegi fiatal generáció szemében elutasító, néha olyannyira, hogy mindenkit kollaborációval bélyegez meg, aki ekkor élt, nem véve figyelembe, hogy a társadalom (különösképpen a kisebbségi) a háborúból és az azt követő megpróbáltatásokból kifelé haladt, nem ismerve fel az új berendezkedés szirénénekét és az egyént bedaráló masinériáját. A kisebbségi magyar közösségnek lelkes önépítkezéssel teltek napjai, mintha egyszerre akarta volna pótolni az elmúlt évtized gyötrelmeit és veszteségeit. Sokakban az is felvetődött, hogy az új hatalom feledtetni, netán jóvátenni akarja a magyarok által elszenvedett megkülönböztetéseket, bűnököt, de ezek csak átmeneti délibábnak bizonyultak?!

Dobos László is mint a pozsonyi Pedagógia Főiskola hallgatója (1951–1955), majd tanársegédje (1955–1960) az ifjúsági szövetségben, a CSEMADOKban vállalt különböző szerepeket a magyar kultúra újrarendezése érdekében. Később a Szlovák Írószövetség magyar szekciójának titkáraként (1956–1968) döntő szerepe volt az *Irodalmi Szemle* létrehozásában, amelynek (1958 – 1968) alapító főszerkesztője lett, és vezetése alatt egy tág horizontú folyóirattá vált. Előbb negyedévenként, majd kéthavonta, s később havonta jelent meg. A lap kezdetektől olyan felhajtóerővel működött, hogy kovásza lett – a cenzúra és az állandó megfigyelések közepette is – az újra kibontakozó (cseh)szlovákiai magyar irodalomnak – ahogyan Fábry Zoltán nevezte: a

szlovenszkói magyar irodalomnak –, aminek ő lett a főmunkatársa állandó megnyilvánulási lehetőséggel.

Külön figyelmet érdemel a szlovák íróársadalom derékhadának (többek között: Vladimír Mináč, Ctibor Štítnický, Vojtech Mihálik, Andrej Plávka, Pavol Horov, Alexander Matuška, Milan Pišút, Miroslav Válek és mások) viszonyulása a magyar szekcióhoz, illetve az *Irodalmi Szemlé*hez, ami a kezdeti bizalmatlanságot meghaladva gyümölcsöző együttműködést hozott, és nagyban hozzájárult a szlovák-magyar, magyar-szlovák fordítási irodalom kibővüléséhez. Dobos László helyzetét megkönnyítette az is, hogy többségük jól beszélt magyarul, sőt a magyar irodalom (Ady) megigézte őket, mint Emil Boleslav Lukáčot, de kivívták elismerésüket Dobos László határozott és céltudatos javaslatai és kezdeményezései, amelyek a későbbiekben is jellemezték közéleti szerepléseit. Az *Irodalmi Szemle* személyes kapcsolatokat ápol a Szlovák Írószövetség lapjával a *Slovenské pohľady*-val, a Cseh Írószövetség *Plamen* lapjával, illetve *Tiszatáj*-jal, *Kortárs*-sal, *Igaz Szó*-val, a *Híd*-dal és más lapokkal.

Az *Irodalmi Szemle* Fábry Zoltán beköszöntőjével indul: *Ideje már bizony*. Fábry a két világháborút megjárt tapasztalataival, erkölcsi szilárdságával és a stószai őrhelyről küldött aktuális üzeneteivel vívta ki Dobos László elismerését, akit a felvidéki-felföldi magyar közösség példamebereként kezelt. Az ötvenes évek második felében és a hatvanas években sokszor megfordult nála, hol baráti társaságban, hol egyedül. Az Írószövetség ajándékát 60. születésnapjára, egy rádiót, ő vitte Stószra, ami a mai napig megtalálható az Emlékházban. *Karácsonyok és szilveszterek között Tolvaj Bertalannal, Hajdók Gézával útrakeltünk Királyhelmecről Stószra. Tarisznya ennivalót és bort vittünk. Jönnek a háromkirályok, így fogadott*. De ott volt Illyés Gyula látogatásakor, hetvenedik születésnapján Czine Mihállyal együtt köszöntötte, és ő mondott emlékezetes búcsúbeszédet a temetésén.

Fábry Zoltán érdemének tartja, hogy a kezdetektől minden sematikus gondolat ellensége és irtója volt. Fontos jelzésnek vette, hogy Fábry Zoltán olyan tanulmányai, mint a *Kevesebb verset – több költészetet* és az *Antisematizmus* az *Irodalmi Szemlé*ben jelent meg. Kiemeli, hogy utóbbi tanulmányában Fábry Zoltán a sztálinizmus lélektanát vizsgálja – 25 évvel Gorbacsov előtt! –, és elutasítja a szolgálai hajbókolást, a megalázkodást és a frázispuffogatást. Dobos László kiemelése a Fábry tanulmányból: *Abol csak igenelni lehet és szabad, ott eltűnik és kiűzik a gondolkodás... A legtöbb bátorságot a gondolkodás követeli*. Tovább

idézve: *Elsősorban kisebbségi komplexusainktól, és az ebből fakadó gátlásainktól kell megszabadulnunk...*

A Fábry Napok alkalmából Dobos László Fábry érdemét így látja: *Fábry a 20. századi kisebbségi gondolkodást és magatartást példázza. Két háború idejét, s Trianont. Egyben határozottan visszautasítja azokat a méltatlan támadásokat, amelyek a kilencvenes évek elején Fábry Zoltánt érték, hangsúlyozva, hogy szerzőik Fábry-ellenes támadással leplezték saját frusztráltságukat, de azt is hozzáteszi: A liberalizmusnak Fábry idegen. Túlságosan nemzeti, balos, s ezért ódivatú. Az individualizmus nem tud mit kezdeni a nemzetet s a közösséget vállaló erkölcsi magatartással. Szerinte a Fábry-életmű ma is aktuális, mert: ...a történelem igazságát nem a meghunyászkodók, nem az árnyékban állók, hanem a küzdelmet vállalók formálják.*

Fábry Zoltán naplója a rendszerváltás után 1991-ben jelent meg (*Ürészárat 1945–1948 – Napló a jogfosztottság éveiből*). A magyarok tudatos kisemmizése (állampolgárság megvonása, vagyonvesztés, deportálás, kitelepítés, reszlovakizáció és egyéb retorziók) drasztikus megfogalmazásokra készítették, s *második idegsként* érték Fábryt (az első az 1939-es német-szovjet paktum volt), aki többször tett a nácizmus és a bolsevizmus közé egyenlőségjelet, és a kommunista pártot az antifasizmus feladásával vádolta meg, a szlovák nemzetet pedig a magyarok iránti genocídiummal. Dobos László aggódott, hogy a Fábry-bírálatok negatív kihatással lesznek az új körülmények között formálódó szlovák-magyar kapcsolatokra, de az államiság megteremtése körüli, s az azóta eltelt időkben is, a szlovák nacionalizmus igazolja, hogy magyarellenességes telepei kimeríthetetlenek.

Ahogy Dobos Lászlót élete és munkássága a felvidéki-felföldi magyarsághoz köti, őt regényének a forrásvidéke is többségében a kisebbségi sorstapasztalás környékén van: *Messze voltak a csillagok* (1963), *Földönfutók* (1967), *Egy szál ingben* (1976), *Hólepedő* (1979), *Sodrásban* (1984). Regényeiben feltárja a (cseh)szlovákiai magyarság életének, kiszolgáltatottságának részleteit. Hőse a nemzetiségi kisember, aki többször válik földönfutóvá. Első regényét – *Messze voltak a csillagok* – önmaga is amolyan próbálkozásnak tartotta, amely a megalázottság, a megaláztatás idejéről szól. (Egyedüli regénye, ami szlovák fordításban is megjelent.) Hasonló témával foglalkozik Rácz Olivér: *Megtudtam, hogy élsz* (1964), Mács József: *Adósságtörlesztés* (1968), Duba Gyula: *Ív-nak a csukák* (1977) regénye.

Dobos László második regénye, a *Földönfutók*, a (cseh)szlovákiai magyarság kollektív vád alá helyezése ellen íródott, elszenvedőként és

szemtanúként írja meg a saját és nemzettársai vesszőfutását, így lesz az üldözöttek és megtűrték krónikása. Harmadik regénye, az *Egy szál ingben*, az egyén és a történelem, illetve a közösség és a történelem mozgásviszonyát kutatja, bemutatva az élet egy szál ingeseit, a történelem meztelenjeit, az engedelmeskedőket, a lakájtermészetűeket, akik még álmukban is szalutálnak, de a minden áron megmaradók dilemmája is ez a regény, aminek máig ható rengései vannak.

A *Hólépedő* című regénye közvetlenül a közéletből való kitiltása után jelenik meg. Parabolisztikus és szimbolisztikus jelentéseket tartalmaz. Iskolai környezetben játszódik, érintve a kisebbségi iskolák és közösségek gondjait, kiszolgáltatottságát. Lélektani elemzés, bemutatva a diktatúra légkörét, a hamis ideológia elvtelen szolgálatának a rombolásait. A *Sodrásban* című regény egyben szociográfia is, mert sok önéletrajzi eseményt dolgoz fel benne. Célja az ötvenes évek társadalmi klímájának az ábrázolása, amely igyekszik a maga ellentmondásaival bemutatni a kort, ami Illyés Gyulával így jellemezhető: *Nekünk ilyen sors adatott...*

A hatvanas évek kisebbségi gyarapodásainak kicsúcsosodását a (cseh)szlovákiai magyarok, és személy szerint Dobos László életében is, az 1968-as prágai tavasz jelentette. A több szabadság és több jog programját a magyar reformmozgalom is megfogalmazta, és ebben döntő szerepet játszott Dobos László a CSEMADOK elnökeként (1968–1971) és a szlovák kormány tárca nélküli minisztereként (1969–1970). A CSEMADOK a vezetése alatt a hatalom kiszolgálója helyett a hatalommal való küzdelmet választotta, amely olyan eredményeket hozott, mint a kormány nemzetiségi tanácsa, a tanács titkársága, a Madách Könyv- és Lapkiadó, a Kassai Thália Színház, a Nyitrai Pedagógiai Főiskola magyar tagozata, illetve néhány fontos szakközépiskola. A Kassai Thália Színház létrehozása sokban volt hasonlós a XIX. századi mesébe illő színházalapításokhoz, amikor Dobos László miniszteri tekintélye és késedelmeket nem tűrő szervezése, illetve Beke Sándor színházalapítói megszállottsága hónapok alatt eredményes lett. De mindent megtett az, hogy a CSEMADOK a föderációs alkotmánytörvény mellé az asztalra tette a nemzetiségekről szóló alkotmánytervezet-javaslatot, amit aztán a megszálló seregek bevonulása felgyorsított és 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvényként lett elfogadva, igaz részben módosítva, megcsonkítva, majd a végrehajtó törvényekből is csak az ígéret maradt, de a rendszerváltásig érvényben volt.

A CSEMADOK történetének dalsós időszakát az ötvenes években és az 1968-69-es időkben írta. Az ötvenes években a magyar kultúra és a magyar iskolák újraindításával, illetve a magyar közösségek megszervezésével. Fábrý Zoltán örökös elnökként odafigyelt a Szövetség tevékenységére, amely az első évtizedben olyan népszerűségnek örvendett, hogy ortodox pártvezetők részéről komoly aggodalmakat keltett, mondván: a magyar településeken a CSEMADOKnak nagyobb tekintélye van, mint a pártnak. A *csemadokos* szervezőket-aktivistákat *nemzetiiségi mindenek, mindenre kész Jánosok*ként tartották számon. Dobos László elnöksége idején a CSEMADOK a hatalom részéről megkerülhetetlen intézmény lett. Megfogalmazza a nemzetiiségi egyenjogúság, az öngazgatás elvét, a közigazgatási és a kulturális autonómia tervezetét. A CSEMADOK a legmagasabb szinten is partner lett, bevonták a politikai döntések előkészítésébe.

1970-71-ben Dobos Lászlót minden tisztségétől megfosztották, a normalizáció idején a Szövetségben is szocialistaellenes elemeket kerestek, kizárták a Nemzeti Frontból, a rendszerváltás után pedig a Mečiar-kormányzat alatt megvonták kormányzati támogatását. Ez a helyzet a mai napig tart, közben a szlovák kormányban közel másfél évtizeden át ott voltak a magyar pártok képviselői, de a diszkriminatív helyzetre jogorvoslást nem kerestek.?! A pártosodás, a pártokrácia közepette a CSEMADOK elvesztette társadalmi befolyását, tagságának jelentős részét (80 ezerről 55 ezerre csökkent), pedig Dobos László Fábrý Zoltánnal egyaránt vallotta: *A politika nem helyettesítheti a kultúra közösségformáló erejét.*

Dobos László egyszerre közellenség lett, közel tízéves publikációs szilencium és közéleti szereplés megvonása következett, ami bizonyos mozzanataiban egészen a rendszerváltásig tartott. A magyar kisebbség soraiból a legsúlyosabb megtorlásokat ő szenvedte el, még szerencséje, hogy a szolidaritás megtartotta a Madách Könyv- és Lapkiadóban amolyan lefokozott és megtűrt munkatársként, és egyre több gesztus érkezett az anyaországi oldalról is. Ennek egyik konkrét példája volt az *Alföld* 1975/10-es száma, ahol méltatták és megjelent egy részlet a *Földönfutók* regényéből.

A nyolcvanas évek második felében fokozatosan a politika irányába fordul, 1989 elején közösen dr. Szabó Rezsővel megfogalmazzák a *harminchármas* beadványát, a rendszerváltás után 1990–1994 között parlamenti képviselő. *Szándékom szerint mindig az irodalom hajójára szállok, s mégis a politika kikötőjébe érek* – magyarázza közéleti affinitását.

A már akkor polarizálásnak indult magyar képviselet nem teljesítette elvárásait, igaz a többségi pártok is a demokrácia alapjainak a lerakása helyett a nacionalizmust vették elő, a nyelvünket gúzsba kötő nyelvtörvényt, és maga az ország alkotmánya is másodrendű állampolgárokká degradálta az országban élő kisebbségeket. A szlovák politikai elit lemondott a jogállamiság elveiről, helyette a nemzetállam útját választotta. A kisebbségi politika kudarcait számba véve, csalódottan állapítja meg: *Az 1989-es rendszerváltás magában hordta a reményt, de a remény elvesztését is.*

A rendszerváltás forгатagában Dobos László a Magyarok Világszövetségében is felelős tisztségeket töltött be, bekapcsolódott az Anyanyelvi Konferencia tevékenységébe. Abban az illúzióban élt, hogy mindkét fórum a világ magyarjainak egyesítését szolgálja. Tapasztalata, célratoró szervezői képességei hasznosnak bizonyultak a Szövetség alapidokumentumainak a kidolgozásában, a Kárpát-medencei magyarok képviselőinek a Világszövetség munkájába való bekapcsolásában. A „rendszerváltó közgyűlés” 1991-ben az indulatok színtere lett; a csoportérdekek, a kiszorítosdi és a leszámolás indulatos körtánca. Ennek ellenére 1992-ben és 1996-ban sikeres világtalálkozókra került sor, ami a gyarapodás és a felfelé ívelés felé mutatott, de a személyi ügyek iszapbirkózásai közepette egy szűk csoport megkaparintotta a vezetést, s azt több mint húsz esztendeje bitorolja.

Dobos László, aki megtapasztalta, *hogymilyen az emberi lét a magasban, hogymilyen az, amikor az ember egyik napról a másikra senki lesz*, szigorú mércével mérte önmagát és a körülötte lévőket. Azt sem tagadta, hogy volt idő, amikor hitt a rendszerben, egy új világ ígérésében, mert ízig-vérig cselekvő-közösségi ember volt, a kisebbségi közösség önmaga vállalta szolgálja. Többször hangoztatta: *Nem vagyok magammal elégedett*, sem írói, sem politikusi tevékenységével. Különösen szépírói tevékenységével, mert könyveinek számát szerénynek tartotta, ezek – hasonlóan más alkotók műveihöz – a mindenkori politika ellenében születtek.

Fontosak publicisztikai írásai, amelyek a kisebbségi történelem, a kisebbségi sors tankönyvei: *Gondok könyve* (1982), *Teremtő küzdelem* (2000), *Égyűrrűk hatalma* (2005), *Dobos László-breviárium* (2020).

Dobos művészetének szembeötlő sajátossága, prózanyelve, amely regényeiben és esszéiben ölt testet. Képgazdag, metaforikus stílusa sokszor a szabadvers képzetét kelti az olvasóban, tömörítései, foko-

zásai, szóhalmozásai a zsoltárost idézik. A vérébe ivódott paraszti erkölcs és szokásvilág ott van életében és munkásságában. Saját életének és regénybeli hőseinek a legfontosabb hitvallása a lázadás, a teremtmény küzdelem, mindegyiken megjelenik sajátos *kézfegyver: a doboslászlós sors-regény*.

Közéleti és politikusi tevékenységének a meghatározója a Fábry-i *változni és változtatni* elv volt, amit bizonyított az *Irodalmi Szemle* főszerkesztőjeként, a Madách Lap- és Könyvkiadó igazgatójaként, a CSE-MADOK elnökeként, miniszterként és a Világszövetség tisztségviselőjeként. Ízig-vérig közösségi ember volt, a százhuszat verő szív hőfokán igyekezett terveit megvalósítani, másokat mozgósítani és a közös munkába bekapcsolni. Valamiféle újtestamentumi szeretet és bölcsesség sugárzott belőle, ami amolyan népvézéri magasságokba emelte őt. Nem volt hiba nélkül való; daliás termete, egyenes beszéde arisztokratikus pózt adott megjelenésének, ami azonban csak látszat volt, mert rendkívüli érzékkel tudott embereket megszólítani, megnyerni konkrét célra, feladatra.

Munkásságát a kezdetektől Czine Mihály, majd a hetvenes évektől Görömbei András méltatta. Két monográfia foglalkozik életével és munkásságával: *Kovács Győző: Dobos László* (2006) és *Márkus Béla: Dobos László élete és műve* (2010). Díjai közül kiemelendő a *Madách-díj* (1969) és a *Madách-nívódíj* (1988), *Bethlen Gábor-díj* (1990). A felvidéki-felföldi magyarok közül elsőként vehette át a *Kossuth-díjat*, 1991-ben. Halála óta szülővárosában köztéri mellszobrot és emléktáblát állítottak.

Dobos László 2014-ben távozott közülünk. Legfőbb érdeme, hogy a sokszor kilátástalannak tűnő kisebbségi körülmények között is volt víziója, cselekvési programja, mert szerinte életünkben *nem lehet helye a lemondásnak és az önfeladásnak*. Megdőbbenve tapasztalta, hogy a közösségi morált egy radikális, individualista morál váltja fel, az önmérséklő civilizációt egy élethabzsoló, gátlástalan, hedonista amerikanizmus. Szerinte *az újkori magyar történelem drámája: megosztottságunk..., a magyarságvesztés mementó... A hazai magyarság jövőendő egysége, szerintem, a polarizált gondolkodáson és az érdekegyeztetésen alapszik*. Ennek üzenet értéke van a kisebbségi és többségi magyar glóbusznak egyaránt, mert magyarságunk megtartásának nincsen más alternatívája.

Kassa, 2020. október 20.

DOBOS LÁSZLÓ INTELME

Szűk háromnegyed éven belül kétszer is találkoztak Dobos László családtagjai, tisztelői és szülőhelyének polgárai Királyhelmeceken, hogy emléket állítsanak városuk neves szülöttjének. 2015. október 17-én egy záporos őszi napon, és 2016. június 4-én egy napfénytől szikrázó nyár eleji napon. Két évvel a halála után két emlékhely a szülővárosban: először egy szobor, a napokban pedig egy emléktábla a szülőházon! Példa nélküli összesereglés és tiszteletadás Bodroghöz szívében – fővárosában! –, ami elsősorban arról tanúskodik, hogy Dobos Lászlót – életében és halálában – gyökerei mélyen a szülőföldhöz kötik; másodsorban arról is, hogy a szobor és emléktábla állítása a királyhelmeciek, bodroghoziek és egész itteni nemzeti közösségünk hűségéről tanúskodik, minősít és rangosít is bennünket egyben.

Az emléktábla leleplezésének időpontja is üzenet értékű volt, mert a trianoni békediktátum napján, amely nap 2010 óta a Nemzeti Összetartozás Napja, került sor. Dobos László sokat foglalkozott Trianonnal, alaphangneme nem a gyász és a kiúttalanság volt, hanem a maradék sorok rendezésének a szándéka, közösségeink megerősítése, építése. Ott volt benne máig tanulságos figyelmeztetése is: *Az újkori magyar történelem drámája: megosztottságunk..., önkezeinkkel ássuk egymástól elválasztó árkainkat...*

Igen, sok még a belénk szorult egymás iránti bizalmatlanság, gyanakvás, gyűlölet, türelmetlenség, egymás elleni feszülés, irigység, sokkal több, mint amit a generációkba bekódolt traumák – kitelepítés, deportáció, reszlovakizáció, erőltetett asszimiláció és egyéb megalázó meghurcolásaink –, a mai napig tartó másodrendű állampolgári helyzetünk indokoltá tennék. Mindennapjainkból hiányzik az egymás iránti türelem, odafigyelés, nemzettársunk helyzetébe való beleélés képessége (empátia) – egymás elfogadása és meghallgatása. Helyzetünk Nemeskürty István könyvcímére emlékeztet: *Önfia vágta seb,* illetve a saját farkába maró kígyót asszociálja. Mert az egyre gyarapodó ünnepi műsorok mellett sokasodó hétköznapi találkozókra is volna szükségünk: beszélgetésekre – egymás meghallgatására. Mindehhez önmagunkból kellene kiindulni, önmagunkkal megbékülni, és akkor a környezetünkkel is megbékülünk. József Attila fiatalkori versében mond-

ta ki: *Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni...* – közöttünk is szükséges volna mindig újra élesztetni, és naponta rakni, a bizalom és a szeretet tüzét.

A két Dobos László-emlékhely a királyhelmecek, bodroghöziek és egész közösségünk összetartozását szolgálja a Nemzeti Összetartozás Napjával együtt. Ahogyan elválaszthatatlan szálak kötnek szüleinkhez, felmenőinkhez, a minket felnevelő közösség iránt is vannak kötelességeink: megtartani nyelvüket, hagyományainkat, támogatni magyar nyelvű óvodáinkat, iskoláinkat, egyházi és kulturális közösségeinket, mert a megmaradás parancs mindenkit megszólít. A Németh László által megálmodott *emelkedő nemzet* útjára csak akkor léphetünk, ha nemcsak magunkat, hanem egymást is emeljük (és nem letiporjuk). Az asszimiláció ellenszerét pedig találjuk meg a disszimilációban – nyelvünk bátor használatában mindenhol. Csak egy példa: miért kellene nekünk alacsonyabb rendűnek érezni magunkat két-három nyelv birtokában, azokkal szemben, akik csak egy nyelven beszélnek, és önteltségükre egyedüli igazolás a birtokon belülség?! Mi is birtokon belül vagyunk, és a többlet az oldalunkon van. Vagy itt vannak a vegyes házasságok. Felmérések igazolják, hogy 86 százalékban mi alkalmazkodunk, gyakran feladva nyelvünket, hagyományainkat. Miért nem vagyunk hirdetői és alkalmazói annak az elvnek, hogy minden szülő saját anyanyelvén kommunikáljon gyermekével, ami a gyermekeknek kiskorától kétnyelvűséget és két kulturális kötődést biztosítana, megelőzve így a gyermekek és unokák későbbi számonkérését: Miért nem tanítottatok meg engem magyarul, amikor itthon és a világban is milyen hasznát vehettem volna a magyar nyelvnek?! Sajnos, a disszimilációra nincs stratégiánk, cselekvési programunk, sokszor önbizalmunk sem. De legyen még egy másik példa is: Királyhelmeceken, de más városainkban, falvainkban egyaránt, elvárjuk, hogy az odatelepült többségi nemzet tagjai megtanulják a nyelvünket és tartsák tiszteltben hagyományainkat. Ez évszázadokon át így működött: oda-vissza alapon!

A királyhelmecei emléktábla-avatás meghitt hangulatát növelte Dobos László választott lakóhelyéről, Pozsonypüspökiből érkezettek autóbusznyai sokasága Jégh Izabella szervező, Nagy Elza CSEMADOK-elnök és Takács András néptáncmozgalmunk legendás alakjának a vezetésével. Nekik (is) köszönhető, hogy a nagy Bratislava árnyékában – ellentétben a többi Pozsony környéki kisebb és valamikor magyarok lakta településekkel – Pozsonypüspökiben még van helye a magyar

szónak és magyar kultúrának, és Dobos László sírját a családtagokon kívül az egész ottani magyar közösség magáénak vallja. A másik momentum pedig a kassai DOLIT (Dobos László Irodalmi Társaság) képviselőinek jelenléte és koszorúzása. Mert ha Királyhelmecen két Mécs László társulás is működik (amelyektől elvárando, hogy nemcsak beszélő viszonyban legyenek, hanem kölcsönösen is támogassák egymást!), annyi erő és vitalitás még van (?) a királyhelmeci magyarok körében, hogy Dobos László életét és munkásságát egy ottani polgári Társulás vállalja fel és vigye tovább. Ahogyan ezt a két emlékhely állításánál a Királyhelmeci Mécs László Polgári Társulás elnöke, Csurgó Dezső tanár úr fáradhatatlanul, a kilencedik ikszhez közeledve is fiatalos lelkesedéssel tette!

A Dobos László által megfogalmazott intésből arra következtethetünk, hogy megmaradásunk záloga az lehet, ha minden napunk a Nemzeti Összetartozás Napja lesz. Dobos László és a kisebbségi magyar irodalmak apostola, Czine Mihály kíséretében több helyen megfordultam. Ők érkezésükkor minden kedves ismerőst – férfiakat, nőket – egyaránt megöleltek. Öleljük meg mi is egymást találkozásainkkor, mert az közismerten pozitív energiát ad. Hangoljuk hozzá magunkat minden alkalommal: Fel a szívvel – föl a lélekkel!

Kassa, 2016. június 8.

DOBOS LÁSZLÓ HAZATÉRT

Dobos László Királyhelmecen felavatott mellszobra a város mellett közösségünket is rangosítja, mert egy olyan emberi és alkotói életpályának állít emléket, melynek a mindennapjainkat meghatározó üzenetei vannak.

A prágai tavasz generációs reménykedését és lelkesedését Dobos László így összegezte: „1968 a szlovákiai magyarság első lázadása; az autonómia elvére épülő, európai rangú kisebbségi alkotmánytörvényt vívtunk ki.” Igen, törvényesített egyenrangúságunkat az öniszervezés alapján, amelyet ha meg is hamisítottak, aztán elhallgattak, mégis a mai napig példaértékű közel százéves kisebbségi státuszunk demokratikus és jogi rendezésére. Az alkotmánytörvény alapján aztán új intézmények születtek (többek között a kassai Thália Színház), képviselőnk számarányunkhoz viszonyítva jelent meg a végrehajtó hatalom központi, kerületi és járási szintjén, iskoláink tovább gyarapodtak (ekkor járt legtöbb gyerek magyar iskolába!), és ami talán mindennél fontosabb: növekedett önbecsülésünk! Mindezekhez olyan vezetők kellenek, mint Dobos László, dr. Szabó Rezső, Tolvaj Bertalan, és mások!

A több mint negyedszázados rendszerváltás közösségünknek a mai napig legnagyobb adója, mert elég széttekinteni a Bodrogházban, Királyhelmecen, de más általunk lakott területeken. 25 év szelektív demokráciája minket továbbra is másodrendű állampolgároknak tekint, és még csak próbálkozások sem történtek helyzetünk jogi rendezésére egy kisebbségi törvény keretében, miközben a két és fél évtized majdnem fele alatt (8+2) kormányzati szerepet vállaltunk a végrehajtó hatalomban?!

Fábry Zoltánnal együtt Dobos László is többször hangsúlyozta, hogy a határon kívüli magyarokat az anyaországgal méri. „Elengedhetetlen egy gazdaságilag erős, szellemileg gerjesztő anyaország megteremtése, amely már a létével is elősegíti a kisebbségi magyarság helyzetének a pozitív változását” – írja. Szemfényvesztés tehát jó szlovák-magyar kapcsolatokról beszélni mindkét oldalon, amíg ebben az országban létünk, és helyzetünk nincs biztosítva a törvény és a jog erejével! Mert amíg nyelvünk, iskoláink, intézményeik napi permanens

veszélyeztetettség állapotában vannak, és a hatalom módszeres kiiktatásunkra törekszik, addig nem érezhetjük magunkat biztonságban ebben az országban!

Dobos László mindig fontosnak tartotta széttekinteni saját sorainkban is. A népszámlálásban dokumentált magyarságfogyást, a magyar nyelv visszaszorulását térfelünkön, közösségeink szembetűnő amortizálódásának okát elsődlegesen drámai megosztottságunkban látta. Ahogyan ő fogalmazott: „Sajnos, a sok szekértábor nem mindig egy sereg. Pedig seregre van szükség. A magyarságnak ma csak közös erőfeszítéssel van esélye.” Ez egyaránt vonatkoztatta az összmagyarságra és itteni nemzeti közösségünkre.

Dobos László jelképesen hazatért szülővárosába, Királyhelmece. A neki állított szobor egyben üzenet is szülővárosa lakosainak, a bodrogközieknek és egész közösségünknek, amelyben benne van a sorokat kiegyenlítő szándék fontossága, a lelkekbe békességet hozó igyekezete, az árkokat betakaró és az összetartozókat egyesítő szándéka. A globális világ összevisszaságában lankadó, néha talán frusztrált önbecsülésünkre ez az általa ajánlott stratégia: közösségteremtés, közösségépítés, közösségerősítés és közösségmegtartás. Ennek van most itt az ideje, erre kell figyelniünk, és erőinket erre kell összpontosítani a Dobos László által megfogalmazott üzenettől vezérelve: „Megmaradni, fennmaradni, s a küzdelemben is emelkedni!”

Kassa, 2015. október 18.

CZINE MIHÁLY-DÍJ

Hölgyeim és Uraim,

köszönöm, nagyon köszönöm, és maradéktalanul boldog vagyok, még ha a másik énem ezt súgja: Nem érdemled meg! De boldog vagyok azért is, mert egy héttel ezelőtt Fábry Zoltán Magyar Örökség Díjat kapott. Ő, akit hetvenedik születésnapján (1967) a legelhivatottabbak köszöntöttek, és Illyés Gyula „oltárőrzőnek”, Németh László „Észak oszlopának”, Peéry Rezső „a jellem szerzetesének” és Czine Mihály „a tiszta erkölcs, a tiszta emberség” példájának nevezte.

Amikor 1968 reményekkel biztató tavaszán magyartanárok társaságában meglátogattuk Fábry Zoltánt Stószon, legnagyobb gondunk az volt, hogy az autóbusznyai társaság hogyan fér el kicsinyke dolgozószobájában, ami hálósobaként is szolgált neki. Amikor elült a feszkelődés, Zoli bácsi a rá jellemző szerénységgel annak a kívánságának adott hangot, hogy maga helyett inkább Czine Mihály beszéljen róla, mert a „Tanár Úr” által írt méltatás összegzi legteljesebben életét és munkásságát. És Czine Mihály beszélt a „stószai ablak”-ról, a „stószai mérték”-ről és a „stószai őrhely”-ről, amely a magyar kultúra legészakibb jelenléti pontja – valóságos oltára!

A hatvanas, hetvenes években számunkra Czine Mihály a határon túli magyar közösségek, a határon túli magyar irodalmak követe, de inkább prófétája volt. A megfélemlítések és megalázások évei után egyszer csak jött egy ember, aki kijelentette: csak egységes magyar irodalom van, mert a határon kívüli magyar irodalmak részei az egységes magyar irodalomnak; s csak egységes magyar nemzet van, mert a határon kívül rekedt magyarok részei az egységes magyar nemzetnek! Szakmai felkészültsége, személyének varázsa sok embert megszólított. Akkor még a kultúra előtte járt a politikának, s Czine Mihály a kultúrának és az irodalomnak amolyan felkent nagyköveteként jelent meg. Szakmai továbbképzések, művelődési táborok, irodalmi estek, különböző megemlékezések előadójaként mindig képes volt ihletet pillanatokat és az összetartozás fluidumát megidézni, s hírére jöttek közelebbi és távolabbi vidékekről az emberek. Történelmi időben talán népvészér lehetett volna belőle! De Miska – szülőfaluiban az ő

beleegyezésével mindenki így köszöntötte! – figyelme más dolgokra is kiterjedt. Jó kálvinistaként barátainak, vendéglátóinak egy-egy könyvvel, egy-egy palack borral kedveskedett. Néha már úgy tűnt, hogy akataskája amolyan mesebeli tarisznya, mert az utolsónak hitt könyv és palack után újabbak és újabbak kerültek elő belőle!

De Czine Mihály látogatása nem mindenkinek jelentett örömet. A (cseh)szlovákiai szocialista hatalom nem csak az imperializmustól rettegett, de félt Czine Mihálytól is! Ügynökök, besúgók hada követte minden szlovákiai útját, ő pedig csak mosolygott, ha óvatosságra intettük. Kitüntetésnek vette, ha olyan neves szlovák költőkkel, írókkal szerepelhetett egy műsorban, mint Emil Boleslav Lukáč, Vojtech Kondrót, Karol Wlachovský. Az előbbi kettő már égi magasságokból tekint ránk, de az utóbbi itt van közöttünk, s tovább szolgálja a szlovák-magyar kulturális közeledést.

Végezetül pedig azért is örülök a Czine Mihály-díjnak, mert nem pártközpontok döntése alapján jutalmaznak vele, hiszen Czine Mihály személye nem lehet a kizsorítósi fogcsikorgató akarnoksága, hanem a közelítés, a közeledés: a vox humana – az emberi hang – élető közössége, eklézsiája. Márai Sándorral együtt – „aki írni és hallgatni egyaránt csak magyarul tudott” – Czine Mihály is vallotta: Nincs más haza, csak az anyanyelv! Mert mostani nem éppen vidám sorsunkban is – itt és odaát egyaránt! – átsugárzik Ady üzenete, amit Czine Mihály sosem hagyott ki beszédéből: *A magyarság szükség és érték az emberiség, s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára!*

Köszönöm a Jóistennek, hogy arra az útra terelt, ahol előttem már olyanok jártak, mint Fábry Zoltán, Czine Mihály és mások!...

Budapest, 2009. szeptember 29.

CZINE MIHÁLY ÉS A HATÁRON TÚLI IRODALOM

Kilencven évvel ezelőtt született és húsz esztendeje, hogy meghalt a jeles irodalomtörténész, Czine Mihály, aki úttörő szerepet vállalt a határon túli kisebbségi magyar irodalmi alkotások bemutatásában és alkotóik integrálásában az egységes magyar irodalomba.

A száz évvel ezelőtti impériumváltás felkészületlenül érintette a kisebbségi sorsba kerülő magyar közösségeket, hiábavalónak bizonyultak Ady Endre váteszi figyelmeztetései, az országgyűlés a millennium bővületében problémák megoldása helyett (általános választójog, kisebbségi jogok) inkább obstrukciókkal foglalkozott, amikor pedig a Nagy Háborúba történt oktan belépés után a háborús évek múlásával egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a vesztesek oldalára kerülünk, egészen az összeomlásig még az elengedhetetlenül szükséges lépések megtételére sem került sor. Nem csoda hát, hogy a káoszba süllyedt határon túli magyar közösségek későbbben induló magyar irodalmi kezdeményezései a semmiből indultak, ahogy ezt jellemezte Fábry Zoltán (Felvidék), Szenteleky Kornél (Vajdaság) és maga Kós Károly (Erdély) is.

1945 után Czine Mihály az első irodalomtörténész, aki a határon túli kisebbségi magyar irodalmakat kutatni kezdte; azokat az egységes magyar irodalom részének tartotta, és igyekezett közvetíteni azokat az anyaország felé. Nem fogadta el az internacionalizmus mákonyától elbódult szellemi nemzetszűkítést, vállalva legközelebbi felettesével, Király Istvánnal is a vitát, aki a határon túli magyarság kérdésében inkább a „titkos diplomácia” híve volt, Czine pedig a nyílt beszéd, a problémák néven nevezésének a hirdetője. Nem törődve azzal, hogy emiatt sokszor a nacionalizmus bélyegét ragasztották rá. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Király István halála előtt közvetlenül elismerte Czine következetes kiállításának a helyességét, viszont a „titkos diplomácia” konkrét eredményét hozta például 1984-ben a szlovák oktatásügyi törvény kapcsán, amely a magyar tanítási nyelvű iskolák bedarálását szolgálta volna, hogy a Kisebbségi Jogvédő Bizottság, a CSEMADOK és a magyar kormányzat közös fellépésének eredményeként a törvényjavaslat a sülyesztőbe került!)

Czine Mihály odafigyelése a határon túli magyar közösségekre és irodalmakra nem volt előzmények nélküli, hiszen példaképe *az emberiség és magyarság megtestesítője*, Móricz Zsigmond, aki erdélyi és felvidéki útjairól hol lelkesedő, hol fájdalmas tudósításokat fogalmazott meg. Ő volt az, aki az „újarcú magyarok” generációjáról (Győry Dezső) hírt adott, a „sarlósok” kezdeményezéséről, amiért otthon a nagyságos-méltóságos világban kijutott neki a kommunista bérenc elmarasztalás. De Németh László erdélyi és vajdasági tapasztalatai szintén ösztönzően hatottak rá.

A határon túli magyar irodalmak kutatásainak eredményeként közzétett munkájának *A romániai magyar irodalom története* (1964) elég hanyattatott sors jutott, mert a keletkezés idején Magyarországon nem jelenhetett meg, később is cenzúrázták, és elsőként a rövid ideig rendezvényeivel tömegeket megmozgató kassai Batsányi Kör (1965–1970) évkönyvében, Turczel Lajos szerkesztésében, 1969-ben jelent meg. Hasonló sors várt a huszadik század magyar irodalomtörténetét összefoglaló munkájával is, amely a népi írók és a szomszédos országok magyar irodalmával foglalkozó részei miatt nem jelenhetett meg, végül szerbhorvát nyelven Újvidéken (1976) kapott nyomdafestéket, de a határon túli magyar irodalmak nélkül.

Czine Mihályra jellemző volt, hogy egyedül is szólni mert az igazáért. Az Írószövetség 1972. október 6-i választmányi ülésén szenvedélyes felszólalásban állt ki az erdélyi magyar irodalom és könyvkiadás mellett, de szót ejtett a kritikával illetett vajdasági *Új Symphosion*-ról is. Kiállása és a Ceaușescu-diktatúra praktikáinak az elmarasztalása nagy visszhangot váltott ki, Ilku Pál művelődési miniszter négyoldalas levélben kért tőle magyarázatot (?!). Czine ötvenhat (!) oldalon válaszolt, és kihangsúlyozta, hogy erdélyi útja alkalmával mindenütt csak panaszt hallott, és úgy érzi, hogy *nem teszünk meg mindent a lehetőségeken belül a helyes elvek megvalósításáért...* Azt pedig határozottan elutasította, hogy bizonyos írók művei előtt le kell zárni a határt. 1975. július 3-án a Hazafias Népfront elnökségi ülésén Kádár János és Losonczi Pál jelenlétében mondott kritikus szavakat az irodalompolitikáról, amiért újabb támadás érte.

Mivel írásainak megjelentetése egyre nagyobb problémát jelentett, amolyan vándorprédikátorként vette nyakába az országot és a szomszédos országok magyar településeit, ahol népes közönség előtt vallott a magyar irodalom értékeiről, új alkotókról és műveikről, hirdetve az irodalom erkölcsi erejét és annak nemzetmegtartó szerepét. Sajátos

műfajt teremtett, amikor valamilyen évfordulója kapcsán a portréfestők és a portrészobrászok biztos vonalvezetésével tette közzé az alkotók jellemzését, ötvözve a tudományosságot a szépírói művészettel. Mivel a kortárs alkotókkal személyes kapcsolatot is tartott, hitelességét az értékelésnek a személyes vallomás is növelte.

A szomszédos államokban kisebbség sorsra jutó magyar közösségek közül Czine Mihály számára is a nagy történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező Erdély jelentett példát, s mindent elkövetett annak érdekében, hogy személyesen és részt vállaljon az ottani irodalomnak a bemutatásában és anyaországi népszerűsítésében, ami a kádári Magyarországon ellenzéki tetteknek számított, inkább gáncs járt érte, mint elismerés. Az erdélyi magyar irodalom legnagyobbjaival személyes ismeretsége kapcsán is foglalkozott. Tamási Áronról monográfiát tervezett írni, de a hatvanas-hetvenes években, amikor alkotói tevékenységének a magaslatain járt, nem volt igény egy ilyen munkára, nem talált kiadót, amely megjelentette volna. Kós Károlyt a legnagyobbak között tartotta számon, aki Bartókhhoz és Kodályhoz hasonlóan a népi hagyományokra alapozta művészetét. Róla szóló írásait és Kós Károly Czine Mihályhoz írt leveleit a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia adta ki 2000-ben. Kós Károly gyönyörű kézírással rajzolta sorok a magyarságról, a magyar szellemi életről és irodalomról szólnak.

Külön fejezetet érdemelne Balogh Edgárhoz fűződő kapcsolata, aki a két világháború közötti időkben Csehszlovákiában kezdte kisebbségi küldetését a *Sarló* mozgalom megalakítójaként, és a kisebbségi hídszerep megfogalmazójaként. A kelet-európai népsorsok egymásrautaltságát megfogalmazó lobogó szervezőt a masaryki demokrácia kiutasítással „jutalmazta”, így került Romániába. A gombaszögi táborozás folytatását jelentő CSEMADOK kulturális rendezvényeken többször ott volt Czine Mihály is, és a hasonló szellemben megrendezett kéméendi, őrsújfalusi, somodi nyári művelődési táborokban több százan hallgatták előadásait, és énekeltek vele együtt a tábortűz mellett késő éjszakáig.

A Czine Mihály által megrajzolt közéleti Balogh Edgár örökös nyugalansággal párosult tevékenységével jómagam is megismerkedhettem 1977-ben, amikor Kassán fogadtuk a *Sarló* ötvenedik évfordulójára készült ünnepi terveivel, amit Lőrincz Gyulával egyeztetett Pozsonyban, de visszafelé jövet lelógó orra jelezte, hogy „a Gyuszi már más”, és csak kevés valósul meg a tervekből, mert akkor is úgy volt,

és a mai napig tart beskatulyázó értékrendünk: a *Sarló* a jobboldal számára kommunista, a kommunisták számára pedig nemzeti, tehát nacionalista! Egy azonban a látogatása után megmaradt a mai napig, az akkor átadott stószí Fábry Zoltán Emlékház „benépesítésének” programja, amiben benne vannak Balogh Edgár máig megvalósításra váró sziporkázó ötletei.

És még egy figyelmeztetés Czine Mihálytól Balogh Edgár kapcsán: Nem helyes mostani ismereteink alapján visszamenőleg kioktatni korábbi generációk képviselőit, mert a történelmi tanulság Apafi kancellárja szerint: *...tudtuk volna mi, hogy mit kell cselekedni, de tettük, amit lehetett, amit tenni kellett...*

Az erdélyi irodalom értékelésénél Czine Mihály leszögezi: *Legmagsabbra Sütő András útja vezetett; Illyés Gyula is benne látta az újabb kori magyar irodalom egyik legnagyobb virágzását.* Az azonos gondolkodás és értékrendszer alapján mély barátság alakult ki közöttük, de ő nem barátként, hanem irodalomtörténészként tartotta kiemelkedőnek alkotásait, az *Anyám könnyű álmot ígér* (1970), *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* (1977), ahogyan drámáit: a *Csillag a máglyánt, Káin és Ábel*. Az *Erdélyi csillagok* (1988) kötetben ezt írja róla: *Már nem elbeszélést, nem regényt vagy novella-esszét akar írni, hanem az igazat, a teljes igazságot, minden eszközt kipróbálva a nehéz kérdések felgörgetésére vállalkozik, olyan tárnákából is, amelyek elé valamikor tiltó táblákat üttettek.*

További értékelő és méltató írásai jelentek meg Reményik Sándorról, Áprily Lajosról, Dsida Jenőről, Böződi Györgyről, Horváth Istvánról, Farkas Árpádról, Kiss Jenőről, Páskándi Gézáról, Beke Györgyről, és másokról.

Vajdasági ég alatt címmel írta meg Czine Mihály a két világháború közötti délvidéki magyar irodalom történetét. Találóan rajzolja meg a nulláról való indulás képét: *Ott kellett tüzet csinálni, ahol – Németh László megfogalmazásában – sem erdő nem volt, sem banya, legfeljebb barasz.* Empátiával ír Szenteleky Kornél, Csuka Zoltán emberfeletti küzdelmeiről, később pedig Herceg János Balogh Edgárral mérhető lobo-gású, értékeket teremtő irodalomszervező és közéleti munkásságáról. A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben a Titó-i jugoszlávia szemfényvesztő kisebbségi politikája zsákutcának bizonyult, csak reménykedünk, hogy a jelenlegi szerb vezetés kisebbségi autonómiákat támogató nagyvonalúsága, hasznosnak bizonyul a vajdasági magyar közösség, kultúra, irodalom életében és megtartásában.

1991-ben *Magyar irodalom Kárpátalján* címmel írt tanulmányt Czine Mihály. Mentségekkel kezdi, hiszen nem hiányzott belőle az akarat, hogy a szülőföldjéhez közeli régió magyar alkotóinak munkásságát is áttekinthesse, de a közösség elzártsága, elszigeteltsége ezt nem tette lehetővé. Drámai képekben idézi meg ennek a határon túli magyar közösségnek a vesszőfutásait, amely a szinte a mai napokig tart. A második világháború követő sematizmus időszakából Kovács Vilmos, Benedek András alkotásai és harcai máig szóló tanulságokkal szolgálnak. Az örökséget a rendszer- és impériumváltás után folytatók: Fodó Sándor, Vári Fábián László, Dupka György, Füzesi Magda, Balla D. Károly és mások.

A felvidéki (felföldi, csehszlovákiai, szlovenszkói, szlovákiai) magyar irodalommal több tanulmányában is foglalkozott, de sokszorosa azoknak, ahányszor megfordult ezen a vidéken. Csak a szűkebb pátriában, Abaújban és Gömörben több mint 20 helyen! Emlékezetes szereplései a Nyári Művelődési Táborokhoz kötődnek (Kéménd, Őrsújfalu, Somodi), de például Kassához, Ady halálának az 50. évfordulója alkalmából a Batsányi Kör által a Művészetek Házában rendezett nagyszabású Ady-est (1969), vagy a XXV. Kazinczy Napok keretében Kazinczy emléktáblájának a leleplezése Kassa Fő utcáján (1994), Rozsnyón a Petőfi-relief (1993) leleplezése, Magyarbódön megemlékezés a vesztes kassai csata elesett hőseiről...

Fábry Zoltán szavaival ő is a *Vox Humana* népének nevezte az ottani magyarságot, s ezt így igazolja: *A számvető lélek nem is kereshetett másfelé, csakis a humánus, a demokrácia és a néptestvérség irányában, mert a kisebbségnek életszükséglet a demokrácia...* A *Sarlósok öröksége* (1978) az akkori kényszerhelyzetből való kitörés útját, a *hídszerepet*, amely az évek során sokszor üres szolámmá degradálódott és járhatatlannak bizonyult!

Czine Mihály 1978-ban nagy ívű tanulmányt szentelt *az újarcú magyarok* költőjének, Győry Dezsőnek: *A vox humana költője: Álmodók és sorok*. Benne látta a felvidéki magyar költészet legjelesebb alkotóját, Fábry Zoltán mellett a kisebbségi lét leghűségesebb harcosát, mert Győry Dezső – akárcsak Erdélyben Kós Károly – *hitet adott: lehet élni, és élni kell*.

Fábry Zoltánról Czine elmondta: *Irodalmi nézeteivel több ponton lehetne vitázni, stílusával is: az ember azonban óriássá magasodott. Neve mérték: emberiség mértéke. Magatartása, őrállása: példa...* *Stósz, a Kassa fölötti kis helység,*

amelyben élt, már életében zárandokhely lett: stószí őrhely, stószí mérték, stószí ablak...

Tanúsíthatom, hogy Fábry Zoltán is nagyra becsülte Czine Mihályt. 1968-ban – a Prágai Tavasz idején –, amikor magyartanárokkal együtt felkerestük (a magyartanárokat tartotta legközelebbi szövetségeseinek az irodalom népszerűsítése terén), Czine Mihály arra kérte Zoli bácsit, hogy beszéljen életéről és munkásságáról, Fábry Zoltán visszautasította azzal az indokkal, hogy az előző évben 70. születésnapja alkalmából sokan köszöntötték, a kor legjelentősebb írói: Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter; a *Kortárs*, az *Irodalmi Szemle* különszámot szentelt neki, de legteljesebb képet életéről és munkásságától Czine Mihály festett, ezért őt tartja a legelhivatottabbnak, hogy róla beszéljen.

Fábry Zoltán egész életében Ady ígézetében élt, 1969-ben ott volt Kassán az emlékezetes Ady-esten Radnóti Miklósné és Ortutay Gyula társaságában, s ott is elhangzott Ady Czine által leggyakrabban idézett vallomása: *A magyarság szűkség és értéke az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.*

Fábry Zoltán örökségének továbbvivőjét Dobos Lászlóban látta, aki íróként, közéleti személyként fontos szerepet vállalt a felvidéki magyar közösség életében, de *az emberarcú szocializmus* bukása neki is húszéves mellőztetést hozott, amit már a rendszerváltás utáni időkben sem lehetett pótolni.

Czine Mihály a felvidéki irodalom legjelesebb költőjeként tartotta számon Tőzsér Árpádot, irodalomtörténészként Turczel Lajost, a két pozsonyi Rezsőt: Peéry Rezsőt és Szalatnai Rezsőt, akik közül az utóbbit szintén közeli baráti köréhez sorolt.

Szokásához tartozott, hogy igyekezett személyes kapcsolatot teremteni az irodalmárokkal, a kisebbségi magyar közösség jelentős képviselőivel. 1969-ben többek között megkért, hogy látogassuk meg a Jolsván élő és dolgozó orvost, dr. Janics Kálmánt, aki figyelemre méltó cikkeket írt az *Új Szóba* a felvidéki magyarság vesszőfutásáról a második világháború után, ami később *A bontalanság évei* címmel (1979) Svájcban jelent meg Illyés Gyula előszavával, nagy vihart kerve Csehszlovákiában és Magyarországon egyaránt.

A másik látogatásra Losoncon került sor, Szabó Gyula festőművész otthonában. Tartalmas, több órás vizit volt, ahol Czine Mihály nemcsak festményeivel, grafikáival ismerkedett meg, hanem Szabó Gyula azt is elárulta, hogy versfaragással is foglalkozik, amelyek közül

néhányat felolvasott a vendégnek. Czine Mihály ajánlotta közzétételüket, amire később, a festő halála után sor került. Béres Ferencsel együtt kezdeményezték egy Szabó Gyula kiállítás megrendezését a Magyar Nemzeti Galériában, amire 1970-ben meg is valósult, később ugyanott az erdélyi (zsögödi) Nagy Imre kiállítása is (1976), akit Móricz kutatásai közben ismert meg.

A nyugati magyar irodalom képviselőivel is aktív kapcsolatot tartott. Az Egyesült Államokban nyolcszor járt, de megfordult Németországban, Hollandiában, Svájcban, Ausztriában is. Tapasztalatait igyekezett kamatoztatni az Anyanyelvi Konferencia keretében, amelynek életre hívói közé tartozott. A rendszerváltás időszakában a Magyarok Világszövetségében is szerepet vállalt alelnökként, majd rövid ideig elnökként. Szomorú tapasztalata volt életének, hogy a hangoskodó urambátyázók lekommunistázták; őt, aki sohasem volt egyik pártnak sem a tagja. Mindezek ellenére a Világszövetségnek fontos szerepet szánt a világ magyarjainak az összekovácsolásában, és csak sajnálatra méltó, hogy ez a magasztos elveket megvalósító szervezet törpék és hitetlenek kezébe került, ami lassan két évtizede tart!

Czine Mihály Adyval együtt vallotta: *Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat maradt*, illetve József Attilával a Kárpát-medencei népeknek szánt üzenetét: *rendezni végre közös dolgainkat*. Ennek szellemében kereste a szomszédos román, szerb, szlovák írókkal, költőkkel a kapcsolatot. Csak egy példa a sok közül Emil Boleslav Lukáč *A nagy üzenetváltás* (1977) kötetéről írt recenziója, aki a szlovák értelmiség számára Ady felfedezője és propagálója volt. Emlékezetes, ahogy ez a par excellence szlovák költő a Fábry Napokon, Kassán, Ady centenáriuma alkalmából lobogva szavalt a költő verseit a Thália Színház színpadán!

Czine Mihály rendkívüli jelenségnek számított az irodalomtörténeteszek táborában. Ötvözte a tudományosságot a szépírói és ismeretterjesztő attitűdökkel, ellene volt az öntömjénező tudományoskodásnak. Emberszabású-emberarcú irodalomtudományt művelt, ami fáradhatatlan, szinte önpazarló egyéniségéből adódott. Olyan intellektuális nyelvet teremtett, amely magában hordozta az élőbeszéd természetességét. Előadásait hallgatva sokan ösztönzést éreztek, hogy elolvassák a művet, megismerjék az író.

Vándorprédikátornak, garabonciásnak is nevezték, mert katedráját kivitte az emberek közzé: kultúrotthonokba, könyvtárakba, szabadtéri

fesztiválokra, szakszervezeti összejövetelekre. Kimeríthetetlen ismeretanyag volt birtokában, piciny jegyzetpapírokat tartva ujjai között a hallgatóságnak úgy tűnt, hogy olvas, miközben fejből mondta az azonnali közlésre alkalmas hibátlan szöveget. A kortárs alkotókkal személyes kapcsolatot tartott, sokszor velük együtt vett részt irodalmi esteken, határon túli alkotókkal is, mint Tamási Áronnal, Dobos Lászlóval, Sütő Andrással, Herceg Jánossal, és másokkal.

Egyéniségéhez hozzátartozott a kiállás ethosza; mindig megtartotta emberi és tudósi gerincességét. A szomszédos országok állam-biztonsági szervezetei rendszeresen megfigyelték, amit ő tudatosított, és ha lehetséges besúgóiról esett szó, akkor csak mosolygott. Érték olyan vádak is, hogy az esztétikai mércét kisebbségi és szegényparaszti indíttatás esetén elnézőbbre fogta, például Horváth István, Tamási Gáspár (Erdély), Csépe Imre (Vajdaság) esetében.

Czine Mihályt csodaembernek – embercsodának is nevezték. Szálfatermete, kellemesen bársonyos hangja, megnyerő modora és szerénysége megigézte hallgatóit. Sugárzott belőle a jóindulat, a biztató támogatás; részéről még a bíráló is simogatássá enyhült. Nem szeretett sebeket ejteni, hordozni – ártani nem tudott. A szeretet és a jószívűség fényessége volt tekintetében és hangjában. A meghirdetett program után szívesen maradt hallgatói körében egy pohár bor mellett. Amíg Márai Sándor a somlói rizlinget emelte be az irodalomba, Czine a csopaki olaszrizlinget. Kimeríthetetlen volt a népdalok ismeretében, emelkedett közösségi pillanatokban sor került régi himnuszunk: a Boldogasszony Anyánk, a XC. zsoltár: Tebenned bízunk eleitől fogva., és nemzeti imánk elénekelésére.

Ahová meghívták, igyekezett eljutni: vonaton, buszon, néha autón, esetleg gyalog. Jól példázta önzetlen segíteni akarását Béres Józsefnek, a legendás Batsányi Kör még legendásabb elnökének visszaemlékezése, aki a nagysikerű kassai Ady-emlékest után honoráriumra felől érdeklődött – ezt a választ kapta: *Csak hagyd Jóska, legalább ennyivel támogathattam dolgainkat.* Most, amikor az etnobiznisz egyre nagyobb hullámai bizalmatlanságokat okozva mérgezik a sorokat, erről is nyíltan kellene szólni, de a kisebbségi politizálásról is, amely inkább önmaga gazdagodására összpontosít, mintsem közösségépítésre és megtartásra.

Állandó zaklatottságban folyó kisebbségi sorsunk, a globalizációs világ tévútjainak forgatagában sok bizalmatlanság, előítélet szorult belénk; életünket mérgezi a gyűlölet, az irigység, a kizárólagosság. Czine

Mihály írásai azt sugallják, hogy jobban, nemesebben, derűsebben kellene élnünk, tudatosan vállalni nemzeti közösségünket: családi, települési, regionális szinten – határon belül és kívül egyaránt.

Czine Mihály a találkozásokkor közvetlen öleléssel köszöntötte barátait, ismerőseit, a gyermekeket pedig magasba emelte. Búcsúzáskor gyakran így köszönt el: *Csak a szerelem és barátság el ne hagyjon minket!*

Találkozásaink alkalmával Czine Mihály szellemében öleljük meg egymást, emeljük magasba gyermekeinket, mert nem a határok, esetleg valamiféle kerítések védik meg Európát és a magyarságot, hanem a gyerekek!

Badacsony, 2019. május 30.

CZINE MIHÁLY KÖZÖTTÜNK

Kilencven évvel ezelőtt született a magyar irodalomtörténészek daliás egyénisége, aki a magyar irodalom értékeinek újszerű bemutatásával, s annak nemzetformáló szerepével emberközelbe hozta a költőket-írókat alkotásaikkal együtt, növelve ezzel az irodalom népszerűségét és az olvasók táborát. Czine Mihály korának egyik legjelentősebb szellemi egyénisége volt, ahol megjelent szálfá természetével, ahogyan magához ölelte barátait-ismerőseit, és tartott a hallgatóságot katartikus magasságokba emelő emlékezetes előadásokat – mindezekkel együtt rendkívüli jelenség volt. Más korban népvészér lehetett volna, egy késői Dózsa, akinek a szavára szabadcsapatokba sorakozik az őt követő sereg.

1929. április 5-én született Nyírmeggyesen Czine Zsigmond juhász és Görög Terézia tizedik (!) gyermekeként. (A nagy példakép, Móricz Zsigmondék kilencen voltak testvérek.) Három éves, amikor Hodászra költöznek, itt kezd iskolába járni, Nyírbátorban polgári iskolát végez, Nyíregyházán tanítóképzőt. Több más tehetséges népi származású fiattal együtt a budapesti Eötvös Kollégium lakója lesz, generációja a „fényes szellők” sodrásába kerül, amely egy újabb oktalan háború után is önbizalommal lát hozzá az ország demokratikus újjáépítéséhez. 1952-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magyar-történelem szakon végez, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa lesz, 1964-től pedig az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén tanít.

Czine Mihály egyéniségének a formálói a család, kedves tanítói-tanárai, és a szülőföld (Szatmár) olyan neves költője és írója, mint Ady Endre és Móricz Zsigmond, akik a magyar ugar elleni harcukban a 20. századi modern magyar irodalom talpköveit rakták le. Számára az Ady által megfogalmazott *Mit ér az ember, ha magyar?* volt egész életében a zsinórmérték, Móricz pedig a magyarság és emberség megtestesítőjeként példát és jövőt jelentett. Móriczról írta kandidátusi értekezését, de utána is több könyvben, tanulmányban foglalta össze életének és munkásságának a részleteit.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc vízvázasztó lett számára és generációja részére egyaránt. A forradalom leverése után felkínálják

neki az újjászervezett párt tagságát (MSZMP), azzal hárítja el, hogy nem lehet egy olyan pártnak a tagja, amely írókat zár börtönbe (Déry Tibor, Zelk Zoltán, Háy Gyula). 1958-ban pedig, amikor párthatározat születik a népi írók mozgalmának az elmarasztalásáról, Czine Mihály a kádári kultúrideológia nagymoguljának, Aczél Györgynek a jelenlétében élesen ellenezte azt, hibás döntésnek nevezte, az akkori három T-s pártideológiából (támogat, tűr, tilt) neki az utóbbi kettő lett életének meghatározója. Nevéhez az ellenzékiiség bélyege került; nacionalistának, narodnyiknak kikiáltva őt. Következtek a hatalom retorziói: késleltették nagydoktori védését, egyetemi tanári kinevezését, akadémiai tagságát, több megyéből kitiltották(!), könyveinek a kiadását hátráltatták, álhíreket terjesztettek róla, hogy demonstrációt szervez, pedig ő mindig az egyenes beszéd híve volt: ami írásban nem jelenhetett meg, azt szóban mondta el.

Czine egész életét végigkíséri Móricz Zsigmond kritikai realista szellemisége, általa jutott el a népi irodalomhoz. A népi írók mozgalmát a nemzeti örökség folytatásának tartotta, legjelesebb képviselőivel – Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Tamási Áron... – személyes kapcsolatban állt, könyvet írt mozgalmukról, többükről monográfiát tervezett írni, de nem mindet sikerült megvalósítania. Személyesen támogatta a huszadik század második felében induló új generációt, amelyet olyan nevek fémjeleztek, mint Nagy László, Juhász Ferenc, Simon István, Csoóri Sándor, Sánta Ferenc, később Utassy József, de volt tanítványai, Nagy Gáspár, Balázs József is érezték biztató odafigyelését.

Czine Mihályt a szálfá egyenes tartás, és a nem hajló derék jellemezte. Egyetemi katedrája mellé egy utazó katedrát teremtett (vona-ton, buszon, ha más nem volt: gyalog), az irodalomnépszerűsítés személyes hitelét, amelyre kultúrházakban, könyvtárakban, rendhagyó irodalmi órákon, szakszervezeti klubtalálkozókon és más közösségi alkalmakkor került sor. Amolyan vándorprédikátorként, garabonciás-ként vitte, terjesztette a magyar irodalom értékeit, hirdette annak közösségformáló erejét; ötvözve a tudományt művészi (szépírói) erényekkel.

A határon kívüli magyar irodalmak szószólója – nagykövete volt. Elsőként fogalmazta meg – a kettős kötődés szíréhangja ellenében! –, hogy ezek az alkotások elsődlegesen a magyar irodalom részei, és mindent meg kell tenni betagolásukért és megismertetésükért a magyar olvasóközönséggel. Ez, persze, más utat jelentett a mákonyos

nagy internacionalista összeborulás időszakában, nem csoda, hogy az 1963-ban megírt tanulmánya az erdélyi magyar irodalomról csak jóval később jelenhetett meg. Személyes kapcsolatai az erdélyi irodalom jelentős képviselőivel, Koós Károllyal, Balogh Edgárral, Sütő Andrással, Böződi Györggyel, Farkas Árpáddal, és másokkal része volt annak az elképzelésének, hogy egységes családba fogja ezeket az alkotókat, de ugyanúgy a vajdaságiakat, Csuka Zoltánt, Herceg Jánost, Csépe Imrét, Gion Nándort, vagy a Kárpátaljáról Kovács Vilmost, Vári FABIÁN Lászlót, Dupka Györgyöt, Balla D. Károlyt.

A (cseh)szlovákiai magyar irodalom megismerésében jó útmutatónak bizonyult Móricz, akit a sarlósok és az „újarcú magyarok” fiataljainak a dicsérete miatt otthon hazaárulással és kommunizással gyaláztak, majd Fábry Zoltán, akit Stószon többször is felkeresett. Magam is igazolhatom, hogy Fábry Zoltán is ismerte Czine Mihály fíradózásait a kisebbségi magyar irodalmak népszerűsítéséért, többek között, amikor magyartanárok társaságában látogattuk meg, elutasította, hogy ő önmagáról beszéljen, erre az általa legelhivatottabbat, Czine Mihályt kérte fel. De ott volt a fiatalok emlékezetes nyári tábori összeseregglésén Kéménden, Örsűfaluban, Somodiban. Ha ő tartott előadást, akkor a tábor agoráján mindenki ott volt, nem maradt senki a sátorban. A tábortűz mellett pedig népdalénekléssel folytatódott az együttlét, Czine tanár úr a *Lovamat kötöttem*... kezdetű népdal mellett hosszú népdalfolyammal folytatta a vetélkedőt a jelenlévőkkel. Persze, ehhez bor is szükségeltetett. Amíg Márai Sándor a somlói rizlinget emelte irodalmi magasságba, Czine Mihály a csopaki olaszrizlinget. Nehéz volna Szlovákiában tett látogatásainak helyeit sorba venni, csak a szűkebb régiókban megfordult Rozsnyón, Szilicén, Tornagörgön, Tornaúfaluban, Somodiban, Szepsiben, Buzitán, Stószon, Kassán, Magyarbödön...

Czine Mihály figyelme kiterjedt a nyugati diaszpórában élő magyar közösségek irodalmára is, nyolc alkalommal járt az Egyesült Államokban. Látogatásai nyomán megsokszorozódott a magyar könyvrendelések sora, a magyar családok igyekeztek gyermekeiket eljuttatni magyarországi nyelvi táborokba. Az Anyanyelvi Konferencia létrehívói közé tartozott; a rendszerváltás időszakában a Magyarok Világszövetségében tölt be különböző tisztségeket, annak alelnöke, rövid ideig elnöke is volt. Szomorú csalódása volt életének, hogy a ténsurak elvakult gyűlölködői lekommunizálták őt, aki sohasem volt egyik pártnak sem a tagja! Ennek ellenére a Világszövetségnek fontos szerepet szánt

a világ magyarjainak összekovácsolásában, sajnos, hogy annak a vezetése törpék és hiteltelenek kezébe került, ami napjainkig tart, és ezért nem tölti be a neki szánt küldetést.

Czine Mihályt az állambiztonság megfigyeltette, telefonját lehallgatták, postáját ellenőrizték. A szomszédos országok belbiztonságai besúgókat állítottak rá, ő ennek a tudatában volt, meg is jegyezte: *Ha azt írják jelentéseikben, amit elmondok, azért nem kapnak dícséretet, mert nincs benne semmi felforgató...*

Hetvenedik születésnapja előtt halt meg, húsz évvel ezelőtt. Pótolhatatlan úr támadt utána. Életének párja, Erzsébet asszony a családdal és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együtt Czine Mihály-díjat alapított, amelynek odaítélésére először 2005-ben került sor, de Erzsébet asszony halála óta (2013) a díj odaítélése szünetel. Ilyen különleges tehetsége nemzetünknek évszázadokként csak egyszer születik, aki Tanár Úrként, sokak Czine Miskájaként fáradhatatlanul vitte a világ magyar közösségeibe Ady üzenetét: *A magyarság szükség és érték az emberiség és az emberiség csillagokhoz vezető útja számára!*

Kassa, 2019. március 25.

CZINE MIHÁLY HŰSÉGÉBEN

Czine Mihály irodalomtörténész és egyetemi tanár neve nemcsak az irodalommal foglalkozó szakmai körökben hangzik ismerősen, hanem tájainkon is, mert Pozsonytól Nagykaposig több helyen is részt vett emlékezetes találkozók. A hatvanas-hetvenes években az elsők között volt, akik igyekeztek megtörni a határon kívül rekedt magyar közösségek körüli bűnös hallgatás csöndjét, és a határon túl keletkezett magyar irodalmi alkotásokat betagolni az egyetemes magyar irodalom vérkeringésébe. Nem volt ez akkor veszélytelen cselekedet, aminek következményei voltak az otthon iránta foganatosított retorziókban, a szomszédos országokban pedig titkosszolgálati megfigyelések objektuma lett és besúgók nyüzsgöttek körülötte. Ő mindezek tudatában végezte a határon túli kisebbségi magyar közösségek és irodalmak érdekében végzett munkáját – mondhatni: küldetését –, előadásain népes hallgatóit meggyőzve arról, hogy irodalomról, közösségi dolgainkról lehet úgy is beszélni, hogy az az értelem mellett szól az emberi lélek mélyebb regisztereihez is. Mert Czine Mihály gondolatai elválaszthatatlanok voltak személyiségétől: amolyan aranyfedettként igazolták az egységes magyar nemzetben és egységes magyar irodalomban fogalmazott téziseit.

De Czine Mihály varázslatos egyénisége megmutatkozott az előadásait követő kötetlen beszélgetések, közösségi és baráti találkozók alkalmával is. Lenyűgöző volt a kommunikációja; széleskörű műveltsége, tudása (daliás termete!) nem hatott lehangoló, gátlást kiváltón a kérdezőre, vitázóra, hanem inkább bátorítón, felemelőn. Ismert gesztusa – *Szólítsatok Miskának!* – feloldotta az utolsó gombócot is a torkokban. Arról pedig szinte a legendák szólnak, hogy táborozások, borozgatások és más kötetlen találkozók alkalmával hány népdallal lepte meg a vele nótázókat, dalolókat; egyszer sem ismételve meg azt, ami már elhangzott. Tanúsíthatják mindezeket az őrsújfalusi, somodi táborozások résztvevői, de a nagykaposi, gombaszögi, rozsnói, tornaújfalusi, buzitai, vagy éppen a szilicei találkozók.

Szülőfalumban kétszer is megénekelte a sziliceieket. Egyszer a hetvenes évek végén, amikor még éltek annak a nótás-dalos generáci-

ónak a képviselői, akik azért is jártak a kocsmába, hogy ott találkozzanak, megbeszéljék ügyes-bajos dolgaikat, jókedvükben-bánatukban énekeljenek-daloljanak barátaikkal, rokonaikkal, szomszédjaikkal. Egy ilyen társaságba csöppentünk mi is bele: Édesapám, Czine Mihály és jómagam. Amikor az asztaloknál ülőkhöz eljutott a suttogó hír, hogy egy budapesti professzor van szilicei kocsmában, az én atyámfiai még erőteljesebben énekeltek, jól megnyújtották (amúgy sziliceiesen: rezgettették!) a fülbemászó hallgatókat egymás után. Czine Mihály kezdetben hallgatott, aztán mi is a nótázókhoz csatlakoztunk. Majd mint ha mi sem volna természetesebb, felállt, a dalolókhoz ment, és elkezdte azt, hogy: *Amott legel, amott legel bat pejcsikó magában...* A volt lovasgazdák és kocsisok már a második sor után együtt énekeltek vele. Aztán jött a többi népdal. A harmadik után a kocsmá vendégeinek „a Tanár Úr” rendelt egy kört azzal, hogy őt mindenki *Miskának* szólítsa. A végén még a zárórát is meg kellett hosszabbítani, mert a sziliceiek is egymás után jöttek újabb és újabb népdalokkal, katonadalokkal. A fergeteges dalolásban született Czine Mihály alábbi rögtönzése egy ismert magyar népdalra:

*Ha bemegyek, ha bemegyek a szilicei kocsmába,
Rózsa nyelvű kisbicskámot vágom a gerendába.
Aki legény, az vegye ki, Szilicei Máté Laci megteheti,
Még ma éjjel, még ma éjjel, zsandár vérrel írom a nevetem ki...*

Második alkalommal pedig akkor énekeltek a sziliceiek Czine Mihállyal, amikor a kilencvenes évek kezdetén előadást tartott a magyar forradalomról és szabadságharcról. Az előadást követően a kultúrházban szólt a Kossuth-nóta, a szabadságharc dalai, ismert népdalok, majd végezetül a XC. zsoltár (*Tebenned bíztunk eleitől fogva...*) és a Himnusz.

Míndezeket pedig azért írtam le, mert egy héttel ezelőtt Magyarországon észak-keleti csücskében, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Hodászban jártam, ahol az ottani nyugdíjas klub Czine Mihály nevében hagyományőrző napot szervezett. Tudnivaló, hogy a neves irodalomtörténész Nyírmeggyesen született, de a család hároméves korában Hodászra költözött. Czine Mihály mindkét települést egyaránt vallotta szülőhelyének, ahogyan szélesebb páttriáját is: a Nyírséget és Szatmárt. A hodászi szervezők 16 nyugdíjas klubot hívtak meg a találkozóra, amelyekből 14 el is jött. Tizenhárom a megyéből, egy a határon túlról,

Kárpátaljáról, Beregdédáról. Amikor megláttam az összesereglett népes sokadalmat a hodászi Kölcsey Ferenc Általános Iskola sportpályáján, azt hittem, hogy valamiféle új mozgalom zászlóbontására csöppentem, netán valamilyen megújuló eszméket hirdető népgyűlésre. Kiderült, egyikre sem, hanem egy jól sikerült találkozóra, ahol a résztvevők tisztelgtek Czine Mihály emléke előtt és megidéztek szellemét.

Czine Mihály nemcsak irodalmi rendezvényeknek volt gyakori vendége, megfordult más kulturális, történelmi és hagyományörző találkozókon is. Például a CSEMADOK nyári művelődési táboraiban, vagy a gombaszögi Országos Kulturális Ünnepeken. Irodalomtörténészként, a népi hagyományok tisztelőjeként egyaránt a minőség elvét vallotta fő kritériumnak, óvott a belterjességtől, a provincializmustól és a minden időben egyaránt burjánzó divatok majmolásától. A határon túl keletkezett magyar irodalmi alkotásokat az otthoni irodalmi alkotások mércéjével mérte, számára az erdélyi magyar irodalom csúcsait Tamási Áron és Sütő András jelentette, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom jelei közé Fábry Zoltánt, Tőzsér Árpádot, Dobos Lászlót, Duba Gyulát és másokat sorolt. Hasonló volt az értékrendszere a kultúra más területén is. Megértéssel nyugtázta a sokszor ránk ömlesztett divathullámokat, de egyszer sem felejtette kihangsúlyozni, hogy az igazi érték: a népdal, a népzene, a néptánc és a népi hagyományink, amelyek megtartásával és továbbadásával felelősséggel tartozunk elődeinknek és utódainknak egyaránt. A Hodászon fellépő csoportok közül erre a szellemiségre hangolódtak a beregsurányiak, tákosiak, nagyecsediek, csengeriek, vajaiak, szabolcsveresmartiak, beregdédaiaiak és mások. (Számomra a Czine Mihály-i minőségi elv megtestesítője volt a szatmári alma is, amelyből a résztvevők tetszés szerint fogyaszthattak és vihetek haza. Meggyőződésem, hogy az utánozhatatlan ízű szabolcsi és szatmári alma eljut mifelénk is, mert a világ különböző tájairól idehozott almák meg sem közelítik az ottanit!)

A találkozó szervezői megidéztek Czine Mihály életútját, „*a százhuszat verő szív*” (Váci Mihály) aktivitásait az irodalmi élet, a Magyarok Világszövetsége, az Anyanyelvi Konferencia, a Magyarországi Református Egyház keretén belül. Szatmári tájakon méltán ismert (és elismert!) a Nyíregyházi Tanítóképző három legendás személyisége: Váci Mihály jeles költő, Czine Mihály irodalomtörténész és Nagy Károly, az Amerikai Egyesült Államokba emigrált kiváló egyetemi tanár szerepe az Anyanyelvi Konferencia létrehozásában a hetvenes évek ele-

jén, amely az elmúlt negyven esztendőben a magyar-magyar kommunikáció és a külföldi magyarságmegtartás fontos intézménye lett. (Csak sajnálattal lehet megállapítani, hogy az utóbbi időben fogatosított adminisztratív intézkedések miatt a Társaság tevékenysége jelentősen visszaesett!)

Az egész napos program része volt a tiszteletadás mellett a kegyelet is. A résztvevők néma csönddel adóztak az áprilisban férjét követő Czine Mihályné, Erzsébet asszony emlékének, aki tiszteletbeli tagja volt a férje nevét viselő hodászi nyugdíjasklubnak. Helyette, Czine Mihály leányát, Czine Erzsébetet fogadták tiszteletbeli tagjuknak. A résztvevők a református templomkertben megkoszorúzták Czine Mihály mellszobrát, majd elénekelték a XC. zsoltárt, utána Czine Mihály és Dobos László kedves dalát: *Megkötöm lovamat...*

Czine Mihály mindig hűséggel emlegette a szatmári tájat, különösen Nyírmeggyest, Hodászt, Nyíregyházát, és a többi számára otthoni kedves helyet, mert számára a gyökerekhez való ragaszkodás volt a hűség megnyilvánulása. De Hodász község is példával szolgálhat neves fia iránti ragaszkodásból. Emléktábla őrzi nevét volt iskolája falán, a nagyközség könyvtára az ő nevét viseli, hasonlóképpen a nyugdíjas klubhoz. Mellszobra áll a templomkertben és a község polgármestere arról is tájékoztatta a résztvevőket, hogy a Czine család volt házáat Czine Mihály tájházzá tervezik átépíteni. Eredményes pályázatuk is azt igazolja, hogy ez a terv is megvalósul. Szívesen fogadnak minden hozzájárulást, támogatást Czine Mihály ismerősei, tisztelői részéről, és akkor az sem kizárt, hogy a következő Czine Mihály hagyományőrző napra ez a kulturális létesítmény is elkészül.

A hodászi találkozó szervezői nem rejtették véka alá, hogy rendezvényükkel hagyományt szeretnének teremteni. Az alapozás, az első leütött hang tiszteletreméltó és felemelő. Innen, Kassáról, egy héttel a rendezvény után is csak azt üzenhetem: Tisztelet és köszönet a kezdeményezésnek, a kezdeményezőknek. És még azt is, hogy: Maradjanak meg Czine Mihály hűségében!

Kassa, 2013. július 5.

III.

...Košice megtagadta Kassát... (Fábry Zoltán)

ÖNFELADÁSUNK LÉPCSŐFOKAI

A 110 évvel ezelőtt született Fábry Zoltán mondja: „Minden nyelvnek olyan a sorsa, amelyet megérdemel... Minden rajtunk áll!”, és azt is, hogy: „Világos: a szlovákiai magyarság tegnap és ma csak nyelvével és nyelvében élhet emberhez méltó életet: Európát, kultúrát...” Mondta mindezt az első Kazinczy Napokon, éppen negyven évvel ezelőtt. Mi pedig azt mondhatnánk: azóta sok víz folyt le a Dunán, de még a Hernádon is! Abban a negyven esztendőben volt egy Prágai Tavasz, s az azt követő megtorlások, majd következett a szocializmus rúgkapálózása és gyors kimúlása: a rendszerváltozás, s végre elérkezett a demokrácia, amely a mai napig messze van a görögök által megfogalmazott népuralomtól!

Nyilvánvaló, hogy kisebbségiként nemcsak az elmúlt negyven esztendőben, hanem több mint nyolcvanéves történelmünk alatt igazából mindig az árnyékos oldalon voltunk, s ha úgy tűnt, hogy végre a napos oldalra kerülünk, az is inkább délibáb maradt. S annak ellenére, hogy évtizedek alatt az erőszakos, természetes és rafinált asszimiláció fájdalmas rendeket vágott sorainkban, mégis hirdettük, hogy megmaradni abban a hagyományban, amibe az ember akaratán kívül beleszületik, és megtartani az egyedüli ajándékot, amit minden ember egyformán megkap: az anyanyelvet, az édes anyanyelvet – az emberi és kisebbségi helytállás legnagyobb próbája. Ennek a megőrzésnek és megtartásnak vannak közösségi vonatkozásai is, amit – szóban és írásban – nyelvhasználatnak szoktunk nevezni. Nyelvhasználati állapotainkról álljon itt néhány példa.

1. Őszelei esős hangulat otthon, Szilicén. Ahogy mondják: lóg az eső lába. Mit csináljunk? A szomszéd asszony vásárba kapacitál Rozsnyóra. Biztos a régi Gömöri Vásár – bukik fel emlékeink közül egy vásári kép. Nem Gömöri, hanem Rozsnyói Vásár – világlik ki a helyszínen. Az idő is naposabbra fordul, így jobban látom az öles betűket: ÜDVÖZÜLJÜK A ROZSNYÓI VÁSÁRON – szlovákul. Amikor a polgármesternek szóvá teszem a magyar szöveg elmaradását, úgy néz rám, mint egy marslakóra. Hiszen senkinek sem hiányzik, még az önkormányzat MKP-s képviselőinek sem!

2. Kamarakiállítás Szabó Gyula műveiből Kassán, születésének 100. évfordulója alkalmából. A tárlatnyitó közönsége döntő többségében kassai, gömöri és nógrádi magyar. Egy szó sem hangzik el magyarul. Amikor megdöbbenésemnek hangot adok, az érintettek válasza: Nem mondta senki, hogy magyarul is lehet beszélni, illetve: Nem kell fölöslegesen ingerelni bizonyos személyeket...(?!). A hamisított tokaji bor elfogyasztásáról is lemondok, távozom. Közben megidézem 1969-es látogatásunkat Czine Mihállyal Szabó Gyula műtermében Losoncon. A Mester műtermében görnyedve szedte sorjában a kombinált temperával készített csodás alkotásokat, néhányat közülük érzékien megsimogatott, s közben szerényen neves vendége véleményére várt. Ugyan mit szólna a kassai gyalázatra? Forog a sírjában...

3. Somodi község új információs táblával gyarapodott, nem is egygyel: kettővel! Ott állnak a Kassát Rozsnyóval összekötő műút mentén, a kultúrház előtti téren. Ízléses, szépen kivitelezett táblák – még vezetés közben is megakad rajta az ember szeme. Rajtuk a szöveg: Üdvözljük Somodi községben – kétszer: kétszer szlovákul. (?!). A somodiak több mint negyven éve feladták magyar iskolájukat, aztán voltak időszakok, amikor úgy tűnt, hogy sikerül újraindítani, de elmaradt. Most ország és világ előtt is dokumentálják, hogy a nyelvüket is feladták. A nyelvfeladók sora ezen a tenyérnyi vidéken: Csécs, Makranc, Somodi...

Három példa az utóbbi hetekből, amit nem lehet másként, csak önfeladásnak minősíteni. Mert indok van: az ellenünkre született és diszkriminatív nyelvtörvény, vagy a jelenlegi kormánykoalíció, amely legszívesebben befejezné kitelepítésünket, illetve az önfeladással párosuló lojalitás. (Logikai abszurditás: lojalitást várni egy nem szeretem kisebbségtől!) Miközben eszembe jut az ismert közmondás: A pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezve...

Kassa, 2007. november 17.

Nem hiszem, hogy sokat tévednék, ha kijelentem: az egyre jobban polarizálódó magyar glóbusz – anyaországi és kisebbségi egyaránt – aránylag egységesen és elutasítóan viszonyul Trianonhoz, nem békeszerződésnek, hanem békediktátumnak tartja, amely a Magyar Királyság és a magyar nemzet megbüntetését tekintette elsődleges és kizárólagos céljaként. Nem csoda, ha nemzeti szinten érzelmileg ilyen megfogalmazások is megszülettek: *Az a magyar, akinek fáj Trianon*, illetve: *Magyar az, akinek fáj Trianon*.

Mielőtt érzelmi síkra terelném a mondandómat (a nemzethez tartozónak nehéz ezt elkerülni), vizsgáljuk meg mi vezetett Trianonhoz, mivel hívtuk ki magunk ellen a végzetet. A Monarchia ötven éve nyilvánvaló fejlődést hozott magával, különösen gazdasági téren, de ha megnézzük az Országgyűlés obstrukciós időszakait, akkor el kell mondani, hogy a politika többet foglalkozott önmagával, mint a fontos társadalmi kérdések megoldásával, például az általános választójog megadásával, vagy a nemzetiségek egyre erősödő igényeinek a megoldásával, és más aktuális társadalmi kérdésekkel. (Az ország vezető körei a millenniumi ünnepségek csalóka légkörében az ezeréves országot örökkévalónak hitték!) Amíg a tizenkilencedik század második felében Magyarország és a magyar nemzet kedvezően és szolidárisan hangzott a világban, a huszadik század első évtizedeire ez elfogyott. (Az ellenséges propaganda is sokat tett ezért!) Amikor aztán bekövetkezett a szerencsétlen szarajevói merénylet, a Monarchia hadat üzent Szerbiának, mert a szenilis Ferenc Jóska kijelentette: *Mindent meggon-doltam, mindent megfontoltam*, abban a naiv elképzelésében, hogy megleccsztatjuk a szerbeket, aztán ahogy a német császár ígérte: *Mire a falevelek lehullanak, haszajönnek a katonák*... Azzal nem számítottak, hogy a falevelek négyszer is lehullanak, de a katonák csak nem jöttek haza, sokan egyáltalán nem, mert a csatatereken haltak hősi halált *a császárért és a hazáért*. A kezdetben Nagy Háborúnak, később első világháborúnak nevezett apokalipszisnek a legnagyobb véráldozatokat hozó nemzetei közé került a magyar nemzet is, hiszen több mint 650 ezer (!) fiatal magyar élet esett áldozatul a gyilkos csatatereken, közöttük az én nagyapám is az V. isonzói csatában. Így aztán Ferenc Jóska, aki

császárságát a magyar életek gyilkolásával kezdte, élete végén a magyar fiatalok százezreit (is) küldte az értelmetlen halálba.

Azt, hogy ez a háború nem szolgált magyar érdekeket, mégsem akadt erő, amely meggátolta volna (az utólagos kimagyarázkodások inkább sajnálatraméltók, mint elfogadhatók), de amikor 1917-ben a formálódó új világhatalom – az Egyesült Államok – az antant oldalán belépett a háborúba, mindenki úgy értelmezte, hogy ezzel minden eldőlt, csak a mi tájainkon nem vették így, mert az igaz, hogy még voltak győztes csaták, előrenyomulások, amik csak a további áldozatokat növelték, de a háború végső kimenetelére nem voltak kihatással. Azt meg már ki érti, hogy a Monarchia ellen működő erők már 1915-től olyan térképeket tettek közzé nemzetközi lapokban (!), ahol a Magyar Királyság határait a későbbi trianoni határokkal publikálták?!

Szoktuk magunk vigasztalásaként emlegetni, hogy a Magyar Királyság a középkorban nemcsak önmagát védte az oszmán seregek meg-megújuló támadásai ellen, hanem Nyugat-Európát, vagyis Európát, amit azonban a huszadik századra Európa elfelejtett. De itt van évszázados tájékozódásunk, amit Batsányi János figyelmeztetése is igazol: *Vigyázzó szemetek Párizsra vessétek!..*, Ady Párizs imádata, vagy a huszadik századi írók, értelmiségiek által indított lap, aminek már a címében is benne volt a programja: *Nyugat*. Azt, hogy a béketárgyaláson nem sok jóval számolhatunk, már igazolták a korábbi fegyverszüneti egyezmények, a háború befejezését követően pedig az ideiglenes határok megszabása, később a felföldi történelmi magyar területek megszállása és elfoglalása – a békekonferencia előtt! – cseh legionáriusok által olasz, majd francia tisztek parancsnoksága alatt!

Naiv politikusok azzal áltatták magukat, hogy a békekonferencia hoz végső döntést, ami igazságos lesz?! Különösen akkor lettek alapítványilag bizakodók, amikor Wilson elnök meghirdette 14 pontos béketervét, amely egy új világrend megteremtésének az alapjait volt hivatott lerakni, de az általa meghirdetett önrendelkezésből semmi, illetve alig valósult meg valami, így aztán Párizsban összehajolt és hazament! Maradtak a mindenre kész térképszabdalók, akik francia vezetés mellett végeztek el a hóhérmunkát, többek között országok, nemzetek végzetes megcsonkítását. Magyarország képviselőit meg sem hallgatták, sőt: meg sem hívták! Nesze neked francia forradalmi eszmék: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! Apponyi Albert gróf párizsi szereplése inkább jelent egy szónoki bravúrt és jajkiáltást, hiszen akkorra

már minden eldőlt, nem módosítottak a diktátum szövegén akár egy pontot, egy vesszőt!

Visszatérve a Nagy Háború kitöréséhez, sokakat megtévesztett: Európában és minálunk egyaránt. Budapesten, Kassán, és más városokban tüntetések voltak a háború mellett! Ady Endre, Babits Mihály kezdettől a háború ellen volt, figyelmeztetve arra, hogy az *ember az embertelenségben* kataklizmája mérhetetlen veszteségeket hozhat a magyarságra. A mi Fábry Zoltánunk is a rozsnyói Evangélikus Főgimnázium tanulójaként kezdetben a háború lelkes híve, hadi érettségit tesz, majd a galíciai frontra kerül. Hősiességért kitüntetik, előléptetik hadnaggyá, de a nyirkos lövészárkokban nemcsak egészsége roppan meg, hanem hite is: ez a háború nem a magyar nemzet ügye, Adyhoz menekül, és az ő szellemében lesz a nagy igazságkeresőink egyike. Ötven évvel ezelőtt halt meg, szülőfalujában, Stószon van eltemetve, ahol legészakibb magyar intézményünk – Emlékháza – várja a látogatókat. Ő volt az, aki Trianon napján magára öltötte csukaszürke hadnagyi uniformisát, kísétált Kassa Fő utcájára tiltakozni, hogy a cseh csendőrok elvigyék. Még szerencse, hogy bekísérték és egy emberséges hadbíró elé került, aki hazazavarta, mert más helyeken a megszállók gátlás nélkül használták fegyvereiket. Az új honfoglalók, a cseh legionáriusok – jóval a békeszerződés előtt! – a legkegyetlenebb erőszakkal léptek fel a civil lakosság ellen, amelyek közül a pozsonyi és kassai sortűz a legismertebb, de arról, hogy például Kassa birtokba vételének nemcsak két sortűzáldozata volt, hanem összesen kilenc kassai polgár, már kevesen tudnak. A komáromi 1919 május elsejei bestiális vérengzésnek pedig több száz áldozata volt (Luigi Piccione tábornok, olasz főparancsnok, a történeteket a civilizáció alapelveivel ellentétes cselekedetnek minősítettel); a Kassa közelében lévő Buzitán és Tornán is több tucat áldozata volt az elvakult öldöklésnek, ami a mostani centenárium alkalmából kötelez bennünket az áldozatok pontos névsorának a feldolgozására, hiszen ők nemcsak a hazájukat, hanem az életüket is veszítették.

Fábry Zoltán írói pályája Trianon évében indult és ötven évig tartott. Ady szellemisége meghatározó volt életpályájára, és két világháború árnyékában stószai őrhelyéről lett az emberiség, a *vox humana* megtartója, a stószai mérce példája: *a jellem szerzetese* (Peéry Rezső). Ellenfelei tévedéseit szokták számba venni, igaz azt már elhallgatják, hogy a megbántottakat önmaga követte meg, mondván: *Sokat tévedtem*

– *sokat tanultam!* Trianont azonban következetesen igazságtalan békediktátumnak tartotta. Az igazságszemlélete alapján így fogalmazott: az ember ha kényszer folytán tudomásul is veszi az igazságtalanságot, elfogadni sohasem fogadhatja el, mert azzal szentesítené azt. Ez a szemlélete közel állt a magyar irodalom nagy gondolkodóinak – Németh Lászlónak, Illyés Gyulának, Csoóri Sándornak, és másoknak – az álláspontjához, aminek üzenetértéke volt a politika számára is.

A kisebbségi sorsba szakadt generációknak fájdalmas volt a felismerés, hogy az országvesztéssel kiszakadtak egy évezredes közösségből, és a büntetés őket érte, nem pedig azokat, akik ebbe a mérhetetlen szenvedésbe és veszteségbe vitték az országot. Az első megfogalmazások szintjén hangsúlyozták a szakítást a hazug háborús indulatokkal, Csehszlovákiában (Szlovákiában, Szlovenszón, Felföldön, Felvidéken) *újarcú magyarok* nevében hirdettek programot. A masaryki demokráciához képest a Horthy-Magyarország nagyságos-méltóságos uramék országa számukra avított-anakronisztikus volt, a régi világ konzerválást jelentette, ezért a kisebbségi problémák megoldását európai horizontokhoz kötötték. A fasizmus-nácizmus előretörését kisebbségi térfélen kezdetektől a legnagyobb veszélyként jelezték, ahogy ezt tette Fábry Zoltán is. A második világháború előtti visszatért területeket az igazság érvényesítéseként fogták fel, de már akkor nyilvánvaló volt, hogy ez csak egy átmeneti állapot, mert még nagyobb kataklizma következik: a második világháború. Csehszlovákia és a Magyar Királyság életszínvonal-különbségére jellemző a visszacsatolás után gyakran elhangzott rigmus: *Masaryk volt az atyátok, gyolcsból volt a gatyátok; Horthy lett az atyátok, műrostos a gatyátok!* Az igaz, hogy a Bat’a-cipős csehszlovák demokrácia magasabb életszínvonalat jelentett, de ahogy a visszacsatolt területekre érkező és pesti lapokat tudósító Márai Sándor *Aján-dék a végzettől* című könyvében többször is leírta: a csehszlovák hatalom a gömöri, abaúji, bodrogi közeli magyar falvakban csak csendőrként, fináncoktatványokat épített, amelyek a hivatkozott hatalmat szolgálták a zömében szalmatető parasztházak között. Az általunk határtalan örömmel fogadott *visszacsatolást* a cseh és szlovák történetírás egyaránt *megszállásként* aposztrofálja, aminek voltak számunkra keserű tapasztalatai is, mint a hatalmat megtestesítő, kakaskodó csendőrök, illetve a basáskodó „anyás” tisztok, hivatalnokok.

A második világháború még az elsónél is nagyobb emberáldozatok és károkat hozott Magyarországra és a magyar nép számára, mert ismét a vesztesek oldalára kerültünk, és ha sorra is került a bűnösök

felelősségre vonása – nem minden esetben –, a büntetés ismét a kisebbségbe visszakerült magyarokat érte. A mi térfelünkön a Kassai kormányprogram a németek mellett kollektíve hábo-rús bűnösnek nyilvánította a magyarokat (engem is háromévesen!), a Beneš-dekrétumok alapján állampolgárság megvonására került sor, vagyonvesztésre, majd deportációra (kényszermunkára a cseh országrészekbe), kitelepítésre Magyarországra, reszlovakizációra és más retorziókra. Ezeket a máig ható intézkedéseket jól dokumentálja Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* memoranduma, annak megállapítása: *Košice megtagadta Kassát*, később nyilvánosságra került titkos naplója, mások tiltakozásai, dokumentumai. Az 1945–1948-as évek Janics Kálmán megrendítő könyve alapján *A bontalanság éveiként* kerültek a közösségünk történelmébe és a köztudatba. A kollektív bűnösség bélyege a mai napig ott van a felvidéki magyarokon, mert sem Václav Havel csehszlovák köztársasági elnök (a zsidókat és németeket megkövette!), sem a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa nem kért bocsánatot a felföldi magyarokat ért sérelmekért. Márpedig az axióma ebben az esetben is így áll: Megbocsátani annak lehet, aki bocsánatot kér.

A második világháborút követő kommunista berendezkedés valamiféle hazug internacionalizmus nevében megoldottnak nyilvánította a kisebbségi kérdést (ami csak önámítás volt, mert amíg van kisebbség, addig van kisebbségi kérdés is!), a Kádár-vezetés pedig ezt elfogadva – de jure és de facto – lemondott a határon túli magyar közösségek problémáinak a napirenden tartásáról!

Paradoxon, de a felföldi magyar közösség életében a zordonnak is nevezett ötvenes évek hozták a fellélegzést, gyarapodást. Mintha a hatalom igyekezett volna jóvátenni az elszenvedett sérelmeket, törvénytelenéseket, de mindez délibáb lett, mert a feltörő magyar kisebbségi életkedv elriasztotta a kommunista vezetést, amely érezhetően hamarosan visszakozott. Közben megjelent máig egyedüli napilapunk az *Új Szó*, megalakult a CSEMADOK, egymás után nyitották kapuikat a magyar iskolák. A magyar településeken a CSEMADOK nagyobb tekintélynek örvendett a kommunista pártnál!

1968 – a Prágai Tavasz daliás időszaka –, amikor rövid ideig emberarcú szocializmusról beszéltünk, nekünk generációs élményt is jelentett, de a csehszlovákiai magyarságnak reményt adott, mert kisebbségi sorsunk több mint száz éve alatt akkor kérdezték meg először, hogy mit akarunk; magyar is lehetett miniszter (Dobos László), Kassán közadakozásból nyíltathott magyar színház (Thália Színház), és a

mai napig egyedülállóan alkotmánytörvénybe lettek foglalva jogaink. Ez volt a 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvény, amelyet a szovjet tankok árnyékában meghamisítottak, de a visszarendeződő hatalom nem mert hozzányúlni, érvényben volt egészen a rendszerváltásig, viszont az elmúlt harminc évben a demokratikusnak hazudott többségi pártok még hajlandóságot sem mutattak egy ilyen, vagy ehhez hasonló törvényről tárgyalni, miközben a magyar pártok a három évtizednyi idő felében ott voltak a kormányban?! Az idén alakult Matovič-kormány programjában szerepel egy kisebbségi törvény, ami lehetne akár alkotmánytörvény is, mert megvan hozzá a parlamenti többség, de várjuk ki a végét, mert a kettős állampolgárságról szóló bosszú-törvényt, úgy tervezik módosítani, hogy magyarellenessége megmarad!

Maradjunk még a magyarellenességnél! Marxszal szabadon így mondhatnánk: A második világháború után a Kárpát-medencét *az antihungarizmus szelleme járja át*. Azt is mondhatnánk bizarr módon aktualizálva: ez még a COVID-19-nél is szívósabb! Hol Erdélyben, hol a Vajdaságban, hol a Felvidéken, hol Kárpátalján üti fel a fejét, és megjelenési formái a történelemhamisítás, történelem-kisajátítás, és az asszimilációra-beolvasztásra való fókuszálás! Emlékeztetőül: Amikor a hatvanas évek derekán Illyés Gyula Kassán a Batsányi Kör rendezvényén szóvá tette, hogy a magyar kultúra, a magyar irodalom nem kevés gesztust mutatott a cseh és szlovák térfél irányába, de a viszonzás valahogy elmarad, egyszerre zúdult rá összetűz: nacionalistának, irredentának bélyegezve őt, sőt, még a volt Jugoszláviából is érkezett epés kirohanás ellene! Szlovákia pedig abban is élen jár, hogy itt törvények születnek a magyarok ellen: nyelvtörvény, a Beneš-dekrétumok megerősítése, kettős állampolgársági törvény, és egyéb intézkedések.

A kisebbség és az anyaország közötti viszony mást mutat az egyik és a másik szempontjából. De mielőtt valamilyen megállapításra is sor kerülne, szükséges a kiindulópont határozott lecövekelése: az utódállamokba került magyar kisebbségek tagjai nem önként kerültek a határon túlra, hanem a magyar kormányok megismétlődő felelőtlen politikája miatt, ezért a mindenkori magyar kormány erkölcsi felelőssége és kötelessége kiállni a határon kívüli magyar közösségek mellett és támogatni azokat!

A két háború közötti magyar kormányzat igyekezett a magyar kisebbségeket felhasználni politikájának a támogatására, kézi írányítás alá fogni a vele együttműködő kisebbségi pártokat és azok vezetőit; a

baloldali sajtó gyakran *guruló pengőről* cikkezett. A rendszerváltásig nálunk szinte állambiztonsági tétel lett a kisebbségi magyar kérdés, majd értelmetlen óvatoskodás után masszívabb támogatás következett, amely az utóbbi időben politikai és anyagi formában is megnyilvánul, egyre gyakrabban felvetve az etnobiznisz veszélyét és közösségromboló hatását, amikor a támogatás megítélése a szeretem (lojális) közösségek és egyének szerint történik. Emlékszem, két évtizeddel ezelőtt a Pomogáts Béla vezette Anyanyelvi Konferencia nevében javasoltuk a magyar kormánynak, hogy évente a nemzeti össztermék (GDP) egy százalékát (!) fordítsa a határon túli magyar közösségek támogatására, mostanság ez ennek többszöröse...

A kisebbség viszonyulását az anyaországhoz ismét a mi Fábry Zoltánunkkal példázhatjuk: *A kisebbségi magyart a többségi magyarral méri*k, vagyis ha az anyaországban politikailag, gazdaságilag, társadalmilag olyan állapotok vannak, amelyre a kisebbségi magyar feltekinthet – egyben következetesen támogatja az egységes magyar nemzet, magyar kultúra, magyar irodalom és magyar hagyományok önbizalmat, és önbecsülést erősítő közösségi építkezést –, annak sorokat erősítő hatása van a határon kívül is.

Ha száz év után itt a Kárpát-medencében széttekintünk, akkor a kép számunkra nem éppen lélekvidámító. A két értelmetlen világháborús részvétel több mint másfél millió életáldozatot követelt (közöttük zsidó állampolgáraink mérhetetlen szenvedését és pusztulását), a kedvezőtlen demográfiai mutatók, az ellenünk folytatott masszív és céltudatos asszimiláció hatására a huszadik században a Kárpát-medencében több mint két millióval csökkent a magyarok száma, s vele együtt visszaszorult a magyar nyelv presztízse. A 1,5-ös demográfiai mutató ismeretében Magyarországot nem a kerítés védi majd meg – Magyarország és Európa demográfiai gödörben van! –, hanem csak bő gyermekáldás és a boldoguló, elégedett magyar családok. Mindehhez szükséges egy értelmes anti-Trianon stratégia kimunkálása, amely a megmaradás mellett a gyarapodást hozza magával, az asszimilációval szemben a disszimilációt: egyének és pozíciók visszaszerzését, hiszen előttünk a 2021-es népszámlálás...

Stratégiánk pedig nem lehet más, mint amit az egyik legnagyobb magyar gondolkodó, Németh László (45 éve halt meg) fogalmazott meg *tejtetvérek* programjában, amelynek lényege a szomszédos népekkel, nemzetekkel, országokkal való együttműködés, amelyekkel *a történelem száraza emlőin közösen nevelkedtünk*. Szükségesnek tartotta, hogy

megismerjük és megtanuljuk a szomszédos népek nyelvét, amiben példával szolgált, amikor a világnyelvek mellett, csehül tanult. Elképzeléseinek bizonyos mozzanatai megvalósulóban vannak, a gazdasági kapcsolatok példaértékűek, a harminc évre visszatekintő visegrádi együttműködés az Unióban új értelmet kapott, de további együttműködési formák szükségesek társadalmi, kulturális, irodalmi, sport és más területeken. Csak az utóbbi példa: ki hitte volna pár évvel ezelőtt, hogy a szlovák jégkorongligában magyar csapatok is szerepelhetnek – eredményesen –, a kézilabda, kosárlabda területén közös versenykiírások vannak, de megvalósíthatatlan lenne egy valamiféle szuperliga a szomszédos országok futbalcsapatai között?!

Trianon meghaladásának egyik feltétele az anyanyelvi sorsközösség megteremtése: határon belül és határok felett. Szoktuk mondani: Trianon átká egyben előny is számunkra, mert *Magyarország önmagával határos*, és a kisebbségi magyarok kétnyelvűsége, két kultúra ismerete a magyar nemzet potenciális diplomatáinak a sorát növeli. Más kérdés a nemzeti egység megteremtésének a módja. Nyilvánvaló, hogy többet jelent, mint amit egy politikai párt kínálhat, hiszen a pártok természete az egymás elleni harc, egymás legyőzése, a kiszorítás, a gyűlölködés, a megosztás. Ha a demokrácia az önmérséklés iskolája, és minden párt léte a nemzet életében csak egy múltó epizód, akkor konszenzusban olyan fórum megteremtésére volna szükségünk, amely mérsékeli, illetve megszünteti a *turáni átkot*, megteremti önbecsülésünk, megmaradásunk és gyarapodásunk zálogát, mert Márai Sándor szerint: *Magyarország csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunk középszerűnek lenni.*

Kassa, 2020. május 3.

NAGYON FÁJ

Talán a tolakodó évek sora teszi, hogy amikor az élet kiteljesedésének célegyenesébe ér az ember, érzékenyebben reagál az őt körülvevő szűkebb és tágabb világ történéseire. Vonatkozik ez a családra, a kisebbségi sorsban élő közösségekre és a nagyvilág dolgaira egyaránt. Az első és a harmadikat mellőzve (nem mintha nem lenne mit mondanom róluk!), most csak a kisebbségi sorsközösségünkkel, a szlovákiai magyarokkal foglalkozom, illetve a magyar-magyar kapcsolatok általam is fontos letéteményesével, az Anyanyelvi Konferenciával.

Találó kifejezés a *foglalkozom*, mert az utóbbi évtizedekben ennek a közösségnek az élete, sorsfordulásai mindennapjaim részét jelentik: hol aggódva, hol szorongva, hol pedig reménykedve követem az érkező híreket, hírfoszlányokat, jelzéseket, jelentéseket. És mivel mindez a nap huszonnégyszer órájában úgymond a bőrömnön is érzékelem, így idegszálaim parabola antennáján szünet nélkül veszem a jelzéseket. Azért pedig nem ez az érzékeny jelzőrendszer a hibás, ha többségében olyan eseményeket hoznak, amelyek nyugtalanítanak, felzaklatnak és az igazat megvallva: álmatlan éjszakákat okoznak. Mert itt van a fokozatosan csepegtetett 2011-es szlovákiai népszámlálási adatok közzététele, amelyre utólag is görcsbe rándul a gyomrom. Például közösségünk számának radikális, mondhatni, hegyomlásnyi csökkenése (az utóbbi tíz évben 62 ezer, húsz év alatt több mint 100 ezer!), vagy ezen belül a számomra fontos szlovákiai városok magyar lakosainak a lélegzetelállító visszaszorulása, többek között Kassán, Rozsnyón és másutt. Próbálom magamat azzal nyugtatni, hogy ez csak egy statisztikai adat, amely egyszerűsít, a valóság ennél sokkal bonyolultabb, a kisebbségi sorsmegélés és sorsvállalás pedig sokban hasonlatos a bűvópatakhoz, amely egyszer a felszínre tör, máskor üregeken át a mélyben halad, de a saját medrében marad.

A napokban egy volt osztálytársam és kolléganőm temetésén búcsúbeszédemben úgy fogalmaztam, hogy a kisebbségi sors, s ezen belül a kisebbségi magyar pedagógus élete és szolgálata, testet-lelket meggyöttrő próbatétel – mártíromság. Mintha a mi létünk alakulása is igazolná (minden hamis együttérzést hajhászó szándék nélkül) Márai

Sándor sommás megfogalmazását: *A kisebbségek sorsa világszerte tragikus*. Mert néhai sorstársam mellett példák sorával tudnám igazolni, hogy a minden erőfeszítést és eredményeket felülíró hazug propaganda (*A magyar gyereknek a szlovák iskolában van jövője!*) fokozatosan szippantja el gyerekeinket iskoláinkból, ami a magyar pedagógusnál lelki vesszőfutást, önsanyargatást eredményez, s ebbe sokszor önbi-zalma és egészsége is belerokkan. A fogyó gyermeklétszám, a megszűnt iskolák és a megszűnést vizionáló damoklészi kard villogása nálam egy József Attila vers és kötet címét asszociálja: *Nagyon fáj*.

A kisebbségi lét különböző állomásait éltük meg az elmúlt évszázadban. A háború után megalázott és meggyötört közösségünk fokozatosan építette ki szerény intézményrendszerét, megerősítette immunrendszerét, közösségi szolidaritását. A gúzsba kötöttség állapotában is sikerült gyarapodni, iskolákat alapítani, a közösséget formáló kulturális hálózatot létrehozni, amely jelentősen növelte az önbi-zalmat és önbecsülést egyéni és közösségi szinten egyaránt. Igazolódtott a közmondás: *Teher alatt nő a pálma*. Valóban az állandóan kicövekel-t mozgástér, a törvény és lelki korlátok megszabta határok, a bizalmatlanság, a megszorítások és az állambiztonság néha fenyegető, máskor komikus okvetetlenkedése ellenére is sikerült gyarapodunk. Számokban, lélekben egyaránt. Igaz, önmagunkra voltunk utalva, de megtartó erőnek bizonyult a Reményik Sándor és Sütő András által is megfogalmazott *abogy lehet*, mert *odaátról* alig érkezett valami: hivatalos nyugtázás, biztatás, elismerés. Ha valami mégis, jeles vendégek képében, mint: Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter Keresztury Dezső, Lőrincze Lajos, Czine Mihály, Pomogáts Béla és mások termékeny, igazoló és megerősítő ittlétében. A határon túli más sorstársainkkal pedig csak úgy tartottuk a kapcsolatot, akár a börtöncella lakói: tudtunk egymásról, néha a kopogtatás Morse-jelei el is jutottak a másik oldalra és vissza, de ismereteink egymásról hézagosa maradtak.

Két kezdeményezésünkről szólnék, amelyek az elmúlt közel fél évszázadban fontos eseménnyé – fórummá – nőttek ki magukat. Ezek a Kazinczy Napok és a Fábry Napok. Kazinczy és Kassa kapcsán természetes igényként fogalmazódott meg a magyar nyelv művelésének és védelmének az ügye, amely valóban fontos állomásokat jelentett a kisebbségi magyar nyelv-művelés területén, abból az alaptézisből kiindulva, hogy kisebbségi viszonyok között csak alázattal és áldozatok árán tartható meg az anyanyelv. A Fábry Napok alapköldetése pedig

valahogy így fogalmazódott meg: Fábry Zoltán életének és gondolatainak szellemében építeni és erősíteni a (cseh)szlovákiai magyar kisebbségi glóbuszt, kapcsolatokat keresni az itteni és odaáti többséggel, illetve határon túli más magyar közösségekkel. Mert jogos volt a Fábry-i felajdulás: *Nem ismerjük eléggé egymást*, különösen a határon túli más magyar közösségeket. Talán ennek a felismerésnek lett a következménye az is, hogy a *rendszerátalakítást* követő Fábry Napokon először Kassán jöttek össze az erdélyi, vajdasági, kárpátaljai és nyugati magyarok képviselői.

A *rendszerátalakítás* utáni magyar-magyar kapcsolatok keresésében, a régi kapcsolatok felújításában és újak megfogalmazásában kiszélesedő dimenziókat nyitott meg 1992-ben a VII. Anyanyelvi Konferencia (AK), Esztergomban. Itt került sor a magyar nyelv, kultúra és hagyományok művelőinek nagyszabású összesereglésére és egymásra találására. Számomra és mellettem több határon túli magyar értelmiségi számára az esztergomi találkozó jelentette az erőszakosan elgereblyezett és hermetikusan lezárt közösségek és egyének közötti kapcsolatok újraindítását, az egymást erősítő gondolatok (stratégiák) és tettek önfeledt lekottázását. Az Anyanyelvi Konferencia tág sátra és légköre újabb impulzusokat nyújtott nekünk is a Kazinczy és Fábry Napok szervezésében. Jótékony hatással volt tartalmuk és kisugárzásuk körének újrafogalmazására. Egyszerre közelebb került hozzánk Budapest mellett Kolozsvár, Szabadka, Ungvár, Lendva, de az angliai, franciaországi, németországi, skandináviai, USA-beli, dél-amerikai magyar műhelyek és ezek képviselői is megjelentek kassai, stószai rendezvényeiken. Egy határok feletti virtuális magyar világot jelentett a mozgalom, ahol a hangsúly a magyar nyelven, a magyar kultúrán és a magyar hagyományok megőrzésén, megtartásán és továbbadásán volt.

Sok olyan jelentős, nemzetközi találkozó maradt meg emlékezetben, melyeknek máig ható kisugárzása van, például itt Kassán, amikor a XXV. Kazinczy Napokon sikerült emléktáblát avatni a névadónak Kassa Fő utcáján, vagy a Fábry Napokon a neves kassai triász harmadik tagjának, Baróti Szabó Dávidnak. Mindkettő értékét az is növeli, hogy közadakozásból valósítottuk meg – a legsötétebb Mečiar-korszakban! De ugyanolyan fontosnak tartottuk a szatmárnémeti Rákóczi- és Ady-megemlékezéseket, vagy a hozzánk legközelebb álló kárpátaljai magyar közösség kezdeményezéseit, sikereit. Máig emléke-

zetesek az AK igényes tanácskozásai, konferenciái, a kisebbségi magyar pedagógusok fórumai, a nyári anyanyelvi és művelődési táborok és más igényes szakmai rendezvények egész sora.

Valamikor a néprajzzal is kacérkodtam, s talán innen ered, hogy a népzene és a néptánc szerelmesei közel állnak hozzám. Örömmel veszek részt találkozóikon, mert a szakmai érdeklődésük mellett ott érzem egy nemes célra feleszküdtek összetartozását, szolidaritását és értékeink megbecsülését. Megesik, hogy egy-egy fontos, távolabbi helyen megrendezésre kerülő fellépésekre összeszövetkezve utaznak; egymás eredményeit, sikereit felszabadultan, boldogan nyugtázzák, ünneplik, és még az sem ritka, hogy családi kapcsolataik is ebben a körben maradnak.

Valami hasonló közösség alakult ki az AK környékén is. A Társaság tagjait állandó kapcsolatok kötik össze, jönnek-mennek a hírek, a meghívók, sorjáznak az események, rendezvények. Igaz, hogy az évek súlya (és nyugdíjból egyre nehezebben kigazdálkodható benzinpénz!) meggátolja az embert, hogy minden, számára kedves helyre eljusson, de ez nem csökkenti az összetartozás, a dolgaink állapota miatt aggodó és eredményeink felett érzett büszkeséget, jóérzést. Mert a gyéren csepegő támogatás mindig megoldható volt saját pénztárcából, illetve a szállás, ellátás baráti, családi vendéglátással. Ebben példaként említhetem Czine Mihályt, aki a nyári művelődési táborok, irodalmi estek után ilyenformán háritotta el kiadásainak a megtérítését: *Ugyan, hagyjátok. Nekem volt ajándék, hogy itt lehettem veletek, és legalább ennyivel segíthetek benneteket!*

Külön kell szólnom a *Nyelvünk és Kultúránk* folyóirat szerepéről. Az AK összekötő ideghálózata volt, amely a szakmai színvonal mellett negyedévenként hozta a közösségi és társasági híreket, léleképítő gondolatokat. Valóban egy virtuális magyar világot jelentett, amelyben közel kerültek a legtávolabbi pontok is, emberi és közösségi formákat öltöttek a tudomány és művészet igényes tételei-témái. A folyóirat által betekintést nyerünk az amerikai, svédországi, burgenlandi és más magyar közösségek, műhelyek életébe. A sajnálatosan korán távozott Nagy Karcsi, aki az AK által mindnyájunknál családtagnak számított, nekem is erősen megígérte, hogy a legközelebbi hazautazásakor Kassát is útba ejti, de váratlan halála miatt erre már nem kerül sor.

Egyedüli napilapunk – az *Új Szó* – hasábjain már negyedszázadnyi tanulmány, hozzászólás jelent meg a *Ki a magyar?* témakörben, ame-

lyekben tudományosan, politikailag, érzelmileg próbálják megközelíteni ezt az aktuális kérdéskört. Apropója az egésznek: a 2011-es népszámlálási mutatók, a szlovákiai magyarok számának tragikus csökkenése. Nyilvánvaló, hogy kétszer ennyi értekezés is kevés lenne a téma részletes körbejárásához, engem mégis meglep, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – kevés szó esett a több mint két évtizedes (cseh)szlovákiai magyar politizálás közösségünk életére boruló árnyékairól. Arról, hogy a politika mennyire banálisan egyszerűsít és inkább szegényít, naponta győződhetünk meg. Napnál világosabb, hogy kisebbségi egymásrautaltság elmélyítésére a politikánál alkalmasabb a kultúra, mert a kultúra összeterel, élteni a közösség melegét; a pártpolitika megoszt, kiszorít, gyűlöletet táplál. A kisebbségi politizálásban ezért aktuális lenne valamiféle modus vivendi kialakítása a kettő között, vagy legalább valami ésszerű közelítés, mert nem elég csak egy közösség képviselőit szakosodni, miközben a pártokrácia, a kiszorítódsi és négyéves kampánykommunikáció közösségeinket inkább megtöri, mint erősítette, tagjait sok helyen egymás ellen fordította. Az eredmény: több településen kisebbségünk közéleti tényezői beszélő viszonyban sincsenek egymással! Miközben az alapvető politikai, gazdasági és szociális célok megfogalmazása, képviselői és elérése fent és lent egyaránt elmarad. Mindezek láttán Szekfű Gyulával mondhatjuk: *Valahol utat tévesztettünk...* (Jut eszembe: nem volna haszontalan ilyen címen egy össznemzeti önvizsgálatot is elvégezni!)

Fábry Zoltán időtálló üzenetei között van az is, hogy *a kisebbségi magyart a többségi magyarral méri*, ami azt jelenti, hogy egy konszolidált, gazdaságilag és politikailag erős anyaország a legfőbb támasza és életetője a határon túli kisebbségi magyar közösségeknek. Ebben nincs szerencsénk, mert az Antall-kormány jószándékú kezdeményezései után nehéz lenne példaként tekinteni a magyarországi közállapotokra. Mintha Márai korábbi üzenete időtállónak bizonyulna ma is: *Magyarországot nem az álhazafias mágia alkotja meg újra, hanem a munka, a józanosság és az akarat, a halálmegvetés és a nagylelkűség.* Kézenfekvő, hogy példaként éppen az AK iránti szűkkeblűséget hozom, pedig ma is érvényes Klebesberg Kunó megállapítása: *Olyan állam még nem volt, amely azért ment volna tönkre, mert túl sokat költött a kultúrára.*

Az őszi depresszió akaratlanul is megüli az ember lelkét. A sötét, behemót felhők nemcsak az égbolton gyülekeznek, hanem az ember lelkében is gondok, bajok, szomorúság formájában. Különösen akkor, ha az elmúlásról, a megszűnésről, valami erőszakos kiiktatásáról van

szó. Valahogy ilyenkor magunk is meghalunk egy kicsit. Mert az AK tevékenysége és működése az elmúlt húsz esztendőben része volt életünknek, életünknek. Nem azt mondom, hogy megszűnésével – József Attilával szólva – meggörbül a világ *gyémánttengelye*, mert az már ebben a civilizációs káoszban úgylis elgörbült. De Társaságunk tevékenységének a beszüntetése sebeket nyit és okoz, mindenképpen szegényít, különösen bennünket, határon túli magyarokat. S ha két esztendővel ezelőtt Beregszászon az AK XII. Közgyűlésén az volt a dilemmám, hogy koromra való tekintettel vállaljak-e még szerepet a mozgalomban, mostanra dilemmámat mások oldották meg. Megszűnik a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – az Anyanyelvi Konferencia és folyóirata a *Nyelvünk és Kultúránk*. Azért így mégis fáj.

Nagyon fáj!

Kassa, 2012. november 7.

MEGDÖBBENT NAGYAPA

Ködös, zimankós, alumíniumszürke idő. Inkább csak sejteni lehet a kopár, gömöri dombokat, amelyek körülölelik a picinyke falut. Második utamra ebbe az úgymond Isten háta mögötti településre a kegyelet jegyében kerül sor: temetésre jöttem. Végző búcsúra a református szertartás szerint kerül sor az udvaron, mert a halottas ház olyan kicsi, hogy a helyieknek is kevés, most pedig népes gyászoló sereg érkezett közelről és távolról. Hosszú gyászmenet kíséri a távozót a község legmagasabb pontján lévő temetőbe.

A méltóságteljes szertartás után mindenkit torba invitálnak a kultúrházba, ami meglep, mert tudomásom szerint több gömöri településen ezt maradi szokásnak tartva, elhagyták. Pedig eleink nem véletlenül szántak ennek az eseménynek fontos szerepet, ami itt is bebizonyosodott. Hiszen a kegyelet mellett lehetőséget ad a távolra szakadt rokonoknak, ismerősöknek az emlékezésre, beszélgetésre, a gondok bajok megvitatására, hiszen mint régen és most is: családi, rokoni és közösségi funkciója van.

Lassan indul a beszélgetés, mert ebben az esetben igaz, hogy: az élethez való út a halálon keresztül vezet. A gondolatok a távozóról szólnak, szóba kerülnek a család és a község gondjai is, többek között az, hogy ez a kazettás mennyezetű, patinás templommal rendelkező valamikori híres és a megye határain túl is ismert település lassan elnéptelenedik, évtizedekig tartó zártságából a kitörést az jelentené, ha a kődobásnyira lévő magyarországi településsel megépülne egy összekötő út. Ehhez azonban hiányzik az elszántság, az összefogás és a segítség. Miközben a beszélő jó krónikásként a falu híres szülöttéről szól, kicsi leányunokája odasettenkedik és a nagyapa ölébe fészkel magát.

Pedagógusi vénám megmoccan, és a félévi értékelés kapcsán bizonyítványa után érdeklődöm. Kisül, hogy elsős, tulajdonképpen csak szóbeli értékelést kapott: a legjobbat. Látni, hogy a nagyapa tájékozott unokája iskolai dolgaiban, büszke rá és a göndörségtől fodrozó hajú kicsi leányt arra biztatja, hogy mondjon egy verset a távolról jött vendégnek. A bájos csöppség nem sokáig kéreti magát. Érezhető, hogy ezzel a produkcióval már többször sikert aratott, s rögtön el is mond

egy pörgő mondókát – szlovákul. (!) Az első döbbenet után a kislányt dicsérem, s olyan félig-meddig méltatlankodva mondom a nagyapának: nem is mondta, hogy szlovák iskolába jár. – Dehogyan!- fakad ki a nagyapa: magyarba! De milyen magyar iskola az, ahol a gyerek egy fél év alatt tíznél több szlovák verset tanul, magyart pedig kettőt-hármat?!

Ezt kellett volna Mikolaj úrnak hallania. Amikor elmondom a nagyapának, hogy a szlovák oktatási miniszter még ezzel sem éri be, mert a szlovák órák tendenciózus növelésével valóban azt akarja keresztülvinni, hogy Szlovákiában a magyar iskolák ne legyenek magyar tanítási nyelvű iskolák...Ez már tarthatatlan!, ad hangot megdöbbenésének a nagyapa. Én elmegyek politikusaink után, ha kell a miniszter után is, és elmondom, hogy az már nem magyar iskola!

Útban Kassa felé az elmúlás körül járnak gondolataim, de leperegnek azok a próbálkozások is, amelyekkel a közel hatvan évtizednyi létünk alatt a mindenkori hatalom igyekezett kiszorítani és megszüntetni a szlovákiai magyar iskolákat. Mert ismét visszaköszön a róka-bőrbe bújtatott alternatív oktatás: minden az érdekünkben történik, hogy gyermekeink jobban tanuljanak meg szlovákul...(!) Nem, és kétszer is nem, mert az igazi cél az, hogy felejtsenek el magyarul!!!

Ki kell mondani a leghatározottabban, hogy az olyan iskola, ahol az anyanyelvet korlátozzák és egy második nyelv olyan pozíciókat kap, mint az anyanyelv, az már nem az eddig garantált magyar tanítási nyelvű iskola, hanem valami torzszülött hibrid, ultranacionalista eltévelygés. Számunkra az anyanyelvi oktatás megmaradásunk alapja, bibliai példázattal mondvá: kősziklára emelt épület. Mikolaj úr tervezete: céltudatos likvidáció.

A gömöri nagyapával együtt kell nemet mondanunk rá!

Kassa, 2008. február 2.

KETTŐS IDENTITÁS?

Az asszimilációról utoljára hangsúlyosabban a novemberi megyei választások kapcsán esett szó. Igen, a nyelvi beolvasztásról, amelyről a múlt rendszerben csak visszafogottan lehetett szólni, hangosabban csak a szlovák nemzet erőszakos magyarosításáról, amelyről tudjuk, hogy nagyobb volt a füstje, mint a lángja. A mostani kvázi vagy inkább gyermekded demokráciában pedig mintha nem illene a nyelv- és identitásváltásról beszélni, pedig állandóan itt kísért, ezért hallgatni róla bűn. Mert itt van például Kassán is, annak ellenére, hogy a város vezetői a Hernád parti várost gyakran a tolerancia városának aposztrofálják. Az asszimiláció jelenlétének legkézenfekvőbb igazolása a szlovákiai magyarok fájdalmas fogyása az elmúlt évtizedben, s ezen belül a kassai magyarok csökkenése a lélektani tízezer alá.

Nyilvánvaló, hogy minden nemzeti kisebbség létének kivédhetetlen velejárója a természetes asszimiláció, amikor a közösség tagjai közül – az idő múlásával egyre többen – úgy érzik, hogy az ő nyelvük és kultúrájuk nem olyan reprezentatív, mint az államilag erősen favorizált többségi nyelv és kultúra, ezért a többségihez pártol és feladja gyökereit. A mesterséges asszimiláció skálája bővebb, hiszen kiterjed az erőszakos elnemzetlenítéstől egészen a fondorlatos lélekvásárig. Kisebbségi történelmünk igazolja, hogy a közösségünk ellen eszközölt bűnök sora a kitelepítéstől, a lakosságcserén és a deportáción keresztül az elrettentő népbírószági ítéletekig terjed, illetve a reszlovakizációtól a mečiarizmusig tart. A fondorlatos asszimilációról pedig mindenki saját tanúságtétellel szolgálhat, például azokról a máig tartó hivatali cselvetésekről, melyek egyedüli célja a magyar gyerek elszakítása a magyar iskolától.

Mindezt azért tartottam szükségesnek elmondani, mert az asszimiláció olyan helyzeteket is teremt, mint Kassa nemzetiségi összetételének alakulása a huszadik században. Amíg az impériumváltás előtt (1918 a város lakosságának a háromnegyed része vallotta magát magyarnak, a harmincas évek elejére ez a arány húsz százalék alá esett, majd a negyvenes évek elején ismét hetven százalék fölé volt. Igaz, közben módosultak a határok és lakossági migráció is volt, de a ki- és beköltözés nem indokolt ilyen hegyomlásnyi változásokat. A második

világháborút követő retorziókat azonban Kassa magyarsága többé nem tudta kiheverni. Mindezek kapcsán Németh László „Kassa pálfordulásairól” beszél, s hasonló dilemma előtt áll Cseres Tibor *Parázna szobrok*-jének regényhőse is. Fábry Zoltán a harmincas évek elején szomorúan állapítja meg, hogy Kassán és a kassai Állami Színházban eltűntek a magyar feliratok, mert az első köztársaság nyelvhasználati törvénye 20 százalékos jelenléthez kötötte a kisebbségek nyelvhasználatát. A stószói író nem a kassai polgárokat kárhoztatja, hanem a prágai kormányzatot, amely – megállapításai szerint – még a népszámlási adatok meghamisításától sem riadt vissza. (Nem először és utoljára a történelem folyamán.)

Németh László a hatvanas évek végén nem csak a kassai magyarok számát kevesli, hanem a Kassán magyar iskolába járó 700 kassai magyar kisdíákot is. (Ma csak erre is azt mondhatjuk: hol van már a tavalyi hó?) S aztán felteszi a kérdést: vajon a város lakosságának jelentős hányada nem kétnemzetiségű-e? Ő 40-50 ezer – mostani szóhasználattal – kettős kötődésű, tehát kettős identitású polgárról beszél. Kassa polgárainak történelmi zavarát jól igazolja az 1970-es népszámlálást megelőző próbanépszámlálás is, amikor a nemzetiségi rovatba több ezren írták azt, hogy: *košičan* – kassai.

Ennek kapcsán amolyan hevenyészett személyes felmérésről is beszámolhatok, amikor a Kassára látogató magyarországi értelmiségiek, közéleti szereplők Kassa magyarságának számaránya iránt érdeklő kérdéseire visszakérdeztem: no, és szerinted hivatalosan mennyi? A válasz abszolút számokban általában 20 és 50 ezer között mozgott, relatív arányokban pedig 20 és 30 százalék között. A valóság a 2001-es népszámlálás szerint: 8940 – 3,8 %!

A tény: hivatalosan Kassán tízezerrel kevesebben vagyunk, s talán – Fábry Zoltán szavával – az „otthonmagyarokkal”, illetve – a kárpátaljai Dupka György szóhasználatával – a „bújtatott” magyarokkal együtt talán tízezerrel valamivel többen. De itt van egy jelentős réteg, amely a hivatalos népszámlálásnál ugyan szlováknak vallja magát, de kettős-, néha talán hármas kötődése is van. Közöttük a leggyakoribb képlet: az illető magyar-, ill. vegyes családban született, szlovák iskolába járt, a magyar és a szlovák nyelv közül az utóbbit bírja jobban, de nem szakadt el teljesen a magyar nyelvtől sem. Képes a kommunikációra ezen a nyelven, szükség esetén könnyen jártasságot is szerez. Csak jobban oda kellene figyelnie rájuk a kassai magyar politikai és

civil szervezeteknek, a szlovákiai magyar közéletnek egészen a magyar diplomáciai képviseletig bezárólag.

Összegezve: az elmúlt száz év kassai magyar mérlege ez. Kevés? Lehet, de csak viszonylagosan. Mindezek ismeretében aktuális a kérdés: Miről beszéljünk, kármentésről vagy tudatos közösségi építkezésről? Mindkettő céltudatos és koordinált programokat igényelne. Csak azok inkább hiányoznak. Pedig égető szükség lenne rájuk.

Kassa, 2006. január 19.

KAZINCZY ÉS KASSA¹

Az egynegyed évezreddel – 250 évvel – ezelőtt született Kazinczy Ferenc korának legműveltebb elméi közé tartozott, amit többek között az is igazol, hogy aktívan hét nyelvet bírt (magyar, német, francia, angol, latin, görög, héber), de a *Fogságom naplója* alapján azt is tudjuk, hogy ismerte a zempléni szláv dialektust is. Kufsteini raboskodása idején egy zempléni földije szláv anyanyelvén valahogy úgy biztatja, hogy csak tarts ki testvér, mert egyszer eljön a kutyavilág a németekre is. S ezt Kazinczy a naplójában fonetikus írással le is jegyezte, igazolván az összetartozást és szolidaritást a történelmi Zemplén vármegye déli részén élő magyar és északi részén élő szláv földiek között.

A nemzeti nyelv megújításának – másoknál: kodifikálásának – a gondolata nem csak Kazinczyékat foglalkoztatta, hanem hasonló kezdeményezéseket indított el például a horvát Ljudevit Gaj az egységes horvát irodalmi nyelv megteremtése érdekében, vagy Anton Bernolák a szlovák irodalmi nyelv létrehozására tett próbálkozása a nyugat-szlovákiai nyelvjárás alapján, amely komoly támogatást kapott Rudnay Sándor esztergomi érsek részéről is. A későbbi eredményesebb kezdeményezés Ludovít Štúr részéről a közép-szlovákiai nyelvjárás alapján 1843-ban abban is hasonló Kazinczy tevékenységéhez, hogy Štúr is igyekezett személyesen meggyőzni az írókat, papokat, értelmiségieket az új nyelv használatára, ahogyan Kazinczy Ferenc is tette ismert széleskörű levelezésében a megújított magyar nyelv elterjesztésének az érdekében. Egyik levelében hangot is adott annak a meggyőződésének, hogy a magyar nemzeti nyelv megújítása, csinosítása nem irányul más nyelvek ellen, hiszen minden nyelv az egyetemes emberi nyelv egyik változata: „Midőn a magyar nyelvnek virágzását óhajtom, midőn azt, amennyire tőlem kitelik, elősegíteni igyekszem, nem könyörgök azért az egeknek, hogy más nyelveknek károkkal virágozzék az én nyelvem”.

Kazinczy közel öt évig volt a Kassai Tankerület tanfelügyelője, amely az ország egynegyedét foglalta magába. Több mint 130 iskolát

¹ Elhangzott Kassán, 2009. október 29-én a „Kazinczy Ferenc élete és szellemiségének hatása Kassa kulturális fejlődésére” című kiállítás megnyitóján.

alapított, ahol a latint a német váltotta fel, közben maradt az oktatás nyelve a felekezet, illetve a nép nyelve: magyar, német, tót, rutén, héber. Kazinczy szorgalmasan látogatta Abaúj, Borsod, Gömör, Sáros, Szepes, Torna és Zemplén megyéket, s a túlzott tanítói lojalitás példáját is feljegyezi: „ellenben akadtam egynéhány oskolákra, melyeknek gyáva tanítói a katekizmust, az imádságokat s más egyebeket a tót gyermekekkel német nyelven tanultatták.” Akkor a tót kifejezés még teljes értékű megnevezése volt egy népcsoportnak, minden pejoratív beleértés nélkül, hiszen maga Štúr is 1847-ben a magyar diétán „az én tót népemről” beszél.

Kazinczy és Kassa Fábry Zoltán szerint a magyar sajtó történetében egyaránt a kezdetet jelenti, mert a *Kassai Magyar Museum*, illetve az *Orpheus* olyan indítást jelent, ami a későbbiek során megsokszorozódott. Így Kassa már a tizenkilencedik században a magyar újságírás és színjátszás jelentős központja, a huszadik század elején – különösen Trianon után – pedig a magyar újságírás fellegvára. A múlt század huszas éveiben Kassán több napilap, folyóirat jelent meg, s ezek között is kiemelkedett a *Kassai Napló*, ahol olyan írók, költők indultak, mint Fábry Zoltán, Győry Dezső és Márai Sándor. Fábry Zoltán, aki már hetven évvel ezelőtt írt a „szlovenszkói” magyarok ellen folytatott „nyelvi imperializmusról”, s aki a kisebbségi sorsban a közösséget építő többletet látta, mondván: „A kisebbségi sors – ha nem eszközzé aljasított sovinizmus – a kisebbség legjobb iskolája.” Vagy Győry Dezső, aki megalkotta az „újarcú magyarok”, illetve a „Kisebbségi Géniusz” máig aktuális programját. És Márai Sándor, aki világpolgárként igazolta, hogy „az igazi haza az anyanyelv”. A kassai magyar újságírásban hosszú cezúra következett, a rendszerváltozás után a *Keleti Napló* próbálkozott a hagyományok folytatásával, de azt a meciarizmus bedaráltta. Jelenleg a *Kassai Figyelő* igyekszik a folytonosságot életben tartani.

Kazinczy szellemében tevékenykedett Kassán a Kazinczy Kör, később a Kazinczy Társaság, amely a két háború között könyvkiadással, irodalmi estekkel, koncertekkel s egyéb kulturális rendezvényekkel igazolta és erősítette Kassa magyar kulturális hagyományait. A volt Shalkházban (később Slovan, most Hilton) szervezett rendezvények sokszor országos és nemzetközi kisugárással bírtak. A Kazinczy Társaság két vezető személyiségéről, Sziklay Ferencről és fiáról, Sziklay Lászlóról külön méltatást lehetne tartani, de legalább az utóbbiról néhány szót, akit a többi magyar értelmiségiekkel 1945-ben kitelepítettek

Magyarországra. Ott sem lett hűtlen kötődéseihez, mert a magyarországi szlovák kisebbség nesztora lett, aki – többek között – megírta a szlovák irodalom történetét is. Kordokumentumként is hiteles önéletrajzi művében – *Egy kassai polgár emlékei* – arról is tanúságot tesz, hogy a kassai magyarok céltudatos likvidálásában közrejátszott a vagyonuk megszerzése is, mert a kitelepített alig távozott, már ott volt a lakását elfoglaló idegen család. S a kassai magyarok megfélemlítését szolgálta a monstre „kassai magyar per” is 1946-ban, amikor közel 600 személyt (döntő többségében magyarokat) fogtak háborús bűnösneként perbe, s ha nem is születtek magas büntetések, a vagyonvesztés minden büntetésben ott szerepelt.

A hagyományok folytatásaként indult 1965-ben a Batsányi Kör. Azért nem Kazinczy névvel, mert az akkori hatalomnak a „forradalmi” Batsányi neve volt elfogadható. Béres József és néhai Görcsös Mihály érdemei ezen a téren elvülhetetlenek, és az is, hogy kezdeményezésükre 1967-ben elindultak a Kazinczy Nyelvművelő Napok. Fábry Zoltán az indításnál így fogalmazott: „Erős várunk a nyelv! Erős lett, mert Kazinczyék építették.” S a XXV. Kazinczy Napokon – 1994-ben – közadakozásból Kazinczy-emléktábla került a volt Fekete Sas Szálló épületére (Bartusz György szobrászművész alkotása) és dr. Kováts Miklós pedig *A Város és az Író* című hasznos kis könyvecskéjében feldolgozta Kazinczy Ferenc kassai éveit. Azóta a Kazinczy Nyelvművelő Napok a 40. évfolyamon is túl van, de az is igaz, hogy a lassú elszürkülés a megszűnésüket is eredményezheti.

A „Jót, s jól” Kazinczy elv közel áll az újtestamentumi üzenethez, de a francia Buffon „A stílus maga az ember” crédójához egyaránt. A nyelvművelés ma is új feladatok előtt áll: az információs társadalom kihívásai, romló, eldurvuló köznyelv, szlovakizmusok, az angol nyelv térhódítása, a „villámposta” (villámposta – Emil) nyelvezete. Mégis, jelen helyzetünkben a nyelvvédelem ennél is aktuálisabb. Tudatosítanunk kell, hogy a 20. században a Kárpát-medencében a magyarok száma az erőszakos és fondorlatos asszimiláció következtében több mint két millióval csökkent. Expanzív nyelvek vannak körülöttünk, s ha a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben hasonló jelleggel bélyegezték a magyar nyelvet, annak sokszor nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Az eddigi csehszlovák és szlovák kormányok céltudatosan követik a Szlovák Nemzeti Tanács volt demokrata párti elnökének, Jozef Lettrichnek az irányvonalát, aki 1946-ban kijelentette: „A trianoni határoknak előbb vagy utóbb etnikai határokká kell válniuk!” S

ha Kassa veszteségeit vesszük számba az elmúlt században, azok talán a legnagyobbak. Számbavételükkel foglalkozott Fábry Zoltán, Németh László, Cseres Tibor és mások.

Itt is el kell mondani azt, hogy a szlovák nyelvtörvény-módosítás valós célja nem az államnyelv védelme, hanem a szlovákiai magyar nyelvhasználat maradék pozícióinak a felszámolása, az itteni magyarok megfélemlítése és a nyelvi megalázottság fokozása. Mindez pedig megtörténhet, mert nincs egy egységes magyar nemzetstratégia, mert a pártstratégiák csak arra valók, hogy kioltásuk egymást, de nincs egy magyar nyelvstratégia sem. Hasonlóképpen hiányzik egy szlovákiai magyar stratégia, illetve nyelvvédelmi stratégia, mert ha egy pártnak van is stratégiája, az még nem a szlovákiai magyar közösség stratégiája! Jó lenne – itt és odaát – egyaránt tudatosítani Kazinczy intelmét: „A nyelv egyik legfőbb kincse, egyik legfőbb dísz a nemzetnek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője.”

A „Jót, s jól” szellemének naponta ott kellene lenni a maradék magyar iskolákban, kulturális és közösségi rendezvényeinken, s képviselői gyakorlatunkban egyaránt, mert egyre jobban előtérbe kerül a pártképviselet, a biznissz – az etnobiznissz! A minket diszkrimináló nyelvtörvény ellen a leghatékonyabb ellenszer, ha használjuk anyanyelvünket: mindenütt és mindenhol, és ideje lenni tudatosítani, hogy aki nem használja magyar anyanyelvét, nem magyar iskolába íratja gyermekét, az magatartásával a jelenlegi nacionalista kormányzatot támogatja.

Annak, hogy itthon otthon érezzük magunkat az a feltétele, hogy az ország vezetői ne tekintsenek bennünket másodrendű állampolgároknak, nyelvünket pedig másodrendű nyelvnek. Amíg ez így van, ne csodálkozzanak azon, hogy sem az országra, sem a vezetőire nem tudunk feltekinteni. Mert mi Kazinczyval együtt valljuk, amit egyik levelében így írt: „...az igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös, s a jók s bölcsek fellelik egymást különböző feleken is.”

Ebben bizakodva mondok köszönetet a kiállítás előkészítőinek áldozatos munkájukért, egyben tevékenységükben kívánok további sikereket!

A KASSAI MAGYAROK APOSTOLA VOLT¹

Kolár Péter az év elején töltötte be hetvenedik életévét, majd váratlanul itt hagyott bennünket, és emlékké változott. Korán ment el, fájdalmasan korán.

Statisztikai adat: Szlovákiában a férfiak átlagos életkora 72 év, a nőké 79. Még a száraz statisztikai adat szerint is idő előtt távozott, mert ő két év alatt is fontos téglákkal erősítette volna a kassai magyarok omladozó közösség-falát, és ha még ennél is több adatott volna meg neki?

Ahogy száz évvel ezelőtt kisebbségbe szakadt eleink jeles képviselői – Fábry Zoltán, Győry Dezső, Balogh Edgár – megfogalmazták az új körülmények közé került magyar értelmiségiek erkölcsi parancsát és programját: *Nekem küldetésem van!*, az őket követő generációk képviselői is a két világháború között, majd a második világháború, s azt követő kataklizmák után ugyanezt tették: *Nekem küldetésem van – Nekünk küldetésünk van!*

Kolár Péter is ilyen „küldetéses” tagja volt kisebbségi közösségünknek, akit nyugodtan aposztrofálhatunk a kassai magyar közösség apostolának. Ezért a közösséget dolgozott az Új Nemzedék néptáncsoporttal, a Csermely énekkarral, csemadokos mindeneként, a Thália Színház igazgatójaként, és a megszámlálhatatlan kassai magyar rendezvény elindítójaként, kovászaként, szervezőjeként és rendezőjeként.

Volt idő az életében, amikor velünk együtt ő is úgy tudta, hogy a szülőföld és az anyanyelv olyan egyszeri ajándék mindenki életében, amelyeknek a hűségében való megmaradás alapvető emberi és erkölcsi kötelesség, s ebben közösségünk tagjai állhatatosak maradnak. Kodály Zoltántól azonban tudjuk, *Születése még senkit nem tesz magyarrá. Magyarságunkért meg kell dolgoznunk.*

Fogyatkozó soraink láttán egyre hangsúlyosabban kell elmondanunk, hogy szülőföldünk és anyanyelvünk Istentől kapott ajándék, mellyel törődnünk kell, és ez nem önkéntes feladat, hanem erkölcsi

¹ Elhangzott 2017. november 4-én, Kassán, a Rozália temetőben, amikor a 49. Kazinczy Napok résztvevői megkoszorúzták Kolár Péter síremlékét.

kötelesség életünk hatékonyabbá és erkölcsileg is jobbá tételének fontos axiómája. Folyamatos párbeszédet őseinkkel is édes anyanyelvünk segítségével folytatunk. Ilyenkor mindenszentek és halottak napja környékén többször gondolok arra, hogy anyanyelvünk, a magyar nyelv, dezertőrei milyen lelkiismerettel állnak meg felmenőik sírjánál?!

Kolár Péter nyelvhűségben, nemzeti kultúránk terjesztésében és ápolásában sosem lankadt; erőtartálékait ennek az érdekében mozgósította. Két jellemző tulajdonsága. Az egyik: a küldetésbe vetett hit jogossága, annak tántoríthatatlan és szívós képviselte. Vallotta és életével igazolta: aki a közösségért vállal felelősséget, az nem adhatja fel. Ha nem sikerül a nagykapun, akkor meg kell keresni a kiskaput, de ha ott sem, akkor még ott van a hátsó bejárat, és ha minden kötél szakadt: akár az ablak! A másik: a cél elérése érdekében mozgósított alaposág és állhatatosság, de emberi alázat és szerénység, s mindezekhez járuló végtelen türelem, mert nem pazarolhatjuk arra erőnket, hogy egymásnak sebeket okozunk.

Márai Sándorral vallotta: *Az anyanyelv a legmélyebb sorsközösség*, és az ilyen sorsközösség érdekében szükséges az ész bölcsessége mellett a szív bölcsessége is, hogy megértőbbek, türelmesebbek és toleranciával viseltessünk egymás iránt. Mert értékvesztett és a nagy összevisszaságba ájult világunkban egyre nyilvánvalóbb: Csak alázattal és áldozatok árán tartható meg édes anyanyelvünk – a magyar nyelv. Ennek ismeretében szükséges jobban odafigyelni egymásra, segíteni, erősíteni egymást, s ha annak szüksége mutatkozik: megosztani a terheket. Egy olyan nagyváros, mint Kassa esetében, hatványozottan igaz. Mert: *Rajtunk is múlik – Rajtad is múlik!*

Kolár Péter váratlanul és fájdalmasan korán távozott. Hiány, űr maradt utána, de itt maradt a *Kolár Péter mérvé*, ami jó irányvonal az ő útjain járók számára. Hiszem, hogy sokszor elhangzik majd közöttünk: Ezt ugyan a Péter hogyan tette volna?

Most, amikor egész itteni nemzeti közösségünk, elsősorban a kassai magyarok nevében mondok köszönetet életéért, önfeláldozó munkásságáért, az irántunk tanúsított hűségéért, érzem, hogy az égi magasságból hálával tekint felénk, meglelégedéssel fogadja, hogy az általa előkészített 49. Kazinczy Napok az ő elképzelései szerint valósultak meg, és hogy küldetési életének vannak folytatói: családja, felesége, gyermekei, unokái, és mi mindannyian, kassai magyarok. Ahogy én

ismertem őt, ha meghaladjuk vállalt munkálkodásait, azt is olyan kedves kolárpéteres mosollyal teszi, amelyet az életében megszoktunk tőle.

KASSA ÉS VIDÉKÉNEK MAGYARSÁGA AZ EZREDFORDULÓN

A felföldi-felvidéki magyarság számának alakulása Trianon után sok tanulsággal szolgál, hiszen a csehszlovák állam megalakulása óta nagy hangsúlyt fektetett az elcsatolt területeken élő, ellenségnek tekintett magyar lakosság létszámának a csökkentésére, s erre felhasználta az erőszakos és fondorlatos asszimiláció minden formáját. Amíg az 1910-es népszámlálás a Csehszlovákiához csatolt területeken több mint 880 ezer magyart tartott nyilván, ami a lakosság több mint 30 százalékát jelentette, a két világháború kataklizmái megtépázták a magyarok sorait, a hetvenes-nyolcvanas évek enyhe gyarapodása a legmagasabb számot a rendszerváltás után hozta (1991 – 567 296, 10,8%), s az évezred küszöbén még a lélektani félmillió fölött volt a magyarok száma (2001 – 520 528, 9.0 %), addig a tíz évvel ezelőtti megszámoltatásunk újabb hegyomlásnyi csökkenést hozott (2011 – 458 467, 8,5 %), ami egyben azt is jelentette, hogy az ezredforduló két évtizedében 109 ezer magyar tűnt el Szlovákiában!

Szlovákia déli részein, Pozsonytól Nagykaposig, ahol 550 km-es sávban a magyarok élnek, jól elhatárolható három terület különböztethető meg:

- Délnyugat Szlovákia: Csallóköz, Mátyusföld, Vág, Garam és Ipoly-mente,
- Nógrádi, gömöri, Kassai medence,
- Bodroghöz és Ung-vidék.

A valamikori összefüggő sáv a huszadik század második felében két helyen is megszakadt, Nagykürtös és Kassa magasságában, ami annak is a következménye, hogy vannak vidékek, ahol száz év alatt a szlovák-magyar etnikai határ 50 kilométernyit délre tolódott!

Az államhatalom kiemelt fontosságúnak tartotta Pozsony és Kassa elszlovákosítását. Kassán az 1910-es népszámlálás szerint a lakosok háromnegyed része vallotta magát magyarnak, a harmincas évekre ez 20 százalék alá csökkent, majd a visszacsatolás után 1941-ben ismét háromnegyed lett. Kassa pálfordulásaival foglalkozott: Fábry Zoltán, Németh László, Cseres Tibor, és mások.

Kassa szabad királyi városként már 1369-ben Európában elsőként címérlevelet kapott Nagy Lajos királytól, ami azt is eredményezte, hogy a középkorban Buda után az ország második legfontosabb városa volt, a XVII. századi nemesi felkelések idején pedig több mint száz évig a maradék országrész fővárosa. Később a nyelvújítás elindítója, a magyar színjátszás központja (1833 – a Bánk bán ősbemutatója).

A huszadik század két értelmetlen magyar háborús részvétel mellett, ami közel másfél millió áldozatot jelentett a csatatereken és a haláltáborokban, közben a század második felében több mint két millióval csökkent a magyarok száma a Kárpát-medencében, és az ország határain kívül mindenütt visszaszorult a magyar nyelv presztízse. Az említett események a kassai magyarok életében is máig ható veszteségeket okoztak.

Az impériumváltás és az ezeréves hazából való kiszakadás zavaros és fájdalmas körülményeit drámai hitelességgel ábrázolja Vécsey Zoltán *A síró város* című könyvében. Az új hatalom brutalitása már a kezdetekkor megmutatkozott, amikor a kassai honvédszobor (egy összeöllelkező kuruc és 48-as honvéd harcost ábrázolt) lerombolása ellen tüntető kassaiak közé lőttek a cseh legionáriusok, áldozatul esett egy fiatal és középkorú nő, de sokan megsebesültek, s a könyörtelenül berendezkedő új államhatalomnak összesen 9 kassai polgár esett áldozatul.

Az igazi trauma a város életében a második világháború után következett, amikor verőlegények csoportjai grasszáltak a város utcáin, a magyarul beszélőket a kapualjakba vonszolták, megverték, kopaszra nyírták, majd következett a kitelepítés, deportáció, reszlovakizáció és egyéb retorziók. Egyik szemtanú szerint az északabbról érkező és az ellenállási részvétellel dicsekvő személyeknek elég volt rámutatni a kassai polgár házára, lakására, magyar tulajdonosát rövid idő alatt 50 kg-os csomaggal Abaujszinánál átdobták a határon, az új tulajdonos pedig beköltözhetett az elorzott ingatlanba. Megejtő tanúságtétellel szolgál erről az időről Szabó Lajos, a város református lelkésze *Utolsó szalmaszáll* című önéletrajzi könyvében, aki szintén 50 kg-os csomaggal hagyhatta el az országot, illetve Sziklay László *Egy kassai polgár emlékei* című könyvében, aki később a magyarországi szlovákok nesztorja lett.

1945. április 5-én került sor a kassai kormányprogram elfogadására, amely VIII. fejezetében a németeket és magyarokat kollektíve háborús bűnösnek nyilvánítja (engem is 3 évesen!), majd az ezt követő

Beneš-dekrétumok alapján elvették állampolgárságukat, elkobozták vagyonukat, megvonták nyugdíjukat, és egyéb diszkriminatív intézkedéseket foganatosítottak ellenük. Kassán még egy monstre háborús-bűnösök perét is megrendezték 1946-ban több száz személy ellen, akik zöme magyar volt és a minimális ítélet vagyonvesztést jelentett.

A háborút követő három év Janics Kálmán döbbenetes dokumentumai alapján „a hontalanság évei”-ként került a köztudatba, de megíró dokumentumot jelentett Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* memorandum, amit a politikai és közélet szereplőinek elküldött, de választ nem kapott rá, illetve a rendszerváltás követően megjelent naplója *Üresjárat 1945–1948* címmel. *Košice megtagadta Kassát!* – vonta le a tanulságot.

A kassai magyarok gyarapodásához nagyban hozzájárultak a város zsidó polgárai, akik a magyarelles intézkedések következtében Csehszlovákiában külön nemzetiségként szerepelhettek. A város lakosait alkotó 20%-ot alkotó zsidó közösség (kb. 12 ezer személy) zöme a holokauszt áldozata lett, ötszázat sem tett ki azok száma, akik a bestialitás tombolását túléltek. Megható gesztus volt részükről, hogy a CSEMADOK megalakulása után képviselőiket ott találjuk a kulturális szervezet elindításában.

A magyar szervezet megalakulása robbanásszerű eredményeket hozott a kassai magyarok életében, a dogmatikus ötvenes évek a magyar kultúra felpettedését hozták: táncsoport, dalárda, színjátszó csoport alakult, a szervezetnek irodája lett a város Fő utcáján és megkapta a postások valamikori kultúrházát, az Olimpiát, amit a tagok önzetlen és lelkes munkával hoztak rendbe. Elindult a magyar oktatás: az Ipariskola, az általános iskola és a gimnázium egyre gyarapodó osztályokkal és tanulólétszámmal lettek a közösség fontos intézményei, sajnos, mára már – objektív és szubjektív okok miatt – jelentősen csökkent számokkal.

A Kassán tanuló főiskolások, egyetemisták létrehozták az *Új Nemzedék* népművészeti együttest, kibővítették a klubtevékenységet, amely hosszabb ideig Fábry Zoltán nevét viselte. 1965-ben megalakult a Batsányi Kör, amelynek célja a magyar irodalom, zene, kultúra népszerűsítése a korábbi kassai Kazinczy Körhöz, illetve Társasághoz hasonlóan. Ismert írók (Illyés Gyula, Németh László, Keresztúry Dezső) és előadóművészek (Sinkovits Imre, Mensáros László, Bárdy György) látogattak Kassára, és szinte minden alkalommal teltházas

rendezvények voltak a Művészetek Házában. A sikereket aggályoskodó és irigykedő szemek is követték, ami azt eredményezte, hogy a Kör tevékenysége öt év után megszűnt.

A Prágai Tavasz eseményei újabb erőt és lelkesedést jelentettek a kassai magyarok számára, a fiatalok petíciót indítottak a kassai hivatasos színház újraindításáért, aminek része volt a gyűjtés is az alakuló színház számára. 1969-ben mondhatni regényes körülmények között létrejött a Magyar Területi Színház kassai Thália Színpada, amely érezhető kulturális pezsdülést eredményezett a városban. Az események legfontosabb jogi eredménye lett a 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvény, amelyet részben meghamisítottak, de eltörölni a kommunista hatalom a normalizáció éveiben sem tudta, csak a „bársonyos” rendszerváltás utáni második esztendőben került rá sor (1991). Hasonló, a kisebbség számára létfontosságú dokumentumot harminc év alatt sem fogadtak el, sőt a demokratikusnak nevezett többségi pártok – a mai napig bezárólag – még tárgyalni sem voltak hajlandók róla. A CSE-MADOK belső köreiből támadás indult a kassai magyarok vezetői (Dr. Mede István, Gyüre Lajos, Béres József) ellen, ami egyben a város magyar kulturális életének a csökkenését eredményezte.

Két fontos rendezvénysorozat is indult Kassáról: Kazinczy Napok, Fábry Napok, amelyek regionális, országos, sőt mondhatjuk, hogy nemzetközi sikereket is eredményeztek.

A Kazinczy Ferenc névvel fémjelzett rendezvény a nyelvművelés és nyelvvédelem fóruma lett, ahol pedagógusok, nyelvészek, újságírók, színészek beszéltek meg a közösség legaktuálisabb feladatait; a Fábry Napok pedig közösségi életünk, a közösségi építkezés fontos fórumai lettek, többek között a rendszerváltást követő évben a határon túli magyar szerveződések, mozgalmak, pártok vezetőinek történelmi találkozóhelye.

A rendszerváltás konkrét hozadéka volt, hogy már egy hónapután megjelent a *Keleti Napló* folyóirat Máté László, később Gál Sándor főszerkesztésében. Igyekezett a nagymúltú kassai napilapok, folyóiratok hagyományát követni, de öt év után a mečiarai nacionalista fűnyírónak áldozatul esett. A később indult *Kassai Figyelő* legnagyobb eredménye, hogy közel két évtized után jelenleg is megjelenik.

A magyar énekkari mozgalom számára is hozadékot jelentett a kassai Csermely Kórus, illetve az iskola mellett alakult Csengettyű Kórus megalakulása. Országos és nemzetközi seregszemléken bizonyították

magas művészi színvonalukat. Az elmúlt negyedszázadban az Csermely Kórus hagyományos újévi koncertje vendégművészekkel a műsorukban a kassai magyar közösség életében eseményszámba ment, sajnos, a generációs váltás miatt most került mélypontra az együttes.

Nagy veszteséget jelentett a CSEMADOK kassai szervezetének az életében, hogy a város vezetése elvette az Olimpia kulturális központot, és nem biztosított helyette más, kulturális tevékenységre alkalmas épületet. Az Eperjesen élő és alkotó Rákosi Ernő festőművész vagyónát a CSEMADOKra hagyta, annak eredményeként sikerült Kassa központjában, a Kovács utcában, saját épülethez jutni, ami a mai napig – szerény körülményei ellenére – a kassai magyarok biztos pontja, mert Kassa városától a város magyar közössége nem sokat kapott. Sőt, inkább adott, mert a Kassai Polgári Klub kezdeményezésére a Mészáros utcában közadakozásból felállított Márai-szobrot a városnak adományozta. 2006-ban pedig a Rodostói-ház udvarában II. Rákóczi Ferenc szobra Magyarország ajándékaént került a városba.

Kassa város vezetése Rudolf Schuster és František Knapík főpolgármestersége idejében tanúsított bizonyos empátiát a kassai magyar közösség iránt. A város 2013-as Európa Kulturális Fővárosa cím elnyeréséhez fontos médium lett Márai Sándor neve, elismertsége és kassai illetősége, de a programok közül kimaradtak a magyar történelemhez és kultúrához kapcsolódó projektek.

A kassai magyar közösség hagyományos március 15-ei ünnepségére Magyarbördön kerül sor, ahol eltemették a kassai csata hőseit, illetve az aradi vértanúk napján Margonyán (Bártfai járás), ahol sikerült felújítani Dessewffy Arisztid végső nyughelyét, és a helyiekkel együtt megemlékezni közös vértanúinkról. A Kassai Polgári Klub kezdeményezésére sor került Kassán, magánterületen, a mártír Esterházy János mellszobrának a felavatására, amely szintén fontos zárándokhely lett.

Kassán közel ötven (48) bejegyzett magyar civil szervezet, társulat, klub és szövetség fejt ki rendszeres, illetve időszaki tevékenységet. Különösen fontos az egyházi, oktatási intézmények és a Thália Színház tevékenysége. Az utóbbi időben nacionalista megnyilvánulásokra került sor a premontrei apát részéről, de az evangélikus egyház is mostohán kezelte a magyar nyelvű gyülekezetét. A magyar rendezvények rendszeres támogatója a katolikus, református egyház mellett a görög-katolikus egyház és gyülekezete.

Tíz évvel ezelőtt úgy ítéltük meg, hogy a kassai polgárok számára kevés a választási kampányokon, illetve CSEMADOK-konferencián

való találkozás, ezért elindítottuk a Kassai Magyarok Fóruma kezdeményezést, amely bejegyzésre került a Belügyminisztériumban. Az első találkozások igazolták, hogy a kassai magyar polgárok igénylik a közéleti információkat, illetve a nagyobb társadalmi aktivitást; sajnos, belső bomlasztó megnyilvánulások azt eredményezték, hogy a Fórum alig fejt ki rendszeres tevékenységet.

Gyakran fogadok anyaországi vendégeket, s amolyan tájékozódás keretében felteszem az alábbi kérdést: Mit gondolnak, Kassa negyedmillió lakosai közül hányan vallják magukat magyar nemzetiségűnek? 2006-ban, II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hazahozatalának a centenáriumán ugyanezt a kérdést feltettem Sólyom László köztársasági elnöknek, aki 20-30 százalékot „saccolt”. Kicsit meglepődött a valós számon, de azzal indokolta, hogy azokra is gondolt, akiknek magyar gyökerei lehetnek. A 20-30 százalék másoknál is megismétlődik, ami ötvenezer körüli számot jelentene. Tíz közül, ha egy van, aki pontosan tudja a statisztikai adatot, vagyis az ezredforduló előtt még tízezer fölött volt, az ezredforduló után (2001-ben) 8940 (3,8 %), és az utolsó népszámláláskor (2011) ez is 30 százalékkal csökkent és 6382 (2,7%) főt jelent. Mondhatnánk, hogy a lakosság 20 százaléka (!) nem vallott be semmilyen nemzetiséget, s azok között viszonylagosan magas arányban vannak magyarok is, illetve ezzel a szlovákok száma is csökkent, de ez nem mentség, inkább figyelmeztető tanulság számunkra.

Hasonló a helyzet Kassa környékén is, ahol a Kassa-vidéki járásban 2001-ben a 106 ezer lakosból 14 140-en vallották magukat magyarnak (13,2%), 2011-ben már csak 11 845-en (9,9 %), ami szintén döbbenetes csökkenés.

Kassa környékén 30–40 település található, ahol kimutatható magyar lakosság, de mondhatnánk ötvennél többet is, mert például a valamikor legészakibb magyar településként aposztrofált Magyarbödne tartozna közéjük, illetve az Olsva-völgyi települések: Györke, Petőszinye, Regeteruszka, Garbócbogdány, s a hozzájuk közeli Nagyszalánc, amelyek református közösségei évtizedeken át dacoltak/dacolnak az asszimilációval, miközben Magyarbödnek, Györkének, Nagyszalácnak még az ötvenes-hatvanas években magyar iskolája is volt, illetve a CSEMADOK magyarbódi szervezetének országosan ismert folklórcsoportja, amely aztán alapul szolgált a magyarbódi népzene és néptánc feldolgozásához?

A történelmi forrásokból tudjuk, hogy a honfoglaló magyarok a X–XI. században vették birtokukba a folyók völgyeit, majd a hegyes

vidékeket, Branislav Varsík neves szlovák történész munkáiban bizonyította, hogy a Kassai medencébe a középkorban a szlávok fokozatosan érkeznek, különösen a tatárjárás után, s ekkor lesz több Kassai környéki település szláv többségű. (Még szlovákokról nem beszélhetünk, mert a Magyar Királyság északkeleti részein jelentős volt a lengyel és rutén elem is.)

A Kassai medence – a valamikori Abaúj-Torna vármegye – fontos települése korábban Torna, majd később Szepsi, a Bódva-völgyének a központja, amely régebben és újabban is, egészen 1960-ig járási székhelyként szerepelt. Szepsi lakossága az elmúlt évtizedekben amolyan 50–50 százalékban volt szlovák és magyar, ami azonban az utóbbi két évtizedben a mi kárunkra elbillent. A 2011-es népszámláláskor a város 11 068 lakosából 3279 vallotta magát magyarnak (29,6%), igaz, itt is magas volt azoknak a száma, akik nem vallottak be semmilyen nemzetiséget (1942). A város vezetésében több mint húsz éven át abszolút többségben voltak a magyar párt képviselői és a polgármester, ami az utóbbi választásokon átbillent a másik oldalra, így elmondhatjuk, hogy Szepsi példával – negatív példával – szolgál.

Kassa környékének magyarsága állhatatosan küzd az asszimiláció ellen, illetve a nagyváros hátrányos és árnyékos közelsége miatti helyzetben. Az egyházak (katolikus, református, görög-katolikus), a maradék iskolák és a CSEMADOK helyi szervezetei fontos alapjai ennek a küzdelemnek. A nagyváros legközelebbi települései között van a történelmileg, irodalmilag ismert Nagyida (2011: 9,8%), ahol többek között egy nemzetközileg is jegyzett folklórcsoport, az Ilosvai Népművészeti Együttes működik, generációkat kötve a magyar kultúrához, népzenehez, néptánchoz, vagy Abaújszina (2011: 12,0%), ahol szintén a Rozmaring Néptáncegyüttes tevékenysége és kisugárzása jelent megtartó hitet és erőt. A Bódva-mente kultúratérképéhez tartozik a buzitai iskola és citerazenekara, a jánoki betlehemes hagyományok életetői, szepsi énekkarok, a debrődi Szent László hagyományok, illetve Áj község sajátos népi kultúrája, amit Vargyas Lajos dolgozott fel.

Ennek a vidéknek látványossága a Szádelői-völgy, a Tordai-hasadék mása, a jászóvári cseppkőbarlang, Premontrei Apátság és a Somodi-fürdő. Az utóbbi évtizeden át jelentette a nagy kulturális összeseregglést, táborozást, ami jelenleg a jászói Mécs László Szabadegyetem keretében folytatódik, a CSEMADOK szervezésében.

Néhány hónappal az újabb megszámláltatásunk előtt helyzetünk állapotára van egy optimista és egy pesszimista értékelés. Az optimista: több mint százéves kisebbségi létünk után örülünk, hogy ennyien vagyunk; a pesszimista: a megdöbbentő fogyatkozás alapján kiszámítható, hogy mikor lesz az államhatárból etnikai határ!?

És van a harmadik: a realista, amely arról szól, hogy Kassán, Szlovákia második nagyvárosában a magyarok és a magyar közösség nagyvárosi körülmények között él, ami sajátos kapcsolatrendszert és odafigyelést igényel. Ebben nem jeleskedtünk korábban sem, és már most is késésben vagyunk, annak ellenére, hogy jelentős magyarországi támogatások során Kassa és a kassai magyarok fontos intézményekkel gazdagodtak: Magyar Jelenlét Háza, Református Oktatóközpont, Márai Sándor Emlékmúzeum, református magyar óvoda.

Volt időszak, amikor a kisebbségi magyar közösségek önbizalmának és önbecsülésének a növelésére kisebbségi (népszámlálási) tízparancsolatot dolgoztunk ki, de számomra emlékezetes a tőlünk indult és Csehszlovákiából kiutasított Balogh Edgár „négyparancsolata”: a magyar nemzetiség vállalása, az utódok magyar iskolába íratása, magyar napilap-folyóirat előfizetése, bérlet a magyar színház előadásaira. (Én még hozzátenném az ötödiket: személyes jelenléttel támogatni a magyar rendezvényeket, mert Kassán ez egyben kiállást is jelent.) Minimumként programnak ez is megfelel, illetve tetszés szerint bővíthető közösségekként és vidékekként. Már Fábry Zoltántól tudjuk, hogy a magyarság vállalása kényes kérdés, és különösen az a fogyasztói társadalom mákonyként elborító útvesztőinek idején.

A népszámlálás amolyan bizonyítvány egy kisebbségi közösség helyzetéről és életképességéről. (Nem jutott hely és idő széles körben a kettős identitással kapcsolatos kérdések megvitatására, ami a 2021-es népszámlálás újdonsága, és nem kevés veszélyt rejt magában.) Ilyenkor mindig előtérbe kerül: a kisebbségi komplexus helyett a többlet és a minőség, ami Németh László megfogalmazásában ma is aktuális. Hátrányunk: közösségeink megosztottsága, az összetartó erő gyengülése és a közömbösség. Ezért is fontos a közös politikai fellépésben minél korábban megegyezni, és egyéneket, közösségeket erősítő találkozókkal, rendezvényekkel elmélyíteni az önbizalmat és önbecsülést.

Irodalomjegyzék

- Balogh Edgár 1981: *Hét próba*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Branislav Varsík 1977: *Osídlenie Košickej kotliny* (A Kassai medence benépesülése). Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Košice Región.
- Cseres Tibor 1977: *Parázna szobrok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Fábry Zoltán 1968: *Stószí délelőttök*. Madách Könyvkiadó, Bratislava.
- Fábry Zoltán 1991: *Üresjárat 1945–1948. Napló a jogfosztottság éveiből*. Regio – Madách – Kalligram, Budapest – Pozsony.
- Janics Kálmán 1989: *A bontalanság évei*. Hunnia Kiadó, Kft.
- Márai Sándor 2004: *Ajándék a végzettől*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Márai Sándor 2010: *Napló*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Németh László 1980: *Utolsó széttekintés*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó Lajos 2000: *Utolsó szalmaszál*. Kazinczy Társaság.
- Sziklay László 2009: *Egy kassai polgár emlékei*. Kalligram, Pozsony.
- Vécsey Zoltán 2010: *Síró város*. Kráter Irodalmi és Művészeti Műhely, Budapest.

Kassa – Budapest, 2020. augusztus 25.

KASSA: NYELVMŰVELÉS, NYELVMENTÉS¹

Életem legszebb, igaz és emberi, európai emlékeit annak a magyar végvárosi, polgári kultúrának köszönhetem, melynél különbet aztán később a világban sem találtam – vallja meg Márai Sándor szülővárosa – Kassa – iránt többször is kinyilvánított köszönetét és elismerését. De Kassa fontossága sokkal korábbi, még a középkorból, amikor Nagy Lajos királyunk előbb a szabad királyi városok sorába emelte (1347), majd 1369. május 7-én a diósgyőri várban kiállított dokumentumában ezt ismét megerősítette, és – Európában elsőként – címerlevelet adományozott a városnak. Ez a dokumentum azt is igazolta, hogy Kassa, Buda után a Magyar Királyság második legfontosabb városa lett. És ez így is volt évszázadokon át, annak ellenére, hogy voltak városok, melyeknek lakossága meghaladta Kassáét, mégsem veszélyeztették a Kárpát-medence észak-keleti csücskében lévő város pozícióit, sőt, a történelem többször úgy hozta, amikor Kassa amolyan szellemi főváros szerepét töltötte be a magyar nemzeti történelem, kultúra, tudomány és művészet terén.

Különösen így volt ez a rendi felkelések, Bocskai, Bethlen és a Rákócziak függetlenségi harca idején, amikor Kassát a szabadság fővárosaként aposztrofálták. A XVI-XVII. században olyan neves reformátorok tevékenykedtek a városban, mint Gálszécsi István, Batizi András, Dévai Bíró Mátyás, a neves végvári költő, Tinódi Lantos Sebestyén, majd később Pázmány Péter, Alvinczy Péter, Szenci Molnár Albert, és az Európát beutazó iskolamester, Szepsi Csombor Márton. De ide sorolhatjuk a német-szorb eredetű városbíró és iskolamestert, Bocatius Jánost is, aki verseiben hungarus hazafiságáról tesz tanúbizonyságot. (A példakép városbíró előd életéről írt Rudolf Schuster darabot az idén mutatta be a kassai Állami Színház.) Fontos állomása volt a honi műveltségnek a kassai jezsuita főiskola megalakítása Kisdy Benedek, egri püspök által 1654-ben, amit I. Lipót egyetemi rangra emelt, és elődje volt a nevezetes kassai jogakadémiának. De Kassán

¹ Elhangzott 2014. június 21-én Sátoraljaújhely-Széphalomban, a PIM Magyar Nyelv Múzeumában, az Anyanyelvi Konferencia – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága „Irodalmi nyelvünk szülőföldjén” címmel rendezett eszékonferenciáján.

jelent meg Gyöngyösi István: *Márssal társalkodó Murányi Vénusz* c. elbeszélő költeménye, illetve a II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc felkelés idejében az első magyarhoni hírlap, a *Mercurius Hungaricus*.

A XVIII. század utolsó negyedében ismét egyedülálló kezdeményezések központja lett Kassa: a magyar nyelv és irodalom fővárosa. Nyelvünk és irodalmunk jeles triársa: Kazinczy, Batsányi és Baróti Szabó Dávid itt alakította meg 1787-ben a Kassai Magyar Társaságot, amely egy évre rá kiadta az első irodalmi folyóiratot, a *Magyar Museumot*, majd később az *Orpheust*. Batsányi Kassán írta meg az új korszakot beharangozó költeményét *A franciaországi változásokra* címmel. Kazinczy Ferenc iskolafelügyelői tisztségében 124 népiskolát létesített, s itt tudatosodott benne, hogy a latin és a német nyelv versenyében a harmadik az igazi megoldás: az anyanyelv, a nemzeti nyelv, amely az itteni tájakon: magyar, szlovák, ruszin volt évszázadokon át. Ez a felismerés lett az alapja a nemzeti nyelv megújításának a fontosságáról, amit később egy máig példa nélkül álló levelezői hálózattal vitt sikerre. De külön előadást érdemelne Baróti Szabó Dávid értelmező szótára, amely két kiadást is megért, a második kiadásnak a címe: *Kisdéd Szótár*. 4500 kifejezés magyarázatát tartalmazza. Művéhez felhasználta Szenci Molnár Albert és Pápai Páriz Ferenc korábbi munkáit. Máig élvezetes összehasonlítási alap nemcsak nyelvészeknek, hanem a nyelvünk gazdagságát és tarkaságát megcsodáló olvasónak egyaránt. (Megtalálható a neten: <http://mek.oszk.hu/07000/07010>.)

A XIX. század első évtizedeiben ismét központi szerep jut Kassának, mégpedig a magyar színjátszás terén, és nyugodt szívvel aposztrofálhatjuk úgy, hogy a város a magyar színjátszás fővárosa volt, megelőzve ismét Budát és Pestet. A német és magyar színház rivalizálása közepette bebizonyította életképességét a magyar színjátszás, többek között Katona József *Bánk bán* c. drámájának a színrevitelével, amelynek ősbemutatójára 1833. február 15-én került sor. A színház fontosságának a szerepe visszatérő téma a huszadik században is Kassán, igaz, számunkra inkább elszomorító fejleményekkel, amikor a hatalom a mámoros millenniumi években magyarok által épített színházból hatalmi és nacionalista arroganciától vezérelve kitiltotta a magyar szót! Érthető a CSEMADOK kassai választmányának a döntése, amely szerint a Bánk bán ősbemutatójának 180. évfordulóján, 2013-ban, február 15-ét a Kassai Magyar Kultúra és Történelem Napjává nyilvánította. A valamikori színigazgató és intendáns Berzeviczy Vin-

ce bárónak a napokban állítottak három nyelvű emléktáblát a város Fő utcáján!

Mielőtt Kassán a magyarok és a magyar nyelv helyzetével foglalkoznék a huszadik században, szükségesnek tartom áttekinteni a város lélekszámának az alakulását, illetve a kassai magyarok számát a múltban és jelenben.

Kassa a középkorban fontos kereskedelmi és gazdasági központ volt, a XIV. század elejétől szabad királyi város. Mátyás korában lakosainak a száma meghaladta a 10 ezret. A következő két évszázadban a gyakran változó politikai viszonyok, felkelések és járványok miatt a lakosság száma fokozatosan csökkent, legkevesebb lakosa a XIX. század elején volt, mintegy 6 ezer. Aztán a lakosság száma fokozatosan kezdett növekedni: 1820 – 8 700, 1846 – 13 700, 1869 – 21 700, 1890 – 28 900, 1910 – 44 200, 1921 – 52 900, 1942 – 67 000, 1950 – 60 700, 1961 – 79 400, 1970 – 142 200, 1980 – 202 400, 1991 – 235 160, 2001 – 236 093, 2011 – 240 433. A város lélekszámának az alakulásában két szembevetülő változás figyelhető meg. A második világháború után a lakosok számának jelentős csökkenése, ami a háborús áldozatok, közöttük a több mint 10 ezer holokauszt-áldozatot jelentő, illetve az elűldözések, kitelepítések és deportációk okoztak. A másik: a hatvanas, hetvenes években megnyilvánuló robbanásszerű lakosságnövekedés, amit az erőltetett iparosítás, és nem utolsósorban az az alig palástolható cél vezetett, hogy Kassa magyar dominanciáját végérvényesen és visszafordíthatatlanul meg kell szüntetni! (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az ötvenes években az új kassai egyetemekre özönlő szlovák hallgatók még úgy emlékeznek, hogy egy magyar városba érkeztek, de még a hatvanas években Kassára látogató nagyszombati futballisták magyar városban lejátszott mérkőzésről beszéltek, mert városszerte hallható volt a magyar szó, és Fő utcán ott voltak a kétnyelvű feliratok, melyekből mára már hírmondó sem maradt!)

Kassa magyar lakosságának az alakulása érdekes fordulatokat mutat. A kuruckor után, a XVIII. század elején, a becslések szerint a város lakosainak több mint kétharmada a magyar etnikumhoz tartozott, majd ez fokozatosan csökkent, és a XIX. század első felében egészen egyharmadra. (Déryné *Emlékezések* című önéletrajzi művében, Petőfi Sándor pedig az *Úti jegyzetek*ben ad hiteles képet a város korabeli nyelvhasználati szokásairól.) Az első hivatalos népszámlálás szerint 1880-ban 39,9 százalék a magyarok aránya, aztán a következők: 1890 – 49,9%, 1900 – 64,8%, 1910 – 75,4%, 1919 – 38,4%, 1930 – 19,8%,

1941 – 75,6%. A második világháborút követő megtorlások: az állampolgárság elvesztése, a kitelepítések, fizikai bántalmazások és reszlovakizáció következtében a magyarságukat vállalók részaránya öt százalék alá csökkent, de az elhallgattatás mellett ott volt a mindenkori elhallgatás – manipuláció, amolyan hivatali „átigazítás”, mert amíg a statisztika 5% alatti magyar nemzetiségűt mutat ki Kassán, például 1965-ban a városi közkönyvtárból kikölcsönzött magyar könyvek aránya meghaladja a 35%-ot. 1970-ben a nemzetiség mellett megjelenik az anyanyelv kimutatása is. A bizalmasan kezelt információk szerint ekkor a város lakosainak 32,5%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, de a hivatalos kimutatásban csak 7,0 % jelent meg!

2011-ben Kassa 240 433 lakosából 6382 jelentkezett magyar nemzetiségűnek, a lakosság 2,7%-a, magyar anyanyelvűnek pedig 8584 – 3,5 %! Igaz, az utóbbi népszámláláskor közel 50 ezer kassai (!) nem írt be semmilyen nemzetiséget, közöttük nyilvánvalóan a „rejtett-, illetve otthonmagyarok” sem. A szomorú emlékű kassai kormányprogram (1945. IV. 5.) a német és a magyar lakosság felszámolásáról döntött Csehszlovákiában, különös tekintettel Pozsonyra és Kassára, aminek a Beneš-dekrétumok kapcsán a mai napig érvényesülő következményei vannak. A kassai magyarok pálfordulásairól Trianon után, a visszacsatoláskor, különösen pedig a második világháborút követően sokat foglalkozott: Fábry Zoltán, Németh László, Cseres Tibor, és mások.

Az első Csehszlovák Köztársaság – vállalt kisebbségvédelmi nemzetközi kötelezettségei ellenére – mindent elkövetett az országba szakadt magyar közösség életének a megnyomorítására, hűségesküre kötelezte az itt maradt tanárokat (sokan elutasították és Magyarországra távoztak, közöttük a vértanúságot szenvedett, és 2006-ban boldoggá avatott Salkaházi Sára), tízezreknek nem adott állampolgárságot, és adminisztratív eszközöket is igénybe vett, hogy a jelentősebb városokban 20% alá csökkenjen a magyarok számaránya, ahogy 1930-ban Kassán (19,8%!), ami a magyar nyelv hivatalos használatának a megvonását vont maga után, mert a törvényben szavatolt szint a 20% volt. Nehezen indult a váratlanul kisebbségbe szakadt magyar közösség élete. Kassán a Kazinczy-kör, majd 1923-tól a Kazinczy Társaság fejtett ki fontos kulturális tevékenységet. A kassai magyar színjátszás is mostoha sorsra jutott. A kassai magyartanár és művelődéstörténész Kováts Miklós: *Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában*

1918–1938 című alapozó monográfiájában (1974) dolgozza fel a kiszolgáltatottságban is áldozatos küldetést vállaló színészek és színházi szakemberek munkáját. A Stószon élő Fábry Zoltán *A magyar nyelv szlovenszkei sorsa* címmel cikksorozatban számol be a nyelvhasználati problémákról, a magyar iskolák diszkriminálásairól, és a nyelvüket önként feladókról, elhagyókról, az asszimiláció első behódolóiról.

Kassa sokszor számított a magyar újságírás fellelegvárának. Példa erre a Kazinczyék által kiadott *Magyar Museum*, de a XIX. század második felében is jelentek meg fontos sajtótermékek Kassán. Az első világháborút követően Kassa a (cseh)szlovákiai magyar újságírás fontos központja lett, olyan újságokkal folyóiratokkal, mint a *Kassai Napló*, *Kassai Újság*, *Kassai Hírmondó*, *Kassai Munkás*, *Kassai Hírlap*, amelyek közül volt olyan is, amelyik csak néhány évet (esetleg számot!) élt meg, de például a *Kassai Napló* a magyar újságírás legfényesebb lapjaira tartozik. Itt indult Márai Sándor, Fábry Zoltán a sok más neves tollforgató. A második világháború után hosszú ideig nem volt említésre méltó magyar sajtótermék Kassán. A rendszerváltozás után jelent meg a rövid életű *Kassai Fórum*, az öt évet megélt *Keleti Napló*, amelyet komoly olvasói érdeklődés követett itthon és a határokon túl egyaránt. A 2003-ban indult *Kassai Figyelő* legnagyobb érdeme, hogy 10 év után – a bizonytalan és minimális támogatottság ellenére is – talpon maradt. Ahhoz azonban, hogy az igényes kassai újságírás nyomdokaiba lépjen, még sokat kell fejlődnie, koncepcionálisan és tartalmilag egyaránt.

A kassai magyarok 1945 után szenvedték el a legnagyobb kitesztettséget és megaláztatást: elveszítették állampolgárságukat, elűzték otthonaikból őket, betiltották iskoláikat, megtiltották a magyar nyelv használatát nyilvános helyen. Verőlegények grasszáltak a város utcáin, akik fizikai bántalmazással torolták meg a magyar szót. A megfélemlítés eszközét szolgálta az 1946-ban Kassán megrendezett magyarellenes monstre per, amikor 715 embert fogtak perbe hazaárulás vádjával, zömében magyarokat. Igaz, hogy közülük 238-at felmentettek, de akiket elítéltek, az vagyonvesztéssel is járt. Fábry Zoltán a „hontalanság éveit” (Janics Kálmán) kapcsán írja: *Košice megtagadta Kassát!* Ez még a huszadik század második felében többször megismétlődik, sőt, még a múlt esztendőben is, amikor Kassa Európa Kulturális Fővárosa – 2013 program keretében a város vezetése és a programot megvalósító nonprofit szervezet látványosan mellőzött mindent, ami Kassa magyar történelmére, magyar kulturális hagyományaira utalna, miközben

a cím elnyeréséhez leghatékonyabb médiumként Márai Sándor nevét használják fel! Igaz, a fejlemények láttán Magyarország Kassai Főkonzulátusa igényes kulturális rendezvények sorát szervezte meg a városban, de ezek nem, vagy csak részben helyettesítették azokat a műsorokat, amelyeket a városnak magának kellett volna megvalósítania.

A pótolhatatlan veszteségeket elszenvedő kassai magyar közösség az ötvenes évek elején a CSEMADOKban talált magára, az önszerveződés máig példaként szolgáló formáit valósította meg a néptánc, a karének és a műkedvelő színjátszás terén, amely a városi magyar kulturális rendezvényeken ezreket mozgósított. Közben megalakultak a magyar iskolák: alapiskola, ipariskola, gimnázium, amelyek sokszor alig tudtak helyet biztosítani a tömeges jelentkezők számára. Egyre jobban előtérbe került az igényesség és a tudományosság az egyes rendezvények kapcsán, különösen az irodalom és a nyelv művelés területén. Az 1965-ben megalakult Batsányi Kör ezeknek az igényeknek igyekezett eleget tenni, és ötéves tevékenysége alatt a színvonalas rendezvények sorát valósította meg, amelyek nemcsak a város életében jelentettek eseményt, de kisugárzással voltak a közeli és távoli régióra is. A Kör legendás vezetőjének, Béres Józsefnek 95. születésnapja alkalmából készült el – visszaemlékezései alapján – tevékenységük krónikája (Máté László: *A kassai Batsányi Kör* [2012]).

A Batsányi Kör és a CSEMADOK fontos kezdeményezéseként indultak el 1967-ben Kassán a Kazinczy Nyelv művelő Napok. Fábry Zoltán *Kazinczy elkötelezettségében* című írásával köszöntötte a szlovákiai magyar közösség máig legfontosabb, anyanyelvével foglalkozó fórumát. A múlt esztendőben 45. évfolyamáig jutó igényes tanácskozások sora szeleteiben elemezte a kisebbségi nyelvhasználat fontosabb területeit: az anyanyelvi oktatás helyzetét, a színjátszás, az irodalom, az újságírás gondjait, problémáit, de fórumot biztosított a nyelvjárás és a földrajzi nevek gyűjtésének, továbbá a tanácskozásoknak hosszú időn át része volt a *Szép magyar beszéd* országos döntője is. A nyelv művelés és a nyelvvédelem közül egyre jobban az utóbbira került a hangsúly, mert az áldatlan Mečiar-időszak vége után sem alakultak nyelvhasználati jogaink elfogadhatóan.

Fontos intézményes gyarapodást jelentett a „vox humana” színház, a Kassai Thália Színház megalakulása, amelyben döntő szerep jutott Dobos Lászlónak és Beke Sándornak. Máig példa nélkül áll az az összefogás, gyűjtés, adakozás, amely a színház megalakulása előtt zajlott a (cseh)szlovákiai magyarok között. Kezdetben a társulat a város

különböző helyein készült fel és tartotta meg előadásait, többek között a leromlott Dukla moziban, mert máig érvényes a háttérben megfogalmazott tiltás: az Állami Színház épületében nem.(!?) Mintha a társulat egy kimagasló produkciójával nem mutatkozhatna be Kassa város egész közönségének a város patinás épületében. Mert, amíg a Miskolci Nemzeti Színház fellépését természetesnek veszik, a Thália esetében ez nincs így. A Thália Színház az elmúlt 45 év alatt hol sikeresebben, hol kevésbé sikeresen igyekezett sajátos – utóbbi időben: *legészakibb magyar színház* – küldetésének megfelelni, szünet nélkül üzemeltetési és anyagi gondokkal küzdve!

Egy kisebbségi nyelvi és művelődési tér megteremtéséhez elengedhetetlen feltétel az intézményi háttér megteremtése. Már a rövid Dubček-i időszak szivárványos napjaiban felvetődött egy magyar felsőfokú intézmény létrehozása Kassán. Ez a mai napig inkább csak álom maradt, de a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján sikerült megszervezni a Nyitrai Pedagógiai Főiskola konzultációs központját, amely a szakképzett pedagógusiánnyal küzdő magyar iskolák gondjait volt hivatott enyhíteni. Egy magyar tanszék (intézet) létrehozására tett kezdeményezés mindig elutasításra talált azzal, hogy a kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem bölcsészkarra Eperjesen van, Nyitrán pedig azzal, hogy az ottani Magyar Nyelv és Irodalom tanszékének tevékenysége a kelet-szlovákiai igényeknek is eleget tesz. Aztán egyszerre mégis lett, ha nem is tanszék, hanem: a *Magyar Nyelv és Kultúra Intézete* – az Eperjesi Egyetemen! Ugyanis a nagy Mečiar-i egyetemosztás időszakában önállósult az Eperjesi Egyetem (közben a kassainak is lett bölcsészkaral), így a rövid életű Radičová-kormány idején Eperjesen magyar intézet alakult. Erről még a szakmai közönség is keveset tud, a kisebbségi közvélemény még kevesebbet. Nem tudom, hogy az intézmény körül bábáskodó és az ünnepélyes megnyitón megjelent parlamenti alelnök és a nemzeti kisebbségekért felelős miniszterhelyettes tudatosította-e, hogy akaratlanul (esetleg tudatosan?) annak a kelepccéjébe került, aminek a lényege így fogalmazható meg: csak Kassán ne! Még mielőtt valaki azzal vádolna, hogy az eperjesi intézmény ellen vagyok, kijelentem, hogy Eperjes is fontos bástyája volt a magyar művelődésnek, gondoljunk csak például a híres Eperjesi Evangélikus Kollégiumra, amely a magyar oktatás fontos intézménye volt, illetve neves magyar eperjesi személyiségekre, de mindezek ismeretében is mégis csak azt kell mondanom: felsőfokú magyar intézményt Eperjesnek

csak Kassa után! A kérdés azonban most már úgy áll: ezt az intézményt hogyan lehet hasznossá tenni, és gyakorlatilag bekapcsolni a szlovákiai magyar szellemi vérkeringésbe?

Márai Sándort idézve: *A kisebbségek sorsa világszerte tragikus*. Nem tudnék – Huizingától kölcsönvett szóval – *boldog* kisebbségről beszélni. A 2011-es népszámlálás és a szlovákiai magyar közösség általános kondíciója alapján úgy fogalmaznék: a szlovákiai magyarok helyzete és állapota kritikus, a kassai magyaroké ennél rosszabb: elszomorító! És most elsősorban nem is a mindenkori hatalom végleges kiiktatásunkra szőtt intézkedéseit venném sorra, hanem önmagunkat; állhatatosságunk, önbizalmunk és önbecsülésünk hiányát, megosztottságunkat, bizalmatlanságunkat egymás és közösségi dolgaink iránt; kishitűségünket és naivságunkat, amelyek néha bosszantó méreteket öltenek, és alázatunk hiányát nyelvünk, kultúránk és elődeink iránt, mert: *Kisebbségi sorsban az anyanyelv csak alázattal és áldozatok árán tartható meg!* Az utóbbi években létrehozott Kassai Magyarok Fóruma is azzal a céllal alakult, hogy koordinálja a kassai magyar kulturális tevékenységet és nyelvmentő kezdeményezéseket.

Nem éppen szívderítő dolog iskoláink diákjainak az állandó csökkenése, a színházi bérletesek számának apadása, vagy éppen a rendezvényeinken megjelenők fogyása. Számomra különösen fájdalmas, hogy a kassai magyar pedagógusok (aktív szolgálatban lévők és nyugdíjasok egyaránt) egyre gyakrabban maradnak távol jelentős kassai magyar rendezvényekről, a volt és jelenlegi intézményvezetők szinte rendszeresen hiányoznak az ilyen eseményekről. Mivel sem az előbbi, sem a mostani hatalom a pedagógusok megbecsülésében nem tartozik az élenjárók közé, a pedagógustársadalomban évtizedek óta tart a kontraszelekció, ami aztán „megélhetési” pedagóguspályákat is eredményez. Ezekről mentsék meg iskoláinkat az égiek, és a közeli Sárospatakon működő Comenius szelleme!

A mérlegelő ember a „létvégi” hajrá célegyenesébe fordulva egyre gyakrabban jut el a bibliai önvizsgálathoz: Hogyan gazdálkodtál..., hogyan gazdálkodtunk a ránk bízott talentumokkal? –, a mi esetünkben: gyermekekkel. Ha olyan rokonnal, esetleg tanítványommal találkozom, aki a gyermekét nem a mi iskolánkba íratta, akkor lelkiismeretfurdalás, önvád gyötör. Hol hibáztunk? – ezt vonatkoztatom önmagamra és generációmra egyaránt. Mert a mi időnkben még természetes volt, hogy a magyar szülő, magyar iskolába vitte a gyermekét. Jelenleg már minden gyermekért, családért meg kell küzdeni, és olyan

iskolát kell biztosítanunk, ahol a minőségi mutatók érvényesülnek a gyermek, a család és az iskola környezete közötti kapcsolatokban. És ezekben a kapcsolatokban nem fogadható el a lazítás, inkább az állandó kondícióemelés szükséges.

Konferenciánk témája: *Irodalmi nyelvünk szülőföldjén*. Kassa ennek a jelképes szülőföldnek évszázadokon át központja és aktív tényezője volt. Nem hiszem, hogy az én tisztem az lett volna, hogy feldolgozzam egy jeles hitvitázó, vagy író életét, esetleg művét, mert azt már elvégezték tőlem képzettebb irodalmárok, nyelvészek. Helyette inkább – amolyan kisebbségi kulturális közmunkásként – fontosabbnak tartottam tájékoztatni önöket Kassa szórványmagyarságának utóvédharcáról, amit a megmaradásáért folytat, hogy odafigyeléssel, empátiával és támogatással – határon belül és határon kívül – vállaljunk velük szolidaritást!

MEGEMLÉKEZÉS A KASSAI ZSIDÓK ELHURCOLÁSÁRÓL ÉS MENTÉSÜKRŐL

Kassa Szépítését Támogató Egyesület május 15-én csendes megemlékezést szervezett a kassai zsidók első transzportjának az elindítása alkalmából az Auschwitz-Birkenau haláltáborba, amelyre 1944-ben ezen a napon került sor. A kegyelettel emlékezők bejárták azokat a helyeket, ahol a város belterületén (jelenleg Dél és Terasz városrész) a három kisebb gettó működött, illetve a volt téglagyár területén.

Magyarország német megszállása után (március 19.) Kassa volt az első város, ahol megszervezték az első hazai zsidó gettót. A zsidók részére kijelölt városrész lezárása, a keresztény lakosság onnani kiköltöztetése, ördögi precizitással történt, ahová aztán rövid idő alatt összesgyűjtötték Kassa és Abaúj zsidóságát. Az embertelen körülmények között összezsúfolt zsidó lakosság tragédiáját a város jó érzésű lakossága dermedten figyelte. Egyéni és közösségi próbálkozások a megsegítésükre kudarcot vallottak, mert a körülkerített gettókat minden oldalról szigorúan őrizték.

A fizikailag és lelkileg kiszolgáltatott tömeg között kétes hírek terjengtek arról, hogy rövid idő alatt jobb körülmények közé kerülnek, mert németországi munka keretében gondoskodhatnak magukról és családjukról, és az itthon elveszett vagyon és egzisztencia helyett ott megélhetést biztosítanak nekik és családjuknak. Mások biztos információk alapján sejtették, hogy a gettóból a halálba visz az útjuk, de erről hallgattak, mert ennek terjesztéséért akár halálbüntetés járt.

A gettóban kialakított szörnyű emberraktár már itthon megkezdte szedni áldozatait a betegek, öregek és gyerekek között. A történelmi egyházak próbálkozásai abba az irányba, hogy legalább a kikeresztelkedett és keresztény (keresztyény) hitre tért zsidók lelki szolgálatát elvégezzék, esetleg segítséget nyújtsanak nekik, mind sikertelenül végződtek. Szomorú ténye az akkori időknek: voltak olyanok is, akik kárörömmel szemlélték az egekig kiáltó embertelenséget és szörnyűségeket! De mint mindig, akkor is akadtak olyanok, akik a terror, megfélemlítés ellenére lelkiismeretük és keresztényi hitük szerint cselekedtek, mint Pfeiffer Miklós katolikus nagyprépost.

Dr. Szabó Lajos, akkori kassai református lelkész visszaemlékezései alapján (Szabó Lajos: *Utolsó szalmaszál* – 2000) tudjuk, hogy Pfeiffer Miklós nagyprépost rövid idő alatt megszervezett egy ökumenikus keresztény küldöttséget a város rendőrpáncsnokához. Az eredeti elképzelés az volt, hogy a küldöttséget dr. Madarász István megyéspüspök vezeti, de neki inába szállt a bátorság, és maga helyett a nagyprépostot ajánlotta. Így a küldöttség vezetője dr. Pfeiffer Miklós nagyprépost lett. Katolikus részről ott volt még Tost Barna főplébános, és az ősi magyar családból származó báró Vécsey kanonok, egy görögkatolikus pap, Mohr Gedeon evangélikus (költőként ismert), és dr. Szabó Lajos református lelkész.

A város katonai parancsnoka, egy rendőrtábornok, teljes katonai díszben, kitüntetésait zubbonyára tűzve, fogadta őket. Nem adott kezét senkinek, csak főhajtással köszöntötték egymást a résztvevők. A megegyezés szerint a delegáció nevében a nagyprépost kezdett beszélni. Elmondta, hogy a történelmi keresztény (keresztyény) egyházak képviselői szeretnék elvégezni küldetésüket a keresztény (keresztyény) zsidók között, de nemcsak miattuk, hanem a gettóba zártakért a humánus nevében emberséges ellátást követelnek, mert tűrhetetlen az, hogy egy keresztény ország így bánjon a polgáraival. A kassai zsidók a két háború közötti időszakban kiálltak magyarságuk mellett, ami miatt sok hátrány érte őket. Ezért is indokolt volna a méltányosság érvényesítése irányukban.

A rendőrtábornok rezzenéstelen arccal és hideg udvariassággal köszöntötte a küldöttséget. Elmondta, hogy államtitkári bizottság vizsgálta meg a gettóba begyűjtött zsidók helyzetét, és mindent megfelelőnek talált. Határozottan leszögezte, hogy a zsidókeresztények fajilag zsidók maradtak, neki pedig nincs jogosítványa arra, hogy valakinek is kivételt adjon a gettó meglátogatására. Az sem hatotta meg, hogy a nagyprépost a kassai zsidók magyar ügyek melletti kiállásáról szólt, mert attól – szerinte – százszor több kárt okoztak. Egyben szúrós tekintettel jelezte, hogy nincs mit mondania, véget ért a találkozó.

A küldöttség tagjai kifelé menni készülődtek, amikor az akkor határan lévő Vécsey kanonok a tábornok elé bicegett. Elmondta, hogy eddig tartotta magát a megegyezéshez, mely szerint a küldöttség nevében csak a nagyprépost beszél, akinek a mondandójával teljesen egyetért, viszont azzal, amit a tábornok mondott nem ért egyet, sőt ellentmond annak! Ez volt az a pillanat, amikor mindkét oldalon dőbbenet lett úrrá – megállt a levegőben a kés! –, de a csöppnyi apóka

folytatta azzal, hogy, igaz, sohasem volt a zsidók kebelbarátja, de amióta gettó van Kassán, zsidóbarát, filoszemita lett. S azt pedig elfogadhatatlannak tartja, hogy az emberekkel állatokként bánjanak. Közlebb lépve a tábornokhoz, szép egyenruháján megfogott egy fényes gombot, s határozott hangon leszögezte, hogy ő báró Vécsey, akinek az ősei Vereckénél jöttek be a hazába, és a család adta az aradi vértanúnak egyikét (gróf Vécsey Károly honvéd tábornok 1807–1849).

A tábornok megdöbbenve, fehér arccal állt, majd határozottan hátralépett. A nagyprépost, mentve a helyzetet, igyekezett kifelé terelni a kanonokot, aki arcán meglepődéssel nyugtázta, hogy felháborodásának hangot adott. A küldöttség többi tagja egy lyukas húszfillérest sem adott volna a kanonok életéért, mert olyan terror következett, amikor Kassán a fákon ártatlan emberek hullái lógtak.

A kassai és környékbeli zsidók elhurcolása olyan ördögi precizitással folyt, hogy néhány hét alatt üres lett a városi, majd a téglagyári gettó is. Májig ható lelkiismeretvizsgálásra késztető az a tény, hogy jóllehet a zsidók begyűjtésének és haláltáborokba szállításuknak a náci német hatalom tervezte meg, de végrehajtásában közreműködött az a magyar államhatalom: a rendőrség és csendőrség. Májig szóló mementó: amikor egy államhatalom gyűlölettől vezérelve és idegen érdekek szolgálatában kiszolgáltatja állampolgárait! Pfeiffer Miklós jóslata, hogy most a zsidókon van a sor, de egy éven belül esetleg a magyarok kerülhetnek gettókba, annyiban valósult meg, hogy a háború után az itteni magyarokat (németeket) a kollektív bűn jegyében deportálták és kitelepítették szülőföldjükről.

Pfeiffer Miklós nagyprépost előre érezte a fejlemények alakulását, elhagyta Kassát, Prágába költözött, majd Svájcban, tanulmányainak színhelyén, Fribourgban telepedett le. Magas kort, 93 évet élt, állandó levélkapcsolatot tartva több kassai polgárral, közöttük Löfflerné Schönherz Klárával. Dr. Szabó Lajost 1945 áprilisában családjával együtt – ötvenkilós csomaggal – Abaújszínánál kiutasították az országból. A taktaszadai református gyülekezet lelkésze lett, ahol több mint 40 évet szolgált, és néprajzi gyűjtőként több publikáció szerzőjeként jelentőset alkotott. Mohr Gedeont sokan személyesen is ismertettük.

A kassai zsidók elhurcolására emlékezők a Jantár és Palacky utcáktól indulva a Štúr utcán keresztül a Szepsi utcáig haladtak, ahol a valamikori téglagyár épülete volt. A városnak ezen a részein többségében lakótömbök épültek, ahol az ott élő lakosok nagy része nem is

sejti, hogy több mint hetven évvel ezelőtt ezek a területek milyen borzalmak és kegyetlenségek helyszínei voltak. Az áldozatok emlékének a megőrzéséért eddig keveset tett a város, de nekünk is meg kell vizsgálni lelkiismeretünket, hogy képesek vagyunk-e a kollektív bűnösség minden változatának az ellenzésére, Európa és az emberi civilizáció legnagyobb rémtettének – a holokausztnak elutasítására.

Kassa, 2017. május 17.

IV.

...azé az ország, aki teleszüli azt... (Németh László)

VOLT EGYSZER EGY AMERIKA

Még karácsony előtt egy ügyes, formás könyv került a kezembe, amelynek a címén kívül már a borítólapja is felkeltette az érdeklődésemet. *Volt egyszer egy Amerika*, díszeleg a cím az Egyesült Államok zászlaján (Lilium Aurum, 2006). S amíg egyszerre a hol volt, hol nem volt andalító meseindítás mellett Görgey Gábor *Volt egyszer egy Felvidék* című könyve is agyamba villan, tekintetem az égőpiros betűkkel szedett szerző nevének akad meg: Kmeczkó István. Nocsak, ehhez nekem valami közöm lehet, hiszen Kmeczkókkal engem is összehozott a sor-som, ezért nyomban a címlapra lapozok, ahol a sejtésem beteljesülést nyer. A megismételt cím alatt szerény betűkkel ez áll: „A családi szájhagyomány alapján feldolgozta Buzitai Kmeczkó Mihály.”

Hát igen, én Kmeczkó Mihályt kettőt is ismertem: ama Buzitai előnevűt, az apát, Mihály bácsit, a filigrán, örökmozgó kisebbségi mindenest, és fiát, a bozontos szakállú Misit – költőt, író, újságíró, dramaturgot, kisebbségi pedagógust és kulturális közmunkást –, aki oly fájdalmasan korán és váratlanul távozott. S a két – sajnálattal néhai – Kmeczkó Mihály kapcsán eszembe villan a fiú Misi első (és utolsó) verseskötete (*Mozdulatok*, 1971) körüli vitáink, s az apával, Mihály bácsival folytatott gyakori eszmecseréink, ahol ha a Misi verseléseire terelődött a szó, azt csak egy kézlegyintéssel illette, jelezve a megmásíthatatlan véleményét: elfajzott a gyerek, mert nem Petőfi, Arany és Ady útján halad. Szikár keménységén mégis átsugárzott, hogy fia minden sorát ismeri és büszke rá.

De, térjünk vissza a könyvhöz, mert szerzője – Buzitai Kmeczkó Mihály – olyan feszesre fogva mondja el egy 1899-ben a „Nagy Pocsolyán” túlra vándorolt 17 éves buzitai parasztfiú – Kmeczkó István – történetét, hogy addig le sem tettem a kezemből, amíg el nem olvastam. A könyvben megjelenített két világ: az otthoni nehéz örökségtől terhes, küzdelmes paraszti világ és az ígért földjét jelentő Amerika egyaránt villant fel olyan kedves és drámai képeket, amelyek adalékkul szolgálhatnak a József Attila-i „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk” keserű krónikájához. Persze, az otthoni valóságról festett kép a hitelesebb és teljesebb, jelezve, hogy ezt ismeri igazán a krónikás, mert a mesebeli másikat – az Óperenciás tengeren (Atlanti-

óceánon) túlit – csak mások elbeszélései alapján jeleníti meg, még ha a hitelesség kedvéért a gazdasági élet szlengjét is felvonultatja.

A szülőfaluról – Buzitáról – rajzolt képen megelevenedik a „békebeli” paraszti világ, a család- és rokoncentrikus falusi közösség mindennapjai állandó szereplőikkel: a bíróval, pappal, tanítóval és a zsidó kocsmárossal. Ott lüktet a generációkba kódolt hagyomány, a közösségi szolidaritás, amely a környék falvaiba szakadt rokonokkal együtt egy természetes összetartozás-tudatot hordoz, még ha olyan – más vidékeken sem idegen – mondást is eredményez: *Akit Perényben ki nem nevettek, Buzitán meg nem loptak, Makrancon meg nem vertek, az bú nélkül élheti világát!* Hitelek a falu lakosainak szomorú és vidám eseteit megelevenítő történetek, az élő mondavilág, amiből a kivetett koporsó más vidékeken is jelen lévő legendáját említi, vagy a kiterjedő kórról, az alkoholizmusról festett vissza-visszatérő tragikus tónusok.

Külön említést érdemel a zsidó kocsmárosról és a tehetősebb zsidókról alkotott kép. Aki mindenben prekonceptiót keres, az már szinte tetten éri a magyar paraszti világ zsidóellenességét, netán idült antiszemitizmusát, miközben a figyelmes olvasó menten kiérti az irigység és a tehetősebb iránti zsigeri gyűlölet megnyilvánulását, ami mentes vallástól, népcsoporttól. Inkább kicsiségünk tükre, mintsem mások elvesztését kívánó összeesküvés.

Amerika kezdetben valóban mesebeli magasságokban lebeg, a Nagy Vízet megjártak úgy emlegetik, mint az ótestamentumi Ígéret Földjét. Mesék, történetek, dalok szólnak róla, kibővítve a néphagyományokat. Vidékeként ismert népdalok bővülnek amerikai szöveggel, strófákkal. Két példát a könyv is említ, s talán nem lesz fölösleges szószaporítás, ha az egyiket ide lemásolom:

Húzd rá, cigány, szakadjon el a húrod,
Már énnékem úgy sem sokáig húzod.
Majd ráhúzzák nékem Amerikába',
Amerika New York városába'.

TÜSKÉK A KÖRÖM ALATT

A CSEMADOK hetvenedik évfordulója alkalmából a napokban a Pátria Rádió vendége volt a Szövetség országos elnöke. A beszélgetés a CSEMADOK és a köztársaságielnök-választás körül forgott, s mivel elhangzottak ott csúsztatások – tüskék! –, szükséges azokat időben kipiszkálni. Abban igazat kell adni Bárdos Gyulának, hogy egyedüli napilapunk nagy ívben kerül a CSEMADOKot (talán az MKP miatt?), illetve a Pátria Rádióba meghívott beszélgető partnerek igencsak szűk körből kerülnek ki.

A rendszerváltás követő (cseh)szlovákiai magyar politizálás a CSEMADOKra zúdított ösztűzzel kezdődött (FMK, Együttélés), miközben mindegyik a CSEMADOK „köpönyegéből lépett elő”. Nem emiatt, hanem abból a józan megítélésből kiindulva, hogy amíg több párt van a kisebbségi térfélen, tanácsosabb, ha a CSEMADOK nem szolgál egyiknek sem hátsó udvaraként, mert ismert tény: a kultúra közösséget gazdagít, a politika önmagát! Ha visszatekintünk a közel harminc esztendőre, akkor el kell mondani, hogy az ebben az időszakban regnáló elnököknél „érezhető” volt egyfajta pártirányultság, no nem annyira, mint az elmúlt hét esztendőben, amikor a Szövetség elnöke egy párt (MKP) legszűkebb vezetésének (is) tagja. Az utóbbi események is bebizonyították, hogy ez elfogadhatatlan és tarthatatlan!

Nézzük előbb a köztársaságielnök-választás néhány tanulságát, s annak kommunikálását. Öt esztendővel ezelőtt jelent meg magyar jelölt, Bárdos Gyula, mint az MKP (?) jelöltje. Elég szerény eredményt ért el, ha függetlenként, netán a CSEMADOK elnökeként indult volna, talán kétszer annyit (8–10 százalékot) is kaphatott volna. Ezért az 5,1 százalékot győzelemként kommunikálni – mosolyogtató. Bugárék Bárdos helyett Hrušovskýt támogatták. Kész kutyakomédia! De itt van a jelenlegi választási kampány tanulsága. Szerintem elfogadhatatlan, hogy a CSEMADOK országos elnöke egy elfuserált döntéshez és jelöléshez statisztáljon!

De menjük még vissza legalább 15 évet. Bárdos kijelentette, hogy az MKP nem támogat olyan jelöltet, akinek nincs esélye a második körbe jutni. 2004-ben az MKP Schuster vagy Kukan helyett Mik-

loškot támogatta, akinek esélyei a nullával voltak egyelőek, így bumfordi döntésükkel közvetve a nyakunkra hozták Gašparovičot öt, illetve tíz évre! Egy mečiarista, magyargyűlölő nímandot. Nem emlékszem, hogy az elmúlt tizenöt évben ezért az MKP akkori csúcsvezetői (Bugár, Csáky, Bárdos) megkövették volna az itteni magyarokat és Szlovákia polgárait.

A Pátria Rádión keresztül Bárdos arra biztatott mindenkit, hogy nyíltan szóljunk dolgainkról, akkor most egy kicsit seperjünk a CSE-MADOK háza táján is. Az utóbbi két évben két olyan kerek évforduló volt, amelyekhez személyes kötődéseim is voltak. Az egyik Fábry Zoltán születésének 120., a másik a gombaszögi Országos Kulturális Ünnepségek 60. évfordulója.

Fábry Zoltán születésének 120. évfordulója (2017) előtt kb. fél évvel informáltam a Szövetség vezetőit, hogy az augusztusi megemlékezésen Stósz-fürdő szoborparkjában lehetőség van Fábry Zoltán mellszobrának a felállítására, mert a fürdő igazgatója támogatja a javaslatot és segít a megvalósításában. Nem lett belőle semmi, sőt: a javaslatomra a mai napig érdemleges választ nem kaptam. Nem lett ünnepség, maga a koszorúzás is Stószon méltatlan volt. A napokban találkoztam az igazgatóval, nem is tudom, hogy mit hebegtem neki...

Gombaszög szűkebb pátriám, a gombaszögi ünnepségek kezdetektől szívügyem, évekig részt vettem a szervezésében. A 60. évforduló alkalmából rendezett konferencia Rozsnyón elég kényszerűen sikeredett, érezték ezt a szervezők is, mert vita nélkül berekesztették, és a szó igazi értelmében betöltötték a résztvevők száját, mert olyan vendéglátást szerveztek, ahol a lucullusi finomságoktól roskadoztak az asztalok, sült malaccal is szolgálva az ínycsemegeknek. Szóval a vendéglátáson minden volt, csak a konferencia arra nem adott választ: hogyan tovább Gombaszög? Pedig önmagunkért is fontos lett volna, nem beszélve arról, hogy a Gombaszögi Nyári Tábor disneylandos forgataga mellett a csemadokos Gombaszög csak szegény rokonnak tűnik!

A CSEMADOK 70 éves történetében a legfényesebb évek 68-69-re esnek, amikor a Szövetségnek sikerült egységet teremteni az itteni magyar közösségben, olyan daliás vezetőkkel mint Dobos László és Szabó Rezső. Véleményem szerint az akkori eseményekről méltóbban is megemlékezhetünk volna – tanulságként a mostani időre! Kortársaim közül jelentős csemadokos egyéniségekként tartom számon Sidó Zoltánt, Bauer Győzőt, Bajnok Istvánt.

1984-ben az alternatív oktatást bevezetni tervező törvényjavaslat hozott egységes fellépést és ellenállást. A Párt, abban a hiszemben, hogy a CSEMADOK pártcsoportjától is támogatást kap, összehívott egy értekezletet, egyenesen a pártközpontba – az oroszlánbarlangba! Mivel a keleti résztvevők gyorsvonata kora reggel érkezett Pozsonyba, Sidó Zoltán irodájában megegyeztünk, hogy a törvényjavaslatot a CSEMADOK nevében tételeken megindokolva elutasítja, mi többiek pedig a vitában egyértelműen megtámogatjuk a nyilatkozatot. Sidó Zoltán valóban választékos szlovák nyelvtudással ezt megtette, többen megtámogattuk, csak egy – az akkori kereskedelmi miniszter! – volt a több mint ötven jelenlévő közül, aki a törvényjavaslat mellett gagyogott valamit. Győztünk. A CSEMADOK, a jogvédők és a budapesti kormányzat egységes fellépésének eredményeként a törvényjavaslatot visszavonták. Retorziók voltak, de ismét máig szóló tanulság: az egységes fellépés meghozta a gyümölcsét.

A CSEMADOK hetvenedik évfordulójára megjelent egy könyv, amely inkább szolgálja az EP választások kampányát, mint az értékelést és útkeresést. Nem hiszem, hogy nekünk járható út lehet a szenilis ferencjós-kás „minden szép, minden jó...”, az öntömjénezés, mert az-za csak a Monarchia sorsára jutnánk. Közösségünk kritikus megosztottságban és marazmusban van, a megújulás kiindulhat a 70 éves CSEMADOK-ból, ismét közösségi katalizátor lehetne, de ahhoz meg kell újulni: tartalmilag, szerkezetileg és kiváltképpen személyileg!

Kassa, 2019. február 28.

TAKÁCS ANDRÁS: A LEGKISEBB FIÚ VÁNDORLÁSAI II.

Nem éppen szokásom az év utolsó napjain – a két ünnep között – könyvismertetőt írni, ezért is most rendhagyóan nem a tartalommal, hanem a könyv borítólapjával kezdem. Mivel a címből nyilvánvaló, hogy második kötetről van szó, vettem az 2010-ben megjelent első kötetet, hogy egymás mellé tegyem a kettőt. Számomra mindkettőn meghatározó a domináns szín: a szerző szülőhelye – Sajóti – feletti égszínkék égbolt, amely mindkét kötetet szelíden körbeveszi. De az égszínkék égboltozat derűje ott bujkál a szövegben is, ahogyan életének és közösségünk életének több mint hatvan esztendei történéseit számba veszi.

A másik: szerző portréja. Amíg az első kötetről egy szúrós tekintetű, tudós professzor tekint ránk, addig a második kötetben mindnyájunk Takács Bandija simogató mosolya köszönt bennünket – szalmakalapban. Igen, mert a mosoly mellett a hangsúly a szalmakalapon van, egy erdélyi szalmakalapon, amit a „Taki” (ez a becsületes beceneve) általában szabadtéri néptáncfesztiválokön szokott viselni.

Ahogy gyarapodik éveim száma, egyre gyakrabban döbbenek rá, hogy emlékeimben milyen fontos szerep jut a színeknek, ízeknek, (illatoknak) és motívumoknak. Például nekem a szülőhelyem közeli Gombaszög daliás idejét a vasvári verbunk fülbemászó zenéje idézi, ahogy betölti az egész gombaszögi völgyet, amíg a Szilicei-fennsík zöld drapériái el nem nyelik. Mert a vasvári verbunk nemcsak a színpadról szólt, hanem a barlang környéki sátrak közelében is gyakran eljátszották a zenészek, netán táncra is perdült valaki rá, akinek éppen tánchoz való kedve volt. De ugyanúgy visszaring emlékeimben a sült kolbásztól és lacipecsenyétől illatozó gombaszögi völgy, ami elválaszthatatlanul hozzátartozott az országos ünnepélyhez. No, és a harmadik: Taki szalmakalapja. Mindenütt ott volt: a színpad körül, a sátrak környékén idejüket mulatók között, az érkezőket fogadók és a távozókat búcsúztatók között egyaránt. Taki és a nyári hőségektől cserzett, patinás szalmakalapja. (Egyszer a romániai Mamájában járva az erdélyi Beszterce környékéről származó székelektől vettem egy hasonló szalmakalapot, de ritkán viseltem, Gombaszögbe sosem vittem magammal, mert ott ilyen kalap viselése csak Takács Bandinak járt ki!)

Mielőtt gondolataim eltáncolnának a könyv tartalma mellett, beszédesnek tartom a két alcímet. Az első kötetnél: „A felvidéki magyar kulturális életről, folklórrol, népi tánc kultúráról egy élet tükrében.” A második köteté ennél is többet mond: „A kultúrát teremtő Csemadokról, a felvidéki magyar népi tánc kultúráról és az ezt biztosító társadalmi tevékenységekről egy élet tükrében.”

A könyv ikertémája: a CSEMADOK és a (cseh)szlovákiai magyar néptáncmozgalom. A szerző a társtémát többször körbejárta, mindig bővítve az ismeretek és a feldolgozott dokumentumok körét. Nem csoda, hiszen a leghitelesebb igazolása van a témáról: élete. Tagja volt annak a generációnak, amelyik a második világháború szörnyűségeit átélve, az itteni magyarokat megalázó és megnyomorító „hontalanság évei” (Janics Kálmán) után küldetéstudattól sarkallva igyekezett mindent megtenni a magyar közösség kultúrájának, ezen belül a magyar népi kultúra megmentéséért, ápolásáért és továbbadásáért. Keretül ehhez fertilityunkon a huszadik század második felében a CSEMADOK szolgált. Takács András a kezdetektől ott volt a tevékenység kellős közepében: belső munkatársként, folkloristaként, néprajzi gyűjtőként, koreográfusként és néha amolyan kisebbségi kulturális mindezenként. Még akkor is, amikor több mint tíz esztendőre pártutasításra kiebudalták, ő a (néptánc)mozgalomban maradt, hiszen szakmai felkészültsége miatt megkerülhetetlen és pótolhatatlan volt.

Volt időszak, amikor azt tartották róla, hogy a folkloristák között a legjobb CSEMADOK-krónikás, de mostanra azt is kiérdekelte, hogy a csemadokosok között is ő lett a legjobb krónikása a Szövetiségnek. Persze, a CSEMADOK több mint 65 éves történelme nem csak sikertörténet; gyarapodó sorok, emelkedő számok és vastaps, mert a hosszánknak mellett ott voltak a meghasonulások, a vállalhatónak kikiáltott, de különben vállalhatatlan kompromisszumok, néha pedig az önrontó igénytelenségig.

Takács András valódi szakterülete a folklór, a néptánc. A könyvnek több mint kétharmada ezzel a témával foglalkozik. A néptáncgyűjtés mellett számba veszi a fesztiválok kialakulását, a szakmai továbbképzéseket, de betekintést nyerünk a tiszavirág életű hivatásos Csehszlovákiai Magyar Népművészeti Együttes (NÉPES 1953-1954) megalakulásába, rövid, sikeres tevékenységébe, majd közreműködésünkkel(!) történő megszüntetésébe, a félhivatásos Ifjú Szívek Magyar Dal- és Táncegyüttes létrehozásába (1957), amely jelenleg Ifjú Szívek Táncszínház név alatt ér el hazai és nemzetközi sikereket, valamint az

amatőr Szóttos Népművészeti Kamara Táncegyüttes (1969) nehéz, de mindig meg-megújuló, pótolhatatlan tevékenységébe. Részletesen szól Zselíztől, Gombaszögről, Martosról, jelentős hazai és nemzetközi sikereket elkönyvelő együtteseinkről, többek között a párkányi Kisbojtár gyermektáncegyüttesről. Az évtizedek nehéz küzdelmeiben megteremtett Zselíz, különösképpen pedig Gombaszög – önmagunk feladásának a felkiáltójelei!

Besorolt a kötetbe olyan témákat is, amelyek az 1968-as demokratizálódási folyamat keretében kerültek terítékre, mint a közkönyvtárak helyzete, vagy a TV magyar adásának a kérdése, illetve hiányzó intézményrendszerünk kialakításának fontosságát. Nyilvánvaló, hogy helyzetünk jogi rendezésére – mind a mai napig (!) – a legkomolyabb próbálkozásként tarthatjuk számon az 1968. évi 144-es számú nemzeti-ségi alkotmánytörvényt, amely azonban már a születésekor elvetélt. Közösségünk normatív rendezésének hiánya nem állít ki kedvező bizonyítványt a többségi társadalomról, de közösségi reprezentációról sem, különös tekintettel a tíz éves meddő kormányzati jelenlétre. Mert, ha már a kulturális önkormányzatiságtól továbbra is fényévnnyi távolságra vagyunk; a CSEMADOK helyzetének a rendezése, a kisebbségi kultúrák racionálisabb támogatásának kimunkálása, illetve a helyi és regionális önkormányzatok funkcionálisabb bekapcsolása kulturális életünk vérkeringésébe, elérhetőbb közelségben van, de kérdés: mennyire élünk és élünk vele.

A rendezvények, események tömkelegében megesik az is, hogy az emlékezőt megcsalja emlékezete. Michal Kováč és Göncz Árpád köztársasági elnökök gombaszögi látogatását a szerző 2001-re teszi, pedig az hat évvel korábban, 1995-ben volt. Állandóan aktuális kérdés a helységnevek írása, jelen esetben néhány szlovák földrajzi név: Východná, Vichodná, Vihodná., Olsava, Ósva...?!

A könyv legautentikusabb részei a szerző gyűjtőútjainak és megkapó emberi találkozásainak a megidézése. Szívemnek különösen kedves a gömöri hagyományok dokumentálása, illetve a gömöri atyfiakkal való találkozásai, többek között a szülőfalumban – Szilicén – végzett gyűjtőmunka keretében, illetve az ottani hagyományőrzők szakmai támogatása, aminek eredményeként a sziliceiek és borzovaiak az országos fesztiválokon kívül eljutottak a Duna Menti Népek Nemzetközi Folklórfesztiváljára, Kalocsára is. A sok kedves találkozás mellett számomra legmegrendítőbb a háború által kettészakított településen, Nagyszelmencen tartott temetés leírása, amikor a nagyszelmenci

gyászszertartás alatt a kisszelmenciek a kétsoros drótkerítés képezte csehszlovák-ukrán másik oldalán néma alázattal vesznek búcsút rokonuktól, ismerőstől! A huszadik század gyalázatai között az ilyen lealacsonyító lélekgyilkolás is örök mementó marad!

Takács Andrásnak az első kötetet meghaladó testesebb második kötete érdekes olvasmány idősebbeknek és fiataloknak egyaránt, de személyesen is ajánlom mindenkinek, aki közösségi dolgaink iránt affinitást érez. Az anyanyelv, a népzene mellett betekintést nyerhet gazdag táncagyományainkba, annak feldolgozásába, ápolásába és továbbélésébe, különösen pedig közösségformáló és identitásunkat elmélyítő erejébe. Ebben Takács Andrásnak, néptáncfejedelmünknek, és a körülötte lévő áldozatos híveinek elvülhetetlen érdemei vannak, ami egyben garancia is az elkezdett munka folytatására.

Kassa, 2014. december 30.

SZEGREGÁCIÓ VAGY INTEGRÁCIÓ?

Ilyenkor, az iskolai beiratkozás táján, különböző véleményekkel és statisztikákkal találkozunk. Része ez annak a sziszifuszi munkának, amit azzal a nyílt és fondorlatos gyakorlat ellen folytatunk, amelynek egyedüli célja a magyar gyerek elszakítása a magyar iskolától. Amíg mi, pedagógusok, a racionalitás síkján igyekszünk ezt a számunkra létfontosságú területet kezelni, addig a szülő hajlamos az érzelmi megközelítésre és bedől az iskolaválasztás áldemokratikus délibábjának. Igen, mert a választás lehetőségének az állandó sulykolása eredendően azt sugallja: válaszd a másikat! A szülő pedig a közhangulat nyomására ezt teszi, elszakítva gyermekét a természetestől és egyedüli értelmestől – az anyanyelvi oktatástól.

Helyzetünk aggasztó, különösen akkor, ha a számokat nézzük. Optimista és önáltató kimutatások arról szólnak, hogy Szlovákiában a magyar nemzetiségű gyerekek (van-e egy gyereknek nemzetisége?!) 17-18%-a jár szlovák iskolába, a magyar anyanyelvű gyerekeknél ez viszont több, mint az egyharmada! Igen, mert az a magyar szülő, aki szlovák iskolába járt (egyre többen vannak!), már szlováknak jelenti a gyermekét, és így ő a statisztika számára elveszik. Mi azért induljunk ki a realitásokról és jó, ha tudatosítjuk, hogy a demográfiai mutatók mellett a legnagyobb veszteségünk: Szlovákiában három magyar gyerek közül egy szlovák iskolába jár!

A szlovákiai magyar pedagógustársadalom legneuralgikusabb területe az iskolai beiratkozás, mert minden pedagógus tudatosítja, hogy a szülői döntés nem az értelem és az eredmények alapján születik, hanem az érzelmek és a hangulatok szerint. Évtizedekkel ezelőtt, amikor egymás között meghirdettük a „Csak a minőség vonz” elvét, valóban elindult egy teljesítményi alapú orientáció a magyar pedagógusok között, s ennek alapján elmondható, hogy a magyar iskolák általában minőségben, programokban és személyiségfejlesztésben állják a versenyt a szlovák iskolákkal, sokszor meghaladják azt, de sok magyar szülő számára ez sem elég argumentum ahhoz, hogy ebbe az iskolába írassa gyermekét. Később azzal próbáltuk állatni magunkat, hogy majd az uniós tagsággal kinyílik a szülők szeme és a magyar nyelv Kárpát-medencei dominanciája jobban meggyőzi őket, illetve Schengen után a

magyar nyelv szűkebb pátriánkban nagyobb lehetőségeket ad a munkavállalás terén. Ez is kevésnek bizonyult és változást nem hozott.

A magyar szülő, aki elszakítja gyermekét az anyanyelvi oktatástól a legkülönbözőbb önámítással próbálja magyarázni döntését. A skála nagyon bő, egyszer jó lenne csokorba szedni őket. Az ördögi megátalkodottságtól egészen a nevetséges kifogásokig terjed a sor. Az utóbbi napokban kétszer is találkoztam azzal a lelkiismeretet nyugtató (?) indoklással: azért nem íratom oda, mert a magyar iskolába (csak) romagyerekek járnak. (!)

Ami igaz, az igaz: Gömörben, Nógrádban, Abaújban, Bodroghözben és Ung-vidéken átlagban több romagyerek jár, s vannak olyan magyar iskolák is, ahol ők alkotják a többséget. Ez tény, ahogy valószínű a roma lakosság mostoha és tarthatatlan helyzete, amit iskoláinkban látszatintézkedéssel elkülönített (szegregált) osztályokban próbálunk kezelni, s ez még jobban elmélyíti a roma gyerekek lemaradását. Mert sok településen a roma lakosság lemaradása végzetesnek tűnik, és ha tudatosítjuk, hogy ez elsősorban társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális probléma, rajtunk is múlik, hogy az egymás mellett élés hatalmas árkait megpróbáljuk-e kitölteni az együttélés empátiájával és szolidaritással. Integrálásuk rólunk is szól – bennünket is minősít! –, és természetes, hogy az iskolával kell kezdeni. Gyermekkoromban az én szülőfalumban ez még természetes volt. Az pedig mindnyájunk számára nyilvánvaló, hogy a romák, különösen a tömegben élő romák, családi élete inkább hasonlít egy törzsi hagyományhoz, mint a civilizált polgári családi életéhez, de néhány dologban mi is tanulhatnánk tőlük, mint a gyermekvállalást, gyermekszerezetet, családi-közösségi szolidaritást és a hagyományokhoz való ragaszkodást. S tudatosítanunk kellene azt is, hogy a velünk élő romák nagy többsége hagyománytiszteltből és az irántunk táplált megbecsülésből írta gyermekét magyar iskolába. Neki ez természetes, nem is gondol arra, hogy a szomszéd faluba szlovák iskolába vigye gyermekét, amikor helyben van magyar iskola. Megérdemlik a figyelmünket és szolidaritásunkat, hogy mi is legyünk segítségükre gyermekeik integrálódásában az iskolában, a társadalomban és az életben egyaránt. Hiszen ahogy nekünk, az utánunk következőknek is velük kell majd élniük, hiszen kiút csak az együttélésben (integrációban) van. Jó lenne bizonyítani ilyenfajta képességünket kisebbségi szolidaritásból is!

S hogy konkrét legyek. Otthonjártamkor, Szilicén, szokásom megkérdezni a gyerekektől, hogy milyen iskolába járnak. (A helyzet képzelenségét illusztrálja, hogy Szilicén ilyesmit kell kérdezni.) A roma gyerekek a szilicei magyar kisiskolába, vannak azonban olyan falumbeliek is, akik Pelsőcre, Berzétére vagy Rozsnyóra szlovák iskolába küldik a gyermeküket. Csak elismeréssel és megbecsüléssel tudok gondolni az otthoni roma szülőkre, azokat pedig, akik – az EU és Schengen után is – elveszik gyermeküktől az anyanyelvi oktatást, megvetem!

Elkezdődtek az iskolai beiratkozások. Mindnyájan vizsgázunk: szülők, pedagógusok, önkormányzatok és az egész szlovákiai magyar közösség. Jó lenne odafigyelni egymásra, hogy ezt a fontos megmérettetést sikerrel vegyük. Gyermekünk, közösségünk és a jövőnk érdekében!

Kassa, 2008. január 16.

PÁLMAI RUDOLF (1926–2008)

Tisztelt gyászoló Család, tisztelt gyászoló Emlékezők,

valaki ismét útravált közölünk, hiány maradt utána, s így is lesz mindvégig. 2008. június másodikával Pálmai Rudolf tanár úr is emlékké változott. Tudtuk, hogy szövevényes kórokkal építkezik benne a halál, de annyszor sikerült testi bajain felülkerekednie, hogy most is ebben bizakodtunk. Nem ez történt, így a halállal az ő élete is teljessé vált. Eltávozásával nemcsak a családja, hanem mindannyian szegényebbek lettünk, életével azonban gazdagabbak. Én ennek a gazdag életnek egy máig kisugárzó termékeny szeletéről kívánok szólni, a daliás rozsnyói évekről, s ezen belül is a számunkra, de a szlovákiai magyarság számára, is fontos intézményről, a Rozsnyói Pedagógiai Iskoláról, amelynek Pálmai Rudolf tanár úr is méltán megbecsült tagja volt.

A második világháború vége nem jelentett békét a lelkekben, különösen a szlovákiai magyarok számára. A háború kataklizmája után az itteni magyar közösségnek újabb embertelenségeket kellett elviselnie: nyelvének üldözését, iskoláinak bezárását, vagyonának konfiskálását, kitelepítést Magyarországra, deportációt Csehországba, a rezsolvakizációt és egyéb ördögi praktikákat, amelyekre csak az elvakult kizárólagosság, a féktelen gyűlölködés és bosszú képes. A remény szigetei csak lassan tűnedeztek közösségünk számára, s ezek között is talán a legfontosabbak egyike: a Rozsnyói Pedagógiai Iskola. Tanárok jöttek közlelről és távolabbról, diákok az ország minden részéből: Somorjától Nagykaposig. S mindannyiukat valami csodálatos sugallat vezérelt, tenni valamit az itteni magyarok felemelése érdekében, még ha gúzsba kötve is és lakattal a szájukon. A zsarnoki hatalom kiszolgálóin és besúgóin keresztül neszét vette, hogy Rozsnyón valami olyasmi történik, ami túlmutat az emberi gondolatokat is ellenőrizni akaró rezsimen, ezért csak nyolc évet adott ennek az intézménynek. Mert a mindenkori hatalmasok azt várják el a pedagógustól, hogy a zsarnokságnak szolgálkat neveljenek, vagy demagóg kicsinységüknek kiszolgálókat. Az igazi pedagógus pedig akkor is és most is követi szakmai hitvallását: autonóm egyéniségeket nevel-képez a jövő számára, akik nem lesznek eszközei semmiféle silány hatalmasságoknak.

Pálmai Rudolf tanár úr azok közé a pedagógusok közé tartozott, akik nem csak érvekkel oktattak, hanem példákkal, saját példájukkal. Vallotta és gyakorolta azt az alapigazságot, hogy a pedagógia lélekfrissítő tudomány, pedagógus morózus kedvvel nem léphet az osztályba, mert minden találkozás a tanulókkal-diákokkal ismeretlen csillagok és galaxisok felfedezését hozza a tanár és diák számára. Tudós tanár volt – par excellence pedagógus; tanítványait, kollégáit egyaránt lenyűgözte. Biológusként az osztálytermet gyakran a természettel helyettesítette, mert tudta, hogy a természet alázatra tanít bennünket. Igen, a mások iránti alázat és a tanítványai iránt érzett tisztelet volt emberi és pedagógiai hitvallása. Nem volt lángoló forradalmár, inkább a bölcsen és tisztességgel építkező típus. Személyiségében érvényesült ama bibliai üzenet: hűség önmagunkhoz, megértés mások iránt. Ha nem is tartozott azok közzé, akik naponta a kisebbségi lét keresztjére feszítik magukat, az anyanyelvi oktatásnak és a szlovákiai magyar oktatásügynek elhivatott közmunkása volt. Vallotta és gyakorolta: gályapadból is lehet katedrát teremteni, és a kisebbségi helyzet is lehet egy biztos archimedesi pont. Körülbeegte az önmagára és diákjaira egyaránt érvényes József Attila-i: *Légy fegyelmezett!* Büszkeséggel töltötte el, hogy részese lehetett a szlovákiai magyar iskolák, közöttük a rozsnyói és kassai magyar iskolák fejlődésének, gyarapodásának; s az utóbbi időkben keserűséggel beszélt a megfogatkozó sorokról, a magyar gyerekek elmaradásáról a magyar iskolából, különösképpen itt Kassán. Tudatosította, hogy Szlovákiában a magyar iskolák állandó kormányzati ellenszélben működnek, de a legnagyobb ellensége mégis mi vagyunk önmagunknak. Érthetetlenül állt a kassai magyarok számának a jelentős csökkenése előtt, mert Máraival együtt vallotta: *Magyarnak lenni nem állapot, hanem feladat és hitvallás* – különösen Kassán pedig ez egyben erkölcsi kiállás is. Az elbizonytalanodóknak, a nyelvet és kultúrát elhagyóknak Adyval együtt üzenete: *A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.*

Szerelmese volt szűkebb páttriájának: Kassának, Abaújnak, Gömörnek. Gömörként pironkodva kell bevallanom, hogy szülőhelyemet és környékét – a Szilicei-fennsíkot – jobban ismerte, mint jómagam. Különösen a növényeket, virágokat – nevüket magyarul, szlovákul – és latinul tudta! –, mert ebben felülmúlhatatlan volt. De ismerte az egyes töbröket, víznyelőket, barlangokat – és az ott élő embereket. Turisztikai felfedező útjainkon a szülőfalumbeliek közül sokakat régi ismerősként köszöntött, s olyan bensőségesen beszélgetett velük,

hogy akár szilicei is lehetett volna. Amolyan összetartozásnak, mondhatni kisebbségi szolidaritásnak a megnyilvánulása volt ez, aminek egyre jobban a hiányában vagyunk.

Az élet múlik, s ez nemcsak sajátsága, hanem egyik értelme is – írja Márai. Közben elmennek a szívünknek kedves és közösségünknek hasznos emberek. Így van ez a volt Rozsnyói Pedagógiai Iskola tanáraival is. Többségük már az égi katedráról figyel ránk, s most Bollobás Bélához, Kossuth Jánoshoz, Kecsey Károlyhoz, Németh Lászlóhoz és a többiekhez társul Pálmai Rudolf is. Mert Shakespeare-rel szólva: az idő egy napon eljön érettünk, s akkor vele kell menni. Ezt tudatosítva jó, ha az ember elkészíti a József Attilától ismert LELTÁRT, amibe az is beletartozik, hogy mivel maradtam adósa az engem felnevelő családnak, közösségnek, vagy a közösség egyes tagjainak, ebben az esetben: Pálmai Rudolfnak? Bevallom: jómagam is adósa vagyok sok elmaradt találkozóval, amire pedig mindketten készültünk, az idei Rudolf napi köszöntővel, amely csak telefonon keresztül sikerült, vagy a májusi szenvedéseit feloldó biztatással, és egy elmaradt kézszorítással. Nem kapok már tőle az idén filigrán gyöngybetűkkel írt László-napi köszöntőt, amire pedig mindig sort kerített az ő bölcs és sablonokat kerülő stílusában. Csak az égi magasságokból érzem majd kedves mosolyát és visszafogott paroláját.

De azt is megkérdezhetjük: mivel maradtak adósa Pálmai Rudolfnak a kassai magyar pedagógusok és a kassai magyar közösség? S hozzátehetjük: a szlovákiai magyar pedagógustársadalom? Azt hiszem, hogy ezekre a kérdésekre, mindenkinek önnönmagának kell megadni a feleletet, s ne csodálkozzunk, ha néha majd belepirulunk a válaszbá. De Pálmai Rudolf ezt is, mint a valamikori diákcsínyeinket, elnéző gesztussal nyugtázza, s Pál apostollal üzeni: *Ti pedig atyámfiai az Úrban bizalommal és hittel kövessétek a jövő útját!*

S végezetül ismét csak Pál apostollal szólva, de Pálmai Rudolf életére is vonatkoztatva: *Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.* Amikor volt tanítványai, kollégái és az egész szlovákiai magyar pedagógustársadalom nevében köszönetet mondok a Tanár Úrnak tartalmas és példamutató életéért, kívánom, hogy emberi és tanári emlékét övezzék őszinte tiszteletünk és maradandó megbecsülésünk.

Nyugodj békében!

POZSGAY IMRE ÜZENETE

Pozsgay Imre váratlan halálával emlékké változott. Az, hogy emléke milyen tanulságokkal szolgál, rajtunk is – ismerősein, barátain, kortársain – egyaránt múlik.

Politikusi pályáját összegzik majd az erre elhivatott szakemberek, de az mindenki számára nyilvánvaló, hogy pályafutását nem lesz könnyű ideológiák és sablonok mentén értékelni, mert munkásságának meghatározó évei a huszadik század döntő változásokat hozó utolsó évtizedeire esnek, illetve a nagy reményekkel várt huszonegyedik század másfél évtizedére, amely újabb váratlan kihívások elé állítja a nemzeteket, országokat, az emberiséget, és magát az egyént is. Hiba lenne azonban szeplőtlen ikonná merevíteni őt (ami ellen leghevesebben ő tiltakozna), mert gazdag életpályája során voltak érthető és kevésbé érthető pálfordulások, tévutak és visszahőkölések.

Pozsgay Imre politikai arcélének-profiljának meghatározó eleme volt az intellektuális politizálás, a sztoikus bölcsesség, a pártfegyelmi kényszerzubbony elvetése, közösségi vízió alapján megfogalmazott értelmes célok érdekében kialakítandó konszenzus keresése. Tudatosította, hogy a közösség belső, mentális szolidaritásának a megteremtésére a politikanál alkalmasabb a kultúra, ezért keresett szövetségeseiket a kulturális élet és az oktatásügy területén, amit az ókori Seneca-val így fogalmazott meg: *Hívd segítőtársul a bölcsességet!*

Nyilvánvaló, hogy a pártfegyelmet lihegő pártvezetők, szürke pártkatonák seregében az ország és a virtuális nemzeti közösség érdekében megfogalmazott elvi elképzelései párt-, csoport- és egyéni érdekek torpedózásainak lettek áldozatai, pedig ha valakinek volt víziója az ország, a nemzet esélyeiről az egységesülő Európában, akkor neki volt. Ha az ellene szövetkezők már kifogytak sekély érveikből, akkor még mindig ott volt az univerzális megbélyegzés: a múlt rendszer prominense-minisztere volt, sokszor olyan megfogalmazásban, mintha néha már az is bűnnek számítana, ha valaki az elmúlt rendszerben élt. Az öntetszelgő középszernek, kisstílusú partakarnokoknak, kíméletlen könyökembereknek és politikai pankrátoroknak párt- és egyéb érdekektől vezérelve sikerült meggátolni, hogy a rendszerváltás első állam-

fője legyen, pedig az ország lakosságának döntő többsége meggyőződéssel hitte, hogy más nem lehet, csak ő, mert a békés változásokban vállalt emblematisz szerepe alapján ezt kiérdemelte. Negyedszázad után csak a tanulság maradt: a sok elszalasztott lehetőség között ez volt az első egyike, mert ő mindenképpen más elnök lett volna!

Pozsgay Imrével többször találkoztam. Ha jól emlékszem, akkor először a kilencvenes évek elején a Kossuth Klubban, ahová a határon túli magyar közösségekben egyaránt ismert (és elismert) Czine Mihály irodalomtörténész vitt el, majd könyvbemutatóján a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, de különösen emlékezetes maradt számomra, amikor több mint húsz évvel ezelőtt egy napot tölthettem el vele Rozsnyón és a közeli Várhosszúréten. Az akkor kialakulóban lévő gyönyörű várhosszúréti kezdeményezések egyikének vendége volt. Ott voltam megérkezésekor az önkormányzat épületében, bepillantottunk az Ulman István faragó által megálmodott és megvalósított helyi „kulturkocsmába”, végigsétáltam vele a falu fő utcáján a futballpályáig, a közönséggel együtt meghallgattam gondolatiságtól tartalmas, „pozsgayimrés” hangon előadott ünnepi köszöntőjét, és mellette maradtam a műsort követő emberi forgatagban is. A várhosszúrétiéek figyelmes vendéglátóknak bizonyultak: jeles vendégük minden lépését érdeklődés és szeretet követte, sokan igyekeztek a közelébe férkőzni, megszólítani, elismerő szavakkal köszönteni, s ő mindenkivel szívélyesen fogott kezét, szót váltott, türelmesen meghallgatta, az izgalomtól botladozóan szólókat kedves mosollyal nyugtatta, biztatta. Türelmesség, alázat, bölcsesség és szeretet volt minden mozdulatában, szavában. Mondták is többen később: eddig csak a képernyőről ismerték, de az ottani találkozáson úgy tűnt, mintha régi ismerőst, kedves családtagot köszöntöttek volna a Csermosnya melletti településen!

Aztán a múlt évben Dobos László emlékszobra avatásán találkoztam ismét vele, Királyhelmecen. Az októberi eső is felejthetetlené tette Bodrogköz fővárosa neves szülöttjének tiszteletére rendezett emlékünnepséget, mert a megnyitó perceire olyan zápor zúdult a városra és az emlékünnepségek résztvevőire, mintha dézsából öntötték volna. Jómagam műsorvezetőként többet figyeltem az eső áztatta mikrofonra, mint a protokollban feltüntetett nevek. Ennek ellenére az esernyőrengeteg alatt összegyűlt tömegben megvillant Pozsgay Imre jellegzetes sziluettje, akinek az érkezéséről a szervezők nem tájékoztattak. Igyekeztem a helyzetet menteni, és a kiemelt vendégek között köszönteni őt, akit aztán mindenki igyekezett az esőfüggönyön

keresztül megpillantani. A tönkreázott ünnepséget és közönséget egy nagylelkű gesztussal a görög-katolikus templom lelkésze mentette meg, aki a közeli felújított templomukba invitálta az emlékünnepest résztvevőit. Most már nyugodtan kimondhatom, hogy az őszi zápor mellett a templomban folytatott avatóünnepség tette emlékezetessé Dobos László hazaérkezését szülőhelyére – Királyhalmecre.

A szoboravatás után a családtagok, rendezők mellett én is igyekeztem köszönetet mondani Pozsgay Imrének, hogy eljött közénk, aki azt is elárulta, hogy országos esőben Sopronból (!) érkezett, és örül, hogy az ünnepség kezdetére sikerült elérnie Királyhalmecre, mert jelenlétével is szeretne volna kifejezni tiszteletét és elismerését barátja, Dobos László iránt. A főrendezővel, a Mécs László Társulás elnökével és mindenesével, Csurgó Dezső tanár úrral kisütöttük, hogy jó lenne teret adni Pozsgay Imrének egy köszöntő erejéig, amire a baráti fogadás és megvendéglés keretében került sor. Ő – arcában az egész napos utazás fáradalmaival – örömmel fogadta felkérésünket, és Patoky Károly polgármester üdvözlése után köszöntötte az emlékezőket.

Pozsgay Imre rövid beszédében elmondta, mennyire fontosnak tartotta, hogy ott legyen Dobos László szobrának leleplezésén, mert Bodroghöz jeles születőjét barátjaként tisztelte. Gondolkozásuk közelsége is okot adott a személyes találkozósaikra Budapesten, Pozsonyban, közös programok kimunkálására különösen a Magyarok Világszövetsége keretében. Csak sajnálni tudja, hogy a virtuális nemzetegyesítés programja a Világszövetségen belül elsekélyesedett és mellékvágányra került. Azt azonban fontosnak tartja, hogy közösségünk megbecsült személyiségeivel, de ugyanúgy egymással szemben is, tisztelettel és megbecsüléssel legyünk.

Égi elrendezésként értelmezte, hogy nemzetünk szlávok, németek, románok szomszédságában lelt otthonra itt a Kárpát-medencében, ezért egyedi, csodálatos anyanyelvünk, nemzeti kultúránk, népi hagyományaink megőrzése és továbbadása nemcsak társadalmi, de erkölcsi kérdés és kötelesség. Elsősorban a családokban kell elmondani, hogy kik vagyunk, milyen kincs és örökség hordozói, mert anyanyelvünk használata és továbbadása nemcsak mindennapi kommunikációnk, hanem egyben párbeszéd őseinkkel. A magyarlét megőrzése és megtartása csak egy közös nemzeti ihlet és ethosz eredménye lehet!

A köszöntőket követő beszélgetések központi szereplője Pozsgay Imre lett. Gondolatébresztő szavait a résztvevők elismeréssel nyugtázták, mindenki igyekezett néhány szót váltani vele. Többek között

örömmel mondott igent egy kassai meghívásra, sajnos, erre nem várt halála miatt már nem kerülhet sor. Június 4-én azonban ismét találkoznak a királyhelmecek és Dobos László tisztelői, hogy a Mécs László Polgári Társulás kezdeményezésére emléktáblát avassanak a Kossuth-díjas író szülőházán. A résztvevők Dobos László megidézése mellett emlékeznek majd a háromnegyed éve még sorainkban tisztelgő és áprilisban végleg eltávozott Pozsgay Imréről is.

Van is miért, mert mindketten a demokratikus változás érdekében kockázatokat vállalva hadakoztak a népuralom – demokrácia – megvalósításáért, de a beköszöntött változások negyedszázad után inkább hasonlítanak egy perzsavásári pártokráciára, ahol pártokat, képviselői helyeket, posztokat lehet venni, de néha már a dantei bugyrokot idéző kleptokráciára is. Napnál világosabb, a politika immorálissá vált, gyökeres változásokra van szükség: új értékrendre, generációs váltásra, és ezen belül a kisebbségi politizálás sajátosságainak a figyelembevételére, mert az nem járhat olyan srófra, mint a valamikori állampárt, esetleg a többségi nemzet pártképviselőének önmaga tökéletességébe felejtkező kizárólagossága.

Ami pedig össznemzeti helyzetünket illeti: fogy a magyarság, csökken a magyarnyelvűség a Kárpát-medencében; közösségünk életében két évtized egyötödnyi veszteséget hozott, az iskoláinkba járó gyermekek száma az elmúlt négy évtizedben a felére csökkent! A magyar-lét védelmében egy virtuális nemzeti kerekasztalra van szükség, mert csak egymást erősítve tarthatjuk meg közösségeinket, iskoláinkat, egyházi gyülekezeteinket, és általuk páratlan anyanyelvünket, kultúránkat és hagyományainkat.

A valamikor lelkeket megszólító középkori imádságos ének: *Hol vagy István király?...*, mára így bővül: *Hol vagy Dobos László?...*, *hol vagy Pozsgay Imre?...*, és *hol vagytok-vagyunk Kárpát-medencei magyarok?!*

Kassa, 2016. május 12.

NYELVVÉDELEM – NEMZETVÉDELEM

Pomozi Péter – 60.

Ha emlékezetem nem csal, akkor Pomozi Péterrel (PP) először a Petőfi Irodalmi Múzeum valamelyik tudományos tanácskozásán találkoztam. Mit mondjak? – külsőben nem hasonlított az általam elképzelt nyelvészprofesszorhoz, inkább egy kosárlabda-játékoshoz, a körhaja szerint pedig valamilyen új zenei formációhoz. Gesztikulálásait kísérve olyan ötletem támadt, amit csak egy rajzfilmben tudnék folytatni, mégpedig egy lépcsőzetes előadói teremben beszél hallgatóinak a professzor úr, amikor észreveszi, hogy egyik diákja „okostelefonnal” szöszmötöl (mi még papírgalacsinnal küldözgettünk üzeneteket!), egyszerre termete megnő, átnyúl a padok felett, és szó szoros értelemben nyakon csípi a renitenskedő gyereket, aki kezében rúgkapálva próbálja menteni magát és az ördögös kütyűjét, de mielőtt kipenderítené a nyitott ablakon: Hess!- visszafogom magam a valóságba! Érdemes, mert az előadó olyan témáról folytat eszmecsserét, mint az asszimiláció–diszsimiláció kérdése, ami engem is érdekel, és kisebbségi magyarként fény-árnyékként (de inkább árnyékként!) kíséri minden napjaimat/mindennapjainkat.

Azt már a későbbiekben tudtam meg, hogy PP mögött komoly tudományos út áll, nemzetközi tapasztalatokkal, észtországi és baltikumi rövidebb-hosszabb kiküldetésekkal. Szintén meglepetésként ért, hogy az idén hatvanesztendős lesz (mennyire vidámabb szám az én nyolcvanasomhoz viszonyítva!), de édesapámat is idézhetném: *gyerekember!* No, jó, inkább tisztos férfikor, ami ok arra, hogy köszöntsük meg őt.

Azzal vélhetően mindnyájan egyet értünk PP-rel – politikai, ideológiai beállítottságtól függetlenül –, hogy a magyar nyelv térvészése, a magyar nyelvet beszélők számának a csökkenése, a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma 1920 óta folyamatosan zsugorodik. Nem kell itt statisztikai adatokat felvonultatni, elég, ha csak saját életünkben bekövetkezett (50–60 év) hegyomlásnyi veszteségeit vesszük számba! A helyzet kezelésének formáit és lehetőségeit nagyban befolyásolja a Kárpát-medence magyarságának a belső megosztottsága. A

világhelyzet is kedvezőtlen, mert az angol nyelv térhódítása – agresszív amerikanista hátszéllel –, a német nyelv (műszaki területeken) térvessztése, a francia nyelv pozícióinak a háttérbe szorulása a diplomácia és a nemzetközi kapcsolatokban, s az elmúlt évszázadban keletkezett kisebb államok államnyelvűsége – nyelvi imperializmusa – fokozatosan felszámolja azt a nyelvi tarkaságot, amikor Európában, különképpen a Kárpát-medencében, a többnyelvűség természetes társadalmi beágyazottsága volt az itteni nemzeti és etnikai közösségeknek. Az pedig a zsákutcs út bizonyítéka, amikor egy nyelvtörvény a többségi nyelvet (!) védi a kisebbségi nyelvvel szemben, mint például a szlovák nyelvtörvény! Az utódállamok gyakorlatában hasonló srófra járó törvényekkel próbálják a többnyelvűséget többségi egynyelvűséggel felváltani.

Nem hiszem, hogy ebben az akut helyzetben, amiben a magyar nyelv a Kárpát-medencében van, arról kellene vitatkozni, hogy szükséges-e a nyelvművelés, nyelvvédelem és valamiféle nyelvstratégia, ami összehangolja a honi és a kisebbségi közösségek törekvéseit a magyar nyelv megmaradása és fejlődése érdekében, elsősorban a család, iskola, civil- és egyházi közösségek, települések és régiók terén. Tudatosítanunk kell, hogy meggyengültek az egyének és közösségeink önvédelmi reflexei, ezért erősíteni kell a magyar nemzet belső kohézióját és nemzeti önbecsülésének a táplálását-erősítését. Ez sosem szól mások ellen, hanem önbizalmunk erősítése mellett. S ezen a téren mindenkinek jut cselekvési pálya, különösen a magyarság szellemi színvonalának európai rangra való emelése terén. Jó lenne, ha a gyűlölet és irigység helyett bizalommal lennénk egymás iránt, tudatosítva, hogy csak egymást támogatva lehetünk eredményesek. Nem feledve, hogy a szellemi szolidaritás mellett igyekezzünk megszervezni a szociálisan válságba került, többgyermekes családok támogatását.

Amíg az erőszakos asszimiláció különböző megpróbáltatásait kellett a felföldi magyarságnak elviselni: deportáció, kitelepítés, lakosságcsere, reszlovakizáció, vagyonelkobzás, addig a fondorlatos asszimiláció a mai napig tart, azzal a céllal, hogyan lehet bilincsbe verni a magyar nyelvet, az államhatárt etnikai határrá változtatni, áltudományos praktikákkal elszakítani a magyar gyereket a magyar iskolától, és a valamikori kétnyelvűségből államnyelvi dominanciát teremteni. Ebben az esetben ki kell mondani, hogy az évek óta tartó trükközés a százalékokkal (20–15%) már nem elég, hiszen a mostani 20 százalék körüli

települések zöme még 50 évvel ezelőtt akár kétharmados magyar dominanciát is jegyeztek. Csak a kollektív jogok elismerése, és egy garanciákkal rendelkező kisebbségi törvény lehet a kiegyensúlyozott magyar-szlovák, szlovák-magyar kétnyelvűség alapja.

Nem lehetnek illúzióink helyzetünkéről, hiszen Trianon óta a Kárpát-medencét az antihungarizmus szelleme ("kisértete"?) járja be, napjainkig. A magyarellenesség a szomszéd népeknél elsősorban a jogtalanul elorzott területek és népesség miatt okoz rossz lelkiismeretet, illetve az a tény, hogy a példátlan csonkítások ellenére még mindig a magyarok közössége a legnagyobb a Kárpátok karéjában. A Németh László által megfogalmazott igény, hogy tanuljuk szomszédaink nyelvét (ő például csehül tanult, hogy Alois Jirásek műveit eredetiben olvassa). Mi előnyben vagyunk, mert a határokon kívül rekedt magyarok kétnyelvűsége olyan nemzeti tőke, amit nem mindig kellőképpen kamatoztatunk. Más kérdés a szomszédok újabb generációinak idegenkedése a magyar nyelvvel szemben, ami sokszor csak előítéletből származik, de tényként kell kezelni, mert disszimilációs elképzeléseink kerékkötője lehet.

PP-hez köthető *A magyar nyelvű otthon* impozáns sorozatának az elindítása, amely disszimilációs kezdeményezéseivel muníciót szolgáltat mindenkinek, akiket érdekel a magyar nyelv múltja, jelene és jövője. Ez a tartalmilag és grafikailag jól megszerkesztett pompás kiadvány a régi kalendáriumok helyébe léphet, és betöltheti amolyan magyar családi nyelvi biblia helyét. Olyan gyakorlati ismeretekkel rendelkezik a helyi nyelvközösségek életére vonatkozóan, ami az önismeretnek – egyben: az önbecsülésnek – is tartóoszlopai lehetnek. Igaz, a fiatalabb generációk egyre távolodnak a Gutenberg-galaxistól (ami nem zárja ki elektronikus közzétételét), persze, aki kézbe veszi, azt valamilyen titokzatos melegség-fluidum járja át. Mert ebben a gyökereket kiszárító globalizált világban azt is fontos utódaink örökségébe adni, hogy az emberi tisztesség dolga, ha megmaradunk a minket felnevelő nyelvi, kulturális és közösségi hagyományok hűségében.

Ennek a kiadványnak a kapcsán szeretnék szólni Palóccországról: Mikszáth Kálmán és PP munkásságának színteréről. A Mikszáth-novellák címét: *Tót atyafiak* (1881), *A jó palócok* (1882) én inkább a szlovák-magyar határ északi oldalán élőkre mondanám, hogy *palóc atyafiak*, illetve *palóc atyámfiai*, akik hajlamosak voltak már régebben is az asszimilációra, ahogyan ezt Mikszáth ízesen megfogalmazta: *Napról-napra kisebbednek a palóc hadak. Olyanok vagyunk a tót szájában, mint a cukorka:*

egy-egy részecske minden lélegzetvételnél odatapad a nyelvéhez, míg egyszer csak egészen elolvad, elvész rajta. Pedig a szlovák-magyar közeledés útja Mikszáthon keresztül vezet, hiába próbálták bizonyos szlovák nacionalista körök azzal vádolni, hogy a szlovákokról (tótokról) lekezelően írt, ennek fordítottja igaz. Karol Wlachovsky, Mikszáth fordítója a legnagyobb palócot a legszlovákabb magyar írónak tartja.

Itt kell szólni a nem beszűkített, hanem kibővített kétnyelvűségről is, ami a mostani disszimilációt erősítheti. Ez különösen aktuális a kisebbségi magyarok kétnyelvűsége terén, hiszen szoktuk mondogatni: a kisebbségi magyarok kétnyelvűsége egyben kulturális predesztinációt is jelent, mert amolyan kisebbségi diplomataként szolgálhatják a magyar nyelv és a magyar kultúra ügyét. De itt van a vegyes házasságok kérdése, amelyek szinte íratlan törvényként a többségi felet és nyelvet szolgálták (minálunk 86%-ban!). Gyakorlati ellenpélda is lehet négyéves Kisjulgcsika unokám, aki a kassai magyar református óvodába jár, velünk, a családdal, mindenről felszabadultan magyarul csa-csog, szlovák édesapjával, nagyszüleivel, pedig gond nélkül *povedál*, s már most nyilvánvaló, hogy a két nyelv tudatos ismeretében a gondolkodása is szerteágazóbb (divergensebb), és csak természetes, hogy a magyar iskolában folytatja tanulmányait.

A magyar-szlovák együttélés és kölcsönhatás „terepe” a Palócvidek, nagyjából az Ipolytól egészen a Hernádig. Ennek a nyelvjárásnak és sajátos népi kultúrának a spiritusz rektora PP. Mondhatnánk: könnyű neki, hiszen erről a vidékről vannak gyökerei, a palóc nyelvjárás a kisujjában van, s újabb és újabb kutatásaival csak színesebbé teszi a palettát. Például az általa kiadott *Palóc olvasókönyv* újabb színeket villant fel a nyugati és a keleti palócok nyelvhasználatából. Jómagam is hozzájárulhatok egy árnyalattal szülőhelyem környékéről. Szülőfaluamtól öt kilométerre fekszik Borzova (Szádvárborza), az ottani gyerekek gyalog jártak hozzánk iskolába, s elég kacifántos nyelvet beszéltek, olyannyira, ami még minket is mosolyra-csúfolódásra ingerelt. Mintha énekeltek volna, akárcsak a Prágához közeli kladnói éneklő cseh nyelvjárás beszélői! Mi is benne voltunk éppen elég jól az illabiális *ā*-ban, meg a diftongusokban, no, de ezek a borzovaiak, akár a Holdról érkeztek volna a Szilicei-fennsíkra! Azt csak a javukra írhatom, hogy ilyen szólásmondásokat hagytak ránk: *Szilice és Borzova, mindenkinek rokona, Dől mint a borzovai kőrakás.*

Vallomásomat amolyan személyes köszönetre is fogom. Pályafutásom elég göcsörtösen indult. Négyyszer nem vettek fel a pozsonyi

egyetemre, mert édesapám kilépett a termelőszövetkezetből, minálunk a JRD-ből. Végzettségemet igyekeztem távtanulás formájában kibővíteni Nyitrán, illetve Budapesten. S közben az Ady által megfogalmazott *muszáj Herkulesként* próbáltam magamat hasznossá tenni. Egy népballada-est és egy néprajzi szoba a néprajz irányába terelt, hiszen már akkor is többször elhangzott, hogy a huszonnegyedik órában vagyunk, mert az akkoriban elmenő generáció adatközlői az utolsók voltak, akik még megélték a paraszti élet szépségeit és keserveit. (Hatvan én után igazolhatom: találó volt a helyzetértékelés.) Nekiveselkedtem és minden előképzés nélkül mondagyűjtésbe kezdtem Buzitán és környékén. A közel kétszáz összegyűjtött történetekből úgy 130-at sikerült lejegyeznem és *Buzita és környékének mondanilágából* címmel egy kis kötetbe bekötetni. Utólagosan csak sajnálattal veszem, hogy nem lett belőlem néprajzos, mert Fábry Zoltán halála után (1970) elindítottuk a Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napokat, ahol gyakran elhangzott: nem ismerjük Fábry Zoltán életművét úgy ahogy illenék, amitől indítatva – és Adyval vezetve – elkezdtem Fábry Zoltánnal foglalkozni, amiből később doktori disszertáció lett (1982). A CSEMADOK mellett működő néprajzi szakbizottsággal sokáig tartottam a kapcsolatot, aztán megszakadt, mert közben meg is szűnt, de Fábry Zoltán élete és munkássága a mai napig foglalkoztat.

Két évvel ezelőtt a *Határtalan magyar irodalom* konferencián Badasonytomajban PP palóc szövegeket egy friss kiadványból idézett, ami nekem valahogyan ismerősnek tűnt, amikor pedig az előadó egyre gyakrabban felém pillantott, beugrott a több mint fél évszázados kép: ezek az én mondagyűjteményemből valók! S valóban a Buzita és környékén összegyűjtött mesék és mondák a Magyarságkutató Intézet 25. kiadványaként láttak napvilágot *Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák* címmel. Igaz, a mai napig csak egy példány van a birtokomban ebből a jól megszerkesztett és áttekinthető néprajzos csetlő-botló korszakomból, pedig már a főigazgatóhoz is fordultam, hogy mutassuk be a kiadványt a Kanyapta menti településeken. Javaslatomra még választ sem kaptam.

Ha azóta is kezembe veszem ezt a csinos kiadványt, nem tudom elégszer kifejezni hálámat PP professzornak és MKI-nek. Akaratlanul is ötven évvel korábbi eseményeket asszociál, a könyv utolsó lapján lévő osztályfotó a szívemnek oly kedves negyedik-es-ötödikes tanítványaimat. Hibásan szerepel ott, hogy a 60-as évek második fele, mert az az első feléből való! A legfontosabb volt az egészen a Sonet Duo

orsós magnetofon, amit a buzitai iskolától kaptam kölcsön. Nem volt valami zsebszerkentyű, mert tíz kiló felett volt a súlya, de az igazi problémát az jelentette, hogy vezetékes volt, nem telepes. Így aztán nem egyszer megesett, hogy az adatközlő beszédét meg kellett szakítanom, hogy egy áramforrást (konnektort) keressek, ami azt hozta magával, hogy az adatközlő *mikrofonlázban* már *urasan* kezdett beszélni. Ami pedig az adatközlőket illeti, haló poraikban is áldom őket, mert szövegeik az én emlékezetemben maradtak meg, ugyanis a CSEMA-DOK adattárába leadott tekercsem szőrön-szálon eltűnt!

Reminiszcenciaként éltem meg, amikor két esztendővel ezelőtt PP-rel felkerestünk néhány adatközlőm leszármazottait. Olyannal már nem találkoztunk – sajnos –, aki a gyűjteményemben első közlőként szerepelt, inkább unokáikkal, dédunokáikkal. Sokatmondó az a tapasztalat, hogy amíg az első felvételnél a család és a közlő nyelve magyar volt, a mostani találkozón a leszármazottak felének a családi nyelve már szlovák. Ennek ellenére voltak olyanok, akik empátiával fogadták a megemlékezést felmenőjükről, de volt eset tartózkodó, rideg fogadtatásra is.

Összegzésképpen: Egyet kell értenünk PP értékelésével: a magyar nyelv a Kárpát medencében vesztesre áll. A kisebbségi nyelvközösségeknél elsősorban a nem szűnő asszimilációs tendenciák miatt, az anyaországban az alacsony gyermekvállalás és az elvándorlás következtében. A negatív tendenciák megállításához (megfordításához?) nagyfokú közösségi felelősségtudat szükséges. A gazdasági eredmények fokozatos javítása, a népesség- és családpolitika mellett a magyarság szellemi színvonalának európai rangra való emelésére van szükség. A minőségi kritériumok fontosságára egyaránt találunk példákat Németh László munkásságában, vagy a mi Fábry Zoltánunk publicisztikájában, amely a kisebbségi létvédelem szellemében fogant. A közép-európai közös haza szellemében szükséges szomszédaink mértéktartó értelmiségével megvitatni a jelenlegi helyzet kiúttalanságát, mert az igaz, hogy településeink fokozatosan vesztek el magyar jellegüket, az etnikai határ sok helyen az államhatárhoz közeledik, de ez lenne a megoldás? A terület elorzása mellett elorozni a nyelvet, a végén a történelmet? Nem hiszem, hogy ez lenne a Kárpát medence jövője, hiszen a magyar és a más népek szomszédsága továbbra is fennmarad, és milyen együttműködésre számíthatok olyan szomszédal, aki megsemmisítésem munkálkodik?

Az is vitathatatlan, hogy a politika szerepe is felértékelődik. Igaz, történtek bizonyos kormányzati lépések, mint 2011-től a Magyar nyelv napja (nov. 13.), a Magyarságkutató Intézet felállítása (2019). Mivel fontos választások várnak ránk az idén és jövőre, szükséges a felkészülés. Szlovákiában az ősszel előrehozott parlamenti választások lesznek. Az egységes magyar pártnak (Szövetség) választási programjában határozott tervekkel kell előállni a magyarok lakta vidékek gazdasági és szociális felzárkóztatásához, programjuk részét kell, hogy képezze a kisebbségi kollektív jogok törvénybe iktatása és a kisebbségi törvény elfogadása. Jövőre pedig az Európa Parlamentbe való választások alkalmából újra szövetségeseket kell keresni a kisebbségi kollektív jogok beiktatására az európai jogrendbe, mert kollektív jogok nélkül az őshonos európai kisebbségek fennmaradása lehetetlen.

Van elég tennivaló PP és generációja számára, illetve a később érkezők számára is, mert baltikumi példák igazolják (észt, finn), hogy egy gondosan kialakított nyelvstratégia segíthet a gondok megoldásában. Fel hozzá a lélekkel – szívekkel!

Kassa, 2023. január 31.

SZÁMVETÉS – LELKIISMERETÜNKKEL

A magyar iskolák újraindításának első húszéves időszaka a gyarapodás jegyében zajlott: fokozatosan emelkedett a magyar iskolákba íratott gyerekek száma, újabb és újabb iskolák nyitották meg kapuikat, érezhetően javult a magyar pedagógustársadalom szakképzettsége. A prágai tavasz – ellentmondásai ellenére – pozitív hatással volt közösségünk életére, növekedett önbizalma, önbecsülése, talán ennek következményeként is járt a (cseh)szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákba a legtöbb tanuló (diák) az 1969/70-es iskolai évben. Kihatással volt életünkre a föderációs és nemzetiségi alkotmánytörvény, igaz, az utóbbit meghamisították, később elhallgatták, mégis több mint kilencvenéves kisebbségi státuszunk alatt maradt egyedüli alkotmányos dokumentumként helyzetünk rendezéséről!

A normalizáció időszakában megindult a hatalom képmutató ármánykodása a magyar iskolák ellen, mintha a visszarendeződő párt- és állami vezetés megriadt volna a kisebbségi magyar iskolák széles hálózatától. Nyilvános támadásra 1984-ben került sor, a szlovák oktatási törvénytervezetben, amit közösségi összefogással, és Budapest határozott fellépésével sikerült kivédeni. Azt azonban, hogy a mindenkori hatalom Szlovákiában a magyar iskolákat mostohaként idegen testnek tartja (nem csak a volt diktatórikus, hanem a rendszerváltást követő kvázi-demokrácia is!), ez mindmáig evidencia. Ebből fakadt-fakad a felismerés: csak önmagunkra támaszkodva védhetjük meg iskoláinkat.

A fokozódó magyariskola-ellenes klíma ellenére már az „átkos”-ban is sikerült bizonyos részeredményeket elérni járási, kerületi és országos szinten, ami a módszertani találkozók, iskolaigazgatók találkozóiban, és a magyarországi kapcsolatok kibővítésében nyilvánult meg. A (cseh)szlovákiai magyar pedagógustársadalomban alapvető követelményként fogalmazódott meg a szakmai igényesség, minőség, progresszivitás, és a kisebbségi magyar pedagógus többletmunkája a gyerekek és a közösség érdekében. (Hol van már a tavaszi hó?!...)

A Fábry Napok mintájára, amelyek az irodalommal, kultúrával foglalkoztak, felvetődött egy regionális (kelet-szlovákiai) Czabán Samu Pedagógiai Napok megrendezése rozsnyói székhellyel, egyben a

Fábry-díjhoz hasonlóan Czabán-díj odaítélésére. (Megjegyzés: mostanság valami baloldali ördögűzés folytán mindkét díj a süllyesztőbe került!)

A Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség programjában a kezdetektől ott szerepelt olyan fórumok megteremtése, ahol szlovákiai magyar iskolák helyzete kerül terítékre, helyi szinttől egészen az országos szintig. Rozsnyó mellett nem volt nehéz dönteni, hiszen ott voltak a Czabán Napok, Rozsnyó oktatási és kulturális tradíciói (Észak-Gömör centruma, valamikori két főgimnáziuma, az ötvenes években pedagógiai iskolája, stb.). Húsz évvel ezelőtt közös akarattal itt sikerült megszervezni – a mečiarizmus tébolyult tobzódásának idején! – az első magyar országos pedagógustalálkozót Szlovákiában.

A Pedagógusszövetség indulásának első hónapjaiban tárgyalásokra került sor Ladislav Kováč oktatásügyi miniszterrel. A tavaszi találkozót a minisztérium épületében „a Lászlók találkozásaként és tanácskozásként” jellemeztem, mert a miniszter mellett a Pedagógusszövetséget Pukkai László, Kovács László és jómagam képviseltük. A több mint egyórás tárgyalás nem sok eredményt hozott, mert mi következetesen programunkhoz amolyan 80-90 százalékbán a tanügyi autonómiáról beszéltünk, a miniszter pedig koncepcionális igényeinket azzal próbálta elodázní, hogy ideiglenes kormány minisztere, majd az első szabad választások után felálló tanügyi vezetés dönthet ilyen fundamentális kérdésekről. Egyedül abban sikerült megegyezni, hogy folytatjuk a párbeszédet, és a miniszter belátható időn belül ellátogat Galántára. Amikor kikísért az irodájából, ezzel vált el tőlünk: *Uraim, köszönöm a látogatást. Csak egy dologban sikerült megegyeznünk: Galántán folytatjuk. Különben más csapat – kezdeményezés! – emberei is járnak utánam, de ők pozíciókat igényelnek maguknak és társainknak, önök egyetlen ilyen kérést sem foglalmaztak meg. Fogadják nagyrabecsülésem kinyilvánítását, és akkor: a viszontlátásra Galántán!*

A galántai találkozó megbeszélte időpontja halasztódott, aztán elmaradt. Biztosan a háttér lobbí mindent elkövetett, hogy a Pedagógusszövetség kezdeményezéseit degradálja. Elszomorító viszont, hogy a honi magyar pártok is többször hasonlóan jártak el, nem kérték ki a Pedagógusszövetség álláspontját tartalmi, személyi, szerkezeti javaslataikhoz, és az sem volt példa nélkül való (a mai napig így van!), hogy oktatási munkatártnak (szakértőnek?) a szlovákiai magyar pedagógustársadalom periferiájáról választottak képviselőt.

A Szövetség negyedszázados létével kiérdemelte a magyar pedagógusok, szülők, civil társadalom és egész közösségünk elismerését, a továbblépéshez azonban nélkülözhetetlen a gyökeres megújulása, az itteni magyar politika egyértelmű támogatása, mert az új kihívásokkal és a többségi iskolákkal alacsonyabb gyermeklétszámmal, megcsappant iskolahálózattal is állni kell a versenyt. És egymás között mondván: a megrendítő gyermeklétszám-csökkenés objektív körülményei között (folyamatos ellenszél, negatív demográfiai mutatók, elvándorlás, közösségeink amortizálódása, stb.) szükséges egy önreflexió, amolyan lelkiismeretvizsgálat elvégzése pedagógustársadalmunkban, mert a szülők elfordulása magyar iskoláinktól – közöttük volt tanítványaink! – mindnyájunk bizonyítványát állítja ki!

Kassa, 2015. augusztus 31.

DR. MÁZIK MIHÁLY ALKOTÁSOKBAN BŐVELKEDŐ 75 ÉVE

Dr. Mázik Mihály pedagógus, kultúraszervező, énekkarvezető, kántor, helytörténész és amolyan kisebbségi mindenés 1940. június 8-án született az Abaúj-Torna megyei Bódvavendégiben.

Szüülőhelyére, a tornai vár (inkább: várrom) alatti Bódvavendégire, tökéletesen ráillik a *genius loci* (hely szelleme) megállapítás, mert ez a kis település volt az elindítója ismert pedagógusoknak, művészeknek, tudósoknak, sportolóknak és más neves személyeknek. Ha egy olyan számítást vennénk alapul, hogy egy településen hány négyzetméterre (holdra, hektárra) esik egy tehetség, akkor Bódvavendégi a magyar települések listáján bizonyosan az élen végezne. Ezért Dr. Mázik Mihállyal kapcsolatban is elmondhatjuk enyhén csipkelődve: könnyű volt neki, mert szülőhelye többirányú tehetséggel tarisznázta fel, igaz ez másoknak is megadatott, akik ott születtek, vagy majdan ott fognak megszületni!

Pedig nem úgy indult az élete, ahogy általában szokás, mert a második világháborút követően közösségünk megsemmisítését kitűző elvakult bosszúállás – más ember- és lélektipró intézkedések mellett – bezáratta a magyar iskolák kapuit, ennek folytán ő is, akár a háborús generáció többi tagja, szlovák iskolába kényszerült. Amikor ötvenben újraindultak a magyar iskolák, a tornai magyar iskolában folytatta tanulmányait, majd Felső-Gömör fővárosába került, a Rozsnyói Pedagógiai Iskolába. A rozsnyói négy év volt személyiségének a megalapozója, és kisebbségi közösségünk iránti elkötelezettségének az elindítója. Korán kitűnt tehetsége a zene és a sport terén, mindkét területen többször is képviselte iskoláját. Tagja volt az iskola zenekarának, és fellépéseikkel – akkori szóhasználat szerint – „kultúrbrigáddal” szórakoztatták a magyar szóra, zenére és táncra éhes közeli és távolabbi települések lakosait.

Pedagógusi pályáját Tornagörgőn kezdte, majd volt *alma materé*-ben, Tornán folytatta, onnan hazakerült az akkori ideológia szerint összegereblyézett Újbódvára: Tornaújfalut, Bódvavendégit és Horvátit magába foglaló központi településre.

Közel harmincéves pedagógusi pályájának motiváló ereje és motorja a gyermeki képzelet tisztaszívúsége, az induló életekben szundikáló tehetség megkeresése, annak felébresztése, a pedagógust és diákot összefogó családias szeretet megteremtése. Megvalósítója volt egy alapvető oktatói-nevelői elvnek: A jó pedagógus nem érvekkel oktat, hanem példákkal. Szenvedélyesen kereste a jobb és hatékonyabb módszereket, kidolgozta az ének-zenei nevelés új értelmezését. Ennek része volt a *Furulyaiskola* módszertani könyv elkészítése, megírása, aminek eredményességéről magam is meggyőződtem, amikor a tornaújfalusi iskola összevont osztályába járó gyerekek vidáman együtt fújták a furulyát (blockflöte): gyermekdalokat, népdalokat és egyszerű gyakorlatokat játszottak a módszertani könyv mellékletében megjelent kottákból. A mai helyzet ettől sokkal szomorúbb. A tornaújfalusi iskola, amelyet évtizedeken át épített, óvott, és amely több mint hatvan éven át sok Bódva menti magyar gyerek második otthona lett, ebben az iskolai évben bezárta kapuját!

Dr. Mázik Mihály a Fábry Zoltán-i „változni és változtatni” szellemében tovább képezte magát. Elvégezte a Pavol Jozef Šafárik Egyetem Bölcsésztudományi Karán Eperjesen a szociálpszichológiai szakot, ahol később le is doktorált. Szakfelügyelőként dolgozott a kassai járási oktatásügyi és kulturális szakosztályon. 1986-ban gerincoperáción esett át, betegsége miatt leszázalékolták.

Megromlott egészségi állapota vezette arra a meggyőződésre, hogy az életet szolgálja, kisebbségi közösségünkért vállaljon áldozatokat. Mert jó dolog alkotni, közösen terveket szőni, s azokat megvalósítani: együtt énekelni, másoknak zenélni. Emlékezetes kulturális rendezvények sorát valósította meg második szülőhelyén – Tornaújfaluban, ahol színvonalas éneklő csoportot is szervezett. De közel egy évtizeden át vezette a Bodolói Efsz több mint félszáz tagú énekkarát, a környéken öröndetesen szaporodó éneklőcsoportoknál szakmai tanácsadással és szervezéssel is besegített. Igazi muzsikusként kocsijában mindig magával hordta (a mai napig hordja) harmonikáját, amit nemcsak a fellépések alkalmával vett (vesz) a vállára, hanem dalra fakadó, vidám társaságok kedvcsinálójaként is. Otthonába látogató barátait gyakran lepi meg amolyan házi koncerttel, amibe gyakran kedves felesége, Icuka is bekapcsolódik. Az utóbbi években a tornaújfalusi katolikusok kántora. A valódi harmónia megszólaltatását számára az orgona jelenti – „Isten zenekara” –, mely időtlenségbe emeli az embert.

Mondogatja is otthoni villanyorgonáján eljátszott futamok közben: az igazi a templomokba épített klasszikus orgona!

A kultúra, s ezen belül a kisebbségi magyar kultúra területén végzett munkáját Hamvas Béla gondolata motiválja: „A kultúrával feltétlenül együtt jár az a kötelezettség, hogy az ember tovább építse”. Teszi is ezt helytörténésként, krónikaíróként és könyvek szerzőjeként. *Gyökereink* című helytörténeti munkájában feldolgozta Tornaújfalu múltját, amely több motívumában érinti Bódvavendégit és Horvátit is. Munkája a magyarországi Lakiteleki Pályázaton 296 pályamű közül a negyedik lett!

Elismert krónikaíró. Zenei tehetségéhez párosul rajzkészsége: kaligrafikus betűi, rajzai, illusztrációi minden krónika díszére válnak, így nemcsak a tornaújfalusi krónikát vezette hosszú ideig, máig vezeti Kenyhec község kétnyelvű krónikáját, de besegített a krónikaírásban Szepsiben és Tornán is. Megírta a CSEMADOK tornaújfalusi alapszervezetének a történetét, a helyi római katolikus plébánia múltját, az újbódvai és bodolói összevont termelőszövetkezetek történetét.

Fontos munkái közé tartozik Kenyhec község múltjának a feldolgozása, amely a magyar mellett szlovák nyelven is megjelent. Magyarra fordította Rudolf Schuster volt köztársasági elnök *Ultimátum* című önéletrajzi művét. Megjelent a *Bölcsességkalendárium* könyve, a 999 bölcsesség című összeállítása pedig két kiadást ért meg.

Nem Dr. Mázik Mihály volna, ha a hetvenes évei körül nem próbálkozott volna újabb kihívásokkal. Elvállalta a szomszédos magyarországi település, Hídvégardó éneklő csoportjának a vezetését, aminek sok emlékezetes fellépés volt az eredménye. Torna és Szepsi közös rendezésében egy 54 fős felnőtt roma csoport alapképzését bízta rá, ahol konkrétan bizonyította pszichológiai és pedagógusi képességeit, mert az őket minden helyzetben partnerként kezelő és hozzájuk szeretettel viszonyuló „Tanár urat” megfellebbezhetetlen tekintélyként követték, tanfolyamzáró kultúrműsorukkal megörvendeztették Torna és Szepsi lakosait. A képzésben résztvevők a mai napig nagy tisztelettel és szeretettel veszik körül!

Kezdeményezője volt a 70 évvel ezelőtt Tornaújfaluból a „Malenkij robot”-ra elhurcolt áldozatok emléktáblájának a felállítására, amit javaslata alapján Lukács János szepsi szobrász készített el.

Dr. Mázik Mihály nem hiszi, hogy a kisebbségi lét állandó sündisznóállást kell, hogy jelentsen, esetleg napi keresztrefeszítést. Inkább fordítva: bölcsen és hittel vállalt küldetésnek veszi ezt a Németh

László-i megfogalmazás szerint: „A kisebbség joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni.” Hiszi és életével példázza, hogy ebben az abszurd korban van járható út a megmaradáshoz: a minőségi kisebbségi magyar iskolákban, a minőségi kisebbségi magyar kultúrában, a minőségi kisebbségi magyar közösségi életben, a minőségi kisebbségi magyar politizálásban ..., és mindenben az élet más területein is, ami a minőség jegyében fogalmazódik és valósul meg!

Az utóbbi idők itteni és „odaáti” kitüntetésesői valahogy elkerülik. Megelégedéssel nyugtázza, hogy az oktatásügyi tárca már 1970-ben „Példás tanító” kitüntetéssel jutalmazta, Kenyhec község önkormányzata pedig a település érdekében végzett munkálkodásáért 2006-ban neki a díszpolgári címet adományozta. Az pedig, hogy a kitüntetés-hullámok mellőzik, nem zavarja, ő serényen tovább munkálkodik: önmaga, családja és közösségünk érdekében.

Isten éltesse!

Kassa, 2015. június 8.

MEZEI SÁNDOR SIRATÓ

Vasárnap délután vettünk végső búcsút a szilicei temetőben Mezei Sándortól (1933–2017). A református szertartás szerinti búcsúztatóra közel ezer gyászoló érkezett, ami az emlékezet szerint példa nélkül áll a falu történetében, s egyben igazolása annak, hogy Szilice, de egész itteni nemzeti közösségünk jeles és pótolhatatlan személyisége hagyott itt bennünket. Az örökmozgó és korához mérten állandó optimizmust sugárzó – a sziliceiek számára: – Sándorka egy banális esés okozta combnyaktörés, s annak folytán fellépő komplikációk és szövődmények következtében fájdalmasan váratlanul hagyott itt bennünket.

Mezei Sándor életének archimedesi pontja a család volt. Igaz, az első világháborút követő „egykézés” neki is testvértelenséget hozott, ami legalább világháborúnyi veszteséget okozott nemzetünknek, és okoz a mai napig, mert a globalizációtól újabb és újabb erősítést kap. Meggyőződéssel vallotta, hogy a család a legteljesebb élet, és az élet továbbadásának színtere, szoros keretbe fogva a szülők, nagyszülők, dédnagyszülők felelősségét a gyerekek, unokák, dédunokák iránt, aminek természetes velejárója az utódok felelőséggel és hűséggel vállalt élete az elődök iránt. Vallotta: az életben nincs nagyobb ajándék a gyermeknél, unokánál, dédunokánál!

A szilicei faluközösséget, amelyet csak kötelező katonai szolgálatának idejére hagyott el, egy nagyobb családi közösségnek tartott, amit mindig büszkeséggel vállalt. A falu mindennapi élete, a református gyülekezet, a mezőgazdasági szövetkezet, a különböző rendezvények, találkozók mind-mind olyan színterei voltak az életének, ahol nyomot hagyott maga után. Ha valaki Szilicének híveket, barátokat szerzett, akkor azok között az első hely őt illeti meg!

Különös vonzódása volt a hagyományok ápolásához, amihez lehetőséget a CSEMADOKban talált. Volt a helyi alapszervezet elnöke, a daliás időkre emlékeztető szilicei hagyományőrző tánccsoport, és a később alakult Kökörcsin éneklőcsoport tagja. A néprajzi gyűjtők a szilicei dalok és táncok adatközlőjeként tartották számon. Sok hangfelvétel őrizi az általa előadott dalokat. Az *Isten veled Sziliceföld* katoná-

búcsúztató több strófáját én is tőle jegyeztem le. Az általa ismert dalokat, nótákat egy füzetben vezette, közel négyszáznál tartott. Az utóbbiak között szerepelt a *Ha meghalok, csillag leszek...* című nóta, ami a búcsúszertartáson is elhangzott. Gombaszögöt Szilicéhez való közelsége miatt is a szívéhez közel állónak érezte, szereplőként, nézőként minden alkalommal – családjával együtt – ott volt a gombaszögi műsoron. Betegágánál is beszélt Gombaszögről, különösen a közel tíz évvel ezelőtti népművészeti műsorról, amit az ígéretes koreográfus, de fájdalmasan korán távozott Péter Zsolt (47) rendezett, és ő a keretműsor központi szereplője volt. Munkásságának elismeréseként 2014-ben CSEMADOK Közművelődési Díj kitüntetést kapott.

Mezei Sándor szűkebb pátriájának, a Szilicei-fennsíknek szerelmes rajongója volt. Nem volt nála jobb ismerője (és hogy lesz-e? – nem tudhatom) a fennsík zegzugos völgyeinek (töbreinek), dombjainak, végtelen erdőségeinek. Még szerencse, hogy eleink sokszor beszédes dűlőneveit közlései alapján Lúcia unokája lejegyezte, és megmentette az utánunk következők számára. A Teremtés és a meg-megújuló élet csodáját látta egy-egy ottani virágban (kakasmandikó, leánykökörcsin, tavaszi hérics...), a napokban éppen virágba borult galagonyabokorban (ami nem véletlenül Weörös Sándort is megihlettel), madarakban (búbosbanka, kakukk, fekete gólya), és mindenben, ami a Szilicei-fennsík csodás növényeit és állatvilágát jelentik.

Több mint hatvan évig volt a helyi vadásztársulat tagja. Számára nemcsak a vadászatot jelentette, hanem a természet újabb rezdüléseinek a megfigyelését, a kiszámíthatatlan vadmozgás rejtélyeinek a megfejtését, és mindenek fölött: vadászbarátságot, vadászcimboraságot. Ha néprajzi adatközlőként országon belül és határon kívül ismerten hangzott a neve, akkor a vadászok népes családjában legalább olyan ismertségnek és ismeretségnek örvendett. Több vadászkitüntetések birtokosa volt, közöttük az ország legmagasabb, a Zerge (Kamzík) érem hordozója. A végtelen vadásztörténetek szakavatott előadójaként volt ismert, vadászdalokból mindig tudott újjal szolgálni, de szívéhez legközelebb az állt, amelyben ott volt az is, hogy: *...vadász leszek a szilicei határban...* Nem szokott az elmúlással foglalkozni, de vadásztaink alkalmával, amikor körütekintett az ismert tájon, többször megjegyezte: *Nebéz lesz itt hagyni ezt a gyönyörű vidéket...*

Mezei Sándor alaptermészete a szívélinesség és segítőkészség volt. Tudatosan vallotta, hogy a szív legjobb karbantartója a szeretet, a léleké pedig a reménység. Ebben a József Attila által megfogalmazott

Akár egy balom basított fa, / hever egymáson a világ-ban mindnyájunk számára jól jöhet Mezei Sándor bizalmat sugalló tekintete, barátságos kézfogása, pohár borra, nótázásra ösztönző biztatása, mert neki ez volt az életeleme. Az ő kapuja talán éjszakára sem volt becsukva (jól példázza ezt a róla készült fotó is 2009-ből), hozzá mindig érkezett valaki, ő is gyakran beköszönt másokhoz: szomszédokhoz, rokonokhoz, barátokhoz. A temetését követő toron a kultúrházban ott volt élettől sugárzó fényképe. Amikor Danika unokám – akit Mezei Sándor mint más gyereket, felnőttet megbabonázott, Szilicére érve mindig azt várta, mikor jön már hozzánk Sándor bácsi –, megállt a fotó előtt, és mély átszellemültséggel ezt mondta: Sándor bácsi, szűlessél még még egyszer...!

Mi Kosztolányi Dezsővel valljuk: *Keresheted őt, nem leled, hiába, / se itt, se Fokföldön, se Ázsiába, / a múltba sem és a gazdag jövőben / akárki megszülethet már, csak ő nem.* // De ha van igazi sziliceiesség, az Mezei Sándorban hiánytalanul testet öltött: a családiasságában, az önzetlen közösségi vállalásaiban, és a hűségében az elődökhöz: tisztességben, hitben, anyanyelvben, nemzeti hagyományokban! Ebben ránk hagyott öröksége mindig élő marad!

Kassa, 2017. május 15.

BENSŐSÉGES MEGEMLÉKEZÉS ÉS KOPJAFÁÁLLÍTÁS MAGYARBÓDÓN

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kassai csatájának hősi halottait a közeli magyarbódi református temetőben hantolták el. A rendszerváltás óta a kassaiak márciusi ünnepségének része a magyarbódi megemlékezés az 1991-ben felavatott kopjafa mellett. Mivel az Ulmann István és Pekár József által faragott kopjafát a több mint negyedszázados idő kikezdte, a CSEMADOK, a református egyház és a magyarbódi önkormányzat gyűjtést hirdetett egy hasonló kopjafa kifaragására, melynek bensőséges felavatására vasárnap délután került sor.

Az ünnepség istentisztelettel kezdődött a helyi református templomban. Igét hirdetett Csoma László, református lelkész, a Szlovákiai Magyar Református Lelkészegyesület elnöke. Alapigéül szolgált Sámuel próféta első könyvének a 13. része, amely Izráel harcáról szól a filiszteusok ellen. Az igehirdető elmondta, hogy jelen volt az első magyarbódi megemlékezésen, és prédikációjában párhuzamot vont az Ószövetség népének a harcai és a mi harcaink között. Kiemelte a reformáció 500 éves történelmét; közvetlen és közvetett utalásokkal a mának, hangsúlyozva az ige legfőbb üzenetét: *Nem lehet kapkodni, nem lehet kétségbeesni!* Magyarságunk, megmaradásunk alapvető kérdéseként fogalmazta meg az anyanyelvi ige fontosságát, a hit megtartását és gyakorlását.

Az istentisztelet további részében fellépett a Kassai Magyar Református Gyülekezet *Laudate domine* énekkara Kovács Edit vezetésével, illetve Nyéky Miklós és Köteles Natasa, akik zongorán és fuvolán J. S. Bach G-moll szonátáját adták elő. A lélekemelő templomi együttlét végén felhangzott nemzeti imánk és a XC. zsoltár: *Tebenned bízunk eleitől fogva...*

A templomkertben rövid megemlékezésre került sor néhai Balla József református lelkész sírjánál, aki meghallva, hogy a győztes osztrák sereg parancsnoka, Schlik tábornok megtiltotta a magyar halottak eltemetését Kassán, gyülekezetével együtt vállalta, hogy ők – dacolva

az erővel és a hatalommal – eltemetik azokat Magyarbördön. Balla József emberi és papi helytállása több mint másfél század múltával is elő példa a református gyülekezetben és a településen egyaránt.

Az új kopjafa – Ulmann István és Baffy Lajos pompás alkotása – gondos tereprendezések után a magyarbördi református temető domináns pontján lett felállítva. Ünnepi avatóbeszédet B. Kovács István, muzeológus, néprajzkutató, a Szlovákiai Keresztyén Egyház Tudományos Gyűjteményének igazgatója tartott.

Beszédének kezdetén elmondta, hogy már négy évvel korábban hasonló küldetésben járt Magyarbördön, s azt sem titkolta, hogy akkor beszédéből néhány gondolatot felidéz. Fontosnak tartotta kihangsúlyozni Pazderák Bertalan tanári és kultúraszervezői szerepét, aki kezdeményezője volt a magyarbördi kopjafaállításnak, ünnepségek megszervezésének, aki már több mint tíz éve a régi kopjafa közelében nyugszik. A magyarbördi református gyülekezet és lelkészü, Balla József bátorságát Józsué szavaival nyugtázta: *Légy erős és bátor*. Amíg négy évvel ezelőtt a kassai csata lefolyását egy gömöri önkéntes emlékei alapján idézte meg, az idén a városvezetés szemszögéből követte a csata drámai fejleményeit. Beszédének voltak aktuális üzenetei is, aminek alapmotívuma volt: *Vállaljuk bátran önmagunkat és örökségünket*, amihez találóan tette hozzá: *Napjainkban Kassát nem fegyverrel kell megvenni, hanem gyermekáldással...*

Az ünnepi műsor részét alkotta a *Laudate domine* és az *Ószirőzsa* énekkar fellépése, illetve két vers, majd következett a koszorúzás. A hivatalos műsor a Szózat eléneklésével ért véget.

Epilógus I.: Az ünnepség népes közönségét, mintha áramcsapás érte volna, amikor Kovács Marcel tárogatón rázendített a Kossuth-nótára. Minden jelenlévő egy karmester nélküli egységes énekkarrá kovácsolódva fújta a mindnyájunk szívének oly kedves dalt, dacolva a Dubník hegytől az Olsva-völgyére zúduló és meg-megismétlődő zimankós szélviharral. József Attilával mondva: *A mi tudónkból száll ki a tavaszi szél...*

Epilógus II.: A magyarbördi ünnepségek kedves színfoltja a minden évben megismétlődő szeretetvendégség, az utánozhatatlan magyarbördi gulyáslevessel és a sütemények gazdag kínálatával. Az utóbbi két évben erre a kultúrház átépítése miatt a gyülekezeti teremben került sor, az idén azonban visszakerült a pompásan felújított kultúrház nagytermébe. Volt ismét illatos gulyásleves, színes és inycsiklandó sütemények, és még valami, ami a kopjafaavatás mellett emlékezetessé

teszi az idei ünnepséget: felléptek a helyi hagyományőrzők, akikkel több mint ötven évvel ezelőtt Marci István vezetésével Gombaszögön találkoztam. Amikor rázendítettek számomra is a legkedvesebb magyarbődi dalok egyikére: *Magyarbődre két úton kell bemenni*, amit követtek a többi ismert és híres magyarbődi dalok, Czine Mihály irodalomtörténész jutott eszembe, aki Pazderák Bertalan szülőfaluját a legészakibb magyar település címmel illette, amire mindnyájunk Bercije elég egyértelműen jelezte: csak volt! A fellépés után a csoport legidősebb tagjától, a 86 éves Ceranko Margit nénitől számon kértem, hogy hol maradt a fiatalok által is a táncházakban slágerként dalolt *Ej a titkos szerelem*, Margit néni huncutul csak ennyit mondott: *Lesz majd az is, a második részben, mert az nekünk a magyarbődi himnuszunk.*

És valóban volt második rész is, újabb csodás dalokkal, többségük tercelve, ahogyan ez Magyarbődön szokás, és persze „a magyarbődi himnusz” is: *Ej a titkos szerelem*... A közönség közül többen csatlakoztak az éneklőkhöz, mások könnyeikkel küszködve talán Pazderák Bertalan megállapítására gondoltak: *csak volt!*...

Kassa, 2017. március 12.

MADARÁSZ PROFESSZOR KITÜNTETÉSE

A Magyar Tudomány Ünnepe és az Óbudai Egyetem Napja alkalmából felemelő ünnepségre került sor az Óbudai Egyetemen, ahol Prof. Dr. Madarász László, a Kassai Műszaki Egyetem oktatója és tudományos kutatója tiszteletbeli doktori címet (doctor honoris causa) vehetett át.

Az Óbudai Egyetem a Magyar Országgyűlés 2009. november 23-án elfogadott törvénye alapján kezdte el működését 2010. január elsején, a Zsigmond király által alakított Óbudai Egyetem (Universitas Budensis) újjáalakításának 600. évfordulója alkalmából. Azóta november 23. az Óbudai Egyetem Napja. Az elmúlt fél évtizednyi időben az Óbudai Egyetem több mint 13 ezer hallgatójával, és egyre szélesedő nemzetközi kapcsolataival Magyarország legjelentősebb felsőoktatási intézményei közé küzdte fel magát.

Az ötéves évforduló alkalmából tartott felemelő ünnepségen részt vett Dr. Kövér László, az Országgyűlés elnöke. A házelnök ünnepi beszédében a nemzetgazdaság legsikeresebb és legversenyképesebb ágazatának nevezte a magyar felsőoktatást. Kiemelte, hogy a színvonalas elméleti képzés mellett egyre hangsúlyosabb szerep jut a praktikus kérdések megoldásának. Elismeréssel szólt az Óbudai Egyetem kezdeményezéseiről, fontos szerepvállalásáról a külhoni magyar fiatalok képzésében, a 2014-ben elindított fejlesztő és szolgáltató központ létrehozásáról (ONLINE), amely segíti a Kárpát-medencei magyar tannyelvű képzéseket nyújtó valamennyi felsőoktatási intézményt. Összegzésként kijelentette: a Kölcsey által megfogalmazott *haza és haladás* szellemében minden lehetőség megadatott arra, hogy Magyarország létrehozza Közép-Európa legjobb felsőoktatási rendszerét.

Az egyetem idén kinevezett rektora Prof. Dr. Fodor János kihangsúlyozta, hogy az egyetem öt év alatt jelentős sikereket ért el. Köszönetét fejezte ki elődjének, az egyetem alapító rektorának, Prof. Dr. Rudas Imrének. Az egyetemet fiatal, dinamikus intézményként jellemezte, amely minőségi oktatást kínál és rugalmasan alkalmazkodik a kereslethez. Külön kiemelte az egyetem elkötelezettségét a határon kívüli magyar fiatalok képzésében, amely a komáromi Selye János

Egyetemmel szoros együttműködés keretében realizálódik, illetve ki-helyezett tagozatok működtetésével Székelyudvarhelyen és Szabad-kán.

Az ünnepségen színvonalas produkcióval fellépett az Óbudai Egyetem énekkara, illetve tudományos címek és fokozatok odaítélésére került sor. Tiszteletbeli doktori címet kaptak: Prof. Dr. Madarász László, a Kassai Műszaki Egyetem professzora, illetve Prof. Dr. Rudas Imre, az Óbudai Egyetem alapító rektora, több külföldi egyetem vendégtanára. Három egyetemi oktató habilitált (hab.) és szintén hárman nyerték el a doktori fokozatot (PhD.)

Madarász professzor a doctor honoris causa címet oktatói és kutatási munkásságának elismeréséül, a mesterséges intelligencia gyakorlati alkalmazása terén elért eredményeiért, illetve közös tudományos tanácskozások megszervezéséért, közös publikációk megjelentetésért és közös projektek megvalósításáért kapta. Az elismerés odaítélésében hangsúlyos szerep jutott a két intézmény, a budapesti és kassai egyetemek közötti kapcsolatok ösztönzésében és megvalósításában játszott személyes közreműködésnek, aminek eredményeként 2000-ben sor került a kassai Műszaki Egyetem és a budapesti Bánki Donát Gép-ipari Műszaki Főiskola (az Óbudai Egyetem egyik elődje) közötti szerződés aláírására, s amelyet 2004-ben megújítottak és azóta is aktuális kiegészítésekkel bővítik ki.

Madarász László a szívélyes köszönet mellett felvázolta oktatói és tudományos tevékenységét, együttműködését a magyarországi felsőoktatási intézményekkel: a Miskolci Egyetemmel, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmel és az Óbudai Egyetemmel. Elmondta, hogy a Kassához közelebb eső Miskolcon vendégtanárként is szerepelt, és ott is megkapta a doctor honoris causa címet. Az Óbudai Egyetemmel folytatott együtt működésben fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy a két egyetem vezetésének kooperációja mellett megvalósul a karok közötti konkrét tudományos együttműködés. Fontosnak nevezte a személyes kapcsolatok kiszélesedését egyetemi oktatók és hallgatók között.

Madarász László professzor Gömörország szülőtte; Kuntapolcán, a Rozsnyói járásban látta meg a napvilágot. A pelsőci magyar alapis-
kolába járt, középfokú végzettséget a valamikor legendás Kassai Magyar Tanítási Nyelvű Ipariskolában szerzett. A Kassai Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán műszaki kibernetika szakon 1973-ban diplomázott. Itt kezdte el pedagógiai és tudományos munkásságát, a

kibernetika és mesterséges intelligencia tanszékén. Kandidátusi értekezését a pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetemen védte meg 1983-ban, 1984-ben docens lett. Betöltött különböző egyetemi tisztségeket: volt tanszékvezető-helyettes, dékán-helyettes, rektori tanácsadó. Gazdag tudományos tevékenységét igazolja 13 monográfia, 20 egyetemi jegyzet, több mint 250 eredeti publikáció és egyéb tudományos és szakmai cikkek, vélemények, értékelések. Tudományos eredményei jelentősek a mesterséges intelligencia elemeinek, módszereinek a gyakorlati alkalmazása terén, különösen a tervezésben, irányításban és modellezésben.

Hosszabb-rövidebb időre tagja volt különböző szakmai és tanácsadó testületeknek, mint például a Kassai Műszaki Egyetem Tudományos Tanácsának, de jelenleg is tagja a komáromi Selye János Egyetem Tudományos Tanácsának. Elnökségi tagja a Magyar Professzorok Világszövetsége Műszaki Szekciójának.

Jelentős tapasztalatokra tett szert a nemzetközi kapcsolatok terén. Többször volt vendégtanár a közeli Miskolci Egyetemen. Nehezen vehető számokba azok a nemzetközi tudományos tanácskozások, konferenciák, melyeknek előkészítésében és lebonyolításában közreműködött. Különösen fontosnak tartotta a Kassai Műszaki Egyetem együttműködésének elmélyítését magyarországi egyetemekkel: a Miskolci Egyetemmel, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmel, valamint az Óbudai Egyetemmel és annak előd intézményeivel. Ezek a kapcsolatok a tudományos együttműködés és a diákcserék mellett a nemzetközi projektekből való közös részvételeket is tartalmazzák.

Madarász László professzor munkásságát különféle elismerésekkel, kitüntetésekkel jutalmazták. Megkapta a Kassai Műszaki Egyetem aranyérmét, 2013-ban a Magyar Országgyűlésben vehette át a Gábor Dénes külhoni díjat, az idén a Magyar Érdemrend tisztikeresztjét. A napokban pedig a Miskolci Egyetem után (2009) az Óbudai Egyetem is tiszteletbeli címet – *doctor honoris causa* – adományozott neki. Számára a kitüntetések mellett igazi elismerést jelent, hogy tudományos tevékenysége hivatkozási alapként szolgál nemcsak a közép-európai egyetemeken, de Németországban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban, Finnországban, de a távoli Japánban és még Mauritiuson is.

Egy tudományos elismerés odaítélésénél felmerül olyan kérdés is, hogy ez a kitüntetés az egyénen kívül a közösségnek is szól. Az elindító és felnevelő közösségnek. És ebben az esetben aktuális a kérdés: milyen az egyén és a közösség kapcsolata? Mennyire ismeri közösségünk a kitüntetettet és munkásságát? Van-e kölcsönös odafigyelés egymásra? Valljuk meg: többször megesik, hogy rendezvényeinkre külföldi előadókat hívunk, miközben itthon is vannak nemzetközileg jegyzett szaktekintélyeink. Ahogy ezt Madarász László is bizonyította emlékezetes előadásával a Kassai Mindentudás Egyetem közönsége előtt. De az is elvitathatatlan tény, hogy Kassán megjelenni egy magyar rendezvényen, kiállást jelent a magyar nyelv, magyar kultúra és magyar hagyományok mellett!

Most a gratuláció ideje van itt. Köszöntsük Madarász László professzort újabb szakmai sikere alkalmából a gömöri, kassai magyarok és egész nemzeti kisebbségi közösségünk nevében. További megtartó erőt és sikereket kívánva neki!

Mert a felmenők és a Madarász név kötelez!

Kassa, 2014. november 25.

EMLÉKEK KÖTŐ JÓZSEFRŐL (1939–2015)

Későn érkezett a szomorú hír, már el is temették, amikor értesültem róla, hogy kolozsvári otthonában elhunyt az erdélyi (romániai) magyar közösség, de az egységes kárpát-medencei magyar nemzeti közösség jeles egyénisége, Kötő József. Nem túlzás, ha azt mondom róla, hogy mihozzánk is tartozott, hiszen több helyen is megfordult erre felé, utoljára is Diószegen találkoztam vele, a CSEMADOK 65. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi megemlékezésen. Hívtam újból mifelénk, hiszen a Kazinczy Napokon és a Fábry Napokon már korábban vendéglőadóként egyaránt szerepelt. A meghívást örömmel vette, mondván, szívesen jön ismét Kassára, de erre csak az összegzésre is sarkalló 75. születésnap után kerülhet sor, hangsúlyosan kikötve azt, hogy Szilicét is vegyük be a programba, mert ha már kassai otthonomban vendégeskedett, szeretné megismerni szülőhelyemet is. Aztán itt a megmásíthatatlan: gyógyíthatatlan betegsége rövid idő alatt végzett vele, január 19-én visszaadta lelkét Teremtőjének. 75 éves volt.

Kötő József 1939-ben született Kolozsváron. A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban érettségizett 1956-ban. Abban a nagynevű kollégiumban, amit Sütő András írásai alapján egy kicsit mi is magunkénak érezhetünk. Tanári oklevelet a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen szerzett, ahol később ledoktorált. Tanárként kezdte hivatását, majd a Kolozsvári Állami Magyar Színház munkatársa lett, később igazgatója. Nehéz lenne számba venni otthoni közéleti tisztségeit, közülük talán néhányat. Volt a Romániai Magyar Demokratikus Szövetség (RMDSZ) titkára, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) elnöke, kétszer az Oktatásügyi és Kulturális Minisztérium államtitkára Bukarestben, parlamenti képviselő, regionális és helyi testületek tagja.

Íróként, dramaturgként, színháztörténészként, egyetemi tanárként számtalan tudományos munka, tanulmány szerzője. Az erdélyi magyar színjátszás gazdag történetét ő dolgozta fel legteltesebben. Csodálatot és tiszteletet kiváltó tudásának csak kisebb részét sikerült könyvekbe foglalni. Említette, hogy az unokákkal töltött boldog foglalatosságok

és állandó közéleti szolgálatok (különösen fontosnak tartotta az ott-honi és külföldi meghívásoknak eleget tenni!) mellett még néhány könyv tervét is fejében hordozza.

Több szakmai és állami kitüntetésben részesült odahaza és külföldön egyaránt. Megkapta a Román Köztársasági Érdemrend Nagy Tiszti Keresztjét (2000), a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét (2002), Magyar Örökség díjat (2010) és a Kolozsvári Állami Magyar Színháznak is örökös tagja lett.

Különböző nemzetközi testületeknek volt a tagja. Nekem a Magyarok Világszövetsége és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia testületeiben volt szerencsém vele egy ügyet szolgálni. Elmondhatom, hogy szilárd szakmai felkészültsége, embersége, tisztessége mindenütt tiszteletet ébresztett és baráti hangnemet eredményezett. Mentés volt bizonyos erdélyi lob-bicsoportoknál többször tapasztalt az „ide mindent” kizárólagosságtól, empatikusan viselkedett más határokon kívüli magyar nemzeti közösségek iránt.

Többször megfordultam olyan rendezvényen, ahol előadóként, vendégként volt jelen. Élete, munkássága az EMKE jelmondata – „Ki a köznek él, annak élni érdemes” – szellemében fogalmazódott és valósult meg. Gyakran a legközelebbi barátait is zavarba hozó szerénysége, szikrázó vitákban is megőrzött bölcs nyugalma, kompromisszumkészsége, önzetlen segíteni akarása és erőt sugárzó optimizmusa sok hívet szerzett neki, de az erdélyi és az ősszmagyar ügynek egyaránt. Az ő közelében azt is tapasztaltam, mennyire fontos a saját mindentudásunk vetett csalárd hit helyett odafigyelni mások véleményére, türelemmel meghallgatni a tőlünk ellentétes álláspontokat is. Pedánsága abban is megnyilvánult, hogy – tanári hagyományokhoz hűen – minden fellépésére (előadás, emlékbeszéd, vitafelszólalás) írásban készült, idegen volt tőle a lekezelő semmitmondás, a szalmacséplés, a pufogó szövegek, panelszövegek ismételése, és önmagunk tévedhetlenségének állandó kihangsúlyozása, amik – sajnos – naponta visszaköszönő jelenségei a közéletnek.

Adyval mondhatjuk „Valaki útravált belőlünk, hiány marad – mindvégig!” Kötő József nemzeti közösségünk – tágabb családunk – értékes és hasznos tagja volt, aki életével és munkásságával igazolta a Bethlen Gábor-i intelmet „Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet.”

Álljunk meg egy pillanatra, emlékezzünk egy igaz magyarra, mondjunk érte egy imát.

Legyen áldott az emléke – Isten nyugosztalja!

Kassa, 2015. január 31.

KÉT TÁRKÁNY

Nem két személyről, hanem két településről akarok szólni, amelyek az ország keleti csücskében, a szlovák-magyar-ukrán hármashatár közelében találhatók. Ezek pedig: Kistárkány és Nagytárkány. Azért írtam ki mindkét község nevét külön is, mert igaz, hogy ikertelepülések, olyannyira, hogy az ember nem tekintene a falutáblára, akkor nem is tudatosítaná, hogy néhány lépés után a másik területére lépett. A többszomszédság ellenére az egészséges lokálpatrióták állítják, hogy a kistárkányiakat és a nagytárkányiakat nem lehet összekeverni, sem összetévesztetni, mert egy kistárkányi az kistárkányi, és egy nagytárkányi az nagytárkányi!

Gömöriként jómagam erre a vidékre először az ötvenes évek második felében kerültem egy építőbrigád keretében, Fejlesztésszaktára. Tárkány létezéséről a hatvanas években hallottam, elég bizarr körülmények között. Akkor már a CSEMADOKban tevékenykedtem és egy országos találkozón módomban volt megkóstolni a tárkányi szilvapálinkát. Akkor sem voltam, azóta sem lettem pálinkafogyasztó, de annyit megállapítottam, hogy nem rossz, mi több: finom, de a szilicei szilvapálinkánál nincs jobb.

Aztán, amikor később azt is megtudtam, hogy a Kistárkányban Halász Gyula és munkatársai által főzött szilvapárlatot nagy becsben tartják az ország más részein is, és még Prágába is eljutott, akkor kezdtem tudatosítani, hogy a tárkányi szilvapálinkának nincs párja, illetve ha van is, az a határ másik oldalán van: a szatmári szilvapálinka. Mert a kettő, édestestvérek.

De nem a szilvapálinka vitt el először Tárkányba, hanem a híres Tisza-parti homokos strand, ahová nemcsak a környék lakosai jártak fürödni, szórakozni, hanem távolabbi vidékekről, még Csehországból is sátorozni, strandolni. Egyszer csehországi ismerőseim hazafelé menet megálltak nálam és nem tudták eleget dicsérni Tárkányt, a tárkányiakat és a bélyi csárdát. Azt a csárdát, és különösen annak konyháját, amely a hetvenes, nyolcvanas években oly sok vendéget vonzott közelebbi és távoli vidékekről egyaránt.

De láttam én a Tiszát Tárkánynál tombolni is, amikor a gátak tetejéig ért a víz, az árterületen épített őrbódéknak csak itt-ott látszott a

teteje és bármikor betörhetett a víz. Szerencsére nem tört be. Nem, mert ott voltak a tárkányiak, akikről tulajdonképpen akarok írni. Ugyanis tárkányi útjaim alkalmával a helyi iskolába, a CSEMADOK-rendezvényekre, egyre több tárkányival ismerkedtem meg és kötöttem barátságot. Többségükben nyíltszívű, barátságos, tenni akaró, közösségi dolgaink iránt is elkötelezett, bölcs és szívós emberekkel.

Ha a távolság miatt nem is jutottam el arrafelé annyiszor, ahányszor szerettem volna, azért a tárkányi fejleményeket messziről is figyelemmel kísértem. Például a Tárkányok találkozójának az elindítását, amelyekből a Kárpát-medencében hat település van. Aztán az újabb kezdeményezéseket: a szilva-, illetve libafesztivált. Az idén egy baráti házaspárral szövetkezve mindkettőre eljutottam.

A kistárkányi szilvafesztivál igazi vásári és kulturális találkozó ötvözete volt, amit belengett a frissen főzött szilvalekvár illata. A szervezők bebizonyították, hogy a község utcáin és egy ház udvarában is lehet olyan színvonalas találkozót megszervezni, ahol a hagyományos ételek mellett megjelentek a kulturális hagyományok is; udvart, utat kihasználva a fellépésekre. Az ízek, az illatok és a kedves emberi találkozások forgatagában a látogató egyik ámulatból a másikba esett. Apai nagyanyámra emlékezve először egy szilvalekváros krumplilángosnak nem tudtam ellenállni. Mondhatni: fenséges volt. Igaz, mifelénk grulyalángosnak hívják és nagyanyám a szilvalekvár mellett néha csipkelekvárral vagy mákkal készítette. Az aszalt szilvás töltött káposzta után – valahogy megfeledkezve a sorrendről – egy barátom invitálására megálltunk a tárkányi szilvapálinka standjánál is. Megkóstoltuk. Régen is finom volt, most is az. Karcú palackokban vásárolni is lehetett, rajta a védjegy: Tárkányi szilvapálinka. A kézművesek sátrait szemlélve, a gyermekprogramokban gyönyörködve és a vásári kikiáltót követve, nem is tudtam számba venni, hogy hány baráttal, ismerőssel futottam össze, közöttük nemcsak tárkányiakkal, bodroglókóziakkal, hanem távolabbi vidékekről idelátogató ismerőseimmel is. Közben egy-egy lekvárral töltött kalácsot, süteményt sem lehetett visszautasítani. De a túrós-lekváros kalácsot, gyermekkori kedvencemet, amit édesanyám a kemencében sütött, nem találtam. De megkóstoltam a rézüstben gőzölgő friss szilvalekvárt, illetve ciberét, amelyből lesz az igazi szilvalekvár.

A nagytárkányi Márton-napi libafesztiválra már a múlt esztendőben erősen készültem, aztán az utazás mégis valami miatt elmaradt. Igaz, akkor, ha Márton nem is „fehér lovon érkezett”, de zimankós

hideg szél hozta, ami egyaránt megbálta a szereplők és a résztvevők hajzatát, és lúdbőrt okozott mindenkinek. A szervezők ebből tanulva, az idén áthozták a rendezvényt októberre. És jól tették. Nagytárkányt nyári langymeleg fuvallatok járták be, a nap pedig hétrét süttött, akár aratáskor. A libafinomságok és a tárkányi szilvapálinka mellett megjelent az újbor, illetve a környék ismert borai, közöttük a kiséresi, és mellette egy gasztronómiai csoda: a géresi béles. Amint megpillantottam nem tudtam ellenállni, ezzel kezdtem a napot. De volt ott minden, mint egy igazi vásári forgatagban. Az őszi paraszti munkák megjelenítése: káposztataposás, kukoricafosztás (arrafelé: tengerihántás), tollfosztás, tájételek készítése, kirakodóvásár, házi állatok bemutatója. S ami az egésznek a központja: a táncpajta, amolyan nagy, cseres akol, ahol megszakítás nélkül folyt az egész napos műsor. Ennél az ötletes alkalmatosságnál érdemes egy pillanatra megállni, mert a fa tartóoszlopokból, gerendákból ügyesen összeszerkesztett és cseréppel befedett építmény emlékeztet a régi csűrökre, ahol eleink nemcsak dolgoztak, de táncra is perdültek.

Mindenből volt elég, különösen látogatókból. Szinte hullámszórt az embertömeg Nagytárkány utcáin. S mivel kampányidő is volt, a párt-sátorokban toroskáposztával és szilvapálinkával vendégelték meg a potenciális választókat. Egyedül talán a libapecsenyéből volt kevesebb, mert sorokban kellett várakozni rá. De volt libakocsonya és gazdag tárkányi libaleves: csigatésztával, májgaluskával és libahússal; libatepertő, libaszír – és libavásár! A nótában is szereplő ingyencfalat: a libamáj – az nem volt, de nem kizárt, hogy legközelebb lesz abból is.

Mondhatnám befejezésül: két Tárkány – egy tapasztalat. A helyi hagyományokra építő és a polgárokat személyesen is megszólító rendezvény eleve sikerre volt ítélve. A két rendezvény azt is igazolta, hogy a települési rendezvényeket, falunapokat nem elég csak behozott műsorokra építeni, hanem az otthoniakra kell támaszkodni, a hagyományokat megeleveníteni (önmagunknak, gyermekeinknek, unokáinknak felmutatni), mert ilyen találkozók elmélyítik és megerősítik az embereket és a közösséget összetartó „gyémánttengelyt” (József A.)

S még egy tapasztalat, ami nem elhanyagolható. Ha az üzletben szilvalekvárt, aszalt szilvát, gyümölcsmustot és egyéb termékeket és készítményeket vásárol az ember, csodálkozik és bosszankodik, hogy sokat közülünk elődeink egészségesebben és jobb minőségben termeltek, illetve állítottak elő és nem kellett feltüntetni rá: „a termék konzerváló vegyi anyagokat tartalmaz!”. Mert a mi hazai kőkemény

szilvalekvárunk, aszalt szilvánk, szárított gyümölcsseink („susinkáink”), gyümölcsmustjaink és gyümölcspárlataink! (az utóbbiakról a napokban hallottam Papp Lajos orvosprofesszor véleményét: „kis mennyiségben ajánlott!”). Szóval, ha a helyi kirakodóvásáron megjelennek a saját magunk által termesztett és készített termékek, akkor nem leszünk arra kényszerülve, hogy Chiléből behozott aszalt szilvát, Kínában termelt fokhagymát, tökmagot és a világ nem tudom, hogy éppen melyik fertilityáról behozott almát, szilvát vásároljunk, hanem itthon is megtermelhetjük. És akkor nem lesz annyi dzsungellé vált kiskert, gondozatlan gyümölcsös és gaztól felvert telek, és az emberek büszkén állnak ki termékeikkel és készítményeikkel, mint ahogyan azt a két Tárkányban láttam!

Ezért tartom példaértékűnek a Tárkányok kezdeményezését. A kistárkányi szilvafesztivált, amit második alkalommal „Szilvanap” címen tartottak, illetve a nagytárkányi libafesztivált, amit idén harmadszor „Márton-napi LibaGaliba” néven hirdettek meg. A sikeres rendezvényekben fontos szerep jutott a helyi polgári kezdeményezéseknek, önkormányzatnak és a regionális kulturális intézménynek.

Mondhatnám: jó és hasznos mulatság volt – a Tárkányok példát mutattak!

Kassa, 2013. november 8.

KORPARANCS: PARADIGMAVÁLTÁS

A felföldi-felvidéki, csehszlovákiai, szlovákiai, „szlovenszkói” (Fábry Zoltán) magyarok névadása körül is néhanapján csatározásokra kerül sor, pedig – szerintem – funkcionálisan mindegyik használható a történelmi idő-, illetve szövegkörnyezet szerint. Több mint 100 éves kisebbségi történelmünk szintén különböző értelmezésekre ad okot, különösen pedig leszűrt tanulságokat, amelyek megítélése nem mindig egyértelmű. Szükséges velük foglalkozni, hogy ezzel is elmélyítsük önismeretünket, dokumentáljuk a felföldi magyar közösség generációinak helytállását anyanyelve, kultúrája és hagyományainak a védelmében és megtartásában.

A felvidéki magyar közösség rövid curriculum vitae-je pedig így szól: 1910-ben ezen a területen több mint 800 ezer magyar élt, ami a lakosság 30 százalékát jelentette, 100 évvel később, 2011-ben 458 ezerre csökkent, ami a lakosság 8,5 százaléka! Közben volt még egy világháború – a második –, megismételt határmódosítások, a magyarok elűldözése, deportálása, kitelepítése, reszlovakizáció és egyéb atrocitások, amelyek a felvidéki magyarok állandó csökkenését jelentették; egyedül a hetvenes-nyolcvanas évek hoztak viszonylagos gyarapodást (10 évenként 7-7 ezer fő?!), majd a rendszerváltást követő két évtized népszámlálása 2001 és 2011-ben több mint 100 ezres hegyomlásnyi csökkenést, ami több mint 20 százalékos veszteséget jelent!

Mivel a 2021-es esztendő a népszámlálás éve, egyben a huszonegyedik század harmadik évtizedének a kezdő éve, szükséges lesz elvégezni az helyzet alapos elemzését. A körülmények ismerete és közösségünk jelenlegi állapota alapján nem ringathatjuk magunkat olyan illúzióban, hogy csoda történik, és karikacsapásra megváltozik minden. Fel kell készülnünk a mutatók további kedvezőtlen alakulására, amit negatívan befolyásolhat a koronavírus járvány, a kettős identitás bevezetése, ami az embereknél elbizonytalanodást hozhat. 2011-ben a lakosság 7 százaléka nem jelölt be semmilyen nemzetiséget, Kassán pedig a polgárok 20 százaléka. Közvetlenül a népszámlálás megkezdése előtt elhalasztásról, törvénymódosításról, illetve a kettős identitás megvallásának az eltörléséről vitatkozni, nem éppen bizalomerosztó

helyzet. Jelenleg mégis úgy tűnik, hogy az idei népszámlálás részben tavaszcól ősre halasztódik, és megmarad a kettős identitás.

Babiloni létünk alatt pozitív kisebbségpolitikai intézkedésekben nem nagyon bővelkedtünk, de ha már volt ilyen, amelletl illett volna a mai napig kitartani. Ilyen volt a Prágai Tavasz idején, 1968-ban elfogadott 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvény, amit részben megmásítottak, betartása is sokszor elmaradt, de a visszarendező hatalom – „normalizáció” – sem vállalta eltörlését, erre csak a rendszerváltás után került sor. (!) Gondolná az ember: mi sem természetesebb, hogy minden kisebbségi magyar politikai, társadalmi erő állandó programjaként szerepel egy életképes kisebbségi törvény elfogadása. Igaz, hogy itt-ott megemléződött, de egy konkrét, a kisebbségi élet minden szegmense által elfogadott törvénytervezet a mai napig nem született, pedig jó volna minden kormányváltáskor az asztalra tenni.

De itt van a sokat emlegetett autonómia kérdése, amit nálunk csak önkormányzatiságnak illik (szabad?) nevezni. Mindjárt a rendszerváltáskor Václav Havel (VH) köztársasági elnök asztalára kellett volna tenni. De magyar ministránsai ilyen számukra fölösleges dolgokkal nem mulatták az időt, nem csoda, hogy VH bocsánatot a zsidóktól és a kárpáti németektől kért. Állítólag a magyaroktól is tervezte, de az elmaradt. Tény: VH az itteni magyar közösség számára nagy csalódást jelentett. A következő aktuális időpont Szlovákia önállósodásának ideje volt, de elmaradt, majd 1998 a kormánykoalícióba kerülés – de önként lemondunk róla, illetve 2001-ben Szlovákia területi és adminisztratív felosztásakor, amikor koalíciós partnereink az ellenzéki pártokkal szövetkezve (!) megszavazták a magyarok elleni önkormányzati kerületeket (megyéket) és járásokat. Hasonló magyarellenesség volt az első republikában a nagyzsupák kialakításakor, húsz éve is ez munkálkodott, és maradt érvényben a mai napig! A magyar kormánytagok nem álltak fel, mert fontosabb volt a bársonyszék megtartása, mint a magyar közösség érdekeinek a képviselése!..A múlt évben anynyiban romlott a helyzet, hogy a szlovákiai magyar közösségnek nincs képviselése a parlamentben (!), ezzel az autonómia kérdése is távolabbra került, de hiányzik az egységes politikai fellépés is, ami némi garanciát jelenthetne a tárgyalásokon, mert öt párt ötféle koncepciója aligha járható út, s jelenleg ott tartunk, hogy a majdani egységesülő párt vezetőségében leosztott székekért folyik a tili-toli?! Végezetül a

lényeg: bármilyen autonómia csakis szlovák politikai jóváhagyással kerülhet napirendre, náluk pedig az autonómia elszakadást jelent, ahogyan ez megvalósult gyakorlat lett 1939-ben, majd 1993-ban.

Elmondhatjuk, hogy Szlovákiában a kisebbségi nyelvi jogalkalmazás elég ismeretlen terület. Csak az utóbbi években kezd előtérbe kerülni, kormányzati és civil kezdeményezések eredményeként. Az 1999-ben elfogadott kisebbségi nyelvhasználati törvény többször módosításra került, ezeknek a változásoknak az eredményeként több törvény, intézkedés lett elfogadva: vasúti törvény, amely lehetőséget ad a vasútállomások kétnyelvű megjelölésére, a közlekedési táblákról szóló rendelet, azonos nagyságú helységnévtáblák elhelyezése, kétnyelvű közlekedési információs táblák kihelyezése, a veszélyre figyelmeztető feliratok és információk kétnyelvűsítése, munkafelügyelet, fogyasztóvédelem, kétnyelvű formanyomtatványok elérhetősége, üzletláncok vizuális kétnyelvűsítése (LIDL, COOP), a posta kétnyelvűsítésének az elindítása, állami és önkormányzati hivatalnokok kisebbségi nyelvi továbbképzése... A konkrét terepmunkát illetően a kisebbségi miniszterelnök-helyettesi tisztségtől hatékonyabbnak bizonyult a kisebbségi kormánybiztosi poszt, mert amíg az előbbi inkább reprezentációs megbízatást jelentett, az utóbbi a gyakorlati tárcaközi egyeztetések mellett rendszeres értékelést terjeszt a kormány elé, többek között kétevente a kisebbségi nyelvhasználati törvény alkalmazásáról szóló jelentést. Fontos segítségül szolgál a kormánybiztosi weboldal, ami jogi, szakmai és módszertani segítséget nyújt, többek között abban is, hogy a szlovák szövegnek nem kötelező mindig megelőznie a magyart, mert az önkormányzatnak is van ebben döntési joga. A pozitív változások Bukovszky László kisebbségi kormánybiztos szívós és kitartó munkájának az eredménye, akinek a jelenlegi kormányban a jövője bizonytalan.

A felvidéki magyarok nyelvi kultúrájának fontos letéteményesei az önkormányzatok, amelyek nem mindig tudatosítják és alkalmazzák a kétnyelvűség kritériumait, sokszor arra is hivatkozva, hogy nincs rá igény. Így aztán terjed a csalamádé-, illetve szecskanyelv, nemcsak az önkormányzati hivatalok, hanem – sajnos – sokszor a polgármestereknél is. Nem volna hiábavaló a polgármester-jelölteknél az általános alkalmasság mellett a nyelvi képességek figyelembevételének a kritériumait is meghatározni

A kisebbségi nyelvhasználat fundamentuma – a család mellett – a kisebbségi oktatásügy. A magyar tanítási nyelvű iskolákba beíratott

gyerekek száma az utóbbi évtizedekben jelentősen csökkent. Amíg ötven évvel ezelőtt több mint 70 ezer tanuló járt alapiskolába (általános iskolába), jelenleg ez a szám nem haladja meg a 30 ezret. A Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma szerint a szlovák iskolákba járó magyar gyerekek száma 6 ezer körül van, ami a valóságban sokkal több, mert ebben az esetben a statisztika csak azokat mutatja ki, akiket magyar nemzetiségűeknek jelentettek szüleik, de sokan vannak olyanok, akiket már szlovák nemzetiségűnek írtak be a szülők (elkerülendő a megbélyegzéseket). Ők már nem jelennek meg a kimutatásokban.

A jelenlegi helyzetben a legnagyobb probléma a tanulólétszám, amely a mintegy 250 magyar alapiskolai intézmény kétharmadánál jelentkezik. Az utóbbi években az elsőosztályos beiratkozásokat sikerült 3500 körüli számban stabilizálni, ami nem jelent garanciát a jelenlegi hálózat fenntartásához. Megoldást kell keresni és találni, mert a gyér gyermeklétszámok mellett problémák vannak a működtetéssel, illetve az állandó csökkenés demoralizálólag is hat. A magyar gimnáziumi osztályok száma túlméretezett, akkor lettek kialakítva, amikor még kétszer annyi tanuló járt alapiskolába, hiányzik viszont fontos szakmák képzése országosan és regionális szinten is. Amíg a települések ragaszkodnak kisiskoláikhoz, addig a szakemberek véleménye egyöntetű: halaszthatatlan a magyar iskolák strukturális átszervezése.

Másik aktuális kérdés: a szlovák nyelv oktatásának színvonala a magyar iskolákban, illetve a szlovák nyelv ismerete a magyar diákok részéről, ami gyakran jelent gumicsontot a politikusok számára. Pedagógusi pályafutásom alatt sokszor kerültem ellentétbe a hivatalos irányvonallal. Például ötven esztendővel ezelőtt a magyar iskolák főnormalizátora előtt bíráltam azt a tantervi kitételt, hogy a magyar alapiskolák végzős tanulói a kilencedik évfolyam befejezése után „szóban és írásban” ismerjék a szlovák nyelvet. Amikor azzal érveltem, hogy még az anyanyelvüket sem ismerhetik, nem egy idegen nyelvet. No, ezzel leszakadt az ég: Szlovákiában a szlovák idegen nyelv lenne?... Igen, mert mindenkinek egy anyanyelve van, Szlovákiában a magyar gyerekeknek a magyar, a szlovák nyelv pedig idegen nyelv, és úgy is kell azt tanítani. Ennek a napnál világosabb ténynek a mai napig vannak félreértelmezései, például, amikor a szlovák nyelv oktatását mindenek elé helyezik. Sokszor olyan érzés fogja el az embert, hogy nem is az az igazi cél, hogy jobban tudjuk a többség nyelvét, hanem az: ne be-

széljünk magyarul! Célunk tehát továbbra is az, hogy a magyar iskolákban le kell rakni a szlovák mint második nyelv alapjait, amelynek elsajátítása tudatos kétnyelvűséget jelent az anyanyelv alapján. Az utóbbi évtizedekben az elektronikai eszközök nagyban segítik a vidéki tanulók szlovák nyelvi felzárkóztatását, a magyar iskolákban folyó szlovák nyelvi oktatás színvonaláról tanúskodhat az is, hogy vezető színészeink a szlovák színházakban, filmekben szerepelnek egyenrangú partnerként, büszkén vállalva, hogy magyar iskolába jártak!

A kisebbségi kulturális támogatás terén a Kisebbségi Kulturális Alap jelent olyan törvény által intézményesített alapot (évente kb. 8 millió euró), amelyről a kisebbségek képviselői autonóm módon rendelkeznek. A kifizetések késlekedése is csökkent, sor került az elszámolások egyszerűsítésére is. A jelenlegi járványhelyzetben az elmaradt rendezvények pótlásának a kérdése van napirenden.

A magyar kisebbségi kulturális intézmények közül megkerülhetetlen a CSEMADOK, amely több mint 70 éves tevékenységével továbbra is fontos letéteményese a szlovákiai magyar kultúrának. Hiba volt a CSEMADOKot betérlni egy párt hátsó udvarába, mert míg a pártok gyakran kérész életűek, a Szövetség évtizedek óta biztos pont, különösen a közösségépítés, a kultúra és a hagyományok terén. Személyi és tartalmi megújulása azonban elkerülhetetlen.

A szlovákiai magyar írott és elektronikus médiumok további bővítésre várnak. Az irodalmi élet területén fontos tevékenységet folytat a közel 100 taggal rendelkező Szlovákiai Magyar Írók Társulása. Amíg a rendszerváltás előtt a Madách volt a legjelentősebb kiadó, a rendszerváltás után a Kalligram (1991–2016) nőtte ki magát fontos közép-európai kiadóvá, műhelyként teret adva a magyar-szlovák, magyar-cseh és más irodalmi kapcsolatoknak.

Az utóbbi években fokozatosan bővült a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma tevékenysége, rendezvényei, kiállításai Pozsonyban, Alsósztrégován (Madách), Szklabonyán (Mikszáth), Kassán (Márai) fontos kulturális eseményeket jelentenek. Ősszel jelentős eseményként könyvelhettük el a Fábry Zoltán halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett vándorkiállítás megnyitását Pozsonyban. A Szlovákiai Magyar Képzőművészek Szövetsége, a Szlovákiai Magyar Zeneszerek Szövetsége, Szlovákiai Magyar Folklórszövetség hagyományos rendezvényeikkel bővítik a kulturális kínálatot.

Nekünk, felföldi magyaroknak évszázados tapasztalataink vannak a szlovák nemzettel való együttélésből. A szlovákok magyarok általi

ezeréves elnyomatásának a mítosza nem szlovák történelmi tapasztalat, hanem a cseh propaganda eredménye, amely ezzel csalogatta a majdani közös hazába a szlovákokat, miközben később éppen ők mellőzték a szlovákok önállóságát a csehszlovák nemzet kifabrikálásával. Konkrétabb sérelmek a szlovákok részéről a *Matica slovenská* (Szlovák Anyácska) kulturális szervezet és a három szlovák gimnázium betiltása volt a magyar állam oldaláról, illetve a magyarosítás a közös haza utolsó évtizedeiben, amelynek sokszor nagyobb volt a füstje, mint a lángja. A késői utód érthetetlenül áll a magyar politika érzéketlensége fölött a szlovák nemzettel szemben egészen az első világháború végéig, mert az utolsó pillanatig sem történtek lépések a szlovákok megtartására a közös haza keretei között. Ismeretes, hogy a szlovákok Deklarációjára két nappal Csehszlovákia kikiáltása után került sor, elég hatékony cseh lobbizás közepette. A magyar politika csak a huszonegyedik óra után ébredt, de még akkor is képtelen volt önnön-maga árnyékán túllépni.

A Kárpát-medencében a magyarokhoz minden területen legközelebb a szlovákok álltak. A több mint 1100 éves együtt-, illetve egymás mellett élés csak a nyelvi különbségeken nem változtatott, de az élet többi területein szinte „atyafias” rokonságot (Mikszáth Kálmán) eredményezett. A „buta tót”, illetve „kurva magyar” inkább a korcsmai szintű szóváltásokat jelentette. A huszadik században a szlovák nacionalisták jelmondata volt a „Szlovákiában szlováku!” (Na Slovensku po slovensky), illetve a „Magyarokat a Duna másik oldalára” (Maďari za Dunaj”), amely a magyarok kitelepítésének a befejezését szorgalmazta. Az utóbbi kormányzati ciklusban a Szlovák Nemzeti Párt, illetve a Most-Híd képviselői a kormánykoalíció tagjai voltak, ami érezhetően csökkentette a nacionalizmus vitorláit korbácsoló viharokat. Meglepő viszont, hogy manapság a fiatalok körében terjed a magyarok méltóságát sértő kiszólás: Mi van, magyar vagy? (Čo si, Maďar?), ami olyasvalamit jelent: Mi van, süsü vagy? Ősszel egy sajtótájékoztatón Szlovákia kelekótya miniszterelnöke is szájára vette, amiért később bocsánatot kért és megkövette a magyarokat. Itt is el kell mondaní, hogy a lassan egy éve regnáló Matovič kormány kisebbségi dolgokban eddig csak az ígéretekig jutott.

Szomorú jelenség, hogy a sérelempolitikára épülő szlovák történelemoktatás, az erőltetett nemzetállami politika latens magyarellenességet eredményez, ami különösen a fiatalabb generációknál van jelen. Itt van például a Felvidék név használata. Egy szlovák – általában –

úgy értelmezi, hogy ez a megnevezés kétségbe vonja Szlovákia létét, mert Magyarország részeként tartja számon. A helyzet javítása érdekében kormányzati intézkedések sorára volna szükség, illetve a civil társadalom, családok, civil szervezetek, egyházi és kulturális intézmények kölcsönös bizalmon alapuló együttműködésére. Hiányoznak azok a szlovák-magyar, magyar-szlovák kulturális, értelmiségi, irodalmi találkozók, amelyek régebben megvoltak. Például mi Kassán a Szlovák Köztársaság kikiáltásának az idején, Amicus szlovák-magyar értelmiségi klubot szerveztünk, jelenleg volt egyetemi tanárok baráti körét. Mert igaz az állítás: a szlovák társadalom keveset tud a magyar kisebbségről, sokszor idegen elemnek tartja, és hiányzik az együttélés alapkritériuma: az empátia.

A többségi társadalom abban a tévhitben él, hogy Szlovákia Európa mintaállama a kisebbségi jogok biztosítása terén, az itteni magyarok gyarapodnak, sok a magyar iskola, a magyar rendezvény, esemény, megfélekezve arról, hogy ebben az országban a magyarok ellen törvények születnek: nyelvtörvény, állampolgársági törvény, a területi és közigazgatási felosztásról szóló törvény, a Beneš-dekrétumok érvényességének a megerősítése, s egyéb rendelkezések és intézkedések.

Önértékelésünk kisebbségi sorsunk száz esztendejéről **kifelé**: öt generáció csodálatos küzdelme a megmaradásért, mert az események ismeretében az is csoda, hogy ennyien vagyunk; **befelé**: számbeli, területi, nyelvhasználati veszteségeink dermesztőek, elég csak a mi életünkben bekövetkezetteket tudatosítani. Szükséges egy racionális értékelést tartani, mérsékelni, esetleg megállítani közösségeink fogyásának és hanyatlásának ütemét. Ehhez pedig önvizsgálatra van szükség, annak tudatosítása érdekében, hogy anyanyelvem Istentől kapott ajándék, amellyel egy nyelvi közösséghez tartozom, s annak a megtartása, továbbadása az ősök iránt vállalt erkölcsi kötelesség. A stósi lámpás-ember, Fábry Zoltán üzenete mindnyájunknak szól: *Légy nyelved makacs, hűséges szerelmese, őrzője és megtartója... itt és most azt kell csinálni, amit kisebbségi életünkben megszoktunk: magyarságunkat, emberségünket, világunkat magunkban kell felépíteni...* Ebben támaszunk a család lehet, amely önbizalmat adhat abban a tudatban, hogy itt Európa kellős közepén, a Kárpát-medencében, feladatunk ennek az egyedülálló nyelvnek a megtartása, gondozása, utódainknak való továbbadása. Nem ülhetünk fel olyan varjúkárogásnak, hogy a gyermek otthoni környezetében úgyis megtanul magyarul, inkább szlovák iskolába kell íratni, mert an-

nak van jövője. Mondjuk ki nyíltan: ez a pokolba vezető út, mert ön-maga feladásához és megtagadásához vezet, miközben önbizalmat adhat az a tény, hogy a Kárpát-medence legnagyobb nyelvközösségéhez tartozhatunk és második nyelvként a többségi szlovák nyelvet is elsajátíthatjuk, ami egyben kulcs is más szláv nyelvek felé. Az asszimiláció mellett számunkra a vegyesházasságok hozzák a további veszteségeket, mert ezekben a helyzetekben közel kilencven százalékban mi vagyunk azok, akik alkalmazkodnak, pedig van egy praktikus recept, ami a mi családjunkban is jól működik. Kisjulszika (Julianna) unokánk édesapjával és családjával szlovákul kommunikál, édesanyjával és velünk magyarul, persze, már előzetes egyezséget kötve, hogy magyar óvodába, iskolába kerül, mert édesanyja magyar, és ott jól megtanulja mindkét nyelvet.

A nyelvhasználat terén fontos szerep hárul az önkormányzatokra, ahol nem mindig szereznek érvényt a törvényi előírásoknak, nyelvi és erkölcsi hagyományoknak. A történelmi egyházak is megkerülhetetlenek, habár vannak tapasztalatok, hogy a katolikus és az evangélikus egyház vezetőinek intézkedései sok esetben a magyar hívek asszimilációját segítik elő. Fontos tudni, hogy Szlovákiában van **működő autonómia**, mégpedig a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházon belül, ahol a 100 ezernyi magyar református biztosítja a 14 ezer szlovák református számára döntéshozatalaik teljes autonómiáját, ami példával szolgálhat a szlovák-magyar kapcsolatok terén társadalmi és politikai szinten egyaránt. A nyelvi jogok és környezet öntudatosítása terén fontos szerep jut a civil szervezeteknek, ami közösségeink érdekét szolgálja, függetlenül magukat a politikai pártok befolyásától.

Figyelmeztető jel a Kárpát-medencében a magyar nyelv szembe-tűnő térvesztése és a magyarok számának csökkenése az utódállamokban. Nyilvánvaló, hogy ezeket a közösségeket is érintik a globalizációs mozgások, a migráció, de a veszteségek többsége az erőszakos és fonderlatos asszimilációban van, mert az utódállamok a vállalt kötelességeikből szinte semmit nem tartottak meg, így aztán száz év összegzése az utódállamokban: az ottani magyarok felére vagy annál is nagyobb arányú csökkenése, a többségi nemzet kétszeres (!) gyarapodása, ami a szlovákoknál 100 év alatt 1,7 millióról 4,4 milliót jelent! A helyzet ismeretében nyugodtan kijelenthetjük, hogy a magyar nyelv a Kárpát-medencében veszélyeztetett nyelv lett, az utóbbi évtizedekben több mint 2 millióval csökkent a magyarok száma, és már nem éri el a 13

milliót. A helyzet kezelésére szükséges a magyar nyelv fejlesztési tervének a kidolgozása, az asszimilációt ellensúlyozó disszimiláció; az önbizalom, önbecsülés erősítése, ami közös nyelvstratégiát képezne az anyaországban és a határon túli magyar kisebbségek közösségeiben. Ennek lennének politikai, társadalmi, nyelvi feltételei, például Szlovákiában egy standard kisebbségi törvény elfogadása, a magyar nyelv státuszának rendezése regionális nyelvként, illetve az önkormányzatiság (autonómia) bizonyos formáinak a megvalósítása.

Az utóbbi évtizedben az anyaország komoly támogatásokban részesítette a határon túli magyar közösségeket, amit köszönettel méltányolni kell. Jó érzéssel vesszük az itteni magyar közösségek az intézményeink bővítésére és működésére folyósított támogatásokat, remélve, hogy például a református egyház keretében megvalósult óvodaprogram a magyar iskolákba íratott gyermekek számát növeli. Mivel a támogatások jelentős része közpénzeket jelent, szükséges a transzparens kimutatás és elszámolás, elkerülve az etnobiznisznek még a gyanúját is.

Az emberiség mérföldkőhöz érkezett a koronavírus által teremtett helyzetben, ez feltehetően szemlélet- és paradigmaváltások sorát eredményezi. Nekünk a múlt éven itt volt a trianoni békediktátum századik évfordulója, ami a határon túli magyar közösségek politikai, állampolgári jogai megteremtésének a szükségességére figyelmeztet, mert elfogadhatatlan, hogy a mostani generációk továbbra is elszenvedői legyenek egy bosszúálló büntetésnek, amiről ők nem is tehetnek! Ráadásul itt van a 21. század harmadik évtizedének elején megtartott népszámlálás, amely – várhatóan – újabb igazolást ad az utódállamok magyar közösségeiben folyó kedvezőtlen tendenciákról.

A József Attila-i *a nemzet: közös iblet* szellemében sorolhatnám jeleseink nyelvmentő gondolatait, Fábry Zoltánt, Márai Sándort, Esterházy Jánost, Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Sütő Andrást idézve egészen a korai halált halt Dsida Jenő *nyelvmentő mozgalmáig*, aminek a lényege: csak alázattal és áldozatok árán tartható meg nyelvünk. Ezért 21. századi küldetéseink között a legfontosabb: a nyelvmentés, nyelv-megtartás, ahol mindenki fontos a sorban. Paradigmaváltásaink, válalásaink célja nem lehet más: önmagunk, nyelvünk, családjaink és közösségeink megtartása!

Kassa, 2021. január 15.

JÓZSA LÁSZLÓ, A SZEMÉRMES FUTBALLKIRÁLY

Első találkozásunk a hetvenes évek dereka körül történt, amikor gömöriként lassan kassaivá vedlettem, miközben örökre előbbi maradtam. S ehhez a városlakóvá történt szoktatásomhoz szorosan kötődött a város sportélete, különösképpen a Békemaraton és a kassai futball. Abban az időben a kassaiak szívét a gépgyáriak csapata (VSS) dobogtatta meg istenigazában, olyan nevekkal, mint a napokban korán távozott Kvasnyák, aztán Strausz, Pollák, Pivarník és más daliás focisták, de már a vasutascapatban (Lokomotíva) is formálódott egy ütőképes gárda, Móder Józseffel, Farkassal, Gyurekkel, Pšurnýval és másokkal együtt. Aztán ha a maratonkor sor került a városi derbire, kezdetben a rövidebbet mindig a vasutasok húzták, mert ha a mezőnyben általában tetszetős játékokat is mutattak, az eredményes szereplésük elmaradt.

Valamiféle biblisztikus Megváltó-várás terjedt el a csapat háza táján, amikor felröppent a hír, hogy iglói mezét kassaira cseréli egy gólerős csatár – Józsa László –, aki előtte már Prágában is szórta a gólokat. Csak annyit tudtam róla a napi sajtóból, hogy sorozatban maga döntött el mérkőzéseket, de ennél is különösebb volt, hogy a Szepességből érkezve nem szlávos lágyítójellel írta a nevét, amit egy jövődöbeli sztártól errefelé elvártak volna. Nemcsak, hogy ellenállt a mai napig tartó névnyomorításnak, hanem neve által tanulta meg a csehszlovákiai sajtó, hogy az ábécé utolsó betűje magyarul így írandó, mert viselője ízig-vérig szlovákiai magyar: futballistaként, magánemberként, barátként és családapaként egyaránt. Az utóbbi akkor igazolódott be, amikor nejével, Iduskával gyermekeiket – Tibort és Gábort – a világ legtermészetesebb gesztusával a kassai magyar iskolába írátták. Aztán egyszer csak a háttéri nagyokosok azt kezdték rebesgetni, hogy egy ilyen neves gólkirálynak a villanyműszerész szakma mellé kellene (?) legalább egy érettségi, Józsa Laci kötélnek állt, beiratkozott a Kassai Magyar Tanítási Nyelvű Gimnáziumba, s ott érettségizett!

Amikor először futott ki a Lokomotíva az új szerzeménnyel a zöld gyepre, elég komikus képet mutatott. Tíz gyerekmber között egy felhőkbe vesző jegenye! Igaz, első megmozdulásai Józsa Lacinak a maga százkilencvennégy centijével inkább emlékeztettek egy lépegető

ekszkavátorra, mint gyíkként cselező csatár, de villanásai tapsra fordították a kényszeredett mosolyt, s amikor szórni kezdte a gólokat, minden megmozdulását ováció fogadta. Iszonyatos lövései voltak, az ellenfél játékosai hamar kitapasztalták, hogy nem tanácsos egy Józsa lövéssel találkozni, mert az esetleg örökösen megnyomoríthatja az embert. Nyugodtan állíthatom, hogy a világ legerősebb szabadrúgásvégrehajtója volt, s ha most egzakt mérésekkel nem is tudom igazolni egy Józsa-rúgás erejét kilókban, mázsákban, tonnákban, legyen itt az igazolás a prágai Dukla világhíres kapusának, Ivo Viktornak a kifakadása, aki az egyik mérkőzés szünetében így fordult Józsához: „Te mit művelsz, fiú! Meg akarsz bennünket ölni? Hiszen nekünk családunk van” Ezért aztán nem volt csoda, hogy egy Józsa szabadrúgás elé csak a legbátrabbak mertek állni, s ha vizes volt a labda a lövés pillanatában a földre vetették magukat. Laci pedig kozmikus gyorsasággal „belőtte” magát a százások klubjába!

Már akkor kezdett eluralkodni a labdarúgásban a mostanság kipattant korrupció. A Lokinak jól ment, Laci lőtte a gólokat. Mérkőzésenként egyet, kettőt, de hármat és négyet is. A híres prágai csapatok (Sparta, Slávia) négy-öt góllal távoztak Kassáról. S ha már nem villant a Józsa jobb láb, a közönség nyugtalankodott, s több mozgásra ösztönözte őt. Ennek kapcsán mondta el játékosí krédóját: „Én nem tarthatom végig a pályát a labdáért, nekem a célom az, hogy kivájam a lehetőséget és az adott pillanatban ott legyek, ahol kell.” S valóban ott is volt minden gólhelyzetben, és születtek a szebbnél szebb Józsa gólok, amit aztán a vezetőség külön prémiumokkal jutalmazott. Az egyik győztes mérkőzés után én is vele tartottam, amikor a pénztárnok hányavetin megkérdezte tőle: „Hány gólt is rúgtál, Laci?!” – „Hármat” – felelte ő, miközben a boss a stószokban álló ötszázásokból leszámolt neki néhányat. Ő számolatlanul zsebre vágta. Lefelé jövet a lépcsőn megkérdezte: „Láttad azt a sok pénzt? Az mind nekik megy. (Mármint: a vezetőségnek.) Ezeknek még szégyenük sincs!” – fakadt ki undorral.

A váratlanul és sajnálatosan korán távozott Józsa Lászlónak „volt szégyene”, volt emberi, sportolói – mi több: kisebbségi és nemzeti – tartása. A legszemérmetesebb sztárok közül való volt, amolyan puritán király, de vérbeli gólkirály. Ha társaságban dicsérték, azt mindig egy kényszeredett mosollyal és egy elhárító mozdulattal utasította vissza. Mintha Váci Mihállyal mondta volna:

Csillagokig magasodtam –
s a földre hajoltam
madarak lábnyomát imádni...

Kassa, 2007. május 8.

GOMBASZÖGSIRATÓ

Mindjárt az elején bevallom: Gombaszöggel kapcsolatban elfogult vagyok. Elfogult, mert Gombaszög szűkebb pátriámhoz tartozik, és a gombaszögi rendezvény a Rozsnyói Pedagógiai Iskolával együtt döntő hatással volt fiatalkori útkereséseimre. Igen, mert már az első gombaszögi találkozón kamaszként ott voltam, lent a Fekete-forrás közelében felállított dobogón megszervezett színvonalas műsoron, aztán a völgyben feljebb kerülő ideiglenes pódiumon lebonyolított *országos dal- és táncünnepélyeken*, majd a szocreál stílusban megépült monumentális színpadon zajló *országos kulturális ünnepségeken*. A lassan rogyadozó építmény emlékműként árválkodik egy elképzelt, de befejezetlen amfiteátrum részeként a völgy kellős közepén.

A több mint ötven éves gombaszögi rendezvények számomra legemlékezetesebb momentumai az emberi találkozások: barátokkal, ismerősökkel, neves művészekkel, írókkal, politikusokkal. Csak ezután következtek a színvonalas műsorok, koncertek, amelyekből szintén volt bőven. Az előbbiekből két emlékcserpet villantanék fel.

1977 őszén a következő évi gombaszögi találkozójára készülve, amely a *Sarló* 50. évfordulója jegyében készült megrendezésre, Kassán járt Balogh Edgár. A fiataloknak csak annyit, hogy 1928-ban a *Sarló* és prágai magyar főiskolások „motorja” volt. Kolozsvárról Pozsonyba utazott, de útba ejtette Kassát. Hetven után is tele volt tervekkel, ötletekkel, s azt is elárulta, hogy Gombaszög jövője szempontjából fontosnak tartja a kisebbségi értelmiségi eszmecserét, a kisebbség-többség dialógust, és a kulturális találkozó tágítását, bővítését az egész a közép-európai térségre. Azt sem rejtette véka alá, hogy mindezt majd úgymond Gyuszival (Lőrincz Gyula) akarja megtárgyalni, aki biztosan támogatni fogja ötleteit. Pozsonyból visszafelé jövet mindjárt kiérez-tük, hogy tervei és lelkesedése nem találtak megértésre, mert az itteni „normalizáció” kellős közepén alig lett volna kíváncsi egy magyar kisebbségi értelmiségi fórum, esetleg valamiféle közép-európaiság, amelyben a hatalom mindjárt összmagyar konspirációt szimatolt. Ezért aztán nem csoda, hogy 1978-ban a *Sarló* 50. évfordulójának az

ünneplése elsikkadt, Balogh Edgár ötleteiből papírra csak az eszmétárs, Fábry Zoltán Emlékházának a benépesítésére tett javaslat került. Ott is maradt a mai napig!

A másik: 1995, két köztársasági elnök – Michal Kováč és Göncz Árpád – gombaszögi látogatása. Az érkezés előtti órákat és percekét a két elnök biztonsági emberei tették kellemetlenné, felforgatva mindent a színpad és környékén, meggyanúsítva a gombaszögi erdő fát is, hogy potenciális merénylőket rejtene! Mindezeket hamar feledtette a két elnök szeretetteljes találkozása egymással és az emberekkel. Amikor a pódiumra kísértem őket, a megtelt gombaszögi völgy láttán „Árpi bácsi” – Göncz Árpád – halkán megjegyezte: *Fiam, ez itt egy kész csoda!* Valóban az volt, és folytatódott azzal, hogy mindkettőjük köszöntőjét a közönség nagy ovációval fogadta, nyilvánvaló, hogy a Göncz Árpádot érezhetően szívélyesebb. Mindnyájunk szomorúságára közbeszólt a gombaszögi „főrendező” – az időjárás, olyan zuhataggal, mintha dézsából öntötték volna a vizet a Szilicei-fennsíkról. A két elnököt alig tudtuk bemenekíteni az éveken át fellengzősen „stáb”-nak nevezett kulipintyóba, ahol a protokollban nem szereplő közel órás kötetlen beszélgetés, szórakozás következett. Göncz Árpád gömöri ismereteit csillogtatta, elmondva, hogy a hatvanas években kerékpáron bejárta Gömört, és a gömöri cserepes falvakat úgy fújta, őket, mint egy idevalósi: Deresk, Gice, Lice, Süvéte, Melléte... Michal Kováčot pedig sárosi dalokkal köszöntötték a biztonságiak éberségét kijátszó földije, a homonnai folklórcsoport tagjai. (Azt csak zárójelben árulom el, hogy Göncz majdnem éhen maradt, mert a halomnyi hidegtálak közül egyiktől sem engedték megkínálni a vendégeket a biztonságiak, azzal indokolva, hogy az ételek nincsenek bevizsgálva. Elmenőben meg is említette, hogy korgó gyomorral távozik, s erre egy közelben álló szalóci asszony néhány pogácsát csúsztatott a zsebébe. Azzal enyhítette a becherovka felkorbácsolta éhségét!)

Gombaszögnek népes hívei, támogatói és látogatói mellett ellenségei is megakadtak. Pozsony általában tartózkodóan viselkedett Gombaszög iránt, talán azért is, mert a pozsonyiak szemében a gombaszögi völgy az Óperenciás tengeren túlra esik. Az igazi úr azonban – mint minden szabadtéri rendezvényénél – az időjárás volt és maradt. Mert nem egyszer megtörtént – mint 1995-ben –, hogy mindent elmosott a Péter-Pál körüli záporosó. De az is megesett, hogy az esti koncerten vacogott a nézők foga, mert a hőmérő higanyszála alig járt

nulla felett. Az idén pedig a hőség volt az úr. Aki a gálaműsor alatt a nézőtéri padokon maradt, azt a hóguta környékezte.

Az idei volt az ötvenharmadik Gombaszög. A meghívó első oldala szerint a CSEMADOK Rozsnyói Területi Választmányának 53. Gombaszögi Kulturális Ünnepe. Ugyanennek a meghívónak a hátlapján már Országos Kulturális Ünnepe szerepel, de a szereplők, rendezők kitűzőjén ugyanúgy: Országos Kulturális Ünnepe?! Akkor most hogyan is állunk: egyszer országos, egyszer járási (regionális) rendezvény? Hiszen valamikor Gombaszögre figyelt az egész ország; a Csallóközből, Mátyusföldről, Hontból, Bodroghözből, Ung-vidékről autóbusszokkal szerveztek kirándulást Gombaszögbe, megtekintve közben Rozsnyó és környékének nevezetességeit is. Az sem volt ritka, hogy a fiatalok nyári táborozásukat Gombaszögben tartották, a rozsnyói PG-sek pedig érettségi találkozójukat erre az időpontra időzítették, hogy a gombaszögi rendezvényen is részt vehessenek.

A másik dolog: a rendezvény propagálása. Ezen a téren is megmaradt az előbb említett kettősség, csak olyan soványkára, mondhatni diétásra fogott információkkal, hogy még az igazán érdeklődőket is komoly erőfeszítésre készítette az idei gombaszögi program felkutatása. Amíg falunapokról, más kisebb formátumú rendezvényekről terjedelmes előzetes összeállítások jelennek meg lapokban, folyóiratokban és hírportálokon, addig például ezen a hírportálon a „Gombaszög” beütésére a keresőbe amolyan protokoll információk jelentek meg a diszvendégek névsorával, akik közül többen a találkozón meg sem jelentek! S itt kell szemlesütve kimondani: a meghívóban és más írásos információkban hemzsegték a helyesírási hibák. Szlovák hírforrásokban pedig szó sem esett az idei Gombaszögről, pedig tudnivaló, hogy Gombaszögnek a szlovákok között is vannak hívei és rajongói.

Gombaszög degradálása a CSEMADOK jelenlegi országos vezetésének a számlájára írható. De nem véletlen a szlovákiai magyar politikai reprezentáció sem, amely a rendszerváltás után Gombaszög ellehetetlenítésén ügködött, aztán változott a taktika: választási kampánnyá igyekezett silányítani, majd rózsaszín szivárványokkal teleigérte a gombaszögi völgyet, amiből csak kevéske valósult meg, s vele maradt az etnobiznisz árnya. Közben pedig „kicsúszott” alólunk a gombaszögi völgy, mert jelenleg a területnek istentudj' hány tulajdonosa van. Pedig nyolc éven át kézi irányításunkban volt a Szlovák Földalap, ahol történtek egy s más dolgok, de Gombaszög tulajdonjogának a rendezésére nem volt akarat.

Persze, az idei Gombaszög is sokarcú maradt. Nem vált a rendezvény díszére meghirdetni egy hangzatos konferenciát, amin az előadó meg sem jelent. Ez csak az Európa parlamenti képviselő lejárására szolgált. De elszomorító látvány volt a gálaműsor nézőközönsége, amikor a fellépők száma meghaladta a nézők számát! Ekkor hangzott el kiváló barátom és a gombaszögi rendezvény támogató-szervezőjének a szájából: *Talán az idei lesz az utolsó Gombaszög?!* Miközben őt hallgattam, a gombaszögi zöld erdődrapériára esett pillantásom, és sötét tónusok forogtak szívemben, lelkemben.

De voltak olyan momentumok is az idén, amelyek biztatóbbra, derűsebbre vették gondolataimat. A csodálatos *Határtalan Palócország* összeállítás a gálaműsor keretében, a *Gömöri ízek* utcája a kirakodóvásárral együtt; az esti koncert pedig szépen behozta a közönséget, s igazán mély főhajtást és elismerést érdemel az önkéntes szervezők hűségese kiállása, önzetlen szolgálata.

Bibliai szóval kérdezhetnénk: Merre, merre, Gombaszög? A mostani út a leépítés és a leépülés útja. Az embernek akaratlanul a *hasza bölcsének*, Deák Ferencnek ismert intése jut eszébe, ami szabadon valahogy úgy hangzik, hogy amit elvesznek tőlünk, azt még visszaszerzhetjük, de amiről önmagunk mondunk le, annak a visszaszerzése kétséges.

Gombaszög jövője az összefogásban, a jóakarásban, a bővítésben van. Amolyan országos és egyben közép-európai találkozóban – valamiféle közép-európai kulturális Csíksomlyóban –, ahova évenként összesereglenek a magyar és a közép-európai kultúra szerelmesei.

Csak rajtunk múlik, hogy az elkövetkezőkben Gombaszög siratóéneket, vagy örömodát jelent számunkra és utódaink számára.

Kassa, 2011. július 12.

CSEMADOK

Az idén hetven éve, hogy Pozsonyban megalakult a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, mozaikszóval: a CSEMADOK. A hét évtized során legalább ötször került sor névváltoztatásra. A Szlovák Köztársaság megalakulása óta (1993) Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség lett a neve, de a CSEMADOK bevált márkanévként megmaradt; társult hozzá meghitt köznévként a „csemadokos” kifejezés, ami a (cseh)szlovákiai magyar családok és személyek szolgálatát nyugtázza a Szövetségben az anyanyelv, helyi hagyományok és a nemzeti kultúra szolgálatában.

A CSEMADOK megalakulását amolyan jóvátételként is lehet értelmezni a felvidéki magyarság példátlan jogfosztottságáért a háborút követő 1945-1948-as években: állampolgárság elvesztése, vagyonvesztés, kényszermunkára való deportálás Csehországba, kitelepítés Magyarországra, reszlovakizáció és egyéb megalázó és megnyomorító intézkedések, amelyeket saját polgárai ellen foganatosított az ország. Mi sem jellemzőbb a hatalom kétarcúságára, hogy ezzel a tettel egyben a (cseh)szlovákiai magyarok felsorakozását várta a pártideológia mögé. Az itteni magyar közösség életképességét igazolja, hogy az anyanyelv hívó szavára százak, ezrek jelentkeztek soraiba, három év után már több mint harmincezer tagja volt a szervezetnek, a nyolcvanas évek derekán pedig a százezerhez közeledett. Különösen az első évtizedben esett gyakran rosszallás pártfórumokon, hogy a magyar vidékeken a CSEMADOK a pártszervezeteknél nagyobb tekintélynek örvend, később pedig az állambiztonság külön osztálya követte árgus szemekkel tevékenységét.

Különös fontossággal bírt a felvidéki magyarok életében, hogy a CSEMADOKkal együtt indultak a magyar iskolák, ami növelte a kölcsönös egymásrataltságot; csemadokosok kezdeményezték újabb magyar iskolák megnyitását, a magyar pedagógusok többsége aktív szervezője lett a szervezet kulturális tevékenységének, aminek köszönhetően a hatvanas évek második felében a magyar alapiskolákba (általános iskola) több mint 70 ezer gyerek járt.

Példátlan közösségi mozgást hozott a felvidéki magyarok életében az 1968-as prágai tavasz, amikor „emberarcú” nevet kapott a szocializmus, és százezrek támogatták a CSEMADOK által megfogalmazott állásfoglalást, benne a kollektív jogokkal és az önigazgatás egyes elemeivel. Az utolsó pillanatban meghamisított 144/68-as nemzeti-ségi alkotmánytörvény a felvidéki magyarság 100 éves kisebbségi sor-sának egyedüli alkotmányos dokumentuma maradt! A CSEMADOK élén akkor olyan jeles személyiségek álltak, mint Dobos László elnök, Szabó Rezső főtitkár, akik mögé a tagság mellett felsorakozott az egész magyar közösség.

Az 1989-es rendszerváltás és az azt követő magyar kisebbségi politizálás a CSEMADOK ellen irányult támadások jegyében indult, a stószai mértéket jelentő Fábry Zoltánt is méltatlan támadások érték. A máig tartó végzetes megosztottság következménye a felföldi magyarok számának több mint 20 százalékos csökkenése (a lélektani félmillió alá), a magyar iskolák hálózatának megroppanása, aminek következtében magyar iskolába 30 ezernél kevesebb gyerek jár. A CSEMADOKnak sikerült a mečari idők nacionalista tébolyát túlélni, tagságát ötvenezer körül állandósítani, és országos rendezvényeinek a számát növelni.

A CSEMADOK alakuló közgyűlése a szervezet örökös tiszteletbeli elnökének Fábry Zoltánt választotta, aki élete végéig ezt a tisztséget komolyan vette, s végrendeletében „materiális és szellemi” hagyatékának örököseként a CSEMADOKot jelölte meg. A Fábry Zoltán által a „vox humana” szellemében megfogalmazott erkölcsi, tartalmi és minőségi többlet biztos alapot jelenthet a Szövetség periodikus és generációs megújulásaihoz.

Kassa, 2018. január 25.

AZ ELNÖK VALLOMÁSA

Az Eperjesi Egyetem Szent Iván napján díszdoktori címet (Doctor honoris causa) adományozott Rudolf Schusternak, a Szlovák Köztársaság korábbi elnökének. A kitüntető cím átadására a 2010-ben felújított Eperjesi Evangélikus Kollégium patinás dísztermében került sor. Az épület homlokzatán elhelyezett szlovák és angol emléktábla hirdeti, hogy az 1667-ben alapított neves intézmény közel három és fél évszázada áll a művelődés szolgálatában. A bejárati folyosón két magyar nyelvű emléktábla emlékeztet az intézmény szerepére a magyar művelődéstörténetben. Az egyik: *Ennek az ősi kollégiumnak volt tanítványa az 1816/17, 1817/18, 1818/19-es tanévek alatt Kossuth Lajos. A másikon: Itt született Greguss Ágost 1825. április 27-én.*

A lélekemelő díszteremben megtartott ünnepi ceremónián a laudáló méltatta Rudolf Schuster irodalmi és közéleti tevékenységét, különös tekintettel 40 kötetet kitevő alkotásaira; személyes kapcsolatait Eperjes városával és az Eperjesi Egyetemmel. A díszdoktori lánc és az oklevél átvétele után maga a kitüntetett szólt a diplomáciai testületek, szlovákiai egyetemek megjelent képviselőihez, és az ünnepélyes alkalom meghívott vendégeihez.

Elnök úr mindjárt az elején leszögezte, hogy felszólalásával tabukat kíván döntögetni. Kerekperec kijelentette, hogy ő német, vagyis mán-ta, mint a mecenzéfiek és stósziak többsége, és az elemi iskola négy osztályát Mecenzéfen német iskolában végezte. Kitűnő eredménnyel. A második világháború után ötödikbe szlovák iskolába került, ahol az év végi bizonyítványába ezt írták: *Nem osztályozható, mert nem ismeri a tanítási nyelvet!* Az osztályismétlés után elég nehezen végezte el a polgári iskola alsóbb osztályait, mégis középiskolába jelentkezett. Az iskola igazgatója nem javasolta továbbtanulásra arra hivatkozva, hogy úgy sem lesz képes pótolni az „elherdált” négy évet, elég lesz, ha ő is valamilyen mesterséget tanul, mint a két idősebb bátyja. Ő mindezek ellenére szívósan készült az építészeti szakközépiskola felvételijére, ahová bekerült, majd a pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetemen építészmérnöki végzettséget szerzett.

Vallomását Eperjesnek szánta, mert ennyire őszintén még nem beszélt önmagáról, sem Kassán, sem Pozsonyban, sem Mecenzéfen,

igaz, az utóbbi helyen mint földit mindenki jól ismeri. Amikor még a középiskolában is küszködött a szlovák nyelvvel, álmában sem gondolta volna, hogy egyszer majd irodalmi munkásságra vállalkozik ezen a nyelven. A későbbi ajánlat rádiós forgatókönyvek írására szólta, amit detektívregények írása követett. Egyik detektívregénye – *Szörzálbasogató* (Puntičkár) – amolyan életfilozófiájának is a megtestesítője, mert az ő értelmezésében a cím inkább precizitást, pontosságot jelent, ami egyaránt érvényes az életére és munkásságára. Mindehhez párosul igény: a vezető mindenkori példamutatása beosztottjai előtt.

Szerinte műszaki végzettsége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a legbonyolultabb feladatok – például Kassa és környéke ivóvíz-ellátásának a megoldása, a kassai Fő utca rekonstrukciója – esetében sikerült racionális kiutakat találnia. Sok támadás érte, amiért Kassa még az elmúlt rendszerben testvérvárosi kapcsolatot létesített a nyugat-németországi Wuppertal városával, pedig ebből a kapcsolatból a kelet-szlovákiai metropolisznak sok haszna származott a város építése, fejlesztése és üzemeltetése terén egyaránt.

Közéleti tevékenységében a legnehezebb időszaknak a kommunális politikában eltöltött éveket tartja. Szerinte egy település vezetője naponta találkozik a polgárok gondjaival, választói naponta állítanak ki munkájáról bizonyítványt, ezért – szerinte – jobban és elmélyültebben kellene mérlegelnünk, hogy kire bízunk településeink sorsát, sorsukat.

Gyakran találkozott olyan véleménnyel, hogy egy közéleti tényező esetében nem szerencsés az irodalmi tevékenység, mert támadásokra ad(hat) okot. Őt éppen ezek a vélemények vezették a tényirodalom felé, publicisztikák, monográfiák és útikönyvek megírásához. Szerinte egy kortárs vélemény külön esszenciájához tartozik a személyes, néha forró, érzelmi vallomás, ami már az események későbbi leírásánál elmarad. Szerinte semmi sem csak fehér és csak fekete, mert értékek születtek korábban is, és születnek ma is. Egy ember életéből nem hagyhatók ki napok, évek, akár egy nemzet történelméből sem!

Az Eperjesi Egyetem rektora gratulációjában azt is megleltette, azért került sor a díszdoktori cím átadására az Eperjesi Evangélikus Kollégium történelmi épületében, mert az egyetem elődjének tekinti az országhatáron belül és kívül egyaránt méltán elismert intézményt. Jómagam a gyökerekhez való visszatérésnél azt sem tartanám idegennek, ha kezdeményezné a szlovák és angol emléktábla mellé egy magyar nyelvű emléktábla felállítását is, ahogyan az európai kultúrnem-

zeteknél szokás az alapítókról megemlékezni, egyben nyugtázni építő, gyarapító igyekezetüket az évszázadok során.

A díszdoktori cím átadása után került sor egy fotókiállítás megnyitására az egyetem tágas könyvtárában. Az izgalmas – sokszor valószínűtlennek tűnő fotók – Izlandra, Alaszkára, Kamcsatkára, Grönlandra, Kanadába, az Északi- és Déli-sarkra viszik a látogatót. Elnök úr elmondta, olyan vád is érte, miért fotózik (filmezik) távoli tájakat, és nem itthoniakat. Válasza csak ennyi volt: igaz, hogy szinte bejárta a világot, de neki a szíve csücske az abaúji táj, a Felső Bódva mente, Mecenzéf és varázslatos környéke!

Kassa, 2014. június 24.

A ROZSNYÓI PEDAGÓGIAI ISKOLA NYOLC ÉVE

Iskoláink sorsa, történelme fontos részét alkotják közösségi emlékezetünknek, még ha néha nem is a legderűsebbeket. Mert ma már egyre kevesebben emlékeznek arra, hogy – például Kassa környékén – magyar iskola is volt Nagyszaláncon, Magyarbődön, Györkén és további településeken, ahol mostanság magyar szó is alig hallható. De volt két pedagógiai iskolánk – Pozsonyban és Rozsnyón –, amelyekre is leginkább az egyre fogyó volt diákjai emlékeznek.

A második világháború kataklizmáit követő közösségünket ért tébolyult vesszőfutásnak (kitelepítés, deportáció, lakosságcsere, reszlovakizáció) máig ható következményei vannak, mégis, amikor több mint 65 évvel ezelőtt újra indultak a magyar iskolák, csodálatos hűségről és kiállásról tett tanúságot ide szakadt nemzeti közösségünk: településeinken egymás után nyitották meg kapuikat a magyar iskolák. Jöttek sűrű sorban az anyanyelvre és nemzeti kultúrára kiéhezett gyerekek, de hiányoztak a képzett pedagógusok, mert azokat korábban kizsuppolták az országból. A hatalom gyorstalpalókat szervezett, ahol a lelkes fiatalokat néhány hónap alatt igyekeztek a pedagógusi pálya alapjaival megismertetni. Kényszerhelyzet kényszermegoldást szült; a „kurzusos” tanítók egy része távúton tovább képezte magát, az ideiglenesen katedrát választókat később szakképzett oktatók váltották fel.

1952-ben magyar pedagógiai iskola nyílt Pozsonyban, majd egy esztendővel később Rozsnyón. A pozsonyi székhely a természetes adottságokból adódott, de Rozsnyó is méltó székhelynek bizonyult, hiszen Felső-Gömör központja nemcsak bányáiról volt híres, hanem már a Monarchiában két főgimnáziuma volt (premontrei és evangélikus), saját lapja (*Sajó Vidék*) és olyan kulturális hagyományai, amelyek a várost felírták a magyar kultúra, irodalom és művészet térképére. Nem csoda, hogy a várost a Sajó menti Athénként aposztrofálták, Fábrý Zoltán pedig a városon átfolyó patak szerint Drázus-parti Athénként. Az ötvenes években még magyar többségű város polgársága komoly erősítést kapott a pedagógiai iskola odahelyezésével. Az azóta eltelt évek asszimilációja azonban sűrű sorokat vágott Rozsnyó magyarságának a soraiban!

A nyolc esztendőit megélt Rozsnyói Pedagógiai Iskola (1953–1961) a volt evangélikus gimnázium épületében kapott elhelyezést, amelyet államosítás címen elvettek az egyháztól. Ha nem is esett sok szó az épület múltjáról, szecessziós stílusban épült homlokzatán ott volt az eredeti küldetést igazoló cím: GYMNASIUM, illetve a torony nélkül is méltóságot árasztó épülete az evangélikus templomnak, amit a válást nyíltan üldöző totalitárius rendszer kerítéssel különített el az iskoláépülettől! A kor szellemét jól jellemzi, hogy az evangélikus gimnáziumban végzett jeles magyar és szlovák személyiségekről nyíltan nem esett szó, csak kevesen tudták, hogy az épület alma matere volt Fábry Zoltán mellett Pákh Albert írónak, Madarász Viktor festőművésznek és további jeles egyéniségeknek.

A pedagógiai – mostani szóval – szakközépiskola teljes mértékben teljesítette küldetését, mert végzőseiből alsó tagozatos tanítók (zömében tanítónők) lettek, akik arra tették fel az életüket, hogy kisdíákokat tanítsanak. Voltak közöttük olyanok is, akik levelező tagozaton tanári oklevelet szereztek, ledoktoráltak, esetleg főiskolai, egyetemi katedráig jutottak. A többségük azonban vidéki kisiskolában szolgálta a (cseh)szlovákiai magyar oktatásügyet, és a hatvanas években részese lett iskoláink felmenő gyarapodásának, felemelkedésének. Nyilvánvaló, hogy a sikeres évtized nem csak az ő érdemük volt, de a Rozsnyón végzett több mint háromszáz magyar pedagógus fontos szerepet vállalt ebben a lélekemelő munkában, szolgálatban.

Az iskola nyolc év után jogutód nélkül megszűnt, szovjet mintájú pedagógiai intézút vette át a helyét, nem Rozsnyón – Nyitrán. Igaz, rozsnyói PG-nek jogelődje sem volt, csak a szükség szülte, és a szellemiségét látva talán létrehozói is megbánták tettüket! Erre példa volt az 1956-os magyar forradalom, amikor állambiztonsági kopók szállták meg az iskolát, de március 15-e körül is mindig ott szaglászta, igazolva a mindenkori hatalom akkori és máig tartó bizalmatlanságát iránunkba.

De utólag másfajta bizalmatlansággal is találkozik az ember, amit generációs bizalmatlanságnak is nevezhetnénk. Mert, úgymond, aki az ötvenes években volt középiskolás, az biztosan kollaborált a diktatórikus kommunista rendszerrel! Érdekes, mi ilyesmire nem is gondoltunk, hanem éltük a boldog – különben szerény, szinte zárdai szigorúságú – diákéveket, és még olyan – manapság kegyetlenségnek tartott – mozzanatokat, mint a nyári építőbrigád szimbolikus bérért, vagy az őszi krumplibrigád, és más ingyenes társadalmi szolgálatok, mindezt

adottnak vettük. Tagjai voltunk a CsISz-nek (Csehszlovák Ifjúsági Szövetség), felvonultunk május elsején, amikor Rozsnyó közönsége türelmetlenül várta, mikor érkezik a PG-sek lüktető, dalos felvonulása az Őrtorony alatti dísztribün elé, de műsort adtunk a csehszlovák-szovjet barátság hónapja alkalmából is. Azt pedig senki sem vonta kétségbe, amikor az érettségi bizonyítványhoz elhelyezkedési végzést – „dekrétet” – kapott, pedig sokan az első szolgálati helyükkel először a térképen találkoztak!

Volt egy sajátossága is az iskolának: a kisebbség volt a többség! Ugyanis voltak szlovák osztályok is, de amíg magyarból kettő volt, addig szlovákból egy. Ebből kifolyólag a tantestület is többségében magyar tanárokból állt, az össziskolai eseményeken dominált a magyar nyelv és a magyar kultúra, ami sohasem eredményezett elégedetlenséget sem a tanárok, sem a diákok körében. Jól megvoltunk egymással, igaz, míg a magyar osztályokba az egész országból érkeztek diákok, a szlovákba Gömörből és a szűkebb régióból, ami azt is jelentette, hogy a szlovák osztály diákjainak zöme beszélt magyarul. Aki meg nem beszélt, az úgy járt akár díszfelvonuláson mellettem menetelő több mint két méteres Stano Kollárik, aki a többi szlovák iskolatársunkkal együtt velünk fújták a magyar népdalokat és forradalmi dalokat, és csak később vallotta be, hogy például a forradalmi dalban szereplő „vezess a harcra!” részt ő „Csucsma a Barca”-ként énekelte!

A pedagógiai iskola megszűnése után alapiskola költözött az épületbe. Az érettségi találkozókra visszajáró öregdiákok igyekeztek végigjárni volt alma materük minden zugát, igaz, közben sok változás történt, az átépítéssel a homlokzat durva elronditása kimondottan ártott a patinás épületnek. Most kezd visszaállni itt is az élet rendje; az evangélikus egyház fokozatosan újíttja meg az épületet, evangélikus óvoda működik benne azzal a nem titkolt szándékkal, hogy lesz ott majd evangélikus iskola, és talán egyszer (újra!) evangélikus gimnázium is!

Tizenhat évvel ezelőtt sikerült egy össziskolai találkozót megrendezni a volt diákok és tanárok számára. Akkor még ott volt az iskola volt legendás igazgatója, Bollobás Béla, és olyan jónévű tanárok, mint Pálmai Rudolf, Kossuth János és Simonyi Gyula. Azóta már az iskola valamennyi tanára az égi katedrán szolgál. Egyben sikerült egy kis emlékkönyvben megörökíteni az iskola történetét és az itt végzett 313 magyar pedagógus nevét.

Mivel a volt diákok a létvég célegyenese felé tartanak, ismét összikolai találkozózt terveznek azzal a céllal, hogy volt iskolájukon emléktáblát helyezzenek el. Az emléktábla állításának engedélyezése jó úton halad a műemlékvédőknél és a rozsnyói evangélikus gyülekezet előjáróságánál, s ha – protestáns szokás szerint – az égiek is kegyesek lesznek a kezdeményezéshez, akkor június 20-án kerül sor erre az eseményre. Igaz, szponzort, támogatót a táblához nem sikerült szerezni, és ha továbbra sem sikerül, akkor közadakodással oldják meg a tábla felállítását.

Add tovább!

Kassa, 2015. március 22.

V.

...s minden idő, amit nem szívünkkel érzünk meg, elveszett idő... (Márai Sándor)

LACO NOVOMESKÝ EMLÉKMŰVET KAPOTT STÓSZ FÜRDŐN

Stósz fürdő egyre gyakrabban szerepel a médiákban, mert a rendkívüli természeti adottságokkal rendelkező klimatikus gyógyfürdő állandóan növekvő szolgáltatásokat kínál a beutalóval érkező pácienseknek, és az üdülni, pihenni vágyóknak egyaránt. A több mint 130 éves múltra visszatekintő intézmény a gyógyítás mellett kiemelten foglalkozott és foglalkozik kulturális rendezvények szervezésével is. Már az indulás után a fürdő vendégeit gyakran szórakoztatták kassai, budapesti, majd pozsonyi és prágai művészek. De jártak itt politikusok, alkotó művészek is, akiknek a sorát oldalakon lehetne sorolni, többek között Laco Novomeský, szlovák költő, aki baloldali értelmiségiként kapcsolatban állt a mi stószai illetőségű Fábry Zoltánunkkal, s mindketten egyaránt megrázó írásokban figyelmeztettek az Európát veszélyeztető fasizmusra és nácizmusra. Laco Novomeský 1935 nyarán keresett gyógyulást a stószai fenyvesek alatt légzési problémáira, és ezt napra pontosan, 1935. június 15-én *A jegenyefenyők alatt* (Pod jedľou) című versével is igazolta. A színvonalas költemény kilenc verseskötetének egyikében, a *Nyitott ablakok*ban, stószai keltezéssel jelent meg.

Ennek az eseménynek a kapcsán javasolta Rudolf Schuster volt köztársasági elnök, „mántaföld” – Mecenéf – szülöttje, hogy a fürdő parkjában lévő jegenyefenyő alatt állítsanak emlékművet a negyven évvel ezelőtt elhunyt költőnek. Az emlékmű – mellszobor és emléktábla a vers szövegével – az ősz folyamán elkészült, alkotója Peter Ilčík tehetséges fiatal kassai szobrászművész. Felavatására a hét végén került sor a novemberi napsütésben pompázó abaúji és szépeességi erdőregeteg déli lejtőin megbúvó fürdő területén.

A fürdő vezérigazgatója, Ján Šimko az ötletgazda, Rudolf Schuster mellett, aki már Mecenéfet a szülői házban berendezett múzeummal, a múlt évben pedig egyedülálló templomi betlehemmel ajándékozta meg, és most Stósz fürdőt igyekszik gazdagítani kiadhatatlan vitalításával, további közéleti tényezőket, írókat és vendégeket köszöntött. Többek között Ján Hrnko (SNS) parlamenti képviselőt, Anton Hykisch, a magyar olvasók által is jól ismert szlovák író, aki selmečbányaiként hozzám csak míves magyarsággal szólt. A korról, amelyben

Laco Novomeský élt és alkotott, Miroslav Bielík, a Szlovák Írók Egyesületének elnöke szólott, majd Jozef Leikert főiskolai tanár, publicista méltatta a Budapesten született szlovák költő életművét, kihangsúlyozva, hogy véget kellene vetnünk annak a gyakorlatnak, amikor ideológiai beskatulyázás alapján mondunk véleményt egy életműről, nem pedig az alkotó műveinek értéke szerint. A jegenyefenyő alatti ideiglenes pódiumon elhangzott a költő valóban maradandó értéket jelentő verse Marianna Šimková ihletett tolmácsolásában, majd szlovák népdalfeldolgozások dallamai közepette került sor az emlékmű leleplezésére.

A park központi részén már ott áll Komporday Róbert kőgyáros és Löffler Béla szobrászművész mellszobra. Amikor Komporday Róbert meglátogatta a Monarchia kedvelt üdülőhelyét, Baden-Badent, rögtön megszületett benne a gondolat, hogy hasonlót kellene építeni a stószai hegyekben is. Tervét 1881-ben a stószai elöljáróság elé terjesztette, de akkor még kevesen hittek benne, hogy abból valóság lesz, aztán amikor 1883. július 1-jén a Stósz feletti fenyőerdő hajlatában megnyitja kapuit a fürdő, rövid idő alatt közkedvelté válik a környék, de a főváros vendégei számára is. Amint lenni szokott, a kezdeti lelkesedést és sikereket gondok is követik, de Komporday jó szövetségesre talált a másik helyi kőgyárosban, Wlaszlovits Józsefben. A huszadik század kezdetére a fürdő konszolidált körülmények között működött, s ebben Komporday Róbertnek elvülhetetlen érdemei voltak. A hálás utódok a mellszobra mellett a fürdő központi épületét is az ő nevével illették.

A Kassától mindössze félszáz kilométerre fekvő Stósz fürdő kedvelt helye volt Löffler Béla kassai szobrászművésznek is. A nyolcvanas években feleségével, Klárikával, több nyarat töltöttek az ottani vendégházban. Nem mondható, hogy semmittevással ütötték el az idejüket, mert amikor egy alkalommal én is meglátogattam őket, Klárka az általa szedett erdei gyümölcsökből kompótokat, dzsemeket és teákat készített, Béla bácsi pedig valamit mintázott, vagy éppen faragott a tágra nyitott ablakok mellett, mert neki a munka és a pihenés ugyanaz volt: befejezni a megkezdett alkotást, vagy újat kezdeni. Stószon készült munkái nagy részét a fürdőre hagyta, így került a fürdő bővizű forrása közelébe – majd a fürdő logójába – a „Fiatal lány” című kompozíciója.

A vezérigazgató úr azt is elmondta, hogy a szoborpark további bővítését tervezik. Élve az alkalommal, javasoltam neki, hogy jövőre lesz

120 éve (aug. 10.), hogy Stószon megszületett és az egész életét ott leélő Fábry Zoltán, „egy szentszagúan európai” (Illyés Gyula megfogalmazása), aki a huszadik századi történelmi katalizmái mellett sokat foglalkozott a mánták életével, és magával a fürdővel is, amiért megérdemelne egy szobrot. Neves vendégeit hol a faluban, hol a fürdőben szállásolta el, a fürdő éttermében vendégelte meg őket, és a fürdőben rendezett emlékezetes kulturális eseményekről munkáiban is megemlékezett. A harmincas évek derekán idelátogató Laco Novomeskývel is találkozott, akkor még sok dologban azonos, vagy hasonló nézeteiket vallva, de az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy amikor a második világháború követő kollektív meghurcoltatások érték a magyarokat és németeket, megírta híres memorandumát *A vádlott megszólal* címmel, amit szlovákra lefordítva megküldött a szlovák értelmiség színejavának, közöttük Laco Novomeskýnek is, de sem tőle, sem másoktól egy sornyi választ sem kapott. Az akkor már oktatásügyi és kulturális megbízott szlovák költő nem emelt szót a jogtörések ellen, nem állt ki a magyarok és németek mellett! Azt hiszem, hogy a József Attila-i „múltat békévé oldó emlékezés” szellemében a stószai fürdőben mindkettőjük mellszobra megférhet egymás mellett, és a faluban lévő Fábry Zoltán emlékház is kapcsolható lehet közös programok szervezéséhez.

A Stósz fürdő által rendezett kulturális rendezvények közül mindeképpen kiemelést érdemel a Grand Prix-vel illetett összesereglés, amelyet minden évben szeptemberben, a turizmus világnapja keretében rendeznek, idén immár kilencedszer. Az egésznapos kultúrműsor, gyermekprogramok, kézműves foglalkozások, kirakodóvásár mellett az egészséges közlekedést propagáló bemutatókra is sor került, mert hiszen Stósz fürdő a szlovákiai fürdők között a legkörnyezetkímélőbb cím hordozója is. No, és a rendezvény fénypontja: a bográcsban-katlanban főzött különleges finomságok versenye. Mivel az idén tagja voltam a győztes kassai csapatnak (három szlovák, egy cseh, egy magyar összeállításban), azt is elmondhatom, hogy a különleges recept szerint készült babgulyásunk olyan sikernek örvendett, hogy a csapat tagjainak kóstolóba sem maradt! Külön öröm volt számomra, hogy a Gömöri Kézművesek Társaságának tagjai képviselték közösségünket, de a hullámozó közönség között alig láttam ismerőst Szepsiből, Rozsnyóról, Kassáról. Pedig ahogyan lefelé folyik a Bódva, a szorgalmas és bölcs mánták a folyót követve vitték portékáikat – szerszámokat, késeket – a délebbre fekvő mezőgazdasági vidékekre; és az is napnál

világosabb, hogy a több mint hétszáz éve erre a vidékre telepedett mánta lakosság elsősorban német volt, megőrizve archaikus nyelvét, de a Magyar Királyságban eltöltött évszázadok sajátos hungarus tudatot adtak ennek a közösségnek, és csak a második világháború, s az azt követő üldöztetések után lettek szlovákok. Ha Stósz fürdőn békebeli idők megidézése a cél, ahhoz a szlovák mellett maradéktalanul szükséges a német és a magyar nyelv, valamint mindhárom kultúra.

Mondhatná valaki: Stósz fürdő szerencsés helyzetben van, mert Rudolf Schuster lokálpatriótaként gyakran megfordul ott, támogatja a fürdőt és támogatókat szerez neki. Ez így igaz, s az is mindennapi tény, hogy a 83 éves volt köztársasági elnök kiapadhatatlan ötletekkel és energiákkal rendelkezik, amivel szinte lenyűgözi környezetét. Bárkivel szívesen megáll beszélgetni, mindenkivel szót ért – mondhatnánk mostani szójárassal: kommunikatív! –, és újabb terveket kovácsol Stósz, Mecenzéf, de még Kassa számára is! Általa, illetve az ő közreműködésével készült el Stósz fürdő történetéről szóló kisfilm, aztán egy hangulatos csalogató: *Négy évszázak Stósz fürdőjén* címmel, de egyéb nyomtatott és elektronikus anyag is. No, és még valami: Stósz fürdőnek van saját himnusza, ami egy közel százéves levéltári anyag feldolgozásával született! A himnuszt Rudolf Schuster egy látványos klipben népszerűsíti a fürdő dolgozóinak közreműködésével.

Mondják a bölcsek: a szervezés – a jó szervezés! – nehéz tudomány, de tanulható. Stósz fürdő vezérigazgatója, Ján Šimko mérnök évtizedes tanulás után jutott ennek a tudománynak a birtokába, és mostanra professzora lett. Tőle lehet tanulni alázatot, fegyelmet, precizitást, következetességet, és még más 77 dolgot, ami a jó szervezéshez hozzátartozik. Persze, szerencséje is van, mert kiváló munkatársak és személyzet veszi körül, közöttük lánya, Marianna, a fürdő főmenedzsere, és besegít a fürdő valamikori főorvosa, a közeli Torna szülöttje, dr. Juhász György is, aki Fábry Zoltánnak is háziorvosa volt.

Engem a szombati rendezvény arról győzött meg, hogy Stósz fürdőnek a huszonegyedik század küszöbén legalább olyan határtalan jövője van, mint a megálmódó, Komporday Róbert idejében volt.

Kassa, 2016. november 27.

RÁKOSI ERNŐ KÉPEI A LÖFFLER MÚZEUMBAN

A kassai Löffler Béla Múzeum idei első tárlata Rákosi Ernő festőművész kamara kiállítása. Része ez annak a programnak, amely a Löffler Béla hagyatékában lévő közel 150 művész önportréja alapján valósul meg, fokozatosan bemutatva az önarckép alkotóinak szélesebb művészi tevékenységét. A kiállított Rákosi Ernő képeket az eperjesi Sárosi Képtár bocsátotta a kassai intézmény rendelkezésére, s annak igazgatónője tartott tartalmas eligazítót a matuzsálemi kort megért festőművész életéről és munkásságáról. A rendezvényt – a népes érdeklődők mellett – megtisztelte jelenlétével Szerencsés János is, a Magyar Köztársaság kassai főkonzulja.

Rákosi Ernőt nyugodtan sorolhatjuk a neves sárosi és szepességi festők sorába, akik közül többen világhírnévre tettek szert, mint Szi-nyei Merse Pál, Csontváry Kosztka Tivadar, Mednyánszky László és mások. A kis Rákosi Ernő 1881-ben Iglón Mazurák Ernőként látta meg a napvilágot, olyan család sarjaként, ahol a felmenők között voltak magyarok, németek, szlovákok és más nációbeliek is. A család később Eperjesen telepedett le, ami döntő szerepet játszott az apja után rajztehetséget öröklő ifjúra. Ebben a városban járt 6 évet gimnáziumba, amit nem fejezett be. Rajz- és festői tanulmányokat folytatott Budapesten, Bécsben, Münchenben. Kezdetben figurális festőként kezdte, s a múlt század elejéről származó portréi igazolják, hogy tökéletesen elsajátította ennek a műfajnak minden csínját-bínját. Mégsem lett belőle arcképfestő – néhány önarcképet és családtagjainak portréját leszámítva –, hanem tájképfestő, s azok között az itteniek közül a legnagyobb. Különösen a lankákkal, dombokkal tarkított sárosi táj érdekelt, a Tarca folyó zegzugos kanyarulatai babonázták meg, s ezért nem csoda, hogy bizonyos helyeket, motívumokat többször is megfestett, mindig újabb színekkel és árnyakkal gazdagítva poétikus finomsággal megkomponált tájképeit. Művészi hitvallását így fogalmazta meg: „Sohasem igyekeztem másokat utánózni, az én egyedüli tanítómesterem a természet volt, amelyet birtokomba akartam venni.”

Közel hét évtizeden át hódolhatott élethivatásának: a festészetnek. Vidám piktorként tartották számon, aki még a nyolcadik iksz után is palettával járta a környéket: zöld hubertuszkabátban, barett sapkában

és bozontos szakállal. Ebben is hasonlított nagy elődjére, Megnyánszky Lászlóra. Megvetette a konvenciókat, fűtült az izmusokra, egyedül az ötvenes évek egyszer lelkesítő, máskor fojtó légköre vette rá, hogy képeket festett az Ifjúsági Vasút és a Kelet-szlovákiai Vasmű építéséről, kedves folyójának, a Tarcának a szabályozásáról. Hosszú, gazdag életét 1973-ban fejezte be Eperjesen. Életművét végrendeletileg a CSEMADOKra hagyta!

Örököseiként a kiállítás kapcsán el kell mondani néhány gondolatot. Az elején azt, hogy a kiállítás szerencsés találkozása két olyan alkotóművésznek – Löffler Bélának és Rákosi Ernőnek –, akiknek gyökerei egyaránt a Szepességben vannak. Mindketten a fiatal tehetségek támogatói voltak, hagyatékukat, vagyonukat egyaránt közösségre testálták: az előbbi Kassa városára, az utóbbi a CSEMADOKon keresztül a szlovákiai magyarokra! (Azt csak zárójelben jegyzem meg, hogy Löffler Bélának sem volt idegen a gondolat, hogy hagyatékát, vagy annak legalább egy részét, a CSEMADOKra testálja, de az már nem (csak) rajta múlt, hogy ez nem így történt!)

Kevésbé ismert tény például, hogy a CSEMADOK Kovács utcai székháza a Rákosi Ernő testamentum része, mégpedig úgy, hogy a művész eperjesi házáat a CSEMADOK akkori vezetői kassai házra cserélték, ami a mai napig a Szövetség Márai városában lévő jelenlétének a fundamentuma. A festőművész születésének 115. évfordulója alkalmából – Ferencz György szobrász közreműködésével – sikerült egy emléktáblát – reliefet elhelyezni az épület belső traktusában, amely emlékeztetőként és köszönetként hajt fejet a nemes adakozónak, Rákosi Ernőnek. A kegyelet és a kijáró tisztelet nevében régebben a CSEMADOK-tagok állandó gondozói és látogatói voltak a művész eperjesi sírjának. A tisztesség arra kötelez bennünket, hogy erről ne csak múlt időben essen szó!

S végezetül így is áll a kérdés: milyen örökösei vagyunk Rákosi Ernőnek? A hagyaték, a művészi életpálya és a magatartássá lényegült emberi kiállás, mely szerint egy megbecsült sároserjesi polgár minket – itteni magyarokat – tartott méltó örököseinek: kötelez! Jó lenne utólag is számba venni a hagyaték helyzetét és a ránk rótt köteleességeket. S mindjárt kezdhethetnénk a névvel. Az utóbbi években Ernest Rákosiként, sőt, Rákošiként emlegetik, holott ő szinte valamennyi képét Rákosi Ernőként szignálta! Aztán azt sem kellene véka alá rejteni, hogy mi vagyunk az örökösei: ő vállalt bennünket – nekünk is vállalni

kell őt! De nem folytatom, mert jövőre lesz születésének 130. évfordulója. Elég időnk van felkészülni rá, hogy méltó örökösként emlékezzünk erre az eseményre.

Kassa, 2010. január 12.

MÁTHÉ JÁNOS SZOBRÁSZMŰVÉSZ HALÁLÁRA

Születésnapj köszöntőt készültem írni, de megemlékezés lett belőle. Hónapokkal ezelőtt feleségével, Éva asszonnyal megbeszéltem, hogy János bácsi kilencvenedik születésnapja előtt pár héttel korábban felkeresem, hogy még elbeszélgessek vele, illetve egy aktuális fényképet készítsék róla. Napokkal ezelőtt telefonon jeleztem érkezésem, de Éva asszony azzal fogadott, hogy férje állapota válságosra fordult, kórházban volt, de onnan hazahozta, hogy otthon érje meg élete beteljesedését. Két nappal ezelőtti aggódó hívásomra az volt a válasz, hogy már valamiféle más dimenzióban jár, agonizál, s kedden, a kora-reggeli órákban – tíz nappal kilencvenedik születésnapja előtt – visszaadta lelkét a Teremtőjének.

Máthé János 1922. június 14-én született Kassán. Szülővárosában kezdett iskolába járni, majd a méltán legendás Kassai Premontrei Gimnáziumba került. Itt figyelt fel tehetségére Nádaskay József tanár úr, aki külön foglalkozások keretében igyekezett csiszolni rajz- és modellező képességeit. Arra biztatta, hogy folytassa képzőművészeti tanulmányait, de a háború közbeszólt. Az Akadémia helyett a frontra került, ahol életveszélyesen megsebesült, de csodával határos körülmények között életben maradt és hazakerült.

1945 új körülményeket hozott. A prágai Képzőművészeti Akadémiára került, ahol 1950-ben végzett Otakar Španiel professzor osztályában. Onnan hazakerült szülővárosába, de a *burraszocializmus* időszakában mellőzés lett osztályrésze, amiért ellenszegült a hivatalos szocialista realista irányzatnak és helyette a saját útját járta. Stilizált plasztikáit posztkubista és nonfigurális elemekkel bővíti, de nem idegen számára a szürrealizmus sem. Művészi pályája sokban hasonlít a 20. századi modern szobrászat atyjainak kikiáltott nagyokéhoz: E. Brancusi, H. Moore és A. Giacometti a munkásságához.

Állandó témái: az élet keletkezése, a fájdalom, a remény, a szerelem, a család, az anyaság. A későbbiekben: a repülés, az élet védelme és az emberi összetartozás. A hetvenes években enyhült az iránta foganatosított szigor, ekkor kerülhettek emlékezetes plasztikái: *Az élet bölcsője*, *Szerelmesek*, *Repülés* a monoton, szürke panelrengetegek tereire, amolyan üdítő oázisként, lélekvidámító üzenetként. Mert alapvető

művészeti hitvallása volt: optimizmust sugározni és támaszt adni a sokszor beletörődést vállaló emberi lelkeknek. Megegett, hogy nevet sem adott alkotásának. Mondta is nem egyszer: *Aki látja a művet, az maga is asszociál. Minek kellene nekem megnevezni a megfoghatatlant?* Példaként ezt hozta: *Régen, amikor az emberek még nem tudtak olvasni, szobrokkal is üzentek egymásnak. Ma fordított a helyzet. Mindenki tud olvasni, de az emberek sokszor értetlenül állnak a szobrok előtt. Szobraim mely gondolatok hordozói, arra inspirálják a nézőt, hogy megkeresse benne az üzenetet.*

Máthé János többször megmenekült a halál öleléséből. Először a fronton, amikor felderítő egységüket a lesben álló szovjetek egytől-egyig lekaszabolták. Ő is súlyosan megsebesült, halottnak tette magát, akkor sem moccant, amikor egy tagbaszakadt szovjet katona megszabadította csizmájától, felső kabátjától és puskájától. Halott bajtársai között feküdt mozdulatlanul, s csak az éjszaka leple alatt kezdett egy őrült rohanásba, maga sem tudta pontosan az irányt. Szerencsére övéihez érkezett, akik hitetlenkedve fogadták halálfutását. Hősies magatartásáért *Vitézi* címmel jutalmazták. Másodszor: a hatvanas évek végén tragikus autóbalesetet szenvedett Magyarországon. Sérülései alapján orvosai is lemondtak róla, de mégis megmenekült. Nem adta fel, kisportolt szervezete és az életben hívőként bizakodó lelkülete megtartotta.

Bartusz György, a neves kortárs Máthé Jánosról, az emberről, az alkotóművészről egyaránt a legnagyobb elismerés hangján szól. Döntő fordulatnak tartja életében, hogy neki Kassát Máthé János olyan szeretettel és meghittséggel mutatta be, hogy ennek alapján döntött: itt alapozza meg jövőjét, itt települ le. Számára Máthé János szobrászként is örök példakép: kisportolt, szívós alkata, megnyerő és szeretetreméltó természete mindig inspirálta őt.

Máthé Jánost a nagyközönség a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján ismerhette meg, amikor fokozatosan kerültek művei bemutatásra Pozsonyban, Kassán, Prágában és az ország más városaiban. Különösen az ifjabb nemzedék, a fiatal szobrászok tekintettek követendő példaként munkásságára. Öt évvel ezelőtt örömmel fogadta, hogy a budapesti Szlovák Intézet válogatást mutat be műveiből, de az időpontok torlódása, illetve szlovákiai gyűjteményes kiállítása miatt az egész elmaradt. 2010-ben munkásságáról megjelent egy összegző album *Máthé János – a jószág kentatója. (Radislav Matuščík: Ján Mathé – bladač dobra)*. A könyvbemutatón sor került egy portréfilm vetítésére is, amit

az egészségében megroggyant Mester kitartó figyelemmel követett, szemében meg-megvillanva szárnyaló szeretete.

Ezt a szeretetmosolyt láttam élettelen arcán, amikor a közeli utcában lévő házukban Éva asszonynak leróttam együttérzésemet és részvéteimet. Kifeszített teste hasonlatos volt az általa sokszor megformált ívekhez, arcán az alázatos mosollyal, amellyel itt élt közöttünk, s így járult Teremtője elé. Egy pillanatra még benéztem a zsúfolt műterembe, ez Máthé János alkotó életének katedrálisa. Ezek után az itt lévő alkotások beszélnek helyette. Jó lenne, ha mindez emlékházként, emlékmúzeumként együtt maradna!

Habár csak névrokonok voltunk, engem amolyan familiáris kapcsolatok fűztek Máthé Jánoshoz. Jólesett, ha szlovákok között bemutatkozásom után elhangzott a sokszor visszatérő kérdés: *Ugye, Máthé János szobrász rokona?* Büszkén vállaltam volna én a rokonságot, de be kellett ismernem, hogy csak névrokonság köt hozzá. Igaz, gömöri gyökerei miatt (Dernő) nem kizárt egy távoli atyafiság sem! Magyarországi ismerőseim, ha nem értek el telefonon, akkor őt hívták, s ő segített nekik, pedig akkor még személyesen nem is ismertük egymást. Az is megesett, hogy ha nem voltam Kassán, látogatóim őhöz mentek, ő pedig még éjszakai szállásra is ott tartotta őket. Mentegetőzve köszöntem meg telefonon, amire csak annyit mondott: *Ugyan, mi sem természetes...*

Valahogy úgy vagyok vele, hogy családtagjaim, rokonok, barátok, ismerősök távozása bennem nemcsak a hiányukat növeli, de lelkiismeret-furdalást is jelent egyben. Önvádat az elmaradt találkozásokért, egy elmaradt köszönetért, egy kézfogásért, az együvé tartozást nyugtázó mosolyért. Mert Máthé János is közösségünk tagja volt, még ha vezetéknevéről – Márai Sándorral mondva – *lekopott* az ékezet, s keresztnevéből Prágában Jan, Kassán Ján lett.

Tagja volt a kassai magyar képzőművészek népes családjának, akik között ott voltak Jakoby Gyula, Jaszusch Antal, Feld Lajos, Löffler Béla, illetve oda tartozik Bartusz György, Duncsák Attila és még sokan mások. Talán a Máthé János legendás szerénysége, emberi és művészi alázata, de még inkább közösségünk érzéketlensége és figyelmetlensége lehetett annak az okozója, hogy nem érezte, érezhette eléggé azt, hogy azt őt felnevelő nyelvi és nemzeti közösség fontosnak tartja őt és művészetét; családi figyelemmel, melegséggel és szeretettel kö-

veti életét és munkásságát. Ha ezt életében elmulasztottuk, akkor tegyük meg halálában: életművének közkinccsé tételével, alkotóházának emlékházzá - múzeummá történt átalakításával.

Isten nyugosztalja – nyugodjék békében!

Kassa, 2012. június 5.

HASCSÁK JÓZSEF EMBERSÉGE ÉS MŰVÉSZETE

A halálfutás stafétabotja itt jár közöttünk. Most Hascsák Józsefhez került, aki két héttel 64. születésnapja előtt hagyott itt bennünket. Adyval mondva: *Valaki útra vált belőlünk, hiány marad – mindvégig!* Mert az ő élete és halála a mi életünk és halálunk is egy kicsit.

Hascsák József grafikus, festő, illusztrátor, díszlet- és formatervező a kassai képzőművészek nagy családjához tartozott, akire itthon és külföldön egyaránt figyeltek. Az alapokat szülővárosában Feld Lajosnál és Eckerdt Sándornál sajátította el, majd Pozsonyban folytatta a szabad grafika és könyvillusztráció szakon, Vincent Hložník osztályában. A szlovák grafika fejlődését döntően befolyásoló tanár-grafikus utolsó osztályának végzős növendéke volt.

Hascsák József kezdeti grafikáit egyszerre az expresszivitás és a poétikus látásmód jellemzi. A figurális kompozíciói a nyolcvanas években egyre jobban a háttérbe szorulnak, felváltják őket a strukturális megoldások, amelyeknek végső kicsengése: a harmónia keresése és annak hascsákjózsefes megteremtése.

Mindvégig Kassán élt és alkotott. Negyedszázadot a televízió kassai stúdiójában, mint díszlet- és jelmeztervező. Közben együttműködött a kassai színházakkal, különösen az Állami Színházzal és a Thália Színházzal. A Tháliában amolyan házi szerzőnek is számított, mert az elmúlt évtizedekben több mint 20 tháliás produkcióban volt társszerző: díszlet-, vagy jelmeztervező. Mondogatta is egy-egy produkció megszületése közben: a rendezőkkel, színészekkel néha közelharcot kellett vívnia elképzelései és tervei megvalósítása érdekében. De megérte, mert olyan alkotásokban vett részt, amelyek közül sokat a mai napig számon tart a szakma.

Életpályája kiteljesedésének tekintette, amikor a kassai Műszaki Egyetem Formatervezési (design) Tanszékének tanára, később docense lett. Széles alkotói munkásságát jól hasznosította a vizuális kommunikáció területén. Tanítványai között tudatosította, hogy valamilyen pedagógusi ősvéna örököse, mert életében első helyre került a hallgatóival való foglalkozás, azok szakmai és emberi arculatának a

formálása. Kiállításokon és egyéb kulturális rendezvényeken tapasztaltam, hogy tanítványai is rajongásig szerették, kedvesen és érdeklődően ott sündörögve körülötte, mint kotlós körül a kiscsirkék.

Munkásságának elismert területe volt a könyvillusztráció, amit több kötetben is bizonyított. Vallotta, hogy az illusztrátor feladata az, hogy a szöveg sugallta érzelmeket és hangulatokat igyekezzen a legteljesebb összhangban visszaadni. Erről magam is meggyőződtem, amikor a Szilicéről készült kis könyvecském borítólapját tervezte. Fénykép alapján rajzolta meg szülőfalum erődtemplomát, néhányszor konzultálva velem, hogy megfelel-e elképzeléseimnek. Vívódó kételeyeit nehezen tudtam megnyugtani, mert ő állandóan talált javítani való vonalat, kihangsúlyozandó tónust.

Amikor elkészült a könyv, vittem neki néhány példányt. A Korongütő (Hokejka) nevű étteremben találkoztunk s a könyv születését valamilyen minőségi olasz borral ünnepeltük meg. Többször is átlapozta a könyvet s a büszkeség mellett sajnálkozásának is hangot adott, mert csak néhány rajza került bele. Arra sarkallt, hogy csináljunk együtt egy könyvet, amelyet majd ő illusztrál. Bizonyítandó rátermettségét a szalvétára néhány vonással egy lófejet kanyarított. Olyan tökéletes volt, hogy a szilicei könyvben szereplő édesapám lova, a Szellő, jelent meg képzeletemben. Valami titkos késztetés azt sugallta, hogy tegyem el a szalvétát, de ő nem adta. Majd jobbat, szebbet rajzol nekem. Meg is egyeztünk, hogy az én hetvenesemre (születésnapomra) összeállítok egy kis kötetet régen írt meséimből, amit ő fog illusztrálni. Nekem pedig készít egy képet, mert kiérezte, hogy gyermekkori emlékeimet lovak népesítik be.

Pár nappal ezelőtt egy áruházlánc egyik üzletében találkoztunk. Már messziről integetett, mentegetőzött, hogy a lovacska meglesz. Közismert volt róla, hogy jószívűsége határtalan. Mondta is, hogy a vevőnél számára az a fontos, hogy mennyire akarja a képet. Tudom, hogy sok alkotása úgy került barátokhoz, ismerősökhöz, tanítványokhoz, hogy a fizetség érte az érdeklődő ragaszkodása volt. Az sem volt titok számomra, hogy ő sok jóemberének ígért képet, ezért nem sürgettem, gondolva, hogy majd egyszer az enyémmre is sor kerül.

Hascsák József életelve valami ilyesmi lehetett: Jó ember lenni – mindig és minden körülmények között. Ezt életének minden pillanatával bizonyította, mert szeméből, egyéniségéből annyi jóság és derű sugárzott, hogy ez másokra is áterjedt. Mintha érezte volna Máraival együtt az Idő üzenetét: *Abogyan van szemetek, hogy a fényt meglássátok, van*

fületek, hogy a hangot meghalljátok, úgy van szívetek, hogy az időt megérezzék. S minden idő, amit nem szívünkkel érzünk meg, elveszett idő.

Még egy apróság, ami azonban jól jellemzi őt. Amikor először említettem neki, hogy magyaros írással írom le a vezetéknevét, csak mosolyogva legyintett, mintha azt jelezte volna: mi sem természetesebb. Mert a szlovákoknak Jozef Haščák volt, a magyaroknak pedig: Hascsák József. Kassán ilyesmi nem jelenthet problémát, legalább is szerinte és szerintünk sem!

Életének összefoglalása Márai gondolataiban van: *Megértem a legtöbbet és a legnagyobbat, az emberi sorsot. Más és jobb nem is történhetett velem.* Hiszem, hogy ez a derű Hascsák Józsefet elkíséri az égi műteremig, ahol Jakoby Gyulával, Feld Lajossal, Löffler Bélával, Roskoványi Istvánnal és más alkotótársakkal van együtt.

Kassa, 2012. február 3.

BARTUSZ GYÖRGY 80

Az 1956-os magyar forradalom és függetlenségi harc évfordulóján ünnepelte 80. születésnapját Bartusz György Munkácsy-díjas szobrász, festőművész, akcióművész és egyetemi tanár.

Bartusz György életét meghatározó háromszög csúcsai: Kéménd, Prága és Kassa. Kéménd: a szülőhely, a szülők, a család – mind-mind máig érvényes üzenetekkel tarisznyázta fel; Prága: a képzőművészeti főiskola, ahol nem a nyelvtudás volt az elsődleges, hanem a tehetség, az alkotói sokszínűség és szívósság; Kassa: a kinkeserves alkotói korszakok színtere és a tanári pálya bővizű folyama.

Bartusz György sokszínű alkotói tevékenységének aranyfedezete: embersége. Csak két villanás. Amikor édesanyja hetvenévesen festeni kezdett, a már elismert művész fia olyan lelkesedéssel és rajongással egyengette útját és nyugtázta sikereit, amint azt általában a szülők tesszik gyermekeik esetében. Vagy: kiállításokon, tárlatokon többször megfigyeltem, hogy volt és jelenlegi tanítványai állandóan körülötte forgolódnak, sündörögnek, neki pedig, akár a tanszék műtermében, mindegyikhez van valami eligazító szava, gesztusa.

Bartusz György munkáiban közösségünk múltja is megjelenik a város központjában, a Kazinczy Ferenc és Baróti Szabó Dávid emléktáblákban a Fő utcán, illetve a járókelők között elvegyülő Jakoby Gyula garabonciás szobrában, az Erzsébet utcában. Mondhatjuk az utóbbi elégtételként: a hivatalos kultúrpolitika levette Jakoby Gyula nevét a képtár homlokzatáról, de Bartusz György szobra visszaadta a nagy elődöt a kassaiaknak.

Bartusz György itt van közöttünk: vibráló alkattal, tele tervekkel, közösségi dolgaink helyzete miatti aggodalmakkal. Igazi köszöntése az, ha odafigyelünk rá és alkotásaira, közösségünk egyik értékes tagjára, akit a szakma már európai mércével mér!

Kassa, 2013. október 23.

VI.

...a szlovákok végzete a magyarok... (Vladimír
Mináč)

SZLOVÁKOT KERESNEK?

Princzkel Tamás eltűnése a Himalájában nemcsak családjának, barátainak és ismerőseinek jelent álmatlan éjszakákat, de minden jóérezsű polgára ennek az országnak azért drukkol, hogy minél előbb kerüljön elő, és folytathassa földközi útját. Sokan úgy vagyunk vele, hogy ha hozzá hasonló bátor tette képtelenek is vagyunk, céltudatosságát és szilárdságát irigyeljük: én meg szlovákiai magyarként büszke is vagyok teljesítményére!

Annál meglepőbb – egyben tanulságos is! –, ahogyan a szlovák médiumok informálnak erről az esetről. Mindenütt eltűnt szlovákról (Slovák) írnak, a Külügyminisztérium hivatalos közleménye is szlovákról szól, még véletlenül sem szlovák állampolgárról. Egyedül az *Új Szó* ír „szlovákiai magyar túrázó”-ról. Tudom, hogy ilyen drámai helyzetben nem helyénvaló az élcelődés, mégis aktuális a kérdés: ha netán nem szlovákról, hanem egy kisebbségről lenne szó (mint ahogyan jelen esetben van is!), akkor már nem lenne aktuális az ügy fölöttébb kiemelt kezelése?!

Ez az eset is jól példázza a birtokon belüliek gondolkodását, és mindennapi kiszolgáltatottságunkat. Mert szinte naponta találkozunk a többségi sztereotípiával: aki Szlovákiában él, az szlovák, és szlovákul beszél. Ennek aztán olyan megnyilvánulásai is vannak, amikor szlovák egyetemi tanár ismerősöm – ő pedig a dolgaink iránt érdeklődő, empatikus típus – megkérdezi tőlem, tőti otthon hogyan beszéltek? Válaszomra mindketten belepirultunk, én a kacifántosra sikeredett feleletől, ő a szégyentől.

De itt van egy másik példa, amit Julika lányom tegnap mondott. Régi ismerőse egy Kassa környékbeli magyar faluból származó magyar fiatalember menyasszonya, aki elvitte szüleinek bemutatni jegyesét. Kedvesen fogadták, őerte mindenki szlovákul beszélt a családban. Amikor leányom azt javasolta neki, hogy a család iránti tiszteletből jó lenne, ha valamit megtanulna magyarul, az egyetemet végzett jövődöbéli ara ezt válaszolta: az ő vőlegénye szlovák, mert Szlovákiában élünk, és a család is beszéljen szlovákul.

Hasonló példákkal – sajnálatunkra – közösségünk bármely tagja szolgálhat. Még egyet én is megemlítek. A múlt évben hosszú kutatás

után sikerült megtalálnom apai nagyapám sírhelyét, aki az első világháborúban az olasz fronton esett el. Kedves szlovén vendéglátóim elvittek a Tolmin város közelében lévő Loče-i katonai temetőbe is, ahol több mint háromezer katona alussza örök álmát. Itt található a Szlovák Köztársaság részéről 2010-ben állított emlékmű, amelyet – a szórólap szerint – „minden Szlovákia területéről elesett” katonának emeltek, de az emlékművön lévő szöveg „minden szlovák katonáról” szól. Emlékmécsest gyűjtöttem, fejet hajtottam az ártatlan áldozatok emléke előtt, s csak sajnáltam, hogy ez az emlékhely nagyapámnak, vagy például a 25. losonci gyalogezred több mint 80 százalékban magyar katonáinak nem állít emléket.

Helyzetünk ebben az országban egyre kritikusabb, mert – Fábry Zoltán szavaival – „tehetetlenség vagyunk”, és céltudatos „kiiktatásunk” kőkemény stratégia mentén folyik. Jelenleg még délibábos álmainkban sem foglalkozhatunk azzal a reménnyel, hogy a bennünket másodlagos állampolgárként kezelő alkotmány, a nyelvünket diszkrimináló államnyelvtörvény, vagy a minket lenullázó területi elosztás belátható időn belül megváltozik, de nem kevesebb időt igényel majd a többségi nemzetbe irányunkban évtizedek folytán súlykolt előítélet és bizalmatlanság felszámolása is. Ha egyáltalán lesz valamikor olyan kormányszakpolitika ennek az országnak, amely ilyesmire őszintén és programszerűen vállalkozik.

A mi utunk nem lehet más, csak a szolidaritás. Szolidaritás Princzkel Tamás családjával, abban bizakodva, hogy fiuk épen, egészségesen előkerül, és folytathatja megálmodott útját a világ körül. Majdan pedig hazakerülve ő tegyen tanúságot önmagáról. Mert jelenleg egyaránt hiányzik a családjának, az itteni magyar közösségnek, és minden jóhiszemű polgárnak!

Kassa, 2014. április 28.

RUDOLF SCHUSTER KÖNYVBEMUTATÓJA KŇAZOVICKÝ SEBÉSZPROFESSZORRÓL

Rudolf Schuster újabb könyvéek bemutatására került sor decemberben Kassán, a Szlovák Műszaki Múzeum épületében. Ezúttal a szerző nem útikönyvvel, művészalbummal vagy memoárkötetel lepte meg olvasóit, amelyekkel az utóbbi időben többször is a közönség elé lépett, hanem egy nagy ívű életpályát, Ján Kňazovický sebészprofesszor életét és munkásságát foglalta össze egy riportkötetben. A könyvbemutató fontos társadalmi eseményt is jelentett, mert megjelent rajta Pavol Paška, a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának elnöke, Richard Raši egészségügyi miniszter (aki előszót írt a könyvhöz), illetve a diplomáciai képviseltek, a tudományos és egyházi élet jelentős képviselői. Kňazovický sebészprofesszorról szuggesztív visszaemlékezésben volt kiváló tanítványa, Emil Matejíček akadémikus emlékezett meg.

Ján Kňazovický a volt szabad királyi városok egyikében, Libetbányán (Ľubietová) született, 1893-ban. Iskoláit helyben kezdte, a gimnáziumot Besztercebányán, az orvosi egyetemet Kolozsvárott végezte. Az első világháború, s az azt követő forradalmak, változások jelentősen beleszóltak az életébe. 1916-ban katonaorvosként Kassára kerül, kezdettől a sebészet felé orientálódik, majd Székesfehérvárra, illetve Budapestre, ahol sebészetből szakvizsgát tesz. A nehéz idők ellenére szívósságával komoly tekintélyt szerez, hívják Miskolcra is, de ő 1922-ben hazatér és a pozsonyi kórház sebészeti osztályán Stanislav Kostlivý orvosprofesszor asszisztense lesz. 1929-től a kassai kórház sebészeti osztályának vezetője, majd kórházigazgató. A határváltozások miatt 1939-ben Mártonba kerül, az ottani kórház igazgatója lesz, a háború után Pozsonyba, illetve 1948-ban visszakérül Kassára a kihelyezett orvosi fakultás dékánjaként, majd a kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem Orvosi Karának professzorává nevezik ki. Neve 1960-ban szerepelt az orvosi Nobel-díjra javasoltak listáján. Példa nélkül áll az is, hogy a Szegedre költözött egyetemén 1976-ban átveszi a gyémánt oklevelet, 1980-ban a vas diplomát és 1986-ban – az egyetem történetében először! – a rubin oklevelet. Hosszú, példamutató élete

egy banális balesettel ér véget 1987-ben, amikor a kassai kórház területén egy tolató tehergépkocsi 93 éves korában elgázolta.

Ján Kňazovický orvosprofesszor úgy került a köztudatba, mint a kassai sebésziskola megalapozója, a cseh és szlovák sebészek nesztorja. Hatvanhét éven át folytatott aktív sebészi gyakorlatot, még nyolcvanöt éves korában is rendszeresen operált, utolsó operációját 91 évesen végezte! Közel harmincezer műtétet hajtott végre, több mint kétszázezer pácienszt gyógyított! Orvosgenerációkat nevelt fel, közöttük olyan híres sebészeket, mint Emil Matejíček akadémikus, Vajó Gyula docens. Tanítványaitól igényességet, pontosságot és következetességet követelt. Sokat idézte a klasszikusokat, közöttük Szókratészt: „Tudom, hogy semmit sem tudok.” Csodálatos emlékezőtehetséggel rendelkezett, volt munkatársait, pácienseit évtizedek után is meglepte tájékozottságával. Sebészi hitvallása volt a jellemzősége, következetesség és a beteg iránti tisztelet. Vallotta: „A sebész élete egy szimfóniához hasonlatos, mert minden pillanata több szólamban szól, és több eseményt él át egyszerre.” Mivel általában nemzetiségileg tarka összetételű közegben gyógyított (Kolozsvár, Kassa, Pozsony) a betegeit igyekezett anyanyelvükön megszólítani, mert szerinte „a beteg ágyánál a sovinizmusnak nincs mit keresnie”. (Tanulhatnának tőle a mostani diszkriminatív államnyelvtörvény fogalmazói!)

Személyes példájával igazolta az „Ép testben, ép lélek” elvet, mert kivételesen magas koráig igyekezett testi és szellemi frissességét megőrizni. Focizott, síelt, kajakozott, túrázott, kártyázott – bridzselt. A hagyományos színészek-orvosok focimérkőzések állandó szereplője volt, még kilencven év felett is felkötötte a sítalpat és fiatalokat megszégyenítő ügyességgel suhant a tátrai sípályákon. A felvonóknál a sízők korát tisztelve előre engedték, ha pedig valaki morgolódott, ezzel ütötte el: „Nekem már nincs időm várni...” Kajakozókkal vízitúrán vett részt a Hernád és más folyókon, a turisztikát, a természetjárást családi örökségként folytatta. Szeretett igényes társaságban kártyázni, kezdetben máriásozott, majd a bridzsjáték meghonosítója és annak versenyszerűen űzött propagálója lett Kassán.

A művészetek nagy tisztelője volt: költők, írók, szobrászok és festőművészek tartoztak baráti köréhez. Sokat olvasott, relaxációként zenét hallgatott. Szívünknek kedves, hogy Ady költészete számára örök értéket jelentett, és Liszt Ferenc zenéje mindig felüdüléssel és erővel töltötte el. Még életében meglátogatta a Sáros megyei Jernyén

(Jarovnice) élő Szinyei Merse Pált, akinek nagy tisztelője volt, de közeli kapcsolatban állt Csordák Lajossal és Halász-Hradil Elemérrel is. Testamentumában szerény végső búcsúztatásáról is intézkedett, meghagyva többek között azt is, hogy hangozzék el felvételről saját előadásában egy szlovák és egy magyar népdal!

Rudolf Schuster felidézte személyes találkozásait Kňazovický professzorral, aminek az lett a következménye, hogy a nyolcvanas évek elején egy hosszabb riportot készített vele a Szlovák Rádió részére. A közel órás beszélgetés nagy visszhangot váltott ki, különösen a professzor úr tudást és emberséget ötvöző vallomásai, ezért folytatta a professzor úr „vallatását” és azt magnetofonon rögzítette. Először 1994-ben szerzőtársával, Ján Štiavnickýval együtt jelentetett meg kötetet a sebészprofesszorról *Sebész késsel és nélkül*e címmel, de a bő rögzített anyag arra készítette, hogy visszatérjen ehhez a máig példáját ríktó, gazdag életúthoz. „Nem kellett elvennem belőle semmit, nem is kellett hozzátennem, mert a professzor úr olyan szeretettel beszél szülőhelyéről, tanulmányairól, hivatásáról, családjáról, munkatársairól, barátairól, betegeiről és vesszőparipáiról, hogy elég volt csak lejegyezni és közzétenni” – vallja meg krónikás szerepét Rudolf Schuster. S még hozzáteszi: „Dr. Ján Kňazovický sebészprofesszor élt 93 évet, kilenc hónapot és huszonnégy napot, de a hátrahagyott életműve szerint helye a halhatatlanok sorában van.”

Kassa, 2009. december 15.

RUDOLF SCHUSTER LÉPCSŐI

Rudolf Schuster, volt köztársasági elnök januárban töltötte be 85. életévét, amit könyvbemutatóval és koncerttel tervezett megünnepelni, többek között olyan szomszéd elnök-kollégák és barátok társaságában, mint Leonyid Kucsma volt ukrán és Alexander Kwasniewski volt lengyel államfő. Egy szomorú családi esemény miatt azonban a rendezvény elmaradt, mert közvetlenül születésnapja előtt váratlanul elhalálozott testvéröccse, ezért csak szűk családi és baráti körben ünnepelt.

Egy hónappal később mégis sor került a nagyszabású rendezvényre, igaz már külföldi vendégek nélkül. A pompásan felújított szecessziós Slávia kávéházban családtagok, barátok és volt munkatársak népes közönsége előtt Rudolf Schuster az elején leszögezte: ha már szíve szerint minden kassai polgárt nem tudott meghívni, akkor legalább a jelenlévőkön keresztül fejezi ki köszönetét a kassaiaknak és Szlovákia valamennyi polgárának azért a támogatásért, szolidaritásért és szeretetért, amit különböző tisztségeinek betöltése közben kapott.

Hatásos indítása volt a programnak a *Városomnak* című rövid dokumentumfilm levetítése. A film megidézte a nyolcvanas évek elején vízhiánnyal küzdő várost, amikor például mi is a tizenkettedik emeleti lakásunkban az éjszakát nyitott vízcsapoknál töltöttük, várva, hogy mikor kordul meg a vezeték, hogy legalább 1-2 vödörnyi vizet felfogjunk a reggeli mosakodáshoz. Rudolf Schuster volt az, aki vezetőként minden erőt összefogva rövid idő alatt elhozta a mecenzéfi vizet a kassaiaknak, vagy elindította a város területén működő és rettenetes légszennyeződést produkáló magnezit üzem felszámolását. Talán a kassaiak tudatába mégis a Fő utca felújításával írta be a nevét (1997), ami körül sokszor parttalan viták is folytak, de az ő határozott kiállása hozta meg Kassa városcentrumának európai léptékű rendezését, ami aztán többek között azt is eredményezte, hogy a város 2013-ban elnyerte *Kassa – Európa Kulturális Fővárosa* címet.

Rudolf Schusterben az építész-mérnöki hivatása mellett mindig is egy kultúraszervezői – mostani szóval mondva: showman – véna mocorgott. Megmutatkozott ez már Mecenzéfen, ahol az ötvenes évek

szokásaihoz hűen esztrádműsorok szereplője volt, pozsonyi főiskolásként ők kezdték a történelmi események kosztümös megjelenítését, ami mostanság a koronázási szertartások visszaidézésében folytatódik, de különösen a Kassai Városi Kulturális Napok, a Kassai Karácsony elindításában (1995) játszott döntő szerepet, ami megmozgatta a kassaiakat, ahogyan a Makaréna tömegtánc, Luciano Pavarotti kassai szereplése, Jan Bocius életének utcaszínház keretében való bemutatása és más rendezvények.

A könyvről szóló beszélgetés egy váratlan vallomással kezdődött. Arra kérdésre, hogy hogyan indult írói munkássága, őszinte válasza így hangzott: *Először meg kellett tanulnom szlovákul*. Aztán elmondta, hogy mivel német iskolába járt (Azt már kevesen tudják, hogy az első Csehszlovák Köztársaságban a két mánta településének – Mecenzéfnek és Stósznak – német nyelvű gimnáziuma volt Mecenzéfen!), 45-ben az ötödik osztályt meg kellett ismételnie, mert gyengén beszélt a szlovák tanítási nyelvet. Írásait rövidebb jelenetekkel, majd rádiójátékokkal kezdte. Egy időben detektívregények szerzőjeként lett ismert. Példaképének Ján Bociust – Bociusz Jánost, Kassa iskolamesterét, bíróját, Bocskai és Bethlen diplomatáját tekinti, akinek az életét rádiójátékban, könyvben, drámában, utcaszínházban is megörökítette. A több mint ötven kötetet kitevő életműve között dominálnak az útikönyvek, különösen Brazíliáról, ahol édesapja nyomában többször is megfordult, de monográfiát írt Zmeták Ernőről és Štefan Bubán festőművészekről, a kassai orvosok nesztoráról, Ján Kňazovický professzoráról. Önéletrajzi kötetei a nagy visszhangot kiváltó *Ultimátum* (1996), amelyet több mint tíz nyelvre fordították, többek között magyarra, a *Visszatérés a nagypolitikába* (1999), és a most bemutatott életregénynek is nevezhető *A visszatérések lépcsői* (2018).

A közel ötszáz oldalas A4-es nagyságú kötet bőven tartalmaz korabeli és aktuális fotókat; terjedelme, súlya miatt nehezen használható elalvás előtti lapozgatásra. Már a beszélgetés is róla olyan rudolf-schusteres volt, mert a szerző többször is „dalra fakadt”, előadva ifjúságának örökzöld dalait, amelyeket a háború utáni években bakelit lemezekről mindenütt lehetett hallani, néhányat még a mi komáromi Csik Jánosunk előadásában is. A korábban születetteknek legalább kettőt-hármat: *Ne várj rám soha többet – Nečakaj ma už nikdy*, *Széles utacska – Široká cestička*, *Marina...*

A könyvet a Szlovák Labdarúgó Szövetség elnöke, egyben Rudolf Schuster barátja, Ján Kovalčík avatta fel, stílusosan jégkockákkal,

hogy sokáig tartós legyen! Azt is hozzátéve, hogy Rudolf Schuster politikai, közéleti és írói munkásságának nagy tisztelője és örömmel fogadta, hogy a szerző választása rá esett.

A könyv fülszövegében a szerző egy általánosan ismert bölcsességet vesz vezérgondolatul, ami az ő értelmezésében így hangzik: *Amikor felfelé haladsz, ne feledkezz meg a lépcsőre tekinteni, amelyen egyszer biztosan visszatérsz.* Bevallotta, hogy munkabírását, szívósságát családi örökségként kapta, és a keresztényi megbocsátás és szeretet életének legnehezebb időszakaiban is jó iránymutatónak bizonyult. Megható volt emlékezése szüleiről, testvéreiről, feleségéről, Irenka asszonyról, akik mindig támogatták akár felfelé vagy lefelé haladt az életlépcsőn. Jelenleg is biztos támaszt jelentenek gyermekei, unokái, dédunokája, és az a sok emberi figyelmesség és szeretet, ami a mindennapokban éri.

Rudolf Schuster jó értelemben vett nyakasságához-szívósságához rendkívüli kommunikációs képesség társul, aminek az alapja türelemmel meghallgatni az embereket, és ha lehet, akkor segíteni gondjaik, bajaik megoldásában. Ismert kép a Fehér Házban történt fogadásáról a fiatalabb Bush elnök részéről, amikor a rövidre szabott protokolláris látogatást többszörösen túllépve, a megbeszélések befejezése után mint két barát, kart karba öltve vettek búcsút egymástól! Nem csoda, hogy Bush elnök később is segítségére volt a Déli sarkon tett expedíciójához, illetve a New Yorkról szóló könyvéhez

Legújabb kötete áttekinthető fejezetekben tárgyalja életének legfontosabb állomásait, közöttük a legkiemelkedőbbet, a Szlovák Köztársaság polgárai által közvetlenül választott köztársasági elnöki idejét, amikor az ország elfoglalta helyét az euro-atlanti struktúrákban. (Mivel jelenleg ismét a köztársasági elnökválasztás finisében vagyunk, nem haszontalan dolog megemlíteni, hogy a választási matematikában nem mindig jeleskedtünk, például 2004-ben az MKP, 2014-ben egész közösségünk, és Bugárék egyaránt!)

A visszatérések lépcsői amolyan összegzése Rudolf Schuster 85 évének. Nem búcsúzás, hanem kiindulás újabb célok felé, amelyekből sok elhangzott a beszélgetés folyamán, valamint a különböző médiumoknak adott interjúkban. Meggyőződéssel vallja: azon a poszton, ahová az élet állította, még sok tennivalója van!

Kassa, 2019. február 14.

RUDOLF SCHUSTER BRAZÍLIAI FOTÓI

Rudolf Schuster, a Szlovák Köztársaság elnöke 1999–2004-ben, a nyolcadik iksz után (83) sem tétlenkedik, mert szinte naponta érkeznek hírek az újabb kezdeményezéseiről, tevékenységeiről. Utazik, konferenciát szervez, újabb könyvet ad ki (ötven kötet felett tart!), filmet készít, fotózik, társadalmi és kulturális rendezvényeket kezdeményez és azoknak állandó résztvevője. Pedig hivatali idejének kezdetén gyilkos kór támadta meg szervezetét, amit orvosaink nem tudtak megfékezni, s csak az innsbrucki kórház specialistái mentették ki a kaszás karmai közül. Visszatért életvitalitása az elmúlt másfél évtizedben nem csökkent, hanem inkább nőtt!

Különös családi kötelékek kötik Brazíliához, amit a mostani kiállítás is igazolt. Mert kilencven év távlatából is csodálat és főhajtás illeti meg azt a három mecenzéfi ifjút, akik 1927-ben elindultak Brazíliába, hogy felkeressék az indiánokat és életükről filmet forgassanak. A két Benedik testvér – Ján és Michal – harmadik társa Alojz Schuster volt – Rudolf Schuster édesapja. Rudolf Schuster 1991-ben Csehszlovákia kanadai nagykövetségént végigjárta a három mánta felfedező útját, majd 2001-ben – köztársasági elnökként, saját költségére – néhai felesége, Irenka asszony, Ingrid leánya és Peter fia társaságában járt a brazil őserdőben élő indiánoknál. 2014-ben pedig Petra unokája születésnap ajándékként tértek vissza a hatalmas ország csodálatos tájaira. Így lett a fotókiállítás címe: *A Schuster-család négy generációja kereszttől-kecskig Brazílián*, amelynek megnyitására a múlt héten került sor a kassai Szlovák Műszaki Múzeum kiállítótermében.

A kiállítótermet megtöltő közönséget Eugen Labanič, a múzeum vezérigazgatója köszöntötte, kiemelve azt a tényt, hogy a volt köztársasági elnök amolyan házi szerzőnek számít náluk, mert a múzeum helyet adott más kiállításának, könyvbemutatójának. Rudolf Schuster köszönetet mondott családjának, támogatóinak, de bírálóinak is, akik arra sarkallják, hogy újabb alkotásokkal lépjen a közönség elé (Római katolikusként Kálvin Jánossal együtt vallja: *Ha nem lennének ellenségeink, kicsoda tisztítaná le rólunk a rozsdát?*) Elárulta, amíg az első két látogatása alkalmával inkább filmet forgatott, könyvet irt (*Brazília úttalan utain* –

1987, *A nyomok az indiánokhoz vezettek* – 1995), addig az utóbbinál inkább a fényképezőgép kapott kiemelt szerepet. A megnyitó hangulatához eszenciaként járult hozzá Abaházi Nagy Livia operaénekesnő az operairodalom két gyöngyszemét jelentő áriájának az előadása.

Rudolf Schuster Karol Kállayt, a szlovák fotósok nesztorát szokta idézni, aki szerint Schuster ...*az amatőr fotósok között a legjobb profi, a profik között a legjobb amatőr...*! A kiállítás anyagát 80 nagyméretű fotó alkotja és 11 tárgy a brazil indiánoktól, amelyek érzékenyen dokumentálják a Schuster-család viszonyulását Brazíliához. A látogató betekintést nyer a csodálatos hangulatot ébresztő brazil tájakba, az ország egzotikus növény- és állatvilágába és a bennszülött lakosok (indiánok) életébe. Rudolf Schuster ismert kommunikatív képességeiről (emlékezetes képsor, amikor az Egyesült Államok elnökével tárgyalt a Fehér Ház Ovális Irodájában, s a megbeszélés után Goerge W. Bush úgy ölelte magához, mintha régi ismerősök lennének). Az indiánok között is otthonosan mozgott; ha kellett, akkor beöltözött díszes viseletükbe, kipróbálta a nyilazást, megkóstolta jellegzetes ételeiket, betekintett otthonaikba.

Rudolf Schuster elnyúlhatetlen szorgosságának és kiapadhatatlan munkabírásnak kettős gyökere van: egyéni és közösségi. Az egyéni, a szüleitől örökölt génnek, különösen az édesapjától, Lojzi bácsitól, aki 97 évesen hunyt el, és aki a kilencedik iksz utáni fürgeségét azzal magyarázta, hogy egész életében mecenzéfi-stószí erdőkben dolgozott, karban pedig – saját bevallása szerint – a Cavinton és a borovicska tartotta! A másik: a közösségi. A német elődöktől – mántáktól – örökölt munkaszeretet, önfegyelem, a töretlen szívósság, no és mindezek ötvöződnék egy rudolfschusteres derűben és állandó nyüzsgésben.

A három mecenzéfi felfedező fából készült filmfelvevő gépje adta az ötletet Rudolf Schusternek, hogy gyűjteni kezdte filmkamerákat, vetítógépeket, amelyekből szülőházában, Mecenzéfen múzeumot rendezett be, és már tíz éve fogadja a látogatókat mint a mecenzéfi Schuster-család Filmtechnikai Múzeuma, amely a kassai Szlovák Műszaki Múzeum részeként működik. (Izgalmas turisztikai programot jelent Mecenzéf, Stósz, Stósz-fürdő mellett a mecenzéfi múzeum és a stószí Fábry Zoltán Emlékház megtekintése!)

Rudolf Schuster csillagszóróként ontja ötleteit, terveit. Most érkezett haza Olaszországból, ahol két hét leforgása alatt bejárta azokat a tájakat, ahol Zmeták Ernő festőművész alkotott: Velence, Szicília, Capri, Positano, és más helyeket. Zmeták Ernőről és munkásságáról

2004-ben könyvet is írt *Zmeták Ernővel* címmel. Régen dédelgetett álma egy koprodukciós film elkészítése nagy példaképéről, Bocatius Jánosról, akiről rádiójátékot, színdarabot írt, aki Kassa városbírója, Bocskai István és Bethlen Gábor bizalmi embere volt.

A fotókiállításán Rudolf Schuster eldicsekedett azzal az örömhírrrel, hogy a múlt esztendőben megszületett a dédunokája. A volt közársasági elnök kiapadhatatlan energiaforrásait ismerve a kiállítás résztvevői közül többen is megjegyezték, hogy még az ötödik Schuster generáció tagjával is bejárja majd Brazíliát. Adják meg neki az égiek, hogy így legyen!

Kassa, 2017. május 21.

KÖZÉP-EURÓPAI MÉRCE.
PÁRHUZAMOK RUDOLF SCHUSTER ÉS HERKELY
GYÖRGY ÉLETÉBEN

Tamási Árontól tudjuk: *Az ember szíve mélyén örökké odavaló, ahol született...*, de azt is: *Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.* (Tamási megjárta Amerikát, élt az anyaországban, de holtában kacírántosan „megutaztatta” őt a román vasút [CRF], mert koporsója három nap után érkezett szülőhelyére, Farkaslakára, ami zárandokhely lett.) Közép-Európát a nyelvek, kultúrák és hagyományok tarkasága jellemzi. Voltak és vannak olyanok, akik ezt a térséget a Monarchiával azonosítják (*boldog, békeidők*), és vannak olyanok is, akik megkérdőjelezzik mint tájegységet. A Párizsban élő neves cseh író, Milan Kundera szerint: *Közép-Európa létezik, mint „kultúra vagy sors”.*

A közép-európai kulturális tér jellegzetessége a nyelvek sokszínűsége, a többnyelvűség, ami a szomszédos népek nyelvének az önkéntes elsajátítását jelenti; az autochton nemzeti kultúrák, a hagyományok csillagos ég sokasága, s azok közötti hasonlóság, rokonság és átjárhatóság. Etnikai határok kijelölése ebben a térségben lehetetlen, mert az egyes nyelvközösségek szinte egymásba ékelődtek, az egynyelvűség bővületében élő politika árkokat ás, célja a nyelvi kisebbségek asszimilációja, különösen az utóbbi évszázadban, ami ellentmond a korábbi toleranciának, empátiának. Mintha már elfelejtődött volna Ján Kalinčiak neves szlovák prózaíró sokatmondó megállapítása: *Magyarokban mindig volt annyi magyar, aki szlovákul beszélt, mint szlovák, aki magyarul beszélt!*

Rudolf Schuster Kassa volt főpolgármestere, a Szlovák Köztársaság második, első, polgárok által választott államelnöke, gyermekkorát a Bódva menti Mecenzéfen (szlovákul: Medzev) töltötte, ahol a XIII. századi német telepesek – *mánták* – archaikus nyelvén beszél, majd német iskolába kerül. Környezeti nyelvként megtanul magyarul, ami kezdetben szüleinek a titkos nyelvet jelentette, ha a gyerekek előtt valamit el akartak hallgatni. Nem sokáig, mert a kisiskolás saját szorgalomból megtanulta, majd a háború után a szlovák nyelvet is, de a németeket és magyarokat kollektíve háborús bűnösöknek nyilvánították,

nyelvük használatát törvényileg betiltották. Neki *a mánták földje* (Mecenéz, Stósz) felnevelő otthona volt, családi házukat múzeumként a városnak adományozta, sokszor emlegette, hogy személyesen ismerte a mi Fábry Zoltánunkat, járt a Fábry Zoltán Emlékházban, az író halálának ötvenedik évfordulóján megkoszorúzta a stószai emléktáblát; a Stósz-fürdőt, amely a múlt évben ünnepelte 140. évfordulóját, pedig mindenütt népszerűsítette.

Herkely György felmenői az ország északi tájáról jöttek délebb tájakra. A Felföld legészakibb vármegyéjéből az Alföld északi peremén lévő Mezőkövesdre, Matyóföldre. Többször is elmondta nekem, hogy a felmenők nyelvét, a szlovákot, nem sikerült neki olyan formában megőrizni, ahogyan szeretne volna.

Mindketten népes családba születtek, Schusterék öten voltak testvérek, Herkelyék tízen. Az első világháború előtt és után még gyakoriak voltak a népes családok, csak a második világháború után állt be változás a gyermekvállalásban. A több gyereket vállaló családok hasznos közegnek bizonyultak a gyermeknevelésben, különösen a jellem, az egyéniség formálásában, de a kötelességek teljesítésében, és a mások iránti tolerancia, empátia és szeretet elmélyítésében. Mindkettőjük esetében jó starthelyzetnek bizonyult a családi közösség, az egymással versenyző, de egymásért aggódó testvéri szeretet. Talán itt vannak gyökerei annak a mindenben megnyilvánuló szerénységnek, ami később kiváltotta irántuk az emberek (polgárok) szimpátiáját-szeretetét.

Építőmérnöki diplomát szereztek mindketten, ami később nagy segítségükre volt városvezetői tisztségükben, Herkely György büszkén vette, hogy a városi nagy beruházások a tervezési stádiumtól a megvalósításig személyes részvétele és felügyelete alatt történt. Rudolf Schuster pedig megharcolta harcait a tervezőkkel, kivitelezőkkel, de ha biztos volt igazságában, akkor nem engedett egy tapodtat sem, még ha az egész képviselői testülettel szemben kellett megvédeni álláspontját. Ez különösen többször megismétlődött Kassa Fő utcájának a rekonstrukciója esetében, amikor a kereszténydemokrata többségű képviselők nem hittek abban, hogy az egész megvalósítható egy évben: márciustól októberig! Márpedig ez a csoda Kassán megtörtént, 1997-ben.

Talán egy, de inkább két példa a képviselők obstrukciójáról, amely a végén fordítva sült el:

Mivel közeledett a város szülőltének, Márai Sándornak a centenáriuma, tudatosítva azt, hogy a város keveset tett az író életének és

munkásságának a megismertetésével és terjesztésével, a főpolgármester előterjesztett egy javaslatot Márai Sándor Emlékszoba kialakítására a Mészáros utca 35-ben, ahol az akkor még Grosschmid Sándor gyermekkorát és ifjúságát töltötte. Minden indoklás és előkészület ellenére a képviselőtestület nem fogadta el, mert a kilencvenes évek derekán a tomboló nacionalista mečiarizmus igyekezett besározni az író emléket. Schuster egy huszárvágással igyekezett kifogni a nacionalisták vitorlájából a szelet: Ha nem lehet Márai Sándor Emlékszoba, akkor legyen: Nemzeti Kisebbségek és Márai Sándor Emlékszoba a neve. Kassán ugyanis – akkor – tizenhárom hivatalosan bejegyzett nemzeti/nemzetiségi kisebbség fejtett ki tevékenységet, s így a Márai-házban otthonra leltek, ahol sok neves egyéniség megfordult, többek között Habsburg Ottó és Göncz Árpád.

A másik pedig a fent említett nemzeti/nemzetiségi kisebbségekkel kapcsolatos. Ha már mindenki mantraként használja: *Kassa toleráns, multikulturális város*, akkor miért ne lehetne a városi önkormányzati testület mellett egy nemzeti kisebbségi szakbizottság, amelyben mind a tizenhárom kisebbségi közösség prezentálhatná magát. Ez sem jött be elsőként, mert olyan argumentumok hangzottak el, hogy minek az, és másutt sincs ilyen bizottság! De másodszorra bejött, azóta is megvan, amit a mindenkori városvezetés érdemként könyvel el, sőt, más önkormányzatoknál is a kassai mintára hoztak létre ilyen bizottságot.

Életpályájuk hasonlóan alakul a városvezetés élén is. A letűnt rendszerben ezt a tisztséget betöltötték tanácselnökként, majd a demokratikus körülmények között megrendezett választásokon újraválasztották őket. Nem volt könnyű egyik esetben sem, de a választók – mindenféle nemtelen támadások ellenére – mindkét esetben az eredmények alapján választottak, méltányolva a felkészültséget, szakmaiságot és a jellembeli tulajdonságokat.

Kassán Schuster főpolgármester komoly ellenszélben kezdte a tisztségét, mert az igaz, hogy független jelöltként indult, de a városi testületben kétharmados kereszténydemokrata többség sorakozott fel ellene. Kezdetben minden előterjesztését elutasították, csak lassan töredezett a sziklaszilárdnak hitt ellenzéki egység, mert a képviselők közül egyre többen látták, hogy a főpolgármester gondos gazdája a városnak, amit tetteikkel is igazolt. Minden testületi ülésen újabb és újabb javaslatokkal rukkolt elő, amikkel a város polgárainak az életét igyekezett megoldani, helyzetükön könnyíteni. Még ott volt a polgárok emlékezetében a nyolcvanas évek második fele, amikor a híres szocialista

tervgazdálkodás csődőtt mondott, mert az igaz, hogy sikerült a város lakosságát erőltetett iramban felturbózni negyedmillióra (!), csak arról megfeledeztek, hogy a gombamód szaporodó panelházakban vízre is szükség van. Márpedig abból egyre kevesebb lett, veszélyeztetve a lakosok életét fertőző betegségek elterjedésével. Akkor éppen egy toronyház tizenkettedik emeletén laktunk, rendszeressé vált, hogy az esti órákban nem folyt a víz a csapból. Nem maradt más, mint a lakosok többségével várni, hogy mikor lesz víz, ami általában úgy éjfél tájban történt; a nyitott csapok korogva jelezték, hogy talán valami mégis lesz. Lett is, kezdetben sáros, sárga pocsolyányi kotyvalék, aztán amikor kitisztult, akkor megtöltöttük az elkészített edényeket. Sokan biztonságból a fürdőkádat is tele engedték – legyen tartalék! –, növelve ezzel a veszélyt, hogy másoknak nem jut. A kilátástalan helyzetben csak egy megoldás tűnt reálisnak: Schuster. Akkor éppen a Kelet-szlovákiai Kerületi Tanács elnöke volt, s ennek része volt Kassa városa is. Vállalta, de teljes felhatalmazást kért. Megindult a roham, kezdetben a Bódva vize hozott enyhítést a vízhiányra, majd a Starina-i (Ciróka-ófalú) víztároló bekapcsolásával megoldódott Kassa város vízellátása. Akkor kezdett közszájon forogni: *Ha egy problémára mindenki azt mondja, hogy megoldhatatlan, akkor jön Schuster – és ő megoldja!*

A városrendezés elhanyagolt intézkedései mindkettőjüknek a legnagyobb problémát jelentették. Igaz, Kassának volt egy törvénye, amely a történelmi belváros védelmét volt hivatva védeni, de ez több mint háromszáz épületet jelentett, amelyek megóvása, rendezése csilágászati összeg lett volna. A Fő utcán elkezdődött a történelmi épületek felújítása, azok tetőzetének és homlokzatának renoválása. A minden lében kanál bírálók azt igyekeztek a városvezetőre rásütni, hogy Patyomkin-megoldással igyekszik rendezni a Fő utcát, pedig még a legnagyobb falat hátra volt: a város szívét jelentő közel egy kilométeres utca rendezése közművekkel együtt: a közel száz éves vízvezeték és csatornahálózat kicserélése, az energetikai és telekommunikációs vezetékek felújítása és a főterként szolgáló utca burkolatának a megoldása. Schuster főpolgármester többször hangsúlyozta, hogy a munkálatokat legalább úgy kell elvégezni, ahogy előtte közel száz éve elődeink elvégezték, ez is legyen időtálló: száz évig!

Herkely Györgyre és a mezőkövesdiekre a mezőváros átalakítása várt; a városrészek, városközpont (Fő tér) kialakítása egy modern fürdőváros kulturális és turisztikai igényei szerint. Ma már igazi város-

központja van, múzeummal, táncpajtával (erről még szó lesz!), kávézókka, butikokkal és egyéb szolgáltatásokkal, amelyek a lakosok és a turisták minden igényének igyekeztek eleget tenni.

A rendszerváltás utáni idők egymás keresésével indultak, az önkormányzatok, de az értelmiségiek között is. Akkor tudatosodott bennünk, hogy a tágabb régióink 100–200 kilométeres sugárban több országra is kiterjed, s ha Miskolcot vesszük központnak, akkor ez magyarországi, romániai, ukrainai és szlovákiai területekre vonatkozik, amelyeknek azonos hátrányuk van: messze esnek a fővárosoktól. Kezdetben *Kontaktus*nak neveztük ezeket a találkozókat (ahogy az elítéltek is a börtön falán kopogtatnak egymásnak, hogy társat keressenek), később *Dialógusok* lett belőle, és több mint tíz találkozót jelentett Borsod-Abaúj-Zemplén megye jelentősebb városaiban, településeiben. Most pedig nem hiszem, hogy sikerül elsőre kimondani (leírni) a tetőt jelentő kacifántos intézmény nevét: Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Pedagógiai Szakmai Szakszolgálati és Közművelődési Intézet. Hála Istennek, sikerült! És mindenek előtt az Intézet munkatársa, Bányczi Lászlóné (Mária, Marika), aki fáradhatatlan nyüzsgéssel összehozott 150–200 embert (zömében értelmiségi magyart), akik a nyelv, a kultúra, a közművelés területén új ismeretekre tettek szert, kapcsolatokat teremtettek a későbbi partnerekkel, illetve közös kulturális rendezvényeket szerveztek. Mária (Marika) asszony a szervezés és menedzselés magas fokáról tett tanúságot, amikor sikerült elnyerni a támogatók széles sorát, és összegereblyézni a rendezvény kiadásait.

Hasonló partnerkeresés folyt az önkormányzatok terén is. Rudolf Schuster, Kassa főpolgármestere elsősorban a szomszédos országokban keresett partnereket, igaz, Miskolccal és Wuppertallal (Német Szövetségi Köztársaság) már voltak korábbi kapcsolatok, de különösen fontosnak tartotta kibővíteni az együttműködést további magyarországi városok felé. Így került sor egy polgármesteri találkozásra Kassán, akkor még a reprezentációs célokra szolgáló híres Jakab palotában (közel harminc éve vagyongogi kérdések tisztázatlansága miatt bezárva áll az épület), s ott voltak a találkozóon Miskolc, Szeged, Mezőkövesd polgármesterei és Budapest főpolgármestere. A találkozót követően megélenkültek Kassa város kapcsolatai Miskolccal, Budapesttel és Mezőkövesddel, különösképpen az önkormányzatiság elmélyítése és a kulturális rendezvények terén.

Mezőkövesd 1996-ban is felírta magát a világ magyarságának a térképére, amikor a VIII. Anyanyelvi Konferencia (A Magyar Nyelv és

Kultúra Nemzetközi Társasága) egri résztvevői kilátogattak a városba, és a város polgármestere, Herkely György, a méltán híres Táncpajtában fogadta a több mint száz látogatót. A hivatalos beszámoló, majd az ünnepi ebéd után a vendégek megismerkedtek a város nevezetességeivel és a Zsóry fürdővel. Jómagam alig tudtam pár szót váltani a polgármesterrel, mert a vendégek többsége igyekezett a közelébe férkőzni, ami nem volt könnyű, hogy kérdéseket tegyek fel, illetve elismerésemet fejezzem ki Matyóország központjának a fejlődéséért, kultúrájának és hagyományainak a megőrzéséért és továbbviteléért.

Hasonló szellemben került sor később a Dialógusok mezőkövesdi találkozójára, amelynek a diszvendége Rudolt Schuster, a Szlovák Köztársaság volt államelnöke volt, Herkely György utódjának, Tállai András polgármester ideje alatt. A több mint kétszáz résztvevő érdeklődéssel várta az Elnök bevezető előadását, amit rövid magyar üdvözlése után (amelyben ott szerepelt egy Márai idézet is: *Akkor volt mindkét nép nehéz helyzetben, amikor nem működtek együtt*) szlovákul folytatott, de a feszes program miatt nem került sor kérdések feltevésére, miközben sokan kihasználták a szünetet arra, hogy az Elnök úr közelébe férkőzzenek (ismerősként – ismeretlenül), esetleg valami figyelmességgel meglepjék a neves vendéget. Emlékszem, a Mecenzóf-házaspár Tállyáról (Bányiczki Máriának is a szülőhelye) egy kosárnyi különféle tokaji borral köszöntötte Rudolf Schustert, akinek a felnevelője Mecenzéf városa volt, így szögről-végről a névrokonság is adott volt közöttük.

Rudolf Schuster főpolgármester Kassán olyan rendezvényeket honosított meg, amelyek harminc év után is életképesek. Ezek közül a legnevezetesebb Kassa Város Napja, amely május 7-re esik, ugyanis Nagy Lajos királyunk 1369. május 7-én – elsőként Európában – Diósgyőr várában címert adományozott Kassa városának, amelyet a későbbi utódok még kibővítettek, s teljes pompájában a Déli-kapu közelében megtekinthető. A városi napok általában egy hétig tartanak, különféle járulékos programokkal, ahol a testvérvárosok is szereplési lehetőséget kapnak. De volt olyan is, hogy a város a címeradományozás kerek évfordulóját több mint hatszáz méternyi rétesel ünnepelte a város, ami a program után elfogyasztható lett, a Macarena keretében több ezer ember táncolt a város Fő utcáján, de még *tengeri* ütköztet is sor került a városrészek hajói között a Malomárok vizén és a Déli lakótelep taván.

A másik rendezvény Kassai Karácsonyként éli minden évben sikeres napjait. Itt is szerepet kapnak a testvérvárosok kulturális és gasztronómiai kínálatai. Néhány éven át sor került a Pozsonyban és a szomszédos országok fővárosaiban delegált nagykövetek (diplomaták) találkozójára, mert ne mindenben Pozsony legyen a központ, ismerkedjenek a diplomaták Kassa városával is, polgárainak az életével és a Kassai Karácsonnyal. Számomra, de a kassai magyarok számára is emlékezetes marad, amikor a diplomaták a Fő utcán felállított pódiumról köszöntötték a többezres közönséget. Általában egy betanult, rövid szlovák köszöntőt mondtak, esetleg angolul. Amikor a Kínai Népköztársaság budapesti nagykövete került sorra, a programot moderáló főpolgármesternek jelezte, hogy magyarul kíván szólni. Ez a tapasztalt showman erényekkel rendelkező Schustert is meglepte. Megkérdezte tőle: *Nem tud angolul? Dehogynem* – válaszolta a végtelenül szimpatikus diplomata –, *de én magyarul akarok szólni!* Mivel én is ott voltam a pódiumon, a főpolgármester intett, hogy tolmácsoljam a köszöntőjét. Váratlanul is jól sikerült, és a tömeg kitörő tapsviharral köszöntötte a produkciónkat, egy világhatalom képviselőjét, aki 1996 adventjén magyarul köszöntötte a kassaiakat. A nagykövet úr nekem egy névjegykártyát is adott, egyben meghívott a budapesti rezidenciájára, mert elmondtam, hogy én is a budapesti ELTE-n diplomáztam, hasonlóképpen, mint ő. Itt a neve: Chen Guoyan, és legyen áldott az emléke: élteben – holtában!

Még a diplomaták látogatásához tartozik az is, hogy Rudolf Schuster támogatta a Kassa feletti Várhegyen lévő kassai vár maradványainak a feltárását, amely a történelmi emlékezetből kiveszett, de alapjai az ásások után megmutatkoztak. Itt fogadott neves személyiségeket (az USA Kongresszusának tagját, Tomáš Bat'a cipőgyárost, és másokat), akiket megfelelő ceremónia mellett Kassa díszpolgárává fogadott. A várhely a közeli pompás kilátóval kedvelt turisztikai attrakció.

Aztán eljött Mezőkövesd bemutatkozásának az ideje Kassán, igaz, már nem Herkely György városvezetése idején, hanem Tállai András polgármestersége alatt. A központi rendezvényre a Fő utcán lévő Szlovák Műszaki Múzeum épületében került sor. Komoly érdeklődéssel és mediális visszhanggal. Az ünnepélyes megnyitón megjelent Schuster elnök úr, Knapík kassai főpolgármester, Tállai András Mezőkövesd akkori polgármestere, Herkely György korábbi polgármester. A kiállítás szakmai megnyitóját Veres László megyei múzeumigazgató tartotta.

Kassa Fő utcájának a sikeres felújítása után érezhető volt, hogy a főpolgármesternek magasabb ambíciói vannak, mint a rendszerváltást követő fél esztendőben a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának elnöki tisztsége, amely alatt sikeresen sor került az első szabad választásokra. Pártot alapított, a Polgári Megértés Pártját, amely részese lett a meciarizmus megszüntetésének és kiiktatásának, mert igaz, hogy a Szlovákiát a „fekete lyuk” állapotában tartó Mečiar megnyerte a választásokat, de nem tudott többséget szerezni. A Dzurinda vezette Kék Koalíció kormánytöbbség gyökeres változásokat hozott az ország életében, többek között azt is, hogy Schuster kezdeményezésére a kényszerből összeállt Magyar Koalíció Pártja ennek a kormánynak a tagja lett.

Két zenei rendezvény esik az ezt megelőző időkre: a Három szoprán, majd utána Luciano Pavarotti kassai történelmi koncertje, amelyeket országosan és nemzetközileg is jegyeztek. Az előbbire a Város Fő terén került sor, elsőprő sikerrel, majd a Mester (Maestro) lélekemelő és megismételhetetlen fellépésére a Kálvária-domb alatti Amfiteátrumban. A koncertek megrendezésében a főpolgármester nagy segítségére volt egy amerikai magyar impresszárió: Rudas Tibor.

Mivel az új kormánykoalíció a Parlamentben előterjesztette a köztársasági elnök közvetlen választásáról 46/1999-es törvénytervezetet, aminek elfogadása után a kormánytöbbség jelöltjét, Rudolf Schustert, aki Szlovákia első, polgárok által választott köztársasági elnöke lett. A Magyar Koalíció Pártja is támogatta, második jelöltségénél már bugyután kihátráltak mögüle (mások is), s a politikai matematika mellőzése folytán Ivan Gašparovičot juttatták 10 évre a polgárok nyakába. Aki – mit mondjak? – bakijaival tette magát híressé, és az irántunk táplált ellenszenvvel. Amikor a 2004-es elnökválasztás után a magyar politikai triumvirátus egyik tagja találkozott Schusterral, mintha mi sem történt volna, képmutatóan a nyakába borult. Később megkérdeztem az Elnöktől: *Annýt sem mondott, hogy pardon?* Ő csak egy sokat jelentő kézlegyintéssel intézte el az egészet, jelezve véleményét a kisebbségi magyar politikai vezetés állhatatosságáról és színvonaláról.

Rudolf Schuster köztársasági elnökként szívélyes, baráti kapcsolatokat tartott fenn a szolgálati idejében regnáló magyar köztársasági elnökökkel: Göncz Árpáddal és Mádl Ferencsel. Orbán Viktor miniszterelnökkel csak protokolláris találkozókra vett részt. Emlékeze-

tes marad fellépése az Országházban, ahol a két Márai idézet és beszéd befejező részének magyar nyelven történt elmondása spontán tapsvihart váltott ki a képviselők között, és felállva, percekig tartó ovációval fejezték ki elismerésüket.

Orbán Viktort a kezdetektől ígéretes politikusnak tartotta, Schuster szerint kapcsolatuk barátsággá akkor alakult, amikor Orbán 2000-ben – a Magyar Köztársaság Kassai Főkonzulátusának felavatásakor – az otthon lábadozó Elnököt meglátogatta feleségével, Anikó asszonnyal. Előtte Kassán az egyetemi kórházban megoperálták, majd Pozsonyban a belügyminisztérium kórházában, de olyan válságosra fordult a helyzete, hogy nem volt remény a megmentésére. Ekkor döntött úgy a család, hogy Innsbruckba szállítják és az ottani Bodner orvosprofesszor, aki Václav Havelt is operálta, visszahozta őt az életbe. Pedig Szlovákia miniszterelnöke (Dzurinda) és a Parlament elnöke (Migaš) a professzornál arról érdeklődtek, hogy a betegnek mennyi van még hátra, mert az utódlását intézik! A kassai lábadozás már reményt hozott, Orbán Viktor és felesége jelenléte biztatóan hatott rá, éltetve a reményt, hogy még vannak feladatok, amik várnak rá. Orbán Viktor ott volt a 80. születésnapja ünnepségén, amikor a kassai Állami Színházban bemutatták a *Bocatus* c. drámáját, majd a vendégek Meccenzéfre utaztak, ahol a még működő hámorban – idegen segítség nélkül – kikalapált egy ást, aztán újabb nem hivatalos-baráti találkozókra is sor került közöttük. A V4-ek kassai csúcstalálkozásán ott volt Orbán Viktor is, de az ülés elhúzódott, a közös sajtótájékoztató kettő és három között lett volna, amikor Orbán Viktor jelezte, hogy neki el kell menni, mert találkozója van Rudi bácsival? Ki az a Rudi bácsi? – kérdezték, hát Rudolf Schuster, az ország volt köztársasági elnöke, és Orbán Viktor három óra után valóban megjelent az elnöki könyvtárban (a számunkra rossz emlékű megyeház épületében, ahol elfogadásra került a diszkriminatív kassai kormányprogram), a Beneš-dekrétumok előhírnöke. A két barát, Schuster és Orbán, szinte nem ejtett szót politikáról, hanem családról, egyéni tervekről, futballról beszélgettek. Amikor Orbán Viktor megtudta, hogy barátja 2024. január 4-én ünnepli kilencvenedik születésnapját, kijelentette: *Nekem öt unokám van (tudomásom szerint azóta már hat), felpakolom őket, és eljövünk Rudi bácsit megköszönteni...* Schuster kilencvenese egész évben tart, ahogy szokták mondani: *Ami késik, nem múlik!*

De még azt is mondják: *A vér nem válik (válhat?) vízzé*, ami Schusteréknál érvényes. Édesapja Alojz Schuster fiatal legényként két

mecenzerfi barátjával elhatározta, hogy elutaznak Brazíliába, s ott filmet készítenek az indiánok életéről, 1927–1928 fordulóján! Az útjuk eredményes volt, csak a fából készült kamerával a film kurtára sikeredett. Azóta Schuster a család négy generációjával négyszer járt Brazíliában, minden útról könyvet írt, filmet készített! Amikor a Lumière-fivérek találmányának centenáriuma volt, Pozsonyban kisütötték, hogy a szlovák kinematográfiának is van múltja, felütötték a három mecenzerfi fiatal kalandos útját és elhatározták, hogy készítenek egy dokumentumfilmet a három közül egyedül életben lévő Alojz bácsival, aki már háta mögött tudta a kilencvenedik életévét. Ki is szállt a pozsonyi stáb Mecenzéfre, előkészítették a felvétel helyszínét: a fotelt, amelyben a főszereplő ül, a világítást és a kamera beállítását, Lojzi bácsi is felvette a fehér ingét és beült a fényárban úszó fotelbe. Akkor megszólalt: *Azt szeretném tudni, hogy milyen nyelven beszélünk?, mert én csak németül vagy magyarul vagyok hajlandó beszélni?* No, ez az az eset, amire jeles erdélyi írónk, Sütő András azt szokta mondani: *Megállt a kés a levegőben!* A rendező megállította az egész ceremóniát, az előszobában lévő fiának csak ennyit mondott: *Rudi, a te apád nem tud szlovákul?* - *Dehogynem, de németül, magyarul jobban tud.* Az már nem ment le a fővárosiak torkán, hogy a szlovák kinematográfia múltjáról németül vagy magyarul beszéljenek! Összepakoltak és visszamentek a fővárosba. Mecenzéfen három nyelv fért meg egymás mellett: a német, a magyar, a szlovák. Schuster maig úgy érzi, hogy ennek a három népnek a portáján van otthon. Később megtanult más nyelveket is (angol), és államfői látogatásai során a vendéglátók nyelvén mondott köszöntőt, beszédet. Még Kínában is. Számára természetes volt a szomszéd nyelvek megtanulása, a *tükkörkétnyelvűség*.

Rudolf Schuster bejárta a világot, útjairól vaskos albumokban számolt be, fotózott, filmet készített. Eddig kiadott könyveinek a száma meghaladja a hatvanat (!). A neves fotóművész, Karol Kállay, az egyik fotókiállításának a megnyitóján ezt találta mondani: *Rudolf Schuster az amatőr fotósok között profi, a profik között a legjobb amatőr.*

Herkely György a családjával beutazta Európát, szívesen látogatott a Tátrába. Egyszer én is elkísértem. Amikor elszállásolták magukat a vendégházban, a teraszon egy kávé mellett beszélgettünk. Többek között arról, hogy a magyar turisták egyre jobban elmaradnak a Tátrából, inkább az Alpok irányába veszik útjukat, pedig a Tatra közös örökségünk része.

Schusternak pótolhatatlan veszteséget hozott Irenka asszony korai halála (2008), aki Árva megye szülötte volt, és szerénységével, alázatával szerzett magának és az országnak híveket. Ötven évet éltek együtt és két gyereket neveltek.

Mária asszony 62 évig volt Herkely György méltó társa; három gyereket neveltek együtt. Több mint két évvel ezelőtt távozott, férje múlt év októberében követte. Végso – halottak napi – búcsúztatása méltó volt életéhez.

Rudolf Schuster azért, hogy az emberek többsége megértette, támogatta őt, köszönetet akart mondani. Zenés köszöntőre gondolt; először Mecenzéfen német (mánta) dalokkal. Majd Kassán, a Slávia étteremben szlovákul, ami majdnem rosszul sült el, mert az előadás után a kassai szívkórházban kötött ki, ahol két (!) baypasst kapott. Aztán szünet következett, és Tokaj térségében sor került a magyar koncertre, Szőlőskén, Nagyék borospincéjében, *Harmadszorra a legjobbat* címmel, amit rögzített a Szlovák Televízió, később a Duna World világtelevízió is sugárzott.

Év eleji kilencvenedik születésnapját méltó megemlékezéssel köszöntötte a sajtó, rádió, televízió, Kassa város önkormányzata pedig egy reprezentatív irodát szavazott meg neki a történelmi városházán (az ő szolgálati idejében lett felújítva), ahol minden évben az emberi jogok világnapján megrendezik a Kassai Nemzeti Kisebbségek Estjét, immár a harminchoz közeledve, illetve saját zsöllyét színházban. A kegyeletteljes megemlékezések között kiemelkedett a köszöntés a kassai Nemzeti Színházban, ahol Brazília nagykövete átadta neki országának legmagasabb kitüntetését, a Rio Branco Rend Nagykeresztjét. A diplomata értékelésében nem felejtette kiemelni, hogy Rudolf Schuster háromnyelvű könyvei, filmjei és fotói jelentik a brazil állam népszerűsítését több mint száz külképviseleti kirendeltségükön. A programmal összekötött átadást ünnepi vacsora követte, amelyen szintén részt vettek az ország vezetői, a diplomáciai testületek képviselői és az ünnepi program vendégei, több száz személy.

Rudolf Schuster és Herkely György a közép-európai térség hagyományainak a megtestesítői, mondhatni: *közép-európai emberek*, akiket a közösség nevelt és emelt ki vezetőnek. Mindketten a feltarisznyázott hagyományokat igyekeztek megtartani és továbbadni. Ennek fontos ré-

sze volt az állandó kommunikáció, a kommunikatív készség, amit lép-ten-nyomon gyakoroltak. Rudolf Schuster megjelenése az utcán arra készíteti az embereket, hogy megszólítsák, kezet nyújtsanak neki, elbeszélgessenek vele. (Varázslatos kommunikatív képességeire példa a látogatása a Fehér Házban. Kezdetben minden a protokoll szerint zajlott, de a búcsúzásnál az Ovális Irodában már kart karba öltve vettek búcsút egymástól, és a fiatalabb Bush elnökkel összeölelkeztek).

Schuster elnöksége alatt lett Szlovákia a NATO és EU tagja! Ha néha figyelmeztettem az idő szorítására, mindig azzal felelt: *Ez a legjobb feltöltődés, mert az emberektől sokat tanultam, néha ötleteiket meg is valósítottam, mint a sajátomat.* Hasonló emlékeim vannak Herkely Györgyről, A Zsóry fürdőben voltam a családommal. Utánunk jött a fürdő területére (még nem voltak mobiltelefonok!), és a medencéből többen is kijöttek, hogy köszöntsék, kezet nyújtsanak neki. De mindkettőjüknek egyformán jellemzője volt a vasakarat, a szívósság és alázat, amik a nehézségeken és problémákon mindig átsegítették őket.

Mert a szülőhely és az emberekért vállalt szolgálat kötelez!

Kassa, 2024. január 31.

MIKSZÁTH PALÓCAI

Mikszáth Kálmánt a kilencven évvel ezelőtt született neves irodalomtörténész, Czine Mihály, korának legmélyebben látó írójaként jellemzi. Ez egyaránt érvényes a szülőföldjét bemutató novelláira és a magyar társadalom fontos kérdéseit felvető regényeire.

Palóccország, annak is három megyéje: Gömör, Nógrád, Hont, s azok palócai sajátos nyelvi, kulturális, folklór hagyományaikkal közel állnak hozzá, felmenőinek tekinti őket, értékeiket magáénak vallja. Talán ezért is fest *A jó palócok* (1882) című könyvében sokszor a megrendítő és tragikus történeteiben is bensőséges, familiáris hangnemet, ami a beavató közvetlenségével varázslattal érinti meg az olvasót.

Mivel ez a vidék a magyar-szlovák etnikai határvidék is egyben, ahol a magyar és szlovák települések évszázadok folytán cikcakkosan egymásba ékelődve éltek egymás mellett, Mikszáth az ott élő tótokat, mint földjeit ábrázolja empatikusan a *Tót atyafiak* (1881) című kötetében. A rimaszombati születésű Győry Dezső, *az újarcú magyarok* megfogalmazója (1927) a magyarok és a szlovákok évszázados együttélését Gömörben a szőlő és a jegenye találkozásával szimbolizálja. Mivel Palóccország része egy nagyobb tájegységnek, a Felvidéknek, itt már egy kis névértelmezés szükséges, hogy figyelembe vegyük mindkét oldal szemléletét – érzékenységét. A szlovák nyelvben az Alföld (Dolná zem) mellett a Felföld (Horná zem) megnevezés használatos, illetve ezeknek rövidített változata: Dolniaky – Horniaky. A Felvidék (Horný vidiek) nem szerzett polgárjogot a szlovák nyelvhasználatban, sőt a politikai manipulációk eredményeként (különösen a mečiarizmus idejében, de Ficóék is a talonban tartják) a szlovák közvélemény többsége számára elfogadhatatlan, mert – horribile dictu: megkérdőjelezi Szlovákia államiságát, és Szlovákiát Magyarország részének tekinti?!

Mikszáth Kálmán differenciáltan és színesen mutatja be a palócok és tótok világát, minden tollvonásában kimutatott empátiával viszonyul a szlovák nép iránt. Gyermekkori és ifjúkori emlékei határozzák meg a szlovákokról alkotott képét, ismerte a szlovák nyelvet, a szlovák mondákat, regéket, legendákat, s ahogyan szokás volt a beszédben egyes nyelvterületen a másik nyelv fragmentumainak a használata, ő is néha minden előkészület nélkül szlovák szavakat használ a magyar

szövegben. Például *Sipsirica* (1902) kisregényében fonetikusan írja le: *Tu je volacso*. (Itt van valami.), de hasonló esetek előfordulnak a *Beszterce ostroma* (1894) regényében és más műveiben is.

A több mint ötven kötetet magyarból szlovákra fordító (zömében posztmodern szerzőktől – köztük a közelmúltban sajnálatosan korán távozott Grendel Lajos egész életművét!) – Karol Wlachovský (Kassán született, Gömörben, Oláhpatakon [Vlachovo], Rozsnyón nevelkedett) Hamvas Béla *A bor filozófiájának* zseniális lefordítása mellett „rákapott” Mikszáthra, és már a nyolcadik kötetnél tart! Mikszáthról írt tanulmányában azt is kiemeli, kevés olyan szlovák író volt, aki úgy dicsérte volna a szlovákokat, mint Mikszáth, sőt, szerinte: *Mikszáth a legszlovákabb magyar író!* Az évtizedek óta Budapesten élő műfordító, tanár, diplomata, és a magyarok által Karcsinak tartott Karol Wlachovský azt is elmondja, hogy az impériumváltásig (1918) a szlovák nyelvre fordított 70 kötetből 7 volt Jókai Mór alkotása és 14 Mikszáthé. Akkori fordítója Samo Czambel volt.

Itt egy pillanatra szükséges egy kis névmagyarázat, mert a szlovák tudományosság a közös országra két országnevet használ: a történelmi Magyarországra (Magyar Királyság, Habsburg Birodalom, Dualizmus) az *Uhorsko* megnevezést 1918-ig, aminek nincs magyar ekvivalense (Magyarhon?), illetve Magyarországra a *Madarsko* nevet. Véleményem szerint az előbbi amolyan utólagos nemzetébresztői, értelmiségi konstrukció, ami csak az államiság elérése után került a köztudatba, és része annak a kisajátított és visszavetített történelemszemléletnek, amelyekkel – sajnálatunkra – a szlovák történelemoktatásban is gyakran találkozhatunk.

Maradt még a jó palócok szomszédainak, a *tót* atyafiaknak a megnevezése. Egyértelműen elfogadott tény, hogy kezdetben a *tót* megnevezés a Kárpát-medencében a magyarokkal együtt élő szlávokra vonatkozott, csak később kezdték használni a Felföldön élő szlovákokra, többek között Mikszáth műveiben is. Az, hogy ennek nem volt semmiféle pejoratív értelmezése, legjobban igazolja a legnagyobb szlovák nemzetébresztő, Ludovít Štúr felszólalása a magyar Parlamentben (1847), aki szintén *tót népemről* beszél. A *buta tót* szókapcsolat megjelenik Mikszáth művében is, aminek az értelmezése: nem tud magyarul, ami azonban a huszadik században nacionalista, nemzetellenes hangsúlyt kapott; a másik oldal pedig a magyarok iránti bizalmatlanságot kifejező *kurva magyar* sovén uszítással replikázott. Egyértelmű,

hogyan a tót etnonima helyét az első világháború után kezdte átvenni a szlovák megnevezés, ami a második világháború után fejeződött be.

Száz éves kisebbségi sorsunk igazolja, hogy az ellenünk foganatosított erőszakos és fondorlatos asszimiláció megdöbbentő veszteségeket okoztak sorainkban, és a Pozsony-Tiszacsernyő 500 kilométeres dél-szlovákiai magyar etnikai sáv két helyen (Nagykürtös és Nagyszalánc) térségében megszakadt, mert az etnikai határ azonos lett az államhatárral! Több mint száz évvel ezelőtt Mikszáth Kálmán így értékelte a palócmagyarok veszélyeztetettségéről: *Napról-napra kisebbeknek a palóc hadak. Olyanok vagyunk a tót szájában, mint a cukorka: egy-egy részecske minden lélegzetvételnél odatapad a nyelvéhez, míg egyszer csak egészen elolvad, elvész rajta.*

Mikszáth empátiája a szlovákok iránt jó alapul szolgál a másik helyzetébe való beleélés képességébe és gyakorlásába – a kölcsönösség alapján!

Kassa, 2019. február 25.

„NINCS MAGYAR IGAZSÁG, SZLOVÁK IGAZSÁG, CSAK
EGY VAN: IGAZSÁG!”

MADÁCH IMRE AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK SZLOVÁK FOGADTATÁSA

Madách Imre *Az ember tragédiája* című világirodalmi értékeket felmutató műve a véletlen revelációjával hat, hiszen nem irodalmi-kulturális centrumban született, hanem egy távoli, vidéki kúriában, ráadásul szlovák környezetben, amely a Magyar Királyság szerves része volt. A Tragédia gazdag gondolatiságával feleletet keres az egyén és a közösség küzdelmeinek dilemmáira, amelyek a történelmi időben nem mindig voltak sikeresek, sőt inkább kudarcok, bukások sorozata. Mivel a magyar-szlovák kapcsolatok alakulásában az utóbbi két évszázad során bűvópatakként ott vannak azok a gondolatok és eszmék, amelyek a Tragédiában is helyet kaptak, szükséges a magunk álláspontja mellett megismerni a szlovákok nemzeti küzdelmét önállóságuk érdekében. Nélkülözhetetlen ez azért is, mert a nemzeti elfogultság farkasvaksága elhomályosítja a látásunkat, márpedig a tények makacsok, azok ismerete nélkül aligha jutunk valahová az igazságkeresésben.

A szlovák irodalmi nyelv létrehozásában Kazinczyékkel egyidőben (18. század vége) történtek próbálkozások. Anton Bernolák érsekújvári lelkész a nyugatszlovák nyelvjárás kodifikálásával próbálkozott, de nem nagy sikerrel, mert az irodalmi alkotók közül egyedül Juraj Fándly használta ezt a nyelvváltozatot. A 19. század első évtizedeiben felgyorsultak az események. 1843-ban az akkori szlovák értelmiség három jeles képviselője: Štúr, Hurban, Hodža Hlboké település evangélikus parókiáján megegyeztek, hogy a szlovák irodalmi nyelv alapját a középszlovák nyelvjárásra építik, ami sikeres döntésnek bizonyult, mert az akkori költők és irodalmárok (Král', Sládkovič és mások) ebben a nyelvjárásban jelentették meg legújabb alkotásaikat. De már közeledtek az 1848-as év forradalmi eseményei, amelyek döntő törést hoztak a magyar-szlovák kapcsolatokban. A győztes magyar Március Idusát követték a Kárpát-medencei nemzetiségek követelései, petíciói. A szlovák felterjesztés május 10-én született, amelynek a pontos neve: *A szlovák nemzet 1848. május 10-ei líptószentmiklósi követelményei* (*Žiadosti slovenského národa z 10. mája 1848*). A magyar kormányzat erre

elfogató parancsot adott ki a Szlovák Nemzeti Tanács vezetői: Štúr, Hurban, Hodža ellen, megfosztották őket állampolgárságuktól, de az ország többi kisebbségének (románok, szerbek, horvátok) vezetői is a magyarok törekvései ellen léptek fel. Más volt a lakosság szimpátiája, mert amíg a Hurban vezette szlovák csapatok soraiba néhány száz fő jelentkezett, addig a magyar szabadságharcban résztvevő szlovákok száma meghaladja a több ezret! A Követelményekben többek között az is szerepelt, hogy azokat a szlovákokat, akik elszakadtak anyanyelvüktől illessék **odrodilec**-nek (**elfajzottnak**), ami fokozottan nyert teret a szlovák közösségben. A következő előterjesztés *A szlovák nemzet túrócszentmártoni memoranduma* (*Memorandum slovenského národa* – 1861) volt, ahol a követelésekben már olyan fogalom is szerepel: „Szlovák Környék” (Vidék). A tárgyilagossághoz hozzátartozik, hogy a szlovák delegáció mindkét dokumentumot először a magyar Országgyűlésnek terjesztette elő, csak amikor visszautasításukra került a sor, akkor fordultak az uralkodóhoz.

A hatvanas évek bizonyos sikereket hoztak a szlovák kérések teljesítése terén. Létrejött három szlovák gimnázium, megalakult a *Matica slovenská* (Szlovák Anyácska – 1863) kulturális szervezet, a Szlovák Nemzeti Párt (1871), amely kisebb-nagyobb szünetekkel a mai napig működik. Szlovák nőegylet alakult (*Živena*), lapok, folyóiratok jelentek meg szlovák nyelven. Később a fokozódó magyarosítás következtében megszüntették a három szlovák gimnáziumot (1874), feloszlatták a *Matica slovenskát* (1875), a millenniumi ünnepségek és a századforduló ezt tovább fokozta. A szlovákok képviselői sérelmezték a szlovák népiskolák számának csökkenését, a Miatyánk kötelező magyar nyelven való használatát a tanítás előtt; a település-, és névmagyarosítás kicsinyes erőltetését. Ennek ellenére az 1910-es népszámlálás az ország lakosságának alig több mint felét mutatta ki magyarnak. A tények ismeretében elég naivnak tűnik a népszerű író, Jókai Mór, Kassa országgyűlési képviselőjének a beköszöntője a vármegyesorozat első kötetében: *A magyar földnek isteni ereje van magyart teremni... Germán település volt Kassa és magyarrá lesz teljesen nemsokára. Idegen ajkú lakosai beolvadnak a magyarba.* Bő száz esztendő után a helyzet így áll: amíg 1910-ben Kassa lakosságának 76 százaléka volt magyar, a 2021-es népszámlálás szerint ez 2,5 százalék!

1914-ben Adyval szólva: *ránk hozták /Gyógyítónak a Háborút, a Rémet /Sírjukban is megátkozott gazok.* Mert minden utólagos szerecsenmosdatás ellenére – akkor és most is nyilvánvaló –, a magyarságnak

semmi érdeke nem fűződött részt venni a nagy világégésben, aminek következményei a nemzet drasztikus megcsonkításához vezettek. Az amerikai csehek és szlovákok egyesületei kinyilvánították egy új ország létrejöttének szükségszerűségét (Cleveland, Pittsburgh), amelynek a határai már 1915-ben (!) a későbbi Csehszlovákia határaival voltak azonosak, 1917-ben pedig, amikor az antant oldalán az USA belépett a háborúba, mindenki tudta, hogy a Nagy Háború sorsa eldőlt, csak a magyar politikai vezetés hezitált, s reménykedett valamiféle szalmaszállban! Azt is rosszul tette, ezért nem csoda, hogy a szerbek után a magyarok szenvedték el a legnagyobb viszonylagos veszteségeket, ami több mint 650 ezer áldozatot jelentett, közöttük apai nagyapámat is. A szlovákok lakta területek veszteségei is jelentősek voltak, meghaltak a 70 ezer főt.

A háború utolsó évében (1918) a magyar diplomácia téblábolása megdöbbenő, a legközelebbi és legtermészetesebb honi nemzeti kisebbség – a szlovákság – képviselőivel csak a 24-dik órában, illetve azután kezdtek amolyan tessék-lássék tárgyalásokat. A szlovák nemzet nevében Túrócszentmártonban 1918. október 30-án összegyűlt 200 körüli küldött úgy döntött, hogy csatlakoznak a csehekhez, s velük együtt megalakítják Csehszlovákiát. A legendák és anekdoták közül jellemző Andrej Hlinka katolikus pap megnyilvánulása (a magyarok számára rossz emlékű Csernová szülöttje), aki így búcsúzott a közös hazától: *A magyarokkal kötött ezeréves házasság nem sikerült, külön kell válnunk.* Amikor meggyőződött róla, hogy Prága nemcsak Kárpátalját tekintve gyarmatnak, hanem Szlovákiát is, Trianon annullálása mellett agitált: *Mindnyájunk lelkében lobogjon a magyar baze emléke, mert ezer esztendő magyar uralom alatt nem szenvedtünk annyit, mint a cseh uralom hat éve alatt.* Utólagosan is a Trianonba küldött magyar delegáció vezetőjének Apponyi Albert grófot kinevezni elég bizarr ötletnek tűnik, mert az aggkor határán járó személy nyelvtudása és briliáns szónoki képessége mellett mint a Nemzeti Párt vezére, vallás- és közoktatási miniszter Európában a magyarországi nemzetiségek fokozott elnyomására irányuló iskolatörvények megalkotójaként vált ismertté.

Csehszlovákia 20 év után megszűnt, megalakult a német fasiszta bábállam, a Szlovák Köztársaság, ahol a római katolikus papok kerültek vezető állásba. Andrej Hlinka előtte meghalt, de a Hlinka-párt, a Hlinka Gárda komoly hatalmi erőnek számított, az ország élére pedig szintén egy katolikus pap került, Jozef Tiso, akit háborús bűnösként felakasztottak. Csehszlovákia újjászervezése Kassával kezdődött, a

kassai kormányprogrammal, amely kollektíve háborús bűnösnek nyilvánította a németeket és magyarokat (engem is 3 évesen!), s megindult a magyar lakosság több mint hároméves vesszőfutása: deportáció, kitelepítés, reszlovakizáció, vagyonek Kobzása, és más intézkedések, amelyek a hírhedt Beneš-dekrétumok alapján kerültek megvalósításra. A kommunista diktatúra 40 éve alatt számunkra fontos események zajlottak a Prágai Tavasz idején (1968–69), mintha lett volna az akkori hatalomban szándék a magyar lakosság ellen elkövetett és generációkat béklyóba verő intézkedések jóvátételére, aminek egyik látható jele volt a 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvény, amelyet a rendszerváltás idején megszüntettek, s mai napig nem alakult úgy a helyzet az önállósult Szlovák Köztársaságban, hogy elfogadásra kerüljön egy európai szintű nemzetiségi törvény. Helyette ott van figyelmeztetőül az Alkotmány első mondata: *Mi, a szlovák nemzet...* A Szlovák Köztársaság több mint 30 éve nem hozott valóságos megbékélést a magyar-szlovák kapcsolatokban, a szlovákiai magyarok másodrendű állampolgárokként élnek a legszegényebb régiókban, s a szlovákiai politikai palatta egy dologban nem változott: a magyarellenesség megmaradt! A közel százesztendőös hullámzó magyarellenességet a rendszerváltás után megelőzte a cseh-ellenesség (1990–1993), amíg rendeződött a független Szlovákia státusza.

Madách Imre *Az ember tragédiájának* szlovák fogadtatása azért is sajátos, mert nem valami távoli ország költőjéről volt szó, hanem a közös haza alkotójának művéről, ahol a magyar nyelv a közös kommunikáció nyelvének számított. Persze, a szlovák nacionalista körök azzal kezdik, hogy Petőfit, Madáchot, Mikszáthot ők adták a magyar irodalomnak, mert Alexander Petrovič elmagyarosodott szlovák volt, akinek az édesanyja a Túróc megyei Hruz Mária csak az Alföldön tanult meg magyarul (?!), ahová házasság révén került. De Imrich Madač nekik szintén szlovák volt, akinek az elődei Liptóból jöttek a Nógrád megyei Alsósztrégovára. s a világnyelvek mellett szlovákul is tudott. Szövegeiben kimutathatók a szlovák nyelvi hatások: *szlovakizmusok*, amit rögtön példákkal is igazolnak, és életének nagyobb részét *színtiszta szlovák környezetben* élte le. Koloman Mixat pedig nemcsak tudott szlovákul, hanem a magyar szövegben szlovák szavakat, szófordulatokat is használt.

Madách Tragédiájának szlovák fordítására is azért került sor viszonylag későn, mert a szlovák értelmiségiek remekül tudtak magyarul, nem tartották szükségesnek, hogy a magyar szöveget más tolmácsolása alapján értelmezték. Az 1884-es Csóka Sándor Szintársulatának a bemutatója után a Tragédia Kassán került színpadra, majd a Felföld városaiban: Pozsonyban, Komáromban, Nyitrán, Besztercebányán, Léván, Selmechányán, Lőcsén, Rozsnyón eredetiben láthatta a közönség. A Tragédia több száz előadására került sor – magyar nyelven.

De Prágában is figyelték Madách korszakos művére, igaz, német közvetítéssel (Hamburg, Bécs, Berlin). Jaroslav Vrchlickýnek, a neves cseh költőnek már a nyolcvanas évek derekán felkeltette figyelmét Madách művének gondolati gazdagsága, de igazán akkor kezdett vele foglalkozni, amikor felkérést kapott a Prágai Nemzeti Színház igazgatójától, František Adolf Šuberttől. A prágai ősbemutató 1892. július 23-án volt, jól megrövidítve (cenzúrázva!) a szöveget, mert a csehek minden lehetőséget felhasználtak a mű Bécs elleni csipkedéseire, szurkálásaira. Ennek ellenére megnyírbált formában is hatalmas sikert aratott, aminek a következménye az lett, hogy a hatalom betiltotta. 1904-ben még nagyobb sikerrel felújították, és 21-szer adták elő, ahogyan a prágai siker feldolgozója, Rákos Péter irodalomtörténész megállapította: *A Tragédia mint látványosság aratott hatalmas sikert*. Rákos volt a prágai Károly Egyetem magyar tanszékének legendás vezetője, egyben Márai Sándor életművének kiváló ismerője, értelmezője és elemzője. Mindketten Kassán, a Mészáros utcában nőttek fel, s egyaránt önként távoztak az élők sorából.

A Tragédia szlovák fordítása későn, 1905-ben jelent meg, ami a szlovák irodalom emblematisztikus alakjának, és a magyar irodalmon felnőtt alkotójának, Pavol Országh Hviezdoslavnak az érdeme. Hviezdoslav Árva megyében, Alsókubinban született, gimnáziumba többek között Miskolcon is járt, ahol a legendákra és anekdotákra adó szlovák irodalomtörténet azt is nyilván tartja, hogy a miskolci diákéveiben magyarul írt versekkel próbálkozott, amit az egyik ilyen prezentáció alkalmával az édesanyja sírva fogadott, amiért elszakadt anyanyelvétől, erre aztán ott erősen megfogadta, hogy szlovák költő lesz belőle. A későbbiekben az Országh Pál mellé felvette a *Hviezdoslav* utónevét, aminek a jelentése: *Hviezda* + *Sláva* = *Csillagdicőség*. Hasonlóképpen lett megalkotva a *Bratislava* név is: *Bratia* + *Sláva* = *Testvérdicőség*.

Hviezdoslav, aki amolyan nyelvreformátornak számított a szlovák irodalomban, Arany János és Petőfi Sándor hatása alatt érett költővé. Késmárki diákévei alatt ismerkedhetett meg Madách Imre művével, később nagy hatással volt rá Ady háborúellenes költészete, s megírta a *Véres szonettek* (*Krvavé sonety*) versciklust A Tragédia lefordításáért a Kisfaludy Társaság tagjává választotta.

A Tragédia gazdag gondolatisága hatott Hviezdoslavra, különösen történelmi és bibliai tárgyú műveire. A szlovák költő hűségesen követte Madách gondolatait, a Tragédia hosszú szövege az ő fordításában még egynegyedével hosszabb lett, de következetesen ebben a fordításban is igazolta a költő humanitárius küldetését. Ideológiailag egy szinten vannak, mert a nemzetek testvériségülésének gondolata egyaránt hite volt Madáchnak és Hviezdoslavnak.

A Tragédia szlovák szövege viszonylag későn jelent meg. S közben jött a világháború, az impériumváltás, aminek következtében a bemutatóra csak Hviezdoslav halála után került sor 1925. november 21-én, Kassán, a Kelet-szlovákiai Nemzeti Színházban. Pozsonyban pedig 1926. december 11-én Václav Jirkovský cseh rendező rendezésében. A szlovák *Národné noviny* (Nemzeti Újság) így lelkendezett: *Örömmel nyugtázhadjuk, hogy az est nagyszerű volt, a munka eredménye csodálatos. Olyan Madách van a színpadon, amely miatt Pest előtt sem kell szégyenkeznünk.* A darabot a színház évekig repertoáron tartotta, miközben a Szlovák Nemzeti Tanács betiltotta a magyar színdarabok játszását

A második világháború után a hatvanas évek második feléig kellett várni. A daliás 68-69-es évek következménye volt, hogy jelentős eseményekre került sor a többségi szlovák és a kisebbségi magyar kapcsolatokban, azt is eredményezve, hogy a többség partnerként kezelte a magyar közösséget, lett magyar miniszter a szlovák kormányban (Dobos László), magyar színház Kassán (Thália Színház), és nemzetiségi alkotmánytörvény (144/68-as), ami a mai napig hiányzik, illetve a magyar közösség helyzetének az állása: gyarapodott a magyarok száma, ekkor járt Szlovákiában legtöbb magyar gyerek magyar iskolába, kb. százezer, ebből 70 ezren alapiskolába (általános iskolába), 30 ezer középiskolába.

Madách Tragédiájának újabb szlovák bemutatója 1973-ban volt Ctibor Štítnický fordításában. A száz évvel ezelőtt a Rozsnyó közeli Csetneken született költő (Családi neve: Dörner) kiválóan tudott magyarul, sok magyar mű újabb értelmezése-tolmácsolása volt az érdeme. Művésznevet szülőhelye előtt tisztelegve választotta: *Csetneki* –

Štítinický. Értelmezésében az önmagában kételkedő és hívó ember párbeszéde dominál, nem az istenek, ami visszatalálást jelent Madách eredeti gondolatiságához. Bemutatója szintén Kassán volt, a rendező a magyarul is jól tudó Tibor Rakovský volt, akit a gondolatok kavaro-dása fogott meg. Három évvel később 1969. október 11-én bemutatták a pozsonyi Hviezdoslav Színházban, szintén Tibor Rakovský rendezésében, parádés szereposztásban. A társulat a darabot 1970-ben a budapesti Vígyszínházban is színre vitte. Az előadást két estén több mint 1500 néző látta. Abban időben szokás volt, hogy a napilapok kulturális mellékletei is közöltek kulturális híreket, a *Slovenské divadlo* (Szlovák Színház), az *Irodalmi Szemle* mellett a *Pravda* (Igazság), *Práca* (Munka), *Smena* (Váltás), de még a *Roľnícke noviny* (Földműves Újság) is. Az *Új Szónak* a rendező azt nyilatkozta: *Nincs szebb feladat a rendező számára, mint elmerülni ezekben a mélységekben, s az itt lévő sok-sok kincs közül minél többet a felszínre hozni* – elismerve ezzel Madách művének filozófiai és gondolati gazdagságát. Persze, akadtak kételkedők is, mint az említett szlovák színházi szaklapban M. Dedinský: *Ami a Tragédiában színházi, az mind a Faustból van* – utalva ezzel Goethe Faustjára, mellőzve Arany János mértéktartó véleményét: *Az ember tragédiája eredeti alkotás*. Példája a szlovák-magyar egymásra figyelésnek Mátrai-Betegh Béla beszámolója a bemutatóról a *Magyar Nemzet*-ben, amit szlovák fordításban a pozsonyi *Pravda* is leköszölt.

A Madách bicentenáriumi ünnepségében a szülőföld járt az élen, a költőt Alsósztrégován díszpolgárrá avatták. Abban, hogy egy szintizta szlovák település ilyen elismerésben részesítette szülöttét, fontos szerepe volt a jelenlegi polgármesternek, Ľuboslav Dobrockýnak és az önkormányzat tagjainak. (Ellenpéldát is említhetek: évekkel ezelőtt Jolsva városa emléktáblát állított Basilides Mária operaénekesnek – csak szlovák nyelven!) A Szlovák Nemzeti Múzeum – A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma Jarábik Gabriella vezetésével kiállítást szervezett Pozsonyban, amelynek a címe: *...írtam egy költeményt*. Praznovszky Mihály irodalomtörténész a költő életének eddig ismeretlen mozzanataival egészítette ki. Mivel a kiállítás panelek formájában vándorkiállításként is alkalmazható, első állomása Alsósztrégova lesz, majd további felföldi települések. A kiállítás anyaga háromnyelvű: magyar, szlovák, angol.

A bicentenáriumi ünnepségekre céltudatosan készülve a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a Madách Egyesülettel együttműködve megjelentette a Tragédia harmadik szlovák fordítását Jitka Rožňová

által (2020), Macsovszky Péter utószavával. Az utószó jó eligazításokkal szolgál a szlovák olvasó számára, igazolva az új fordítás aktualitását, amit maga a madáchi szöveg utolsó mondata is igazol (*Mondottam ember: küzdj és bízza bízzál*). Ez valamennyi szlovák fordításban más formát kap. A szerző arról sem feledkezik meg, hogy a nacionalista szlovák irodalomtörténet igyekszik Madách Imre világirodalmi teljesítményét kicsinyíteni, pedig közös kulturális örökségünk része, s ezt további itteni szerzők felsorolásával is igazolja. A gondos megemlékezésre készülő szervezők közzétették (2019) a Tragédia hivatalos szövegét, Bárczi Zsófia értő és aktuális eligazítójával. Mindezeket ismerve és méltatva csak hiányolni lehet, hogy Madách centenáriuma nem volt alkalom a Tragédia bemutatójára, a bicentenáriumi központi rendezvényére a budapesti Színházi Olimpia keretében volt, amikor négy kontinens tizenegy országának 200 szereplős színművészeti hallgatói saját nyelvükön igazolták Madách időszerűségét és drámai költeményének egyetemességét.

A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a bicentenáriumi ünnepséghez további két rendezvénnyel járul hozzá: a Magyar Dráma Napja ünnepi programjával, illetve október 4-5-én *Madách évszázadai* címmel kétnapos nemzetközi konferenciát szervez, mindkettőt Alsósztregován.

A magyar és szlovák nemzet együttműködése megfellebbezhetetlen történelmi parancs, többet jelent a két nemzet képességeinek összességénél, mert a több mint ezeréves közös haza kitörölhetetlen nyomokat hagyott mindkét nép életében. A közös történelmi múlt, a szomszédságból adódó hagyományok mély nyomokat hagytak e két nép életében. Czeizel Endre genetikus a Kárpát-medencei népek-nemzetek közül a szlovákokat tartja a magyarokhoz a legközelebbinek, a két világháború közötti híres cseh író, Karel Čapek számára a Balkán határa a morva-szlovák határon van, vagyis neki a szlovák, magyar egyaránt balkáni nép, egyedül a nyelv az, ami elválasztja őket. Mert a szlovákokat az elmúlt két évszázadban igyekeztek besorolni a szláv népek nagy családjába, s ha képviselői nem találtak meghallgatást Pesten, akkor Prága, Belgrád, Moszkva felé fordultak, növelve a *pán-szlávizmus* veszélyét, ami – történelmünk szomorú valóságaként – az elmúlt két évszázadban konkrét fenyegetettséget is hozott nemzetünk

számára. Ráadásul szabadságharcunk kezdetével egyidőben (1848. június 2.) Prágában összeült a szlávok kongresszusa, amely komoly támogatást ígért a szlovákok vezetőinek.

A Nagy Háborút követő békediktátumot a szlovákok életében a cseh politikának azzal a téveszmével sikerült elterelni, hogy *a magyarok ezer évig elnyomták benneteket, majd mi igazi demokráciát hozunk számotokra*, miközben a szlovák nemzet létének megkérdőjelezését két politikus nevével aposztrofálják: Kossuth Lajos és Eduard Beneš. Kossuth csak azt ismerte el kisebbségnek, amelynek anyanemzete volt (román, szerb, német); a nagy manipulátor, Eduard Beneš, Csehszlovákia külügyminisztere, majd köztársasági elnöke azt hirdette, hogy szlovák nemzet nem létezik, az csak az egységes csehszlovák nemzet része. Ezért aztán Csehszlovákiában a szlovákok számára nem maradt más, mint a harc nemzeti megjelenés formáiért a közös állam keretén belül. Maliciózan úgy szokták jellemezni, hogy a szlovákok cseh gyűlölete a rendszerváltást követő három évben (1990–1993) haladta meg a magyargyűlöletet, azóta pedig minden a régi.

Igaz, amíg az anyaországi magyaroknál általában az erdélyi magyarság helyzete jelenti a leggyakoribb ingerküszöböt, a szlovákiai magyarok (felföldi, felvidéki) nem jelentenek mindennapos érzékeny pontot, az őket ért sérelmek nem borzolják a kedélyeket – odaát. Pedig a szlovák-magyar gyűlölködésnek olyan bugyrai is vannak, mint *buta tót, k.rva magyar*, esetleg a kimondottan politikai üzenetű *Maďari za Dunaj* (*Magyarok a Duna másik oldalára*), ami azt jelenti, hogy a magyarok kitelepítése Csehszlovákiából/Szlovákiából nincs befejezve. Nehezen félreértelmezhető, ha egy szlovák parlamenti párt (Szlovák Nemzeti Párt) elnöke borgőzősen arra sarkallja nemzete képviselőit, hogy *szálljunk tankokba, induljunk Budapest elfoglalására*. Ennél is veszélyesebb a szlovák fiatalok körében terjedő kiszólás: *Mi van, magyar vagy?* (*Čosi, Maďar?*), ami a másik fél szellemi képességeit kérdőjelezi meg.

A magyar-szlovák kapcsolatok a hatvanas években kerültek megvitatásra, különösen a Prágai Tavasz (1968-69) idején. A tiszolci születésű Vladimír Mináč kendőzetlenül szólt a két nép közötti problémás dolgokról és időszakokról (keményen ostromozva sajátjai sorait is), tőle származik a szlovák értelmiség részéről hangoztatott kitétel: *A szlovákok végzete a magyarok – A magyarság a szlovák politika végzete*. Húsz évvel ezelőtt próbálkozás történt egy közös történelmi olvasókönyv elkészítésére, amely már a megvalósulás célegyenésébe ért, aztán mégsem lett belőle semmi. Vannak ugyanis neuralgikus pontok, amit

mindkét oldal képtelen meghaladni, mint az *Uhorsko* (örténelmi magyar haza), amit a szlovákok használnak 1918-ig a közös otthonra, illetve az 1938-as *visszacsatolást* a szlovák történelemszemlélet *megszállás*-ként értelmezi, valamint gróf Esterházy János életének és munkásságának az eltérő megítélése. De eltérő az általunk fontosnak tartott anyanyelvi alapokon nyugvó funkcionális kétnyelvűség helyzete is, mert amíg a közvéleményben azt igyekeznek sulykolni: *a magyarok nem tudnak szlováksul*, (ami nem fedi a valóságot), illetve a másik véglet: *beszéljünk szlováksul, mert úgyis mindenki tud*. Különben is a történelemtanítás és a történelemhamisítás a szlovák iskolákban nehezen nevezhető magyarbarátnak – inkább ellenségesnek, mert nem a szlovák-magyar baráti együttélést sugalmazza, hanem inkább *az ezeréves elnyomást*. (Messze még a Németh László-i *tejtésvérek* idejének a beköszöntése, amíg olyan nyelvtörvény lesz Szlovákiában, amely a többségi szlovák nyelvet védi a kisebbségi magyar ellen!) Ezek mögött állandó kísértésként ott van a rossz lelkiismeret az ármánykodással elorzott magyar területek és magyar népesség miatt.

Madách Imre Az ember tragédiájában remekművet alkotott az emberi élet küldetéséről és dilemmáiról, az életünket próbára tevő luciferi kísértések elfogadásához, illetve elviseléséhez, ami generációk számára útirányt fogalmazott meg a történelmi útesztők meghaladásához. Kérdés, hogy mit fogadtunk el tanúságként a kacskaringókkal teleszótt történelmünkéből és a Madách által megfogalmazott: *keüzdj és bízza bízzálsból*.

A szlovák-magyar viszonyt az utóbbi időkben illik a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokkal hozsannázni, hiszen Magyarország egyik legnagyobb kereskedelmi partnere Szlovákia lett, ami 2022-ben meghaladta a 17 milliárd euró rekord összeget. Ez mindenképpen fontos tényező, jó alapul szolgál a politikai, szociális, társadalmi kérdések megoldásához és rendezéséhez, de nem jelenthet fátylat a problémák elkendőzéséhez. Mert itt van egy ilyen mutató is: az elmúlt évszázadban a Szlovákia területén élő szlovákok száma kétszeresére nőtt, meghaladja a 4,4 milliót, az itt élő magyarok száma felére csökkent, s már nem éri el a félmilliót sem (2021 – 420 ezer). Itt nyilvánvaló az asszimiláció (erőszakos, fondorlatos) tarolása, amit kezelni kell, és nem lehet a szőnyeg alá söpörni. Aktuálisabb lett volna róla szólni Trianon 100. századik évfordulóján, ami az akkori kelekótya miniszterelnök, Igor Matovič zavaros kezdeményezése miatt botrányosra sikeredett,

de ez nem mentség az előterjesztők részéről egy közösségi és társadalmi dokumentum kimunkálására, hiszen a volt miniszterelnök és kormányzasi stílusa megbukott, de az itteni magyarság bedarálása tovább folyik, annak ellenére, hogy most éppen az ország megbízott kormányfői posztján egy magyar áll (Ódor Lajos), ami mindenképpen pozitív fejleményként – gesztusként! – értékelendő, de kevés, mert az ország megalakulásának 30. évfordulója alkalmából is ki kell nyilvánítani: **Szlovákiában a kisebbségi magyarok fennmaradásának politikai, jogi, társadalmi feltételei nem biztosítottak!**

Közép-Európa tragédiája a magyarellenesség, ami abból is fakad, hogy a Kárpát-medence domináns nemzete a magyar etnikum, még a 20. századi több mint kétmillió drámai fogyás ellenére is. A *modus vivendi* megkeresése és megtalálása nem reménytelen, mert szlovák-magyar viszonylatban a geográfiai Alföld és Felföld egymást kiegészítő teljessége, a magyarok temperamentuma és a szlovákok türelme-sebb természete (nem azonos a szlovák nacionalisták által hangoztatott *galamblelkű nemzettel*), illetve a közös történelmi múlt, kulturális hagyományok és mentalitásbeli hasonlóság – még hibáinkban-gyarlóságainkban is azonosak vagyunk! – előfeltétele lehet/lehetne egy empatikusabb szomszédsági viszony kimunkálásának, ahogy ezt a pozsonyi magyar kulturális napok címe is sugallja: *Több, mint szomszéd*. S ezt egy megbékélési nyilatkozatban is meg kellene erősíteni, illetve gesztusokat gyakorolni – szokásjogunkhoz illően –, kezddhetné a nagyobbik fél.

Egy békésebb, harmonikusabb szlovák-magyar, magyar-szlovák politikai és társadalmi klíma megteremtéséhez jó irányt mutathat a madáchi: *Ember küzdj és bízza bízzál*, illetve a magyarok iránt empátiát kimutató szlovák politológus, Milan Kusý intelme: ...*nincs magyar igazság, szlovák igazság – csak egy van: igazság!*

Felhasznált irodalom:

- A felvidéki magyarság a 21. században*. Nap Kiadó Kft. Budapest, 2019.
Borovszky Samu 1896: *Magyarország vármegyéi és városai – Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest.
Rudolf Chmel 1973: *Literárne vzťahy slovensko-maďarské* (Szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok). Osveta, Bratislava.
Rudolf Chmel 1996: *Moja maďarská otáčka* (Az én magyar kérdésem). Kalligram, Bratislava.

- Madách Imre 2019: *Az ember tragédiája*. Madách Egyesület, Pozsony.
- Imre Madách 2020: *Tragédia človeka / Az ember tragédiája*. Spolok Madách, Bratislava.
- Július Mésáros 1996: *Uhorsko* (Magyarország). Kubko-Goral, Bratislava.
- Náčrt dejín slovenskébo jazyka* (A szlovák nyelv történelmi áttekintése). Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1964.
- Slováci a ich národnostný vývin* (A szlovákok és nemzeti fejlődésük). Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1969.
- Tradície a literárne vzťahy* (Tradíciók és irodalmi kapcsolatok). Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1972.
- Gabriel Viktor 1999: *1848–1849 legendája a szlovák történetírásban*. Kalligram, Pozsony.

Kassa, 2023 május

KÓNYA ANNAMÁRIA – KÓNYA PÉTER: SZLOVÁK REFORMÁTUSOK A XVI–XVIII. SZÁZADBAN

Aki a kezébe veszi a sárospataki Hernád Kiadó és az Eperjesi Egyetem együttműködéséből született kiadványt, már a címe alapján is eképpen morfondírozik: *Hogyhogy?* – hiszen tájainkon a református egyházat magyar egyházként szokás aposztrofálni, vagy mégsem? A közel kétszáz oldalnyi szöveg konkrét dokumentumokkal igazolja, hogy a reformáció mifelénk is multietnikus volt, és a jelenleg több mint húsz-ezernyi (és egyre gyarapodó!) szlovák kálvinista gyökerei a korábbi évszázadokból valók.

A hiánypótló kiadvány rámutat a reformáció gyors terjedésére a Magyar Királyság területén, a lutheri és a svájci reformációs irányzatok közötti versengésre, a területeinken kialakult protestáns egyházak: az evangélikus és református térhódítására. Különösen jellemző volt ez a Kárpát-medence északkeleti vidékén, a 13 felső-magyarországi vármegyében, amelyek közül a kálvinizmus 11-ben terjedt el. Fontos központjai voltak a bányavárosok, de a Pentapolitana városai is: Kassa, Bártfa, Lőcse, Eperjes és Kiszseben. A XVI. század második felében a három részre szakadt ország északkeleti részében a lakosság több mint háromnegyed része protestánssá vált. Ezekben az évtizedekben példamutató volt a protestáns szolidaritás: az együttműködés az evangélikus és a református egyház között, ami még közös egyházkerületek kialakításában is megnyilvánult.

A következő évszázad – a XVII. – az ellenreformáció térhódításának jegyében zajlott, amely sokszor vértörvénykezésbe torkollott, különösen a „gyászévtizedben”, 1671–1681 között. A nemesi felkelések: Bocskai, Bethlen, Rákócziak, Thököly, majd II. Rákóczi Ferenc a függetlenségért és a szabad vallásgyakorlásért bontottak zászlót. Ezen a tájon a rekatolizációban fontos szerepet jutott a görög-katolikus egyháznak, mert a XVII. században – az állandó fenyegetettség miatt – a reformátusok jelentős része erre a vallásra tért át. A kálvinista gyülekezetek drasztikus csökkenését – különösen Zemplén vármegyében – jól példázza a jegyzetekhez csatolt áttekintés.

A szerzőpáros részletesen feldolgozza a református egyház területi elterjedését és igazgatásának a kialakulását. Az új tanok terjedésének

fontos állomásait jelentették a zsinatok s az ott elfogadott tartalmi és szerkezeti határozatok. A szlovák reformátusok leginkább a Tiszán-inneni Református Egyházkerületben voltak, ezen belül is Abaúj, Zemplén, Sáros és Ung vármegyék területén. Érdekes összehasonlítás az anya- és leányegyházak alakulása az említett évszázadokban. A szlovák kálvinista gyülekezetek döntő többsége a sárosi esperesség területén alakult: 37-ből 25.

A könyv hitelességét emeli a szlovák-, illetve szlovák-magyar református gyülekezetek bemutatása néhány mezővárosban, mint Gálszécs, Varannó, Homonna, Tőketerebes, Nagymihály, Szobránc, ami az elsöprő huszadik századi asszimiláció után szinte már hihetetlennek tűnik. De a jegyzőkönyvek tanúskodnak egy sajnálatosan megmegismétlődő kéréséről is a híveknek: a lelkész ismerje és beszélje a közösség nyelvét. Érdekes (vagy mégsem az?), hogy ilyen kéréssel a mai napig találkozhatunk, igaz, más előjellel, és más felekezetenél!

Közelmúltunkban voltak olyan évtizedek, amikor egyháztörténettel általában csak felekezeti szinten foglalkoztak. Mondhatjuk megkönnyebbülve: hála Istennek, ennek már vége, mert ebben a könyvben is egy egyetem munkatársai dolgozták fel egyházi kutatásaik eredményét. A Kónya szerzőpáros külön-külön, de együtt is fontos részleteit dokumentálja ennek a vidék történelmének, sokszor – mint ebben a könyvben is –, eloszlatva előítéleteket, tévhiteket, amelyek a szlovák és magyar történészeknél egyaránt előfordulnak. Csak abban bizakodhatunk, hogy az Eperjesi Egyetem, az ott néhány éve megalakult magyar tanszék és a Kónya-házaspár hozzájárulnak a szlovák-magyar kulturális értékek, hagyományok további kutatásához és feldolgozásához régiókban.

A könyv hitelességét igazolja a gazdag magyar és szlovák forrásirodalom, az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből „kibogarászott” konkrét adatok. (Ennek kapcsán jut eszembe: három évszázad történelme igazolja, hogy az egyházi, de az oktatásügyi, kulturális, és egyéb intézményekkel tartott kapcsolatokban is a személyes látogatásoknál nincs jobb – még az elektronika korában sem!) Jól funkcionál a kötet képanyaga, amely a települések, templomok, személyek, kiadványok, vizitációk dokumentumait képi formában eleveníti meg!

A könyv kapcsán azt is megtudtuk, hogy nemcsak Kassán van Hernád Könyvkiadó, hanem Sárospatakon is. Az mindenki számára nyilvánvaló, hogy nem könnyű – sem minálunk, sem „odaát” – egy kiadvány megjelentetése, különösen tudományos munkák kiadása.

Ennek a munkának elválaszthatatlan részét kellett képezni a szöveg-gondozásnak is, amit ebben az esetben a kiadó elmulasztott az igényesség mércéje szerint elvégezni, mert a szövegben előforduló boszszantó hibák, szlovakizmusok (szándékosan nem emelek ki egyet-kettőt, mert bántó lenne!) csökkentik a hatalmas fáradozás értékét, és főlegesen emelik az igényes olvasó vérnyomását!

A 2013-ban megjelent könyvet a napokban mutatta be a sátoraljaújhelyi Kazinczy Társaság a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban, Szesztay Ádámnak, Magyarország kassai főkonzuljának, és természetesen magának a szerzőpárosnak a jelenlétében. Csak abban bizakodhatunk, hogy Abaújban, Gömörben, Zemplénben és az Ungvidéken lesznek egyházi, oktatásügyi, kulturális intézmények és közösségek, amelyek szükségét érzik ennek a kötetnek a megismertetését az olvasókkal.

Kassa, 2015. március 18.

KRÚDY GYULÁVAL FELSŐ-SZEPESSÉGBEN

Klasszikusokhoz általában akkor nyúl az ember, ha éppen aktuális jubileumukra emlékezünk, illetve akkor, ha megcsömörlik a posztmodern öncélú csapongásaitól, esetleg menekül a képernyő bugyuta sorozatainak hínáros mocsarából. Az én esetemben egészen más oka volt, amiért ismét Krúdy Gyula írásai után nyúltam. Fürdői beutalót kaptam Felsőzúgóra, Felső-Szepességbe. Igaz, hogy arrafelé korábban már többször is megfordultam, mégis leginkább Krúdy írásai alapján él bennem ez a vidék. Így természetes volt, hogy csomagomba bekerült néhány kötet a hetvenes években megjelent Krúdy életmű sorozatból.

Felsőzúgó (Ruzsbachfürdő – Vyšné Ružbachy) Podolin és Ólubló között fekszik. Megvallom: a helység magyar neve kezdetben szokatlannak tűnt, mindaddig, amíg nem ismerkedtem meg közelebbről a környékkel. A Szepesi Magura lábainál fekvő települést mi sem jellemzi jobban, mint a hegyekből aláúduló patakok, és a község közelében feltörő források.

A település igazi szimbóluma a *Kráter-forrás*, amely egy valóságos kráterüreg közepén bugyog fel, hogy aztán megiramodva, zúgva, habokat vetve rohanjon a völgyben csobogó patak felé. A meredek dombon lefelé rohanó forrásvíz megbabonázza az embereket, sokáig álldogálnak körülötte, fényképezik, kár, hogy a víz okozta morajlás (zene?) nehezen rögzíthető, mert csak úgy éjjel-nappal éltetően zúg magának, mint a legszebb szimfónia. A *József-forrást* tartják a legjobb itteni gyógyvíznek. Egy régi (talán monarchiabeli?) öntöttvas artézi kútból folyik egyfolytában. Igaz, napközben vízből kevés jut el a közelben zúgó (!) pisztrángos patakba, mert látogatók kóstolgatják, ízlelgetik gyógyvizét, illetve a helybeliek és környékbbeliek rendszeresen ide járnak, hogy palackokban, demizsonokban otthonra is vigyenek belőle, ugyanis erre felé évszázadok óta az járja, hogy ettől jobb gyógyvíz nincs a Szepességben. Egy szomszéd faluból érkezett idősebb férfi, amíg hátizsákjába rakja megtöltött műanyag palackjait, azt is elárulja, hogy évek óta ide jár, mert családjá ennek a víznek köszönheti, hogy

az orvosi rendelőt belülről nem ismerik, s ha megesik vele a másnaposság, arra is igazi elixír ez a víz! A *Szerelem-forrás* mélyebben van az erdőben, körülötte más forrásokkal és köveket, kavicsokat görgető friss patakkal! A forrás fölé gondos kezek kis zsindelyes tetőt emeltek, s megdöbbenve nézem, hogy a grafitisek ide is eljutottak ákombákomjaikkal. Csak akkor enyhül felháborodásom, amikor a „mű” közlelésben szép dundi betűkkel írva szlovákul ezt az üzenetet olvasom: Az élet ajándék!

Próbálom Krúdy szemével nézni a tájat. Nem csodálom, hogy szerelmese lett ennek a vidéknek, s írásaiban sokszor megidézi az itteni hegyeket, völgyeket, embereket, állatokat. Az ő idejében még hiányoztak a legmagasabb pontokra épített átjátszó állomások – tornyok, s a hegyeket zöld drapériaként beborító erdőkben sem sikerült az embernek annyi kárt tenni, mint az elmúlt évtizedekben és manapság. Dúvad mostanság is előfordul a környező erdőkben; gombázókkal megesik, hogy farkassal, medvével is találkozhatnak. Medvével nem találkoztam, de szobám erkélyéről feltűnt a távolabbi panzió előtti zöld réten két fehér pont: zöld tengerben két fehér vitorla. Mivel a két pont állandó mozgásban volt, sikerült megfejtennem: hiszen ez két kecske! Csak akkor értettem meg a szerepüket, amikor a fürdői pavilon melletti réten két báránnyal találkoztam, két négy lábú fűnyíróval! Mellettük elhaladva – a szlovák nyelvtörvény nyelvünket bilincsbe verő diszkriminációs intézkedéseivel dacolva! – magyarul szólítottam meg a két takaros jószágot: Baribarik, de szépek vagytok! A kisebbhez közeledtem, de az bizalmatlanul elugrott. A nagyobbik érdeklődve közelebb jött hozzám, azt is megengedte, hogy beletúrjak gyűrűkbe kunyorodó bundájába. Erre a kisebbik is meggondolta magát, hozzám sompolygott, hogy őt is simogassam meg. Megsimogattam. Közben elindultam a következő gyógykezelésre, a bárányok pedig folytatták a legelést – a fűnyírást. (Különben eredeti megoldás: a motoros kaszálógép nem zavarja a páciensek nyugalma!) Már a fürdőközpontba értem, amikor a hátam mögött kiáltozást hallottam: Hé, a bárányok! Hátranéztem: a két bárány ott caplatott a nyomomban. No, lám, Felsőzúgón a bárányok tudnak magyarul! Nem így jártam egy ottani mókussal, amikor erdei sétámon a fenyőágak között megpillantottam. Őt is megszólítottam, ismét csak magyarul! - Mókus, mókus, gyere hozzám! No, lett is erre nemulass! Prüsszögött, rikácsolt, szórét felborzolta, mintha ezt akarta volna tudomásomra hozni: Mit keresel itt, te idegen?! Minden próbálkozásom ellenére sem sikerült parolázni vele.

Gondoltam: ez egy igazi nemzeti mókus, mert magyar szóra epeömlése van! Sokkal békésebb tapasztalataim voltak a lovaglólóterápia két szereplőjével: Leonnal és Angelinóval. (Ilyen lónevek járnak mostanság Felső-Szepességekben!) Meglovagolva őket hol Krúdy zsoldos katonáinak bőrében érezhettem magam, hol pedig édesapám legkedvesebb lovának, a Szellőnek a hátán, otthon a Szilicei-fennsíkon. Azért az emberek között is kutattam Krúdy után, különösen a helybéliek között. Mondhatni, nem sok eredménnyel. Igazi szomorúságot az okozott, amikor egy honi magyar iskolát végzett fürdővendég töredelmesen bevallotta, hogy ő nem hallott róla soha. Az viszont örömmre szolgált, amikor az egyik egészségügyi nővér szeme felcsillant az író nevének hallatán, aki azt is büszkén elújságolta, hogy Podolinban emléktáblája is van. Igaz, ő ebből a közeli kisvárosból jár be naponta Felsőzúgóra. Kutatókedvem elvitt a fürdő könyvtárába is, amelyet elég zilált állapotban találtam. Látni, hogy nincs állandó gazdája, még az elmúlt rendszer ideológiáját hirdető kötetek is ott vannak a polcokon. Az viszont dicséretes, hogy a szlovák könyvek mellett találhatók német, cseh, orosz és lengyel kötetek. S egy (!) magyar! Nem Krúdy, hanem bibliai történetek.

Podolin (Podolínek) nevéből is nyilvánvaló, hogy ez a felső-szepességi kisváros völgyben fekszik, a Poprád folyó közelében. Egyike azoknak a szepességi városoknak, amelyeket Zsigmond király elzálogosított a lengyel királynál, s így azokkal együtt több mint háromezáz éven át lengyel fennhatóság alá tartozott. Mária Terézia váltotta ki őket, aki a lengyel királynak váltságdíj fejében – Krúdy szerint – „*egy szekér aranya*” küldött. Ebben a városban diákoskodott néhány esztendő a piaristáknál Krúdy Gyula, aki írásaiban többször visszatér erre a vidékre. Azt is megírja, hogy az Alföldről általában fiúkat küldtek „*német szóra*” a szepességi városokba, míg a szepességek többnyire leányaikat adták cserébe „*magyar szóra*” azt vallva: a gyerek anyjától tanul meg beszélni. A messze földön híres piarista gimnázium miatt Podolin méltán érdemelte ki a „*Poprád menti Athén*” kitüntető címet. A kolostor külső falán kétnyelvű emléktábla őrzi Krúdy emlékét, amelynek a magyar szövege így hangzik:

Ebben az épületben volt kisdíák

K R Ú D Y G Y U L A

1878 – 1933

Podolin és a Tatra nagy csodálója

és a magyar széppróza mestere

1969

Az elmúlt negyven esztendő komoly nyomot hagyott a márvány-táblán, szövege csak nehezen olvasható, és mivel a tábla alatti horgok is eltűntek, így nincs hova elhelyezni virágot, emlékkoszorút. Közben az elmúlt évtizedekben láthatóan a Poprádot Ólublóval összekötő út is közelebb került a rendház falához, így alig maradt valamicske hely, ahol az emlékező megállhatna a zajos út mentén. Az emléktábla felújítása mindenképpen aktuális, egyben megfontolandó lenne áthelyezése a belső udvarba. Itt ugyanis más emléktábla és emlékmű is áll, ami a rendház szomorú korszakát idézi. Amikor 1950-ben a kommunista hatalom az állambiztonság segédletével felszámolta a szerzetes-rendeket, internáló táborot létesített a nevezetes intézmény falai között, és közel 700 szerzetes sínylődött itt embertelen körülmények között. Jelenleg gyermekotthon és egyházi szakközépiskola működik a patinás épületben.

A város főterét részben felújított évszázados emeletes házak alkotják, amelyek olyan szorosan vannak egymás mellett, mintha fáznának a hidegben. Van olyan közöttük több is, amelyek az elmúlt évszázadokban alig változtak valamit, s ezeket Krúdy Gyula is ilyeneknek láthatta. Azt a házat mindenképpen, amely a térről bolthajtásával egy utca kezdetét jelenti. De ott van maga a városház is. Olyan gondolat is megvillant agyamban, hogy a dombok mögött az égiekkel cimboráló Tatra csúcsait valamilyen óriások rakhatták – a városház folytatásaként! A várost német telepesek – cipszerek – építették, s tették gazdaggá és híressé. A huszadik század háborús viharai, s azokat követő szörnyűségek, megtorlások felőrölték és megsemmisítették ezt a közösséget. Pedig volt idő, amikor négy nyelv is megfért a városban: német, szlovák, magyar és lengyel. Hiába keresnénk Krúdy hőseinek: Riminszky Kázmér, Kaveczky Mátyás, Budeusz bácsi (a cseregerek szálláscsinálója volt), Szlabóczky takács és mások leszármazottait; német és magyar nevekkal leginkább a temetőben, illetve az első és második világháború hősi halottainak az emlékművén találkozhatunk.

Szembetűnő a lakosság összetételének változása, amely különösen más szepességi és gömöri településekre egyaránt jellemző. Elég rövid sétát tenni a városban, s mindjárt látható a roma lakosok magas száma. Krúdy hol „hangászokként” (zenészekként), vályogvetőkként, kovácsokként és egyéb foglalatosságokat űzőként említi őket, a mostaniak unatkozva, csoportokba verődve téblábolnak a város főterén, szinte demonstrálva, hogy nincs értelmes elfoglaltságuk – munkájuk. Podolin intő példa – mementó! – arra a demográfiai deformációra, amelynek egyre gyakoribb tanújeleit látjuk különösen a Szepességben, Gömörben, Nógrádban, Sárosban és Zemplénben, ami a romák számának a robbanásszerű emelkedésében nyilvánul meg – az „elcigányosodásban”.

A város életében fontos szerepet betöltő Poprád folyóról is sokat ír Krúdy Gyula. Hütlenséggel vádolja a folyót, amely – más kárpát-medencei folyókkal ellentétben – nem a Dunába igyekszik, hanem a lengyel síkságok felé, s onnan a Balti-tengerbe. Arra azonban még gondolni sem mert volna, hogy az általa békésnek tartott folyó egyszer igazán rettegést hoz a város lakóira, mint az idén, amikor a tavaszi áradások idején a város központját (Mária tér) is elöntötte, a városon áthaladó főútvonallal együtt!

Krúdy Gyula eredeti, senkiével össze nem téveszthető írásművészetét sokan és sokszor elemezték, s közöttük is a leghitelesebb számmomra az író-társ – Márai Sándor – véleménye, aki Krúdyt a huszadik századi magyar irodalom legnagyobb teljesítményének tartja: „...*nincs egy hamis hangja...*” – szól az elismerése. Nem csoda, hogy nagyra becsült pályatársának egy csodálatos regényben állít emléket: *Szindbád hazamegy*.

Krúdy elbeszéléseiben, regényeiben a Tisza, az Ipoly és a Poprád-mente úgy jelenik meg, hogy ott azonnal otthonosan érezzük magunkat. A tájat néhány mondatban úgy eleveníti meg, hogy a legjobb tájképfestők sem vehetik fel vele a versenyt; hőseit pedig az arcképfestők mesteri fogásaival varázsolja elénk. A Szepesség városai közül műveiben gyakran szerepel Lőcse, Késmárk, Igló, Ólubló, és persze Podolin. Ez a kisvároska számtalan novellájának színtere, de regényt is írt *A podolini kísértet* címmel.

Krúdy világa a valóság, a képzelet és az álom világa. Legismertebb hősei: Szindbád, Rezeda Kázmér, Nagybotos Viola (valamennyien Krúdy-alteregők) és a többiek egy olyan világban élnek, ami az olvasó

számára is közeli, sőt annyira közeli, hogy sokszor a történetek középpontjában érzi magát. Történeteiben megjelennek a valamikori Magyarország népei, nemzetei: magyarok, németek, szlovákok (tótok), szerbek (rácok), románok (oláhok), zsidók, örmények, cigányok...

A szlovákokról a magyar irodalom nagyjai általában pozitív képet festettek. Példaként említhető Eötvös Károly, Jókai Mór, de különösen a „legszlovákabb magyar író” – Mikszáth Kálmán. Ilyen elődök nyomdokain haladt Krúdy Gyula is, aki az általa többféleképpen nevezett országrész: *Felső-Magyarország*, *Felvidék*, *Felsővidék*, *Tótország* egyes vidékeit először írta fel az irodalom térképére. Ez igaz a Felső-Szepesség esetében is. Mindezek ellenére a szlovák olvasó számára Krúdy szinte ismeretlen. Vajon miért? Talán azért, mert a szlovák helyett kizárólag a tót megnevezést használta? Nem hinném, hiszen ez az ő idejében általánosan használt forma volt. Maga Štúr is a magyar Országgyűlésben „tót népemről” beszélt. Csak a későbbiekben kapott pejoratív értelmezést a fogalom, s lett a *buta tót* a magyar nacionalisták éles törpengéje.

Krúdy műveiben a szlovákok (tótok) egyszerű földművelők, favágók, pásztorok, szolgálóleányok, akik szorgalmasak és tisztességesek. Közelebbi kapcsolatait ezzel a közösséggel az is igazolja, hogy szót értett ezen a nyelven, amit az egyik írásában így is visszaigazol: „*tótocskázunk, povedálgattunk*”.

Talán jobban zavarta az öntudatra ébredő radikális szlovák értelmiséget az, hogy Krúdy színes és fordulatos történeteiben egy olyan csodálatos és mesés Magyarország látomását teremtette meg, ahol megfértek a nációk egymás mellett, közöttük a szlovákok is? Vagy talán az, hogy a szlovákok leginkább a pór nép képviselői között szerepelnek, megfélelvezve a történelmi tényről: a szepességi városok tehetős és befolyásos polgárait a német közösség adta, számban magasan felülmúlva a magyar (elmagyarosodott) közeget is?!

Gyógykezelésem mérlegét megvonva megállapíthatom: Krúdy Gyula írásai nálam hasznos lelki medicinának bizonyultak. Ismét meggyőződhettem róla, hogy derűt és bájt sugárzó írásai összekuszált világunkban balzsamként hatnak az emberi lélekre. Mostani fogalommal élve: pozitív energiával töltik fel az olvasó megcsappant lelki telepeit. Ez pedig mindnyájunk életében egyre nagyobb hiánycikk. Éppen ezért: olvasd, olvassátok Krúdy Gyulát!

VII.

...az nem lehet, hogy a kerék mindig lefelé menjen...
(Édesapám)

SÁRIKA, BOCSÁSS MEG!

Amikor egy komoly operáció után lábadozva arra a döntésre jutottam, hogy szülőfalum, Szilice, történetét megpróbálom egy könyvecskében összefoglalni, csak azt sajnáltam, hogy nem korábban döntöttem így, de akkor még azzal mentettem magamat, hogy ezt majd biztosan elvégzi valaki más, mondjuk egy történész, vagy hivatásos krónikaíró. Közben az évek haladtával sok értékes adatközlő „költözött ki” a szilicei temetőbe, akik nagyon hiányoztak a könyv megírásakor. Mivel a magamnak megszabott idő gyorsan szaladt – egy év! –, a kezdetben mindenünnen elmaradó támogatás arra sarkallt, hogy az könyv terjedelmét csökkentsem. Így lett 160 oldalnyi (*Máté László: Sziliceföld, Sziliceföld... 2009* – magánkiadás), mellőzve sok latin okirat részletesebb tárgyalását (műveltségem hiánya: nem tudok latinul), egyéb dokumentumok és fotók közreadását.

A huszadik század tragédiái Szilice életében is máig ható következményekkel jártak; az első és második világháború, deportálás, kitelepítés, reszlovakizáció, rendszerváltást követő kollektivizáció, és a több mint kilencven éve elszenvedett kisebbségi sors. Adatgyűjtésem során jutottam el a (cseh)szlovákiai magyarok embertelen deportálásának utolsó szilicei élő elszenvedőjéhez – áldozatához : Bodnár Imréné Kovács Sárahoz (1927–2010), aki nekem, mint minden sziliceinek, csak – a különbség ellenére – Sárika volt; én pedig neki, Lacika, mert 14 évesen kerültem el szülőfalumból, és az idősebbek így tartottak meg emlékezetükben.

Sárika elmondta az otthonból kiszakítás rettenetét, amiben neki szüleivel és öccsével volt része, az embertelen utazási körülményeket, a megaláztatások, megpróbáltatások végtelen hullámain. Szerencsájüknek tartotta, hogy nem a Szudéta vidékre vitték őket, hanem a morvaországi Žďár nad Sázavou-i járás Rozsochy település melletti Vojařin tanyára. Így jellemezte: *Gazdánk, Ladislav Škorpil áldott jó ember volt, ez volt a szerencsénk*. Persze a munkából kijutott a hét minden napjára, a gazda emberségesen bánt velük, öccse a közeli település iskolájába kezdett járni, ha pedig kapcsolatot kerestek a környékre deportált magyarokkal, ebben nem gátolta. Szemük előtt csak egy cél lebegett, a

hazavezető út, ezért a beállt változások után az első adódó alkalommal indultak haza, Szilicére.

Sárika krónikás hűséggel összefoglalt egyéni és családi drámája emlékeimbe idézte az általam gyermekként megélt eseményeket, a több mint egyhónapos álló frontot a község határában, ami alatt a falu többször gazdát cserét. Civil áldozatai is voltak a harcoknak. Alig köszöntött be a háború vége, futótűzként terjedt a faluban: a magyarokra kollektíven kitelepítés vár! Talán a lehető büntetések közül a legnagyobb: az erőszakos elszakítás a szülőföldről. (A szilicieiek sosem beszéltek kitelepítésről, deportálásról, hanem: lakoltatásról, kilakoltatásról. Sokat mondó: lakolni az el nem követett bűnökért!) A férfiak napról napra igyekeztek a határban vagy az erdőben maradni, mert az a hír járta, hogy a ház előtt megáll a tehergépkocsi, s ha együtt van a család, felpakolják, és már viszik is. A mai napig a csapott elejű Studebaker katonai tehergépkocsik úgy maradtak meg emlékezetemben, mint valami undorító óriáspajorok, amelyek üresen, ásítózva lestek a falu lakosaira. (Csak később értettem meg, hogy a felsorakozott tehergépkocsiknak az erődemonstráció, az elrettentés volt a célja, megmutatni a lakosságunknak: ki a korlátlan úr a faluban, az országban!)

Az évekig tartó feszültséget, amely ott lebegett a falu fölött, jól példázza az alábbi eset is. Úgy az ötvenes évek elején, amikor teherautót pillantottam meg a hozzánk közeli Kovács-dombon; ráadásul bútorokat pakoltak rá, kifulladásra rohantam haza ...*lakoltatják, lakoltatják, Kovácsékat, Kovácsékat...*, riasztva édesapámat, hogy meneküljön otthonról, mert minket is elvihetnek; miközben az ottani idősebbik lány ment férjhez, és a teherautó a kelengyéjéért, bútoraiért érkezett!...

Később a faluban megjelentek a kitelepítési bizottság emberei, akik végigjárták a családokat. Máig magam előtt látom a bizottság nyeszlott elnökének riasztó látványát, aki csak törte a magyart, mellette egy tagbaszakadt csendőr, fehér köpenyben egy orvos, és helyi kísérőjük – kiszolgálójuk. A helyi ember jóindulatúan megemlítette, hogy édesapám egyik lába rövidebb, ő rokkant. Gyermekkorában leesett a fáról, eltört a lába, a szövődmények és az elmaradó egészségügyi ellátás hiányában a bal lába rövidebb lett. Sántított rá. A biztos intett, hogy az semmi, de az orvos tüzetesen megvizsgálta, és állította, hogy alkalmatlan, nem kell felvenni a lajstromba. (Édesapám élete végéig emlegette: Annak a zsidó orvosnak köszönhetjük, hogy a mi családunk nem került fel a kilakoltatási listára.)

A Popély Árpád kutatásai alapján nyilvánosságra került „nagy háborús bűnösök” névjegyzéke és a kitelepítésre kijelölt személyek névsora, ami Szilicén a családok közel a felét érintette. A sziliceiek úgy szokták emlegetni: *Szerencsénk, hogy a kitelepítés megállt Panyitnál* (Gömörpanyit), *mert ha nem, akkor minket is vittek volna...*

A több mint negyvenezer Csehországba deportált magyarok döntő többsége Csallóközből, Mátyusföldről, és a tőlünk nyugatabbi vidékekről került ki. A Rozsnyói járás 14 községéből 100 családot, 380 személyt vittek el kényszermunkára, 6 családot Szilicéről, ami 19 személyt jelentett, közöttük Sáríka családját, szüleivel és Géza öccsével együtt.

Amíg mi itthon – magyar iskolák hiányában – szlovák iskolába kényszerültünk, Sáríka öccse, Kovács Géza (1938 – 2007) cseh iskolába került. Nem volt könnyű nekünk sem, mert az első évben még írni-olvasni sem tanultunk meg, de tőlünk is nehezebb volt a sorsa Gézának, aki a nyelvet sem tudta, barátai sem voltak, míg mi az állandóan távolmaradó tanítónő (egy finác felesége) mellett vidáman viháncoltunk az iskolaudvaron, magyarul itthon. Mikorra megnyílt a magyar iskola Szilicén, már ők is hazatértek. Négy évvel felettem járt, jól emlékszem, hogy nekünk negyedikeseknek a nyolcadikosok igazi nagylegények voltak, közöttük az unokatestvérem, Várady Zoltán, vagy Kovács Géza. Aztán hallottam, hogy megnősült, kezdetben Szilicén laktak, majd Rozsnyóra költöztek, és elég korán, a hetvenedik születésnapja előtt szólította magához a Teremtő.

Sáríka édesapjáról, Kovács Laci bácsiról (1898 – 1966) viszonylag éles kép maradt az emlékezetemben. Abban az udvarban laktak közeli rokonaim, ahol az ő házuk is állt. Ő arról volt nevezetes, hogy a jellegzetes, hosszú paraszti házuk folyosójának az elejében üldögélt, akkor már két bottal járt, és hol énekelt, hol dalolt. Mint a szilicei református gyülekezet oszlopos tagja, presbitere, a református zsoltárok és énekek többségét fejből tudta, sokszor énekelte őket egekbe szálló, csengő hangján, de az is megesett, hogy pásztor-, katona-, és betyárdalok dalolásával múlatta idejét. Még évekkel később is az elhurcoltasuk után azzal gyötörte magát, miért került az ő családja rabszolgaként idegen földre?., majd amikor megtört egészsége gátolta mozgásában, önkezűleg vetett véget az életének.

Sáríka legszebb leányéveit távol az otthontól, mások szolgálatában töltötte. A keserűséget és szomorúságot nemcsak Morvaföldön, de itthon is grammok, dekák helyett nehéz mázsákban, tonnákban ada-

golta neki a sors. Házasságából két fia született, felépítkeztek a falu végén, aztán – még kimondani is borzalom! – előbb férje, majd idősebbik fia távozott önként az életből.

A könyvemhez való anyaggyűjtés időszakában Sárikát is – hasonlóképpen édesapjához – az foglalkoztatta, hogy megköveti-e a holtakat és őt, az élő, valaki a rajtuk esett sérelmekért, mert Szilicén is hasonló a regula, mint máshol: Megbocsátani csak annak lehet, aki bocsánatot kér, és igyekszik feledtetni (jóvátenni) az okozott károkat. Sáríka – a sziliceiek közötti bizalommal és szolidaritással azt remélte, hogy én - a világot járó ember - ezt elintézem neki, és megnyugodva térhet meg Teremtőjéhez. Tehetetlennek éreztem magamat, lelkiismeret-furdalás gyötört, mentségeképpen képviselők címeit adtam neki, hogy forduljon hozzájuk, leírtam a DÁLESZ (Deportálások Áldozatainak és Leszármozottainak Szövetsége) és elnöke, Krivánszky Miklós címét, hogy iratkozzon fel az általuk vezetett többeszres listára. Tehetetlenségem mérhetetlen súlyként nehezedett rám, és nehezedik a mai napig!

Közben a házuk előtti kerítésnél készítettem róla egy fotót, ami találó egész életére. Úgy fogta meg kerítésüket, ahogyan a sors feszítette keresztre őt magát. Nem gondoltam, hogy ekkor látom utoljára. A könyv megjelent, a fotója (is) kimaradt, majd rövid idő alatt ő is követte szeretteit a szilicei temetőbe. Bocsásd meg nekem Sáríka, hogy ez a fotó nincs benne a könyvben! Ott kellene lenni, ahogy még sok más egyének is.

Hetven év után már égből szól és égre kiált Sáríka és a több mint negyvenezernyi rabszolgamunkára kényszerített magyarok ügye. Nem tudtunk elégtétellel szolgálni nekik, sokszor csak a kimagyarázásokig jutottunk, ami kevés, hiszen nem használtunk ki minden lehetőséget, különösen akkor, amikor nekünk is kedvezőbb volt a csillagok állása, és lehetőség adódott a cselekvésre!

Az ország, melynek jogelődje saját polgárait üldözte, porig aláztta, a mai napig nem szolgáltató az üldözötteknek jóvátételt. Ha társadalmi szinten nem sikerült ennyi év után sem pokoljárásukra megnyugtató megoldást találni, közösségeink, településeink kötelessége emlékezni rájuk, újra és újra világgá kiáltani: ártatlan emberek ezrei, tízezrei szenvedtek a kollektív bűnösség bélyege alatt rabszolgaként itt Európa közepén, és a mai napig nem kaptak semmiféle elégtételt!

Sáríka, bocsásd meg nekem – nekünk!....

Kassa, 2017. február 7.

ÉGŐ TORONY

Uram, te, aki háborúkkal, betegségekkel, aszályal sújtasz bennünket, most nyárelőn – Péter-Pál napján – mégis terhes felhőket küldtél e szárazságtól eltikkadt fennsíkra. Te tudod, hogy az égi áldás – az eső – e mészkövekre feszített vidéken mindennapi szükséglet. Tudták e zord helyet otthonul választó elődeink is, és benned bizakodván a település legmagasabb pontján templomot építettek a te dicsőségedre. Később a távolról érkező husziták segítségével védőfallal is körülvették. Uram, mi tudjuk, hogy nem a hivalkodó épület mutatja a te jelenlétet, templomodot eleink mégis szorgos munkával csinosították, és a te házad az egész közösség otthona lett. Ez lett az oltalmazónk, megtartónk; ez jelentett védelmet az ellenség ellen. Amikor pedig úgy tűnt, hogy nincs remény, a te igéd adott bátorítást a túlélésre – háborúban, înséges időkben, a kitelepítések és deportálások idején. Igaz ima közt szállt fohászkodásunk hozzád, százak ajkán a te dicsőségedre szólt az ősi zsoltár. Uram, te azt is nyilvántartod, hogy az elmúlt lélek-rabló időben sokan eltévelyegtünk a te utadról, és hiábavalónak bizonyult minden figyelmeztetésed számukra. Nem találtunk vissza hozzád.

Most izzó haragodban villámmal sújtottad a lelkektől elárvult templomunk tornyát. Mintha a villámcsapást követő morajlás is azt jelezné, hogy inkább figyelmeztetésnek szántad a büntetést, mintsem megsemmisítő csapásnak. Alig jelent meg az első füstcsík a torony tetején, te sűrű záport zúdítottál rá. De már ez sem segített; a gomolygó füstöt apró lángnyelvek követik, és hiába a zuhogó eső, terjed a tűz, lángoszloppá nő.

Uram, most, amikor a zuhogó esőben többedmagammal itt állok, alig tehetek egyebet, minthogy megkérdézzem: miért? Miért, Uram?

Tudom, bűnösök vagyunk mi abban, hogy elhagytunk téged és vannak olyanok is közöttünk – nem is kevesen! –, akik nemcsak anyaszentegyházadhoz lettek hűtlenek, hanem bennünket felnevelő anyanyelvünkhöz is. Gyermekeik már nem tanulnak meg ősünk nyelven imádkozni és életüket a te dicsőségedre élni.

Nagy a mi bűnünk, Uram, mégis kérdezem: miért e megsemmisítő büntetés? Nem elég átok az rajtunk, hogy a pénz, a gőg és az összeférhetetlenség vert közöttünk tanyát? Nincs egy nyugodt pillanatunk, kerge birkaként hajszoljuk a világi javakat, és még a te legszentebb napodat, a vasárnapot, sem tartjuk meg.

A tűz tovább magasodik, a sűrű zápor sem segít, az égi áradaton is átvilágít a máglyaként lángoló templomtorony. Iszonyatos jel. Döbenten és némán állunk, azt sem látni ki, sír közlünk, mert arcunkat eső öntözi. A suhogó záporban csak néha hallatszik egy-egy mély fo-hász, halk zokogás.

Uram, ha már elvetted büszkeségünket, a templomtornyot, legalább a harangokat kíméld meg. Azok ketten ott fenn a magasban egy kicsit a lelkünket is jelentik, s tudjuk mennyi gyászt jelentett eleinknek, amíg új harangok kerültek a megrepedtek helyére. Most ketten hirdetik: „Az élőket hívogatom, a holtakat elsiratom, a villámokat elriasztom.” A te haragos villámodtól azonban nem védtek meg a templomtornyot, mert a tűz tovább pusztít, egyre magasabbra csap a lángoszlop. Jelképünk, a torony tetején lévő buzogány, sokáig ellenáll, bátran dacol a tűzzel, aztán fényes zuhanással a mélybe hull...

Uram, lassan szűnik az eső, a büszke toronyból csak a kormos falak maradtak. De ott maradt a reménység: a két harang. Most, amikor ázottan itt toporgunk, és nem tudván merre induljunk, feléd fordítom orcámat Uram és kérdezem tőled és önmagunktól: elég lesz-e ez a figyelmeztetés, és pusztulása ennek az ősi toronynak ahhoz, hogy újra megtaláljunk tégedet – és önmagunkat?!

(A villámsújtotta szilicei templomtorony pusztulása 1993. június 29-én, Péter-Pál napján.)

Keleti Napló – 1993

SZÜLŐFÖLDI EMLÉKCSEREPEK

A szülőfölddel egészen kicsi koromban verseken keresztül ismerkedtem. Édesanyám, szegény, – Isten nyugosztalja –, lírai lélek volt, még idős korában is lobogva szavalta az iskolában megtanult verseket. Kettőt különös szeretettel, mély átéléssel sokszor megismételt, amiknek a szerzőit sosem felejtette kihangsúlyozni: *Kisfaludy Károly: Szülőföldem szép határa*, *Petőfi Sándor: Itt van az ősz*. Ha a számítógép mellett eszembe jutnak, akkor még azt a fáradságot sem veszem, hogy elővegyem a versesköteteket, csak rákattintok a Google-n, és már szinte hallom az ő tolmácsolásában az ismert verssorokat. Amikor aztán kirepültem a családi fészekből, idős anyósával kettesben zsolnárokat és dicséreteket énekelt. Édesapám erősen az földhöz és az állatokhoz kötődött, munkában, szórakozásban neki az *erdőlés* jelentette a kiteljesülést. Közben folytatta paraszt őseim hagyományait, akik nehéz köves, sziklás földjüket művelték, minden új tavaszt kőszedéssel kezdve, az őszt pedig trágyázással befejezve, mert a sok állat után jutott bőven trágyából a földekre.

Első emlékeim a szülőhelyemről nem a legbarátságosabbak, hiszen háború volt, közeledett a front. Édesapámat egy gyerekkori baleset miatt nem vitték ki a frontra, de a korombeli unokatestvérem édesapja, nekem a nagybácsim, ott veszett a Don-kanyarban. Minálunk megrekedt a front, szülőfalum több mint egy hónapig volt a frontvonalban. Az udvarunk tele lett trénszekerekkel, a rakodó közelében egy aknavető üteg, ha elkezdte sorozatait, akkor a közeli gazdasági épületek cserepei röpködtek minden oldalra, pedig csak néhány éve, hogy édesapám beszerezte őket Putnokról. Nem bizonyultak időtállóknak, mert ami nem tört össze, az mállott mint a soroslaksa.

A család pedig levonult a pincébe, az ideiglenes ágyak a krumplirakások tetején voltak. (A sziliceieknek a burgonya [grulya] jelentette az alapvető élelmiszert, készült is belőle minden nap valamilyen étel. Volt olyan év, hogy ötven zsák krumplink is termett. A legfinomabb ínycséség, ami a krumpliból készült, a platty, amit fodros tepsiben sütöttek. Nejem már teflonban is megtanulta készíteni. Utánozhatatlanul finom!) Édesapám sparheltet is beszerelt a pincébe, de az inkább csak füstölt, minthogy meleget adott volna. Ha hosszabb ágyúzás

vette kezdetét a szomszéd falu, Jablonca irányából, akkor igyekeztünk a szomszédék pincéjébe menekülni, mert ott már nem gerendás volt, hanem beton a mennyezet. Egy alkalommal, amikor édesanyám úgy vélte, hogy valami szünetet tartanak a nagy ágyúzásban, elindult velem a karjában, hogy átfutunk a szomszéd pincébe. Alig érkeztünk meg, amikor az utca felől nagy durranás rázta meg az épületet. Találat érte a házat, szerencsére a tűzfal nem a pince felé dőlt, hanem kifelé az utca irányába.

Édesapám rendszerint az istállóban tartózkodott, hogy találata esetén mentse az állatokat. De gondot jelentett az etetésük, különösen pedig az itatás. A Szilicei fennsík, de maga a falu sem bővelkedett kutyákban, a falu közepén lévő Nagykútra kihajtani az állatokat, nagy kockázatot jelentett, volt eset, hogy állat – ember életével fizetett érte. Közben a támadó román csapatok elfoglalták a falut, de a németek új erőt kapva, visszafoglalták azt. Nemcsak a harcoló katonák estek áldozatul, de a civil lakosság közül is. A házak kétharmada összeomlott, megrongálódott, a mi házunkat is találata érte, de szerencsére nem dőlt le a kamra fala, csak egy nagy nyílás keletkezett, amit édesapám ponyvával igyekezett befedni. Amikor aztán több mint egy hónap után Rozsnyó felé megindult a front, a nagy zűrzavarban a román katonák magukkal vitték édesapám legkedvesebb lovát, a Sárgát.

Édesapámnak kedves lova elvesztése legalább olyan veszteséget okozott, mintha a fél kezét veszítette volna el. Titokban arra készült, hogy a front nyomába ered, és megkeresi a lovát, de el kellett halasztani, mert méternyi hó lepte be a falut, ami elzárta az egész világtól. Amint valamit javult az idő, elindult Jolsva irányába. Nem volt veszélytelen az út, mert sok helyen aknák, hátrahagyott fegyverek jelentettek veszélyt. Amikor közel egyhetes reménytelen keresés után belátta, hogy ő már a családtagként szeretett Sárga lovát nem látja többé, felfogott egy sebesült lovat, amit nehezen hazatámogatott, s otthon igyekezett felerősíteni, hogy tavasszal Szellőnek, az anyakancának, legyen párja a tavaszi munkálatok elvégzéséhez.

Édesapámnak a tavaszt a kakukkszó jelentette. Azt tartotta, ha megjön a kakukk, csak akkor nyílik meg a torka, ha friss falevél zöldjéből csipeget. A pénztárcája általában üres volt, de a kakukkot várva mindig tett bele pénzt, mondván: ha először megszólal a kakukk és a pénztárcájában nem lesz pénz, akkor egész évben szegény marad. Szerinte a kakukk azt is kikakukkolja, hogy kinek hány éve van még hátra az életéből. Sokszor számolgattam én is, de hol kevésnek tűnt, máskor

meg olyan soknak, hogy akár Matuzsálemmel is felvehettem volna a versenyt. A tágas istállóban mindig volt nyolc-tíz fecskefészek, tavasszal már alig vártuk, hogy megérkezzenek *a mi fecskéink*. Igaz, megérkezés után nyomban kiültek a villanydrótra, hogy vidám csiviteléssel jelezzék megérkezésüket. Az is megesett, hogy édesapám korán reggel felkeltett, mert a szomszéd terebélyes diófáján a sárgarigó csattogott. Felejthetetlen volt az ilyen reggel. Nyáron pedig, ha a nagy hőségben a közeli Szamároska dombon megszólalt a búbosbanka, sokáig hallgattam hut-hut-hu, hut-hut-hu üzenetét a langyos déli szélben. Ha pedig tavasszal megszólalt a pacsirta, a lovakat megállította, kalapját leemelve követte a madár ívelését és tavaszt dicsőítő zengedezését.

A mérhetetlen nincstelenséghez még az is társult, hogy lesz-e tavaszi vetőmag, mert minálunk, ha kenyérnek való nem is volt, burgonya, tej magakadt. Nagyobb riadalmat okozott az egyre fokozódó gyűlölethullám a magyarok és németek ellen, a hazatérő kormány minden magyart és németet háborús bűnösnek nyilvánított (engem is három évesen!), megvonta az állampolgárságukat, és egyértelművé tette deportálásukat kényszermunkára Csehországba, illetve kitelepítésüket a későbbi lakosságcsere keretében. Még számba sem lehetett venni a háborús veszteségeket, amely negyven közül mozgott, amikor – derült égből villámcsapásként – szakadt a faluközösség nyakába, hogy el kell hagyniuk őseik szülőföldjét. Valahol már készültek a névsorok, a katonaság is készen állt a magyar falvak körülzárására, hogy egy óra alatt(!) felpakolják a családot és vigyék Csehországba. Elterjedt, hogy a családokat együtt pakolták fel a teherautókra, ezért a családfenntartó férfiak az erdőbe menekültek, hogy így is meggátolják családjuk bevonórozását. Hosszabb távon nem jelentett megoldást, csak a kommunista hatalomátvétel (1948. február 25.) jelentette a kitelepítések leállítását, de még utána is sor került rá, például szülőfalumban 1949-ben. Az önkény további szégyenteljes intézkedése volt az úgynevezett *reszlovakizáció*, a *visszaszlovakosítás*, amit a magyarok többsége aláírt, abban bízva, hogy így szülőföldjén maradhat.

A parasztember szokta mondani, hogy a baj nem jár egyedül, így lett ez 1947-ben, amikor évszázados szárazság szakadt az országra, olyan, hogy a kutak is kiszáradtak, a vetés még a vetőmagját sem adta vissza. A búza, árpa olyan ecsetnyi szalmát hozott, ami a bokáig sem ért, kalász sem volt rajta, csak olyan kidudorodás. A mezei és erdei kaszálók selymes füveinek még a gyökere is kiszáradt. Nagy gondot jelentett az állatok etetése, mert nem volt takarmány. Már jó csipős

hidegek voltak, amikor igyekeztünk makkot szedni a hízóknak, de az is csak elvétve volt, hiába vittünk zsákokat, tarisznyába is elfért, amit összeszedtünk. Összegereblyéztük a faleveleket, azt vegyítettük a nagy értéket jelentő szalmához, majd szecskának felvagtuk, Édesapám abrak helyett meleg vízzel lelcsolta, az került a csontsovány állatok elé. Még tartottak a reggeli fagyok, amikor már kihajtottuk a lovakat, teheneiket, de nem nagyon találtak legelni valót, még a fűvek gyökerét is nyalogatták. Csak tovább tetőződött a baj, mert házunk találat érte, hátsó fala ledőlt, a gondosan összeácsolt hombár reteszei üresen tekintettek az égre.

Közben nekem egyre közelebb került az iskola, de magyar nem volt. A volt katolikus iskolában átmeneti óvodai osztályt létesítettek, ahová én is jártam úgy, hogy saját székünket vittük, tűzifa is csak akkor volt, ha vittünk, játékul pedig az ágyúgolyók tárolására készült fadobozok szolgáltak. Az elsőben egy finác felesége tanított, aki semmit sem tudott magyarul, ráadásul apró gyereke volt, akivel gyakrabban maradt otthon, mint hozzánk jött. Órákat az ablakban voltunk, s ha már megjelent a finácnak felől, egyszerre zendítettünk rá: Tu prígye panyi ucsityelyka. (Itt jön a tanítónéni.) Másodikba egy Árva megyéből hozzánk verbuvált selypítő tanítót kaptunk, aki természetesen nem tudott magyarul, mondtuk vele a szlovák mondókákat, versikéket, de egynek sem értettük a tartalmát. A második után úgy kerültem a magyar harmadikba (közben ugyanis megnyíltak a magyar iskolák), hogy sem írni, sem olvasni nem tudtam. Valamicske úgy ragadt rám, ahogy az édesanyám által ismételtetett Petőfi-verseket megtanultam.

Szülfőfalmat az erőltetett szövetkezetesítés telibe találta, az első között alakult meg a Kelet-szlovákiai kerületben. Olyan pártterror alá került a falu, hogy a szövetkezet elutasítása szóba sem jöhetett, illetve az ilyen azonnal kuláklístára került. Édesapám próbált a körülményekhez alkalmazkodni, közben kereste a lehetőséget, hogyan javítsa meg, illetve építse fel a félig ledőlt házat. Nem volt könnyű, mert pénz is kevés volt, építkezési anyag meg úgyszólván semmi. Jól emlékszem, hogy egy mázsányi cementet két juhért cserébe sikerült beszerezni, a tetőfedő eternit pedig csodával határos módon került hozzánk. Mészert magunk égettünk, ami majdnem balesettel végződött, mert a székérre rakott kiégetett mészkrét elkapta egy gyors zápor, az esőzuhatagtól pattogni, ropogni kezdett a szállítmány, közben úgy felmelegedett,

hogy a megrakott szekér majdnem szétesett. Szerencsére a lovakban, bennünk nem esett kár, a szekérhez pedig volt elég pótlék.

A szellemi terror részét képezte egy primitív vallásellenesség, a be-súgókon keresztül a megfélemlítés Máig is elismeréssel kell szólani Bukó Lajos református tiszteletes úrról, aki a templomtoronyra fel-szerelt négy bömbőlő hangszóró ellenére is hirdette az igét, azok, pe-dig akik – sziliceiekként – elvakultságukban az ősi templom elnémítá-sán munkálkodtak, alig kaphatnak felmentést – feloldozást.

Az 1953-as esztendő, Sztálin halála, némi enyhülést hozott ránk is. A gazdák, akik még abban reménykedtek, hogy visszafordítható a vi-lág menete, kiléptek a szövetkezetből, próbáltak szembe fordulni az árral, közöttük az én édesapám is. Már a kezdetekkor érezhető volt, hogy nem lehet eredményes a nekifeszülésük, mert nem a saját föld-jeiket kapták vissza, hanem a határ kevésbé termő részein, a kirótt beadási kötelezettség (kontingens) pedig eleve úgy volt meghatározva, hogy teljesíthetetlen volt. Az elmaradt beadásokat húsból, tejből, to-jásból meg kellett vásárolni hivatalos áron. Mintha gyermeki fejvel éreztem volna, hogy édesapám döntése döntően befolyásolja az én életemet is, mert a legközelebbi segítséget én jelentettem neki, ráadá-sul fejébe vette, hogy a parasztgazdálkodás minden csínjával-bínjával megismertet. Ez pedig azt jelentette, hogy barátaimmal egyre keve-sebbet lehettem, mert ott voltak a mindennapi kötelességeim az álla-tok körül, kint a mezőn és az erdei fuvarozásnál, ami egyedüli bevételi forrása lett a családnak. Igaz, legalább megóvott a háborús fegyverek felkutatásától, mert korábban szétszereltem valami löveget, a gyuta-csot pedig kíváncsiságból a tűzbe dobtam. Lett nagy durranás, a tűz-hely ajtaja kirepült, de szerencsére édesanyámmal együtt az ijedségen túl más nem ért.

Az állatok körül mindig volt tennivaló, reggeltől estig, sőt késő es-tig, amikor még ellenőriztük, hogy minden rendben van-e körülöttük, megigazítottuk az almot. Kezdetben a tehén, borjú farkának a mosása, bőruk tisztítása (vakarása) volt az én feladatom, de ha olyan tehenünk akadt, hogy édesanyámnak nem adta le a tejet, nekem kellett vigyáz-nom, amíg megtörtént a fejés. A lovak barátságosabbak voltak, ha be-léptem az istállóba, már nyeherészve fogadtak, ha pedig az egésznapos munka után nekem kellett kivinni őket a ménesre, a Szellő még azt is megengedte, hogy oldalának támasztottam a tyúklétrát, mert csak ar-ról tudtam felülni rá. Nem volt ez sem veszélytelen, mert a legelő né-hány kilométerre esett, ha pedig közeledtünk a lovakhoz, azok már

egymásnak nyújtva üzentek, felpaprikázva lovainkat a találkozásra. Alig tudtam visszatartani a paripaként nyugtalankodó jószágokat, néha még a kötőféket is a fejükön hagyva. Ettől csak az volt nehezebb, ha nekem kellett menni értük a ménesre és felfogni őket, hogy hazavigyem. Hiába volt csalétekül egy-két karéj sós kenyér a zsebemben, néha ügyesen kikapták a kezemből és tovább futkároztak, mintha azt üzenték volna nekem: jobb az igavonásnál ez a gondtalan nyargalászás, s néha csak a csikós mentett meg, hogy szégyenszemre lovak nélkül menjek haza. Még az ötvenes évek derekán is száznál több ló volt a faluban, balesetek előfordultak, amikor az ember és az állat élete forgott kockán, de a legnagyobb tragédia az volt, amikor egy nyári vihar alkalmával villám csapott a lódelelő terebélyes fájába, és több mint tíz ló esett a villámcsapás áldozatául. Hasonló tragédia évtizedekkel később megesett, amikor a szövetkezet tehéncsordájába csapott a villám, s akkor is tíz körül volt az elpusztult állatok száma.

Aztán jöttek a munkák szép sorjában kint a határban: szántás, boronálás, hengerlés, majd az aratás, kévekötés, cséplés, kukoricatorés, krumpliásás és trágyahordás. Mindegyikről külön emléket hordozok, mert én még a háború utáni cséplésre is emlékszem, a gondosan elkészített szérűn, cséphadaróval. Az is szokás volt, hogy az aratás utáni másnap még elmentünk összeszedni az elhullott kalászsokat, ami a többihez került a szérűn, aztán meg a baromfiudvarra, ahol a kalászból kicsipegették az utolsó szemet is. Önellátó volt a parasztudvar, szép számmal volt benne tyúk, kakas, kacsa, pulyka és néha liba is. Szépemlékű nagymamám, aki nekem csak Mamácska volt, többször gondozta a kacsákat, én pedig hordtam neki a csalánt, földbe ásott öntött üstbe a vizet, s volt mit tennünk, hogy a harmincnál is több állatot ellássuk. Mondogatta is a nehéz sorsot megélt öreganyám: Ez a kacsadarab csak eszik, lubickol és kakál!

Külön kell szólnom a kaszálásról, mert Szilicén az járta: aki nem tud kaszálni, az nem férfiember; az a nő pedig, aki nem tudja megfejni a tehenet, nem menyecske, alkalmatlan a családi életre. A Szilicei fennsíkon a legelő mellett a legnagyobb területet a mezői és erdei kaszálók jelentik, van mindig kaszálónivaló, Nekem jó korán kijutott a kaszanyél, mert az unokatestvérem édesapja korán elhalt, mi ketten igyekeztünk helyettesíteni úgy, hogy a család egyik hozzátartozója csináltatott kis kaszanyelet, és a legkisebb kaszát ütötte fel rá. Elég kinkeserves volt a tanulási idő, de tudatosítottam, hogy kaszálni egész életében tanul az

ember, mégis mindig újabb fortélyaival ismerkedik meg. Nagyon fontos a felszerelés: a kaszanyél, a kasza és a fén. Jártam sokfelé az országban, szlovák és cseh vidékeken is, de a szilicei kaszanyélnél jobbat nem találtam. Külön voltak, akik csak ezzel foglalkoztak, olyan mesteri és művészi szintre fejlesztették a tudásukat, hogy még hagyományos szilicei ornamentikával is díszítették a kaszanyelet, a kaszakocs (fogó) pedig nem lehetett másból, csak szilicei somfából, de még a kaszaveréshez használt ülőnek is keményfa dukált. Valami ilyen rigmus járta híres kaszások között: *Stájer kasza, bécsi fén, s hozzá kemény magyar gyerek – mindent megér!* Néha még vaskosabb szót is használtak a kemény magyar gyerekekre! A szövetség utolsó kézikaszás csoportja a nyolcvanas években állt össze, a legfiatalabb is közülük hetven fölött járt, *halálbrigádnak* nevezték őket, de ha felsorakoztak egymás után kaszálni, akkor suhant a kasza, dőlt a fű, nem volt mentség: *le virág – le bimbó!*

A széna-, sarjúkaszálás hónapokig eltartott, különösen az erdei kaszálókon. Édesapám már kakashajnal előtt kiment, én pedig később mentem utána a reggelivel, de ez a kedvezmény később elmaradt. A szilicei széna komoly értéket jelentett, nemcsak a saját állataink takarmányozására, de még eladásra is maradt. Szomszédunk, idős Mezei Sándor, akit én csak az ismert rajzfilm szerint Máris szomszédnak neveztem, nyárelőig egy kalibában éjszakázott, nappal pedig kaszált. Amikor a szövetségben ötven korona körül volt a napi bér, egy mázsa szilicei széna százötven koronát ért! Mondogatta is nekem: *ha csak sétálgatok, akkor is lekaszálok egy mázsát, és megkerestem százötven koronát.* Azért nem volt olyan egyszerű az egész, mert következett még a takarás, szárítás és hazaszállítás, ami inkább női munkának számított, illetve nekem abból is ki kellett vennem a részem. Azt szerettem, ha szekérrel együtt mentünk a szénatakarásra, mert jó idő esetén a szekérre raktuk az összegereblyézett szénát, máskor viszont megesett, hogy Mamácskával együtt mentünk takarni, s ha nem bírtam a gyaloglást – most is szégyenkezem érte! – ő a hátára vett és vitt engem. Külön program szerint történt a Magyarországon maradt szilicei hátrárész, az Arдай kaszálása, takarása (ami a mai napig nincs kielégítően rendezve), mert a szénát a fináncok közelében tüzetes ellenőrzés alá vetették. Ez 1954-ig tartott, s az ügyes csempészek itt is megtalálták a számításaikat. Az Ardaival együtt végleg a másik oldalon maradt az

időszaki Lófej-forrás is, ami mindennap délelőtt tör fel, zúgva, zörgetve a homokot, kavicsot. Jósmafő és Szilice egyaránt magáénak tartotta, ami megérne egy közös turisztikai attrakciót.

Kaszáláskor, aratáskor fontos volt az ivóvíz bebiztosítása. A fennsík nem bővelkedett forrásokban, ami volt, azt nagyon megbecsültük. Mindenki igyekezett rendbe tartani a források körül kialakított kiskutakat, általában még valami pohár (bögre) is volt a szomszéd részére, illetve ezzel szedtük teli a cserépkorsókat, ami nem bizonyult biztonságosnak, mert egyhamar megrepedt, összetört. Később felváltották az üvegek, fonott butykosok, majd műanyag flakonok. Voltak olyan források, hogy bepárasodott vizüktől az üveg, olyan friss volt. Most már alig tartják őket számon, talán csak a három évvel tőlem idősebb unokatestvérem, aki a Bene-kútról hord magának forrásvizet, mert szerinte a szilicei vezetékes víz klóros!

Nehéz és nem veszélytelen munka volt az erdei fuvarozás. A nyaktörő hegyoldalakon nem volt egyszerű a méteres fát szekérrel megközelíteni, szekérre rakni és a közeli lerakatra szállítani. Nem is tudom, hogy miért nem vontattuk szálfaként a depóra, és ott vágták volna fel, illetve szállították volna a vasútra, mint most teszik. Télen a szekeret szánra váltottuk, ami valamivel gyorsabb lett (különösen a kettes szán). Most is magam előtt látom a nagy hóban gőzölgő igavonókat, amelyeket addig, amíg elropogtatták a fejükre akasztott abrakos tarisznyából az abrakot, katonapokróccal takartunk le. Nyáron pedig a legnagyobb gondunk a bögölyökkel volt, nem segített az sem, hogy ecettel bekentük a lovakat, a vérszívók hada néha szinte véresre marta a nehéz igavonásban eltikkadt lovainkat. Erre az időre esik a csempészkedésünk, amikor én lettem a főszereplő, attól a gondolattól vezetve, hogy ha engem elfognak is a katonák, később elengednek. A morvaországi Zlínben (Gottwaldovban) gyártott gumicsizmák jól szolgáltak a cserekereskedelemben, mert az anyaországiak mindent megadtak érte: zsírt, szalonnát, cigarettát, esetleg alkoholt. Egy ránk maradt német katonai hátizsákba vittem a határ közelében lévő sziklaüregbe, ahol már másnap ott voltak a finomságok. Egyszer sem buktam le, pedig más csempészek és a katonaság között még fegyverek használatára is sor került, komoly sebesüléseket is okozva.

Közben én már középiskolás lettem, továbbra is folyt édesapám dacolása a rendszerrel, de egyre nehezebben sikerült a kontingensek kiegyenlítése. Ha én nem mehettem vele fuvarba, akkor valaki mással ment, rendszerint édesanyámmal. Egyik alkalommal, amikor éppen

egyedül volt, baleset érte, no nem őt, hanem Szellőt, az anyakancát. Már öregebb volt, sok szép csikóval ajándékozta meg a családot. Egy veszélyes kaptató felé tartott a megrakott szekér, amikor egy hegyes gallyra lépett, az felhasította az egész hasa állját, rövid idő alatt kimúlt. Másnap édesapám és az unokatestvérem eltemették a Mélyláb erdő-részben, a Szilicei-bérc dűlőben. Gyakran megfordulok a közeli erdei úton, ilyenkor mindig Szellőre gondolok, megidézem csintalanságait, amikor mögöttem menve lelökte a sapkám, és kedvesen belekotort a hajamba... Aztán édesapámat is megtörte a szélmalomharc, mert harmadikos pedagógiai középiskolás koromban egy szombati napon (akkor még munkanap volt), behivatott az iskola karakán nógrádi származású igazgatója, és csak ennyit mondott: *Laci fiam, menj haza apádhoz, mondd meg neki, hogy lépjen be a szövetségbe, mert ha nem, akkor már hétfőn ne is gyere vissza!* Meg is mondtam, valami ókori drámák feszültségét hozta ránk a vasárnap, de édesapám hétfőn reggel ott volt a szövetség telepén. Később a többiek is fokozatosan feladták a kilátástalan küzdelmet. Ezzel vége lett a régi paraszti világnak Szilicén. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy később ez lett az indoka annak, hogy négyszer (!) nem vettek fel az egyetemre, s így egy sajátos kényszerpályára kerültem: egyénként és kisebbségiként egyaránt.)

A Szilicei-fennsíkon van mi csodáltnivaló, ezt az is igazolja, hogy a Szlovák Karszt Nemzeti Park része, az Aggteleki Nemzeti Park tözsomszedságában, csak jóval elmaradva tőle. Négy jeles helyet említenék a sok közül. A *Szilicei jégbarlang*, ami a világon a legalacsonyabban (503 m) fekvő jégbarlang, amit szintén elérte a klímaváltozás, mert csak töredéke van annak a jégmennyiségnek, ami még gyerekkoromban megvolt. Még így is egyedülálló, fenséges. A másik a fennsík peremén fekvő *Sólyom-kő*, ami a kerecsensólyom, az ősmagyaroknak tartott totem-állat, a turul. jelenlétét igazolja. Még a huszadik század utolsó évtizedeiben is örök vigyáztak, hogy a turisták ne zavarják ennek az értékes és védett madárnak a költését. A hatalmas sziklacsoda tetején klastrom után maradt falak találhatók, a szikla oldalában pedig a Haramia-barlang. A *Barázdálás szakadéka* kevésbé látványos, az ötvenes években az ország legmélyebb szakadéka volt, amíg nem találtak egy mélyebbet Brünn közelében. A háború utáni nagy barlangfelfedezések idején sok dokumentum /film/ készült róla. Szerencsénkre, hogy mi gyermekeként a Mészhegy nevű cseppkőbarlangban kutakodtunk, ahol a kölcsönvett bányász karbidlámpa csődött mondott, de megmenekültünk, mert Morzsi kutyánk kivezetett a napvilágra. Negyediként pedig

a *Gyüikerréti-tavat* említeném, ami kész csodát jelentett a fennsík tetején. Közéleben ott van Fábián-szék, a legmagasabb pont (635 m). Mondo-gatták is sokan vallásosan, ez egy tengerszem, mert valahol a titokzatos mélységekben a tengerekkel cimborál. Egyszerűbb volt az egész: két kút forrásvize éltette, a falu állatai ittak, hűsöltek benne. Jómagam is itt tanultam meg úszni, halászni, és édesanyám intését a mai napig megtartom: *Csak akkor lehet tavasszal fürödni, ha kivirágzik a csipkebokor!* A természetvédők igyekeztek úgy elzárni a világtól, hogy a tó vize elárulva eltűnt! Most egy bozótos, dzsungel éktelenkedik a helyén. Minden tisztességes erőfeszítést arra kellene irányítani, hogy ezt a természeti csodát revitalizálni kell, visszaadni a szlicieieknek és az egyre gyakrabban idelátogató turistáknak.

Édesanyám vonzódott a költészethez, igaz könyveknek híján voltunk. Három könyvre emlékszem: egy református énekeskönyv, egy hasonló nagyságú Biblia és a Zöldkereszt ajándéka az anyáknak, akik katonát szültek az országnak. Hiába vágtyódtam a könyvek után, az iskolában csak sablonos szocialista építést méltató könyveket adtak a kezembe, csak középiskolásként Rozsnyón jutottam a Jókai-diszkiadáshoz, aminek minden példányát elolvastam. Aztán *mindenolvasó* lettem sokáig, most a tanulmányok, versek, memoárok után nyúlok szívesen.

Édesanyám iskoláskori versei engem is megérintettek, hiszen még a harangszenteléskor elmondott magasztos /jó hosszú/ verset is többször elismételte. Gondoltam, veszek neki egy nagy, zöld kötésű füzetet, hogy abba írja le a verseket, amit később kiegészített az önmaga alkotta költeményekkel is. Ha hazamentem, akkor mindig előhozta legújabb alkotásait, és fájlalta, hogy nem hallgatom figyelmesen, amit most már én is csak sajnálni tudok. Mert itt van a bevezetőben említett Petőfi vers sora: *kiülök a dombtetőre, onnan nézek szerteszéT*, ez érvényes volt miránk is, mert a fennsík több pontjáról – derült idő esetén - jól látható a Magas Tátra csodálatos vonulata, Délre pedig a Bükkhegység Miskolc feletti része. Ha valahová kirándulni indultunk, édesanyám értetlenül állt, s többször is megismételte: *Minek valahová elutazni, mikor Szilice a világ legszebb helye.* Később amikor Kassára kerültünk, alig töltött el velünk néhány napot, máris sietett haza, Szilicére...

Kicsi gyermekként háborúval fogadott a világ. Most, amikor életem kiteljesedése az elmúláshoz közeledik; egyben a hazatéréshez szülőfalumba szüleimhez, hallom édesanyám intését: *Akármi-lyen szegények is vagyunk, csak háború ne legyen!*

Most pedig háború van. Ismét...

Szilice, 2023. február 28.

SZOMSZÉDOLÁS¹

Hosszú sétáim egyikén találkoztam kedves gömöri ismerőssémmel, s általa ismertem meg kassai műszakiak jeles csoportját. Olyanokat, akik az ötvenes évek elején ide jöttek az egyetemre Liptóból, Túrócból, Gömörből; itt szereztek diplomát, itt teremtettek egzisztenciát, itt alapítottak családot. Ismereteimet visszaigazolván elmondták, hogy az ötvenes években Kassa nekik még egy magyar városnak tűnt, ahol több volt a magyar szó, mint a szlovák. Mulatságra, bálba az Olimpiába jártak, a CSEMADOK kassai szervezetének legendás központjába. Diáktársaik, munkatársaik, kedveseik között sok volt a magyar, amit a mai napig természetes állapotnak tekintenek. Olyannyira természetesnek, hogy az egyiknek (Tono) a felesége is magyar. Mindegyik baráti körében magyarok is vannak, s azt is természetesnek tartják, hogy magyar családokkal tartanak közeli, baráti kapcsolatokat. Ebben a gömöri Janko jár legelől, aki az itteni magyar közösség, s azon belül a gömöri magyar közösség jó ismerője.

Az első találkozót egy pohár bor mellett újabbak követték és követik a mai napig. A társaságban személyem miatt a magyar dolgok kerültek előtérbe, de megkezdődött amolyan területi vetekedés is, Gömör és Liptó viszonylatában. A liptóiak hangadója Marián volt, aki közgazdászként úgy került a társaságba, hogy a Vasműben dolgozott. A másik liptói, Janko pedig a bányászati kar (később BERG) jeles tudora és elismert professzora. A tarka beszélgetések sorában a politika és sport téma mellett megjelent a szülőföld is. Marián igazolásul a liptói táj fenségeit elhozta szülőfalujáról, Oláhdubováról (Valašská Dubová) szóló képeskönyvet. A címlapon lévő kép: gyönyörű liptói táj, benne kis település a nagy hegyek alatt. A gömöri Janko barátom azzal replikázott: hallotta, hogy Szilicéről megjelent egy kis könyvecském, hozzátéve, hogy Szilice, a Szilicei-fennsík és a Pelsőci-fennsík miatt, amely közelében az ő szülőfaluja, Rekenyeújfalú (Rakovnica) is van, nekünk sem kell szégyenkeznünk. Marián, aki sok esetben közgaz-

¹ Egy hosszabb írás rövidített változata.

dászhoz illő racionalitással tette helyére a dolgokat, előállt egy javaslattal: akkor tegyünk látogatást ide is, oda is: tavasszal Liptóba, ősszel Gömörbe. Nem volt ellenkezés, mindenki elfogadta.

Vonattal érkezünk Rózsahegyre, onnan autóbusszal Oláhdubovára. Április fényes égboltja ragyogja be a környéket. Mondhatnám közhehellyel a településről: kicsi falu a magas Choč alatt. Szebb mint a fényképen. Hegyek mindenfele, Alacsony-Tátra, Nagy-Fátra, Rohácse, és a többiek. Marián és bátyja Viktor egymás szavába vágva beszél a szülőfaluról. Megtudjuk, hogy eredeti lakosai a Balkánról érkező pásztoremberek (vlachok) voltak, és hogy Mátyás király volt az, aki megerősítette a pásztorkodásukkal kapcsolatos kiváltságaikat. A község lakosainak száma ezer körül volt, most kevesebb, mint nyolcszáz. Első utunk a szülői házhoz vezet, amelyik takaros faház. Hétvégi házként használja a két testvér és családjaik. Nem lehet számba venni a benne lévő tárgyakat, emlékeket, inkább a tavaszi napra menekülünk, mert a tél hidege még ott van a falak között.

A község rendezett: takaros, gondozott porták. A faházak száma elenyésző, pedig még a múlt század első feléből származó fénykép alapján még azok domináltak. A házhoz tartozó kert nincs bekerítve, erre vesszük utunkat. Viktor mutatja a friss ágyásokat, veteményezését. A falu alatti jó minőségű földeket veteményeskertként művelték a falu lakosai, most alig van néhány ágyás felásózva, pedig látni, hogy az itteni körülményekhez viszonyítva jó földje van. A többit felveri a dudva, ugaron vannak.

A község kocsmája híres, nemcsak hét vármegyében, de annál is tovább, sőt még külföldön is. A helyiek és a hagyomány szerint itt fogták el a pandúrok Jánošíkot. Ezt igazolandó minden, ami a korcsmában van. Már a bejárat fölötti stilizált betyár alakja és a szöveg: *Ebben a vendéglőben fogták el 1713-ban Jurko Jánošíkot, akit 200 dukátért elárult egy öreg dajka és Zsófi lánya.* A vendéglő berendezése, étlapja, ételei, mindmind Jánošíkot idézik. Amikor eldöntjük, hogy itt költjük el az ebédet, én egy *Jánosik borsóleves* rendelék (a monda szerint Janosík feladói borsót szórtak a lába alá, amin elcsúszott és addig a pandúrok leteperték), illetve a második fogásként mindnyájan ugyanazt: *fuvaros juhtúrós sztrapačskát*. Nem is lett volna szükségem a második fogásra, mert a borsóleves gyomrot telítően kiadós volt, a sztrapacska meg szalonnával, kolbásszal megtetézve már meghaladta erőmet. Nem tudtam vele megbirkózni.

Szilicére autóval utaztunk, igaz, nem mindannyian, mert a gömöri Janko barátunknak megbetegedett a felesége, ezért az ő szülőfalujának, Rekenyeújfalunak a meglátogatása elmaradt. Szülőfalum, Szilice vendégeim számára újdonság, mert itt még senki sem járt közülük. Nem annyira idegen a szülőház udvara és a lassan enyészetnek induló gazdasági épületek? Istálló, csűr, rakodó. Megindul a diskurzus, mindenki előrukkol valami emlékkal a gyerekkorából. Nem csoda, ugyanannak a generációnak vagyunk tagjai, akiket a változó idő elszólitott szülőfalujából, de véglegesen nem szakadtak el szülőhelyüktől, különösen gyermekkori élményeik máig elevenek. Elég elővenni Édesapám kaszáját, hogy egy kicsit a ház bejáratához vezető ösvényen lekaszáljam a fűvet, egymás után veszik ki kezemből a kézi kaszát, hogy bebizonyítsák: kaszálni ők is tudnak. Azért ebben Mariánnal előbb járunk, mert ott, ahol az állattenyésztés volt a megélhetés alapja, kaszálni, takarmányt gyűjteni mindig kellett.

A közeli templom meglátogatásával kezdjük a programot. A falu legmagasabb pontján álló istenháza erődfallal körülvéve igazi meglepetés, ráadásul innen jól látható az egész falu. Szerencsére van kulcsunk, így belülről is megtekinthetjük a most belső átépítés alatt lévő ősi templomot. Azt, hogy évszázadok tanúja, bizonyítják a feltárt középkori freskók, amelyeket a műemlékvédők utasítására eredeti állapotukban hagytak. Talán legmegdöbbentőbb a templom falán lévő két emléktábla, amely a két világháború hősi halottainak állít emléket. Igyekeznek megszámolni a hosszú névsorokat, többször is hangot adva megdöbbenésüknek: milyen máig ható óriási tragédiák voltak azok, amelyek ennyi fiataalt örökre kiszakítottak egy ilyen kicsi közösségből!

Amikor elmondom, hogy a következő látogatási hely a jégbarlang, csak ámulnak. Itt jégbarlang? Erről egyikük sem hallott. Aztán pár percnyi gyaloglás után jön a meglepetés. Csodálatos sziklahasadék, alján jégtömbökkel. Valóban egyedülálló, mert a világ legalacsonyabban fekvő jégbarlangja szülőfalumban van. A látvány mintha gyermekkori énjüket hozta volna elő vendégeimnél, mindent látni akarnak, mindenüvé be akarnak pillantani. Pedig tábla jelzi, tilos lejjebb menni. Amikor elmondom, hogy valamikor szülőfalum fiatalsága nyári melegben itt rendezett bált, egy emberként arra szavaztak: meg kell tekinteni azt a helyet. Oda is elvezettem őket, pedig gyerekkorom óta nem jártam ott. Amikor a vándorsólyom fészkelési helyét mutattam a

szikla peremén, annak a közelébe is szerettek volna eljutni, de arra már én sem vállalkoztam, mert nyaktörő út vezet felfelé.

Vendégeimet meglepte, hogy szülőfalumban szlovákul mindenki-
vel megértették magukat. Végezetül közösen megállapítottuk: a ma-
gyar-szlovák és a szlovák-magyar szomszédolás a legbiztosabb egy-
máshoz vezető utak egyike.

ISONZÓI KEGYELET

Apai nagyapám – aki ugyanarra a névre hallgatott, mint édesapám, én és a fiam – mindig úgy élt az emlékezetemben, mint akit nagyon megszire utaztatott a Nagy Háború (később: első világháború) és ott „hősi” halált halt. Ez szerepelt azon az értesítőn, amit halála után hónapokkal később nagyanyám kapott. Közben megszületett édesapám (két héttel az apja halála után!), és három leánytestvérével együtt az akkor egyre szaporodó árvák sorsára jutottak.

Életemben sokszor foglalkoztatott az a gondolat, hogy a világ (Ferenc József császár!) elvette tőlem a nagyapámat, s mennyire szegényebb lettem más gyerekeknél, miközben a másik nagyapám is, kora gyermekkoromban, a fronton szerzett betegsége miatt dőlt a sírba. Az ő sírját legalább meglátogathattam a szilicei temetőben, de az Isonzónál elesett nagyapámét soha. Próbáltam bátortalanul kutatni, hogy hol földelhették el, de mindig ugyanazt a választ kaptam: a budapesti Hadtörténeti Intézetben és Múzeumban, illetve Hadtörténeti Levéltárban nem találtak róla semmi feljegyzést. Aztán mégis a budapestiek segítségével sikerült egész pontos adatokat találni a Bécsi Hadilevéltárban, amely így szólt: *Máté László, Szilice, született: 1884 a császári és királyi 25. gyalogezred 14. századának gyalogosa meghalt baslövés miatt 1916. március 20-án a cs. és kir. 3/15. tábori kórházban, Podmelec helyiségben (Tolmeini körzet). Eltemetve 1916. március 20-án a podmeleci temetőben, a 72. sz. sírba.*

Ettől a pillanattól kezdve fokozottabb belső nyugtalanság vett erőt rajtam. Szlovéniát, a szlovén-olasz határt, benne az Isonzó (Soča) völgyét számtalanszor végigpásztáztam az interneten, térképeket, irodalmat tanulmányoztam. Az már a kezdet kezdetén nyilvánvaló volt, hogy az öldöklő isonzói csatákban, amelyekből 1915 és 1917 között 12 volt, százezrek estek el, felkutatni egy közkatona sírját hasonló erőfeszítést kíván, mint szénaboglyában megtalálni egy tűt. Már a kezdet kezdetén hasznos tanácsokkal látott el Göncz László, Szlovénia parlamentjének magyar képviselője. (Mert Szlovénia egy olyan demokratikus ország, ahol az olasz és a magyar kisebbség alanyi jogon kap parlamenti képviselést!) Az ő tanácsára léptem kapcsolatba Szlovákia ljubljanai Nagykövetségével. Általuk eljutottam egy Felső Isonzó

menti alapítványhoz, amelynek a tagjai készségesen álltak a segítségemre. (*A béke útjai az Isonzó mentén – Poti miru v Posočju* <http://www.potimiruposocju.si>). Amíg az alapítványnak Kobaridban (Caporetto) van a székhelye, egy lelkes kis csapata Tolminban (Tolmino) működik *Peski 1915–1917 csoport* (*Društvo Peski 1915–1917*) név alatt. (Peski a környék hősipkás csúcsainak egyike 2176 m magassággal, ahol a legközelebb volt egymáshoz az olasz és osztrák-magyar frontvonal: 50 méterrel!)

Tolminba érkezésünkkor szakadó eső fogad és a *Krn-szállóban* (a környék legmagasabb csúcsa a Krn 2244 méter) és a Peski-csoport három tagja: Stano Jermol elnök, Mojca Rutar és Florijan Pirih fogad. A zuhogó eső és ködlő hegycsúcsok láttán csak arra gondolok, hogy valamilyen benti programmal kezdjük, de segítőtársaink határozottan kijelentik: Indulunk Podmelecbe (Piedimelze)! Csak később értem meg, hogy miért kell kocsimat a szálloda parkolójában hagyni, mert Podmelec is – hasonlóan más Isonzó-völgyi településekhez – kanyon-szerű, mély völgyben fekszik. Pontosabban Klavža/Podmelec településrész, ahol az első világháború idején a 3/15-ös hadikórházát egy fatelepen rendezték be. Két temetőbe (pokopališče) is temették a hadikórházban elhaltakat, ebből az egyik a településen átfolyó Bača patak közelében van, a másik magasan a hegyoldalon. Mi sűrű esőben, és akár háztetőre vezető úton, ide tartunk. A frissen kilevelezett erdő tisztására érünk, a terület gondosan körülkerítve, hatnyelvű információs táblával megjelölve (közöttük magyarul, csehül), középen a XV. hadtest hőseinek állított emlékoszlop. Nincs egy megjelölt sír sem, csak zöldselyem fű és a fakadó hegyi virágok. A temetőről készített helyrajz szerint kísérom centiméterre pontosan meghatározzák a valamikori 72-es sír helyét.

Előveszem a Szilicéről hozott földet és a fáradhatatlanul zuhogó esőben szórom a megjelölt helyre, amikor a közelben megszólal a kakukkmadár. Az idén itt hallottam először kakukkszót s talán ez is tette, hogy az arcomról nemcsak az eső folyt a szétszórt földre, ahová egy nefelejcsből és kálából készült koszorút helyeztem, majd gyertyát gyújtottam. Hetven esztendeje vártam erre a pillanatra, miközben nagyapám három híján száz esztendeje nyugszik az ottani földben, ami most eggyé lett a szülőföldről hozottal. Kísérom esernyőt tartanak fölém, mert én észre sem veszem a szüntelenül ömlő égi áldást. Közben fényképeket készítünk, a szlovén TV felveszi találkozásomat nagyapám végső nyughelyével, amit rövid interjú követ.

A ködlő hegyoldalak azt sugallják, hogy a sűrű eső nem tágit. Mondom az engemet magához ölelő és nyolcvanhoz közeledő Stano Jermolnak, hogy a kakukkmadár valahogy bennem összekötötte Podmelecet Szilicével. Ő előveszi a pénztárcáját és ugyanarról a hagyományról szól, amire gyermekkoromban figyelmeztetett édesapám: *Ha tavasszal először hallod a kakukkcsót, mindig legyen a pénztárcádban pénz, különben szegény maradsz egész évben!*

Az esőben megnézem a volt tábori kórház épületét. Jól látni, hogy a Bača-patak vizét itt felduzzasztották és a fatelepen vízturbinával hajtott fűrésszel vágják a gömbfát. Amíg én fényképezéssel próbálkozom, kísérom Lelja Jeram háza előtt jönnek össze, aki az eső ellenére kitüntetően szíves vendéglátással fogad bennünket. Az ő családja tulajdonában van az erdőrészt, ahol a temető van. A területet közel tíz esztendeje a minisztérium felvásárolta, de ők gondozzák a 1220 halottat befogadó temetőt.

Nagyobb temetők is vannak a környéken, például Tolmin/Ločeban, ahol a Tolminka patak mellett 3300 hősi halottat hantoltak el. A központi emlékmű mellett 2010 óta áll a később alakult Szlovákia területéről származó elesett katonák emlékműve, amely Szlovákia ljubljana-i Nagykövetsége, személyesen Marianna Oravcová nagykövetség asszony kezdeményezésére jött létre. Itt sem hagyja alább az eső, de sikerül gyertyát gyújtani az emlékműnél, majd megtekinteni a központi emlékművet és az egyforma sírkövek végtelen sorát. Vannak olyanok is, akiknek a hozzátartozói nagyobb emlékkövet állítottak, közöttük két magyart is találok: *Rózsa Ruki Antal élt 48 évet, Szabó László, élt 18 évet*. Florijan a Tolminka patakhoz invitál, amely a közelben folyik, és ezt mondja: *A Tolminka patak csobogásával dúdol dalt a hősi halottaknak.*

Még egy esti programra is rábeszélnek a vendéglátók, amit nem bánunk meg. Egyik tagjuk – Miloš Hrast – 35 éve gyűjti a környék hegyein kiépített valamikori lövészárkokban található tárgyakat. A több ezerre tehető rekvizitumokból a tömbházi lakásának pincéjében rendezett be egy kis magánmúzeumot: *A Nagy Háború – kis múzeuma (Mali muzej – velikej vojny)* címmel. A tulajdonos minden tárgyhoz készségesen szolgál magyarázattal, megrázó a fegyverek és különböző eszközök sora, amelyeket az ellenség elpusztítására készítettek. Számomra a legmegdöbbentőbb egy olasz hadisisak, amelyet fokos lyukasított

át. Miloš szerint kiásásakor még a szétzúzott koponyacsont maradványai is benne voltak. Ezért adta ennek a címet: *A háború kegyetlensége. (Krutost' vojny)*

Másnap ködös reggelre ébredünk, de fokozatosan felszakadozik, hogy az elő-előbukkanó napfényben még fényesebben csillogjon a csúcsokon tegnap esett friss hó. A szálloda tőszomszédságában lévő Tolmini Múzeumban (<http://www.tolmin-muzej.si>) kezdjük a programot. Megvásárolom a múzeum *A tolmini hidő (Tolminsko mostišče II)* kiadványát, amelynek 396. oldalán nagyapámról szóló alapvető információk vannak. A kiadványban több ezer Tolmin környékén elesett és eltemetett katona neve szerepel, többek között Paskaházáról, Kecsőből és máshonnan.

A német katonáknak állított központi tolmini emlékműnek a megtekintése után az Isonzó mentén Kobiridba (Caporetto) tartunk, ahol az ottani múzeum anyaga az első világháborúnak van szentelve. Nem csoda, hiszen a *caporettoi áttörés* az Isonzó melletti csatáknak, de magának az első világháborúnak egy fontos ütközete volt. A múzeum megtekintése (<http://www.kobariski-muzej.si>) igaz katarzist jelent a figyelmes látogatónak. A két emeletnyi szinten lévő tárgyak és dokumentumok megrázóan mutatják be az itteni csaták szörnyűségeit, *A fekete szobának* nevezett rész pedig olyan helyeket mutat be, amelyek a kegyetlen öldöklés színterévé, valóságos vágóhíddá változtak. Szinte jelképesnek veszem, hogy a múzeum földszintjén középiskolás fiúcsoporttal találkozom, akik olyan figyelemmel veszik körbe tanárukat, hogy alig tudok átvergődni közöttük. Jut eszembe: száz évvel ezelőtt az itteni festői szépségű hegyekben ilyen korosztályú fiatalok gyilkolták egymást! És jut még az is az eszembe: a világ hatalmasait – politikusokat és pénzembereket, Gyóni Gézával mondván: *a pártoskodókat, a vitézkedőket* – kellene elvinni ebbe a múzeumba, hogy lássák, száz évvel ezelőtt milyen borzalmas vérengzés festette a gyönyörű smaragdzöld Isonzó vizét vörösre!

A város feletti dombon Szent Antal temploma van, amely körül több mint 7 ezer olasz katona földi maradványa van eltemetve. Nevezetessége még a településnek a Napóleon-híd, amelyet 1915-ben a visszavonuló osztrák-magyar hadsereg rombolt le, majd 1917-ben az olaszok. Most 15 méter magasságban eredeti állapotában pompázik az Isonzó felett.

Szlovénia szép, apai özvegy nagyanyám szavával: *takaros* kis ország. Mondhatom, mert végighaladtunk rajta: a legkeletibb pontjától a legnagyobb területéig. Már a határt átlépve érezhető a táj humanizáltsága. Rendezett kis települések, gondozott területek, ugyanúgy, ahogy ez Ausztriában, Svájcban, Németországban megszokott. Szembetűnő a meredek domb- és hegyoldalakra épített házak, a dombok tetejére telepített templomok. Nem lehet könnyű a megközelítésük, de olyanira odabújnak a környezetükhöz, a magaslatok „hónaljához”, hasonlatosan az édesanyához tapadó kisgyermekhez.

Az Isonzóval először Nová Gorica (Gorizia) közelében találkozunk. Első megpillantásra azt hiszi az ember, hogy délibábot lát. A smaragdzöld víztükrör inkább hasonlít zöldbársony rétre, mint folyóvízre. Ahányszor előtűnik a kacsaringós út mentén, annyszor lelkenedezünk a csodálatos látványon. A folyó felső folyásához közeledve egyre gyakoribb a kanyonszerű folyómeder, amit a víz évszázadok alatt szobrászként formált, alakított. Kisebb-nagyobb vízduzzasztók vannak rajta. Kobaribidnél, Tolminnál a virgonc folyó zöld kígyóként tekereg a magas hegyek alatti völgyekben. Mondom is maximális dicséretként a helyieknek, hogy a vidék sokban hasonlatos az USA-beli Grand Canonhoz. Bólogatnak hozzá s közben hozzáteszik: *Csak ez egy kicsit szebb!*... Mindehhez azt is hozzá kell tenni, hogy az Isonzó völgyét közel száz éve már az jellemzi, hogy itt a temetők száma többszörösen meghaladja a települések számát. Közel 150 katonai temetőben több mint százezer katona nyugszik!

Mielőtt még hazafelé indulnánk, sorra vesszük, hogy mi mindent nem tekintettünk meg. Valóban maradt legalább egy hétre való program, csak itt a Felső Isonzónál. Tudomásul veszem, mégis inkább visszatérünk Podmelecbe. Ragyogóan süt a nap, berobbant a tavasz a völgyekbe. Nagy drukokban elvétem az egyik letérőt, megállapítva, hogy az egyik folyóvölgy ugyanolyan, mint a másik. Illetve: egyik szebb a másiknál! Lelja a tegnapi szívességgel fogad, közben a hegyoldal pásztázzuk szemünkkel, amely száz évvel ezelőtt kopár volt, most erdő borítja. Nagyapám temetőjéből lentről csak egy vékony sáv látszik, biztos eligazító egy fenyősor, amit többször szememmel befogok, mielőtt elindulunk. Tegnap valami olyasmit mondtam Florijannak, hogy nagyapám által és az idehozott szilicei föld szerint egy kicsit podmeleci is vagyok. Ő megilletődve, gyöngéden magához ölelt.

Igen, mert a végén az ottani emberekről kell szólnom, akik gondozzák a temetőket, emlékhelyeket, tekintet nélkül arra, hogy melyik

oldalán voltak a frontvonalnak. És akik mindenütt úgy fogadtak bennünket, mint régi ismerősöket: mosolygó arccal, együttérző, baráti öleléssel és visszaváró biztatással. Még a nyelvi kommunikáció sem volt nehéz számunkra: szlovák nyelven egészen szépen szót értettünk! Különben Tolmin sokban hasonlít Rozsnyóhoz, még ha kisebb is. A zegzugos utcájú városka úgy fekszik a róla elnevezett völgykatlanban, *mint az alamizsna krajcár a koldus kalapjában* – ahogyan Petőfi Rozsnyóról írta.

Nagyapám történetét bővebben is szeretném megírni, mert birtokban van nyolc általa írt tábori levelezőlap és egyéb dokumentumok, de Podmelecbe is szeretnék még visszatérni, mert az idei április óta egy kicsit podmeleci is vagyok!

Jövőre százéves évfordulója lesz a Nagy Háború (első világháború) kitörésének. Biztosan lesznek meghitt és hivatalos megemlékezések, konferenciák, és megindul amolyan *kegyeleti turizmus* az emlékezetes csaták és katonai temetők felé. A kegyelettel és önvizsgálattal önmagunkban és helyi szinten kezdeném. Településeink jelentős részében az első és a második világháború áldozatainak méltó emlékművei állnak Pozsonytól Nagykaposig, amelyek a kiszolgáltatott és védtelen huszadik századi áldozatainkra emlékeztetnek. De vannak olyan települések is, ahol ez hiányzik, illetve úgy oldották meg, ahogyan az én szülőfalumban, Szilícén, hogy a templomban lévő emléktáblák őrzik a két világháború áldozatait, ami tiszteletreméltó, de nem elégséges. Minden településnek kell, hogy legyen annyi önbecsülése, hogy mártír áldozatainak emlékművet állítson a község domináns pontján, ahol közös megemlékezés alkalmával, de egyéni tiszteletadás keretében is lehetőség legyen megemlékezni és fejet hajtani elődeink előtt. Mert ez a tisztesség, a kegyelet és a *józan parancs* – ahogy Keresztury Dezső írja:

*Hol nyugszunk, nem tudja barát, feleség, gyerek.
Elszórt testünk nyomtalanul nyelte magába a föld.
Szívetek őrizzen: milliók eleven milliókat.
Áldozatunk nem a gaz jogcíme. Józan parancs.*

Kassa, 2013. április 30.

„BESÚGÓSÁGOM” TÖRTÉNETE

Az elmúlt rendszer taposóaknái néha-néha utólag is működésbe lépnek, igaz nemcsak robbanószerkezetként, hanem bűzbombaként, mint az állambiztonság (ÁB) körüli hercehurcák. Mivel a napokban elhangzott célozgatás azt sejtette, hogy az én nevem is ott van a *Nagykönyvben*, nem hagyott érintetlenül az egész, mert Julika leányom előtt történt. Megmondom: nyugtalanság fogott el, és ismét megviselt az egész. Amíg régebben az igazságtalanság során a szívembe nyilallt, amióta megöregedtem, gyomorgörcsöket okoz. Ebben az esetben is olyannyira, hogy álmatlanul gyötrődtem éjszaka, amikor bevillant: talán van is miért összekacsintani a hátam mögött, mert negyven évvel ezelőtt *együttműködtem* az ÁB-val – egyszer! De vegyük sorba a történeteket: tanúságként önmagamnak – tanulságként másoknak.

A *Prágai Tavasz* eseményei az *emberarcú szocializmus* vízióját jelentették számunkra, csehszlovákiai magyarok számára is. Szinte felbolydult a közösségünk, 68-69 generációs élményt hozott, különösen a CSE-MADOK lett kezdeményezéseink színtere, de megalakítottuk a Magyar Ifjúsági Szövetséget, egy kassai magyar színházra szerveztünk gyűjtést. És optimizmussal követtük egy kisebbségi alkotmánytörvény körüli találkozókat, vitákat. Akkor levelező hallgatóként végeztem a Nyitrai Pedagógiai Főiskolát, majd szintén *távítton* a budapesti ELTE-t, így gyakran kerültem az események sűrűjébe, különösen a nyitrai főiskolások klubrendezvényein. Aztán megérkeztek a szovjet tankok (Nyitrára: a magyar *megszálló* katonák), és megindult a fokozatos visszarendeződés: a *normalizáció*.

Számunkra a *demokratizációs folyamat* során az is bizalomkeltő lett, hogy képviselőink nemcsak központi szinten kerültek be a vezetésbe, hanem kerületi és járási szinten is. Különösen fontos volt számunkra az oktatási és kulturális osztályokon. Ezek lettek az utolsók, amik 68-69 vívmányai közül megvalósításra kerültek, aminek keretében jutottam én is a Kassa-vidéki Járási Nemzeti Bizottság Oktatási Főosztályára mint járási tanfelügyelő. Habár a hivatalnak voltak magyarul beszélő munkatársai, én lettem hivatalosan *a magyar*, amit hátrányaival előnyeivel egyaránt vállaltam. Szerencsémre a varannói születésű Ján Kunca személyében (legyen áldott az emléke!) olyan vezetőm lett, aki

a kezdetektől megbízott bennem, később fontosabb döntéseiben kikerlte a véleményemet, és a magyar iskolák iránti érdeklődésébe az is belefért, hogy többször jelen volt magyarországi iskolákkal megvalósult találkozókon, de még a CSEMADOK meghívását is elfogadva részt vett Stószon a Fábry Zoltán Kulturális Napokon.

Szilicei és buzitai honosságomat követően Kassán nem kaptunk lakást, de közel egy év után sikerült elintéznem egy szövetkezetit, a Kuzmány lakótelepen, a tizenkettedik emeleten. Tudtam, hogy a Magyar Területi Színház kassai színpadjának korábban érkezett színészei, magyar újságírók szintén a legfelsőbb emeleten kaptak fedelet a fejük fölé. Mondogattuk is később élcelődve: Mi nem vagyunk kisebbség, hiszen legfelül vagyunk, és így mindenki aláánk esik.

A lakótömb a ledózerolt Kárpát utca helyén épült, közel az akkor még teljes üzemeltetésű sörgyár mellé (fölé?). Az éjszakai műszakban a futószalagokon csilingelő sörös üvegek jelentették az éjjeli zenét, de nem volt ellene apelláta. Az első jel valamiféle háttérhatalomról a napi postám volt, a hozzám érkezett levelek ellenőrzése. Nem volt valami felemelő érzés kézbe venni egy nekem címzett levelet annak tudatában, hogy valaki már elolvasta előttem. Erről a szinte szemmel látható kókler felbontás tanúskodott, különösen a külföldi (magyarországi) küldemények esetében. Megfélemlítés, gondoltam, de – sajnos – megszoktam, hogy ez is életünk része?!

Mivel a szüleim Szilicén – Gömörben – laktak, elhatároztuk, hogy telefont szereltetünk a szülői házba és kassai otthonunkba. Ugyanis szüleimmel csak úgy tudtam telefonálni, hogy Édesanyám lement a szilicei postára, én meg a közeli kassai Nagyposta egyik fülkéjében vártam, hogy mikor sikerül összeköttetésbe lépünk. A végén Szilicén hamarabb bevezették a külön vonalat, mert Kassán az új lakótelepen annyi volt az érdeklődő, hogy – az akkori műszaki szinten – nem tudták kielégíteni. Aztán még ott volt a szocialista csoda: az ikertelefon, amihez kérték hozzájárulásomat. (Csak információképpen: két lakás telefonja volt rákapcsolva egy vonalra, ha az egyik felhasználó beszélt, akkor a másiknak a vonala foglaltat jelzett!) Ismét egy év, amíg sikerült elintézni a telefonvonalat – szólót! Kultikus számunk az 513 63 lett.

Közzsájon forgott, hogy a telefonbeszélgetéseket sokszor más fülek is hallgatják, amiről én is elég korán tudomást vettem. Várady Béla Isten adta és áldotta színművész, aki karakterszínészként már színpadi jelenlétével helyzetet teremtett, szilicei cimborám volt, ha összefutot-

tunk a városban, akkor – jó szilicei szokás szerint – bementünk a legközelebbi talponállóba egy pohár italra. Ő rumot, én bort fogyasztottam. A kassai társulat művészeti vezetője volt akkortájt, amihez nem nagyon vásott a foga, egyszer azonban izgatottan hívott, hogy sürgősen beszélnie kell velem. Hiába kérdeztem, hogy miről van szó, találkozásunkat nem a színházi magasztos kultúrát nélkülöző lerobbant irodájukba jelölte meg, hanem a közeli Moyzes utcai parkban. Találkoztunk is a gyermekkórház közelében, ahol a következőket mondta: tegnap az irodában egy ismeretlen férfi kereste, hogy beszélni, szeretne vele, de nem az irodában (miközben mosolyogva a mennyezetre tekintett), hanem kint az utcán. Béla barátom, aki mindig benne volt egy kis szilicei huncutságban, kötélnek állt, és lement vele a Tajovsky utcába. Alig értek ki, azonnal azt a kérdést szögezte neki: ismeri-e Máté Lászlót? Persze, hogy ismerem, volt a válasza. Amire az idegen röviden annyit mondott: akkor mondja meg neki, hogy jól vigyázzon a szájára, mert lehallgatják, s ezzel köszönés nélkül távozott a később felfedett lehallgatási központ irányába. Amikor Bélának köszönetet mondtam, valami olyasmi is megvillant a szemünkben: azért egy sziliceit nem lehet csak úgy megfélemlíteni (!), de azt a mai napig sajnálom, hogy a hírvivőnek nem tudtam megköszönni állhatatosságát, mert számomra ismeretlenül is a közösségi és kisebbségi szolidaritás példája maradt. Ha még él és olvassa: köszönöm!

A figyelmeztetés után kezdtem jobban odafigyelni a telefonvonalra, és valóban a beszélgetésem elején mintha egy enyhe kattanást hallottam volna, ami a lehallgatás kezdetét jelentette? Kezdetben nagyon zavart, aztán megszoktam, sőt ismerőseimet tájékoztatva a lehallgatásomról néha olyan szöveget is kreáltunk, amiben az is benne volt: tudom, hogy más fül is hallja beszélgetésünket, élcélődvé amatórságukön.

Miközben a normalizáció teljes gőzzel tarolt, egyik alkalommal a főnököm hivatott, és a nála lévő személyt mint a rendőrség képviselőjét mutatta be, aki kérni szeretne valamire?! Megvallom, hogy én akkor még nem különböztettem meg a *nemzetbiztonságának* nevezett rendőrséget (znb – Zbor národnej bezpečnosti) és az *állambiztonsági* testületet (štb – Štátna bezpečnosť). Az említett személy azt kérte tőlem, hogy bíráljak el egy szöveget, származhat-e az a megadott szerzőtől? Meglepődtem, különösen azon, tudják, hogy én Budapesten készítem doktori disszertációm, és Fábry Zoltánból. Átadott nekem

egy stencilezett papírra gépelt 120 oldalnyi szöveget azzal, hogy szigorú titoktartás mellett olvassam el, s másnap reggel vigyem be a rendőrség Moyzes utcai épületébe, és a véleményemmel együtt adjam le a portán. Fokozatosan kezdtek előjönni a kételyeim, közben a szöveg néhol szinte olvashatatlan volt, mert a több példányszám legépelésénél az indigó már alig fogott. A szöveg Fábry Zoltán naplója volt, számomra a Fábry-i stílusjegyek szerint az első oldalak szerint világos lett, csak olyan kemény megfogalmazások voltak benne, mint *fasiszta bolsevizmus*, illetve a Szlovák Kommunista Párt fasiszta párt? Éjszaka elolvastam a szöveget és megírtam a véleményemet (valahol biztosan megvan a könyveim között, egyszer talán megtalálom), aminek a lényege: a szöveg Fábry Zoltán stílusjegyeit hordozza, ezért számomra nyilvánvaló, hogy ő írhatta, csak a benne szereplő – akkor Fábryt dehonesztáló – kitételek nem kerültek-e utólagosan a gépelt szövegbe, hogy ezzel Fábryt ellehetetlenítsék. (Ugyanis botorul azt hittem, hogy nekem itt is meg kell védeni Fábry Zoltánt?!)

Közben később az is az agyamba ötlött, hogy az egész csak egy színjáték lehetett, mert ahogy szintén utóbb ismertté vált: akkorra már Béres József, dr. Juhász György és dr. Mede István a Fábry-napló másolatát eljuttattatták Illyés Gyulához. Végül még azt is megtudtam, hogy ebben az ügyben az ÁB többször is becitálta dr. Nagyidai Ernőt, aki Fábry Zoltán jogi képviselője volt. Nem lehettek számára örvendetes találkozók, ezt jelezte is, de többet nem nyilatkozott róla! A napló *Fábry Zoltán: Üresjárat 1945–1948 Napló a jogfosztottság éveiből* címmel jelent meg 1991-ben a Regio-Madách-Kalligram gondozásában.

Lehet, hogy ez a jóidulatú és naiv hozzáállásom felbátorította az ÁB munkatársait, hogy különböző okokat keresve keressék velem a kapcsolatot, de egyértelműen értésükre adtam, hogy *becserkészésem* nem hozhat eredményt, mert én a véleményemet nyíltan elmondom a párt- és egyéb fórumokon, mint 1984-ben az új oktatási-törvénytervezet kapcsán.

A törvénytervezet lényege a magyar iskolák fokozatos leépítése volt, aminek keretében a természettudományi tantárgyakat szlovák nyelven oktatták volna. Nagy felháborodást idézett elő a magyar pedagógusok és a szülők között; tiltakozott a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága és a CSEMADOK is. A központi pártvezetés azzal a szándékkal, hogy támogatást szerez magának és a törvénytervezetnek, összehívta az országos választmány pártcsoport-értekezletét egyenesen a központi pártszékházba, Pozsonyba. Mivel mi

keleti résztvevők az éjszakai gyorsal utaztunk, már reggel hétkor ott voltunk a CSEMADOK országos elnökének, Sidó Zoltánnak az irodájában. Megegyeztünk az egységes fellépésben, aminek keretében a párt és minisztériumi javaslatra az elnök lép fel, elutasítva azt, illetve a további hozzászólók megtámogatják ezt az álláspontot. Fontosságát az ügynek a legmagasabb tisztségviselők képviselték (Válek, Buša miniszterek). Nagy lett a meglepetés az elutasításra, amit Sidó Zoltán választékos szlovák nyelven megindokolt, majd a 10 körüli hozzászólók közül csak egy (a kereskedelmi miniszter) állt ki a törvénytervezet mellett. Én is felszólaltam és a törvénytervezetet nemcsak a magyar iskolák elleninek minősítettem, hanem ártalmasnak a szocialista elvekre is, olyan értelemben, hogy a magyar iskolák létét a szocialista internacionalizmus vívmányaként nyugtáztuk, most pedig ez megszüntetésre kerül; helyette javasolva a magyar szakközépiskolák és szakmunkásképzők hálózatának a kibővítését, majd összegzésképpen én is hozzátettem: javaslom a törvénytervezet visszavonását!

Az utóbbi időben szokás lett a rivalizálás: kinek az érdeme, hogy megbukott a törvénytervezet: a Jogvédőknek, a CSEMADOKnak, vagy Budapestnek? Ugyanis abban az időben járt Štrougal csehszlovák miniszterelnök Budapesten, ahol – kivételesen – szóvá tették a magyar közösség elleni támadást. Ő hazafelé jövet megszakította útját Pozsonyban, és jól megmosta a szlovák elvtársak fejét! Ezért én úgy tartom, hogy a siker közös: a Jogvédő Bizottság, a CSEMADOK és Budapest határozott fellépésének az eredménye.

Kifelé menet a zord pártépületből az Új Szó munkatársa maliciózan megjegyezte: No, te, komám, már haza se menj, mert úgymint ott várnak rád. Ha nem is vártak, pár hét múlva beindult a kerületi pártbizottság akciója, aminek következtében felfüggesztettek kerületi tanfelügyelői állásomból, megváltoztatva a munkaszerződésemet állandóról ideiglenesre. Két-három hónapig tartott a *fegyelmezésem*, aztán valami folytán elmaradt, s visszahelyeztek eredeti státuszomba.

Nem mondhatom, hogy erre csigaházba vonultam, mert továbbra is meggyőződéssel képviseltem – és védtem! – a magyar iskolákat. A következő feljelentések sorát két halotti búcsúztatóm jelentette, az egyik Lénárt Lászlónak, a királyhelmeci gimnázium igazgatójának, a másik Lengyel Zoltán szepsi magyartanár halála alkalmából. Mindketten fájdalmasan korán mentek el, és én valami olyasmit is megfogalmaztam, hogy a kisebbségi magyar pedagógus élete csupa feszültség, vívódás, ami gyakran a korai halálhoz vezet.

Mivel az ÁB továbbra is zaklatott, gondoltam, hogy megkérem egy régi ismerősome, hátha tudna segíteni nekem. Skalina Imréről van szó, aki Kassa köz- és sportéletében fontos szerepet játszott. Gondoltam, ő majd leállítja az ellenem folytatott hajsztát. Imre bácsinak komoly kapcsolatai voltak Pozsonyban, Prágában, bátyja a szlovák nemzeti felkelés résztvevője volt, és tábornoki rangban New Yorkban élt. Ha bármilyen magasrangú illetékesekkel is találkozott, és én is ott voltam, velem csak magyarul beszélt, szinte feltűnően, mondván: mi gömöriek vagyunk, ugye Lacika? Azt is elmondta, hogy Jolsva (akárcsak Csetnek) a két háború között magyar dominanciájú város volt, csak a második világháború után változott a helyzet. Ezt igazolta Babej Albin is, szintén ótestamentumi gyökerekkel rendelkező barátom, aki lakott Jolsván, és hosszú ideig a Slovenská kniha Kelet-szlovákiai igazgatója volt. Gömöriként csak fájó szívvel – és továbbra is megbotránkozva! – tudom elmondani, hogy bő öt évvel ezelőtt emléktáblát avattak a városka világhírű szülöttjének, Basilides Mária operaénekesnek – csak szlovák nyelven! Imre bácsi és Albin bácsi forognak a sírjukban!

Jolsvával kapcsolatos az is, hogy Czine Mihály kérésére – tanárom volt az ELTE-n –, megszerveztem egy találkozót dr. Janics Kálmán orvossal, aki a 68-69-es időkben figyelemreméltó tanulmányokat publikált a csehszlovákiai magyarok meghurcoltatásairól. A találkozóra a hetvenes évek első felében került sor, a rendezvényeinken egyre gyakrabban megjelenő professzor urat én vittem kocsival Jolsvára. A Móricz Zsigmond szerinti *Isten háta mögötti* településen akkor már jelentős szovjet katonai alakulat állomásozott. Czine Mihály arra biztatta a doktor urat, hogy folytassa dokumentumainak feldolgozását, annak ellenére, hogy itthon nem kapott publikálási lehetőséget, amit Magyarországon – az akkori körülmények között – ő sem tudott garantálni, hiszen a saját írásainak a kiadása is akadozott, de a közíró jolsvai orvosra továbbra is odafigyelt, aki beszélgetésük során aggódva szólt az évtizedek során összegyűjtött dokumentumai sorsáról. Könyvalakban *Janics Kálmán: A bontalanság évei Illyés Gyula előszavával* 1979-ben jelent meg Svájcban.

Skalina Imre betartotta a szavát, mert telefonon jelentkezett: *Holnap megyünk a rendőrségre!* Csak a Moyzes utcai épület előtt árulta el, hogy az ÁB kerületi parancsnoka, Sarnovský ezredes vár bennünket. Már a beléptetés az épületbe is riasztó volt, mert a hátsó bejáraton, a Kuzmány utca felől engedtek be, kiadás motozás után. Egy civil

rendőr kíséretében felvonóval mentünk a rendőrezredes fényes, szinte hivalkodó irodájába. Imre bácsit joviális közvetlenséggel üdvözölte, nekem elég kimérten kezet adott, majd hellyel kínálta, hozzám intézve kérdését: *Honnan származol?* Mondtam: *Gömörből, Szilicéről.* No, akkor rendben, fojtotta belém a szót: *Ezek szerint mindhárman gömöriek vagyunk, mert én Stratenán születtem.* Azt tudtam, hogy Sztracena (magyarul) Dobsina felett van, a Dobsinai jégbarlang szomszédságában, mondhatni: Gömör és a Szepesség határán. Rozsnyói diákként többször megfordultam ott. Felszólítására elmondtam, hogy az ÁB megfigyel, zaklat, pedig én semmilyen törvénytelen tevékenységet nem folytatok, egyben kértem, hogy állítsa le az egészet. Közben még váltott néhány baráti szót Imre bácsival, majd kijelentette, hogy minden rendben van, és megihatunk egy konyakot, kávé. Titkárnoje felszolgált a márkás francia konyakot a kávéval együtt, majd megjelent a munkatársa, aki kikísért az épületből.

Ha személyesen nem is zaklatott tovább az ÁB, azért a szemét nem vette le rólam. Erről akkor győződtem meg, amikor a kerületi pártbizottságra rendelték, az abban az időben átadott Terasz lakótelepi *Febér Házba*, mégpedig az ideológiai párttitkár, Blaho irodájába. Szokatlan volt, mert ritkán ért egy tanfelügyelőt olyan kitüntetés, hogy közvetlenül a kerületi ideológiai párttitkár fogadja. A rövid üdvözlés után elém tett egy háromoldalas dokumentumot, amelynek ez volt a címe: *Jelentés Máté László kerületi tanfelügyelő államellenes tevékenységéről.* /?!/ Nem kell mondanom, hogy elakadt a lélegzetem, de igyekeztem elolvasni az egészet. A dokumentum talán 8-9 konkrét helyszínt említett, ahol én párt- és államellenes agitációt folytattam. Képteleneknél képtelenebb állítások, például az egyik helyszínként Nagymihályt jelölte meg, ahol abban az időben nem is jártam. Meg is említettem ezt a zord megyei pártideológusnak, és azt is, hogy milyen túlzások vannak benne. Ő igyekezett védelembe venni az ÁB-t, megjegyezve: *csak a kötelelességüket végzik.* Meglepődtem, hogy az egészet csak egy enyhe figyelemztetés követte.

Az elmúlt rendszerben szokás volt Comenius születésnapján (március 28.) nagy ceremóniával ünnepségeket rendezni, ahol megjelentek a felsőbb szervek képviselői és veretes beszédekben szóltak a pedagógusok munkájáról, átadva különböző kitüntetéseket: emléklapokat, elismerő okleveleket. Ezeken a pártvezetőség és apparátus kiválasztott személyei olvasták fel a kötelező ünnepi formaszöveget. Talán két

évvel a rendszerváltás előtt azt a feladatot kaptam a kerületi pártbizottságból, hogy a kerületi szerveket én képviseljem a töketerebesi járási ünnepségeken. Nem volt apelláta, vállalnom kellett, hiszen még egy 613-as Táttra kocsit is kaptam a hivatalos szolgálati útra. Az ünnepségre a járási pártbizottság tágas üléstermében került sor, ahol a közel 150 ünneplő pedagógusok között az emelvényről több magyar pedagógust is felfedeztem. Akkor villant át agyamon: itt a közönség egyharmada magyar pedagógus lehet, nekem őket is köszönteni kell – anyanyelvükön! A beszédem közepén egyszerre váratlanul átváltottam magyar nyelvre, és magyarul köszöntöttem, mondtam köszönetet a magyar pedagógusoknak – Töketerebesen! Ahogy Sütő András írta: *megállt a kés a levegőben!* Lehetett érezni, hogy a járási vezetők erre nem számítottak, alig értem Kassára már elkezdődött a tiltakozás, feljelentés, élén a neosztálinista járási ideológiai titkárnővel, aki szerint megsértettem a szlovák pedagógusokat, és nacionalista-soviniszta propagandát folytattam?!

Azért voltak eredmények is, amit sikerült elérni azokban az időkben is, s ezekből csak kettőt említek. Minden évben kiértékeljük a középiskolások felvételi eredményeit az egyetemekre és főiskolákra. A nyolcvanas években például a kassai orvosira ötszörös-hatszoros volt a túljelentkezés. A protekcióval bejutottak mellett egyre kevesebb volt a magyar hallgató, ami ellen tiltakoztam, és javasoltam, hogy a kerület nemzetiségi arányai szerint (13,9%) kerüljenek be magyar középiskolák abszolvensei, amire sor is került, és a kerületi párttitkár legközelebb meglobogtatta előttem: több mint 15% lett a magyar felvettek aránya. A másik: Bodrogbözből jelezték, hogy a kassai Műszaki Egyetemen, illetve az Eperjesi Pedagógiai Főiskolán, több alkalommal megsértették-megalázták a magyar iskolák diákjait, amikor néhány tanár olyan kijelentésekre is elragadtatva magát, hogy nála nincs esélye egy magyar gimnáziumból érkezett hallgatónak! Tiltakozásomra rektori szinten történtek intézkedések az ilyen megnyilvánulások ellen.

Rendszerváltás előtt voltak kisebb incidenseim, például pártgyűlésen, amikor az egyik kollégám egekig dicsérte a szocialista demokratikus elvet, amit én azzal kontráztam meg, hogy ez fából vaskarika, mert ami demokratikus, az nem lehet centralista. No, lett ebből is egy feljelentés. De a magyar iskolákkal kapcsolatos dolgokban is többször megfogalmaztam kritikus véleményemet. Már *inspektorságom* kezdetén szóváltásba kerültem dr. Mócsi Ferenc központi tanfelügyelővel a szlovák nyelv oktatása kapcsán. Elleneztem, hogy a magyar iskolák

problémáit a szlovák nyelv oktatására szűkítsük, mert az a közszájon forgó megállapítás: *a magyar iskolák nem tanítják meg szlovákkul a gyerekeket* nemcsak nem igaz, de a magyar iskolák ellen folytatott kampány hatékony eszköze! A CSEMADOK országos fórumain is gyakran szót ejtettem a magyar iskolák helyzetéről, Lőrincz Gyula, a szervezet elnöke többször nevezett bennünket, keletieket-kassaiakat *forrófejűeknek*. Véleményeimet, javaslataimat publikáltam az *Új Szóban*, *Vasárnapi Új Szóban*, *Hétben*, még ha néha nem is minden gondolatom kapott nyomdafestéket, mert a szöveget *megszűrték*.

Körülbelül másfél évvel a rendszerváltás előtt részt vettem a Szlovák Tudományos Akadémia kassai Társadalomkutató Intézetének tudományos tanácskozásán, ahol az intézet két fiatal szociológusa komoly tudományos kutatási eredményekről számolt be. Ott jött az ötlet: jó lenne elvégezni egy tudományos felmérést, hogy a magyar iskolák jó eredményei ellenére miért adja egyre több magyar szülő gyermekét szlovák iskolába, igaz, az elsőprő többségi vélemény az volt: járjanak csak a magyar gyerekek szlovák iskolába. Ezzel a kéréssel fordultam az intézet igazgatójához, aki az ötletet elfogadhatónak tartotta, csak az volt a feltétele, hogy a kerületi oktatási főosztály hivatalosan is igényelje azt. Nem volt probléma, mert a főosztályvezetőt helyettesítő Kecsey Károly minden ellenvetés nélkül aláírta az általam megfogalmazott szöveget a javasolt koncepcióval együtt. Meg is indult a felmérés, és a rendszerváltás évének tanévnitójára megjelent egy 47 oldalas elemzés (most is megtalálható az intézetben – megtekinthető), ami újabb robbanást jelentett körülöttem. A janicsár utat választó szülők közül többen támadták a felmérést, engem pedig felbújtóként nacionalistának, sovínisztának tituláltak. A megyei ideológiai titkár helyébe lépő volt osztályvezetőm, egyenesen megüzente egyik munkatársunkkal, hogy nem szeretne sokáig a tanfelügyelők között látni, de közben *beütött a bársonyos forradalom*, és nemcsak a rendszer, de ő maga is totál megbukott az egyetemistákkal folytatott televíziós vitában; a hallgatók kifütyülték!

Reménykedtem, hogy a rendszerváltás majd kedvezőbb helyzetet teremt a mi közösségünk számára is (legalább annyit, mint 68-69-ben), de csalódtam, mert a többségi szlovák társadalom radikalizálódott, Szlovákiát (csak) a szlovákokénak tartotta-tartja (lásd az Alkotmány első mondatát!), a fiatalabb generációk inkább kisebbségellene-

sek-magyarellenések. Ha valamikor Amerikában az érvényesült: *Legjobb indián a halott indián* Szlovákiában ez a mai napig így hangzik: *Legjobb kisebbségi magyar az asszimilált magyar!*

1992-ben bombaként robbant a *Rudé krávo* megjelenése (*Rudé právo* [Vörös Igazság – cseh pártlap], *Rudé krávo* [Vörös Tehén] – az ÁB-val együttműködők névsora 3 rendkívüli számban). A lajstromokban kisebbségi közösségünk tagjai nagy számban voltak jelen, különösen az ÁB-gal együttműködők (*besúgóke*) között. Az azt követő intézkedések a Kassán 5 évig megjelenő *Keleti Naplót* is érintették. Mivel nevem nem szerepelt (!) a névsorban, átmeneti időre visszakerültem a folyóirat élére.

Ebben az időben kerestek meg a nagykaposiak, egy kiadványt terveztek szlovákiai magyar értelmiségiekről, akiket megfigyelt az ÁB, többek között rólam is. Megmondtam nekik, hogy nem ellenzem, ha a rólam szóló dokumentumokat közzéteszik, de én nem érzem magam hősnak, mert csak paraszt őseim nyomán a tisztesség útját jártam és járom!

Bukovszky László, a Nemzeti Emlékezet Hivatalából (ÚPN) – jelenleg kisebbségi kormánybiztos – Kassán járva rákérdezett: nem érdekel-e engem, hogy mi szerepel rólam az ÁB aktái között? Természetes, hogy érdekelt, amit ő később egy USB kulcon elküldött. Megdöbrentett a mennyiség és a tartalom. Elképesztő dolgok, amik közül sok utólagosan abszurdnak, groteszknek tűnt, különösen: *államellenes tevékenység, Kelet-Szlovákia legnagyobb magyar nacionalistája és sovínisztája* és hasonlók. Gondoltam is utólag, ha a szocializmus olyan lábakon állt, hogy én veszélyeztettem, akkor igencsak gyengék voltak azok a lábak, s nem csoda, hogy rövidesen megbukott. Az már elszomorítóbb volt, hogy a rólam jelentők között volt *csemadokos*, magyar pedagógus – kevés szlovák. Nem csoda, hogy ha a normalizáció idején néhányan összejejtünk valamilyen CSEMADOK-fórumon, máris találgattuk: ki lehet az, aki majd *leadja a drótot*? Az ÁB egy önmagából táplálkozó hidra lett, aminek létehez szükség volt az állandó (és növekvő) ellenséggépre; a magyar népmesék *Gömböceként* gátlástalanságában felfalva-bedarálva mindent maga körül. (A helyzetek drámaiságát-abszurditását igyekeztem írásom groteszk címében is megfogalmazni.)

Közzsájon forog: ahány diplomata, az mind kém. Állíthatom magam nevében: nem mind, mert én nem voltam az! Budapesti diplomáciai szolgálatom alatt két biztonsági szűrőn is átestem, de nem akadtak foltra a múltamban. Nyugodtan nézek gyermekeim, unokáim

szemébe, a kassai magyarok és nemzettársaim szemébe – határon innen – határon onnan –, mert Pál apostollal elmondhatom: a *barcomat megharcoltam*. De néha mégis az itt bent mocorgó kisördög azért azt kérdi – amit részben egy szlovák szólásmondással tudok megfogalmazni: a kétkedők, az áskálódók, a mindig sunyin lapulók hol voltak, *amikor zengett az ég, és villámlott?*

Kassa, 2020. 02. 22.

*AZ NEM LEHET, HOGY A KERÉK MINDIG
LEFELE MENJEN!*

ÖSSZEGZÉS

Fábry Zoltánnal, nyelvünk stószí őrzőjével, valljuk, hogy a névadás, a megnevezés mindig fundamentális kérdés. A nemzetközi normák azt mondják, hogy minden kisebbségnek joga van megválasztani saját megnevezését, ami a „klasszikus” európai kisebbségek (katalánok, baszkok, bretonok,...) esetében egyszerű képlet, de a mifelénk ennél bonyolultabb a helyzet, mert a kérdésben szereplő megnevezéseket még szaporíthatnám is: felföldi, csehszlovákiai...

A kérdésre válaszolva mindjárt az elején azt mondhatom, nem tudom: melyik ezekből a helyes, és melyik a helytelen.

Jómagam, ha itteni dolgokról van szó, akkor a középkorban és az újkorban történt eseményeket egészen a XIX. századig felföldinek nevezem. Az első világháborút követő időszakokban: csehszlovákiai, szlovenszkói, szlovákiai, esetleg felvidéki megnevezéseket. Fábry Zoltán a szlovenszkói meghatározást alkalmazta. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a két háború közötti erdélyi folyóiratokat lapozgatva (Korunk, Magyar Kisebbség) gyakran találkoztam miránk vonatkoztatva a szlovenszkói névvel. Jó lenne elkerülni azt a visszavetített történelemszemléletet, ami a szlovákoknál gyakori – még szakmai körökben is! –, hogy az itteni történelmi eseményeket Szlovákia területén megtörtént eseményként taglalják, például egy nemzetközi történész konferencia szerint Kassán a rozgonyi csata (1312) Szlovákia (!) területén zajlott, nem pedig a Magyar Királyságban, netán annak felföldi részén, észak-keleti csücskében, esetleg: a jelenlegi Szlovákia területén. Amikor tiltakoztam a történelmietlen és tudománytalan megfogalmazás ellen, akkor engem minősítettek nacionalistának.

De, álljunk meg egy pillanatra a felvidéki megnevezés mellett, mert ennek a használata mindenképpen politikai felhangot hordoz; a szlovákoknál pedig nacionalizmust, sőt irredentizmust! Elsőként maradjunk a szlovákoknál: zömében nem tehetnek róla. Az iskolai történelemoktatás és a politika (különösen a mečiarizmus idejében)

azt sugallta és azt sugallja, hogy a magyarok nem ismerik el Szlovákia önálló létét, mert továbbra is Magyarország részeként tartják számon. Hiába minden ellenvetés, hogy ez képtelen állítás, mert a sulykolás része a magyarok elleni bizalmatlanság és gyűlölet szításának – mind a mai napig hat. (Csak zárójeles megjegyzés: nem politikai abszurditás lojalitást várni egy nemszeretett kisebbségtől?) Vagyis: a szlovákok többsége érzékeny erre a fogalomra. Kérdés: mit tettünk azért, hogy ne legyen?, de ez már egy külön tanulmány lenne.

Más kérdés: a felvidékizés mintha az utóbbiakban státuszszimbólum lenne. Aki felvidékizik rendületlenül, az nemzeti, aki nem teszi, az mintha kozmopolita és ellenség lenne? Pedig még azzal, ha éjjel-nappal felvidékizünk, nem váltjuk meg az itteni magyar nemzeti közösséget, annak az útja sokkal bonyolultabb, göröngyösebb. S nem elhanyagolható az sem, hogy nemzetközi kapcsolatokban, dokumentumokban hogyan neveznek bennünket!

Vagyis: számomra a felföldi, csehszlovákiai, szlovenszkói, szlovákiai, netán: felvidéki egyaránt elfogadható, ha történelmi és alkalmas szövegkörnyezetben használjuk!

Mondhatom, hogy engem nem szlovákoztak le, hanem „lecseszkóztak”. Talán a gépkocsikon korábban használt CS alapján. Hát igen: gyakran beszélünk arról, hogy az előbbi rendszer mennyire mellőzte és szinte tabu témaként kezelte a határon túli magyarokat. De voltak azért kivételek is, nem is kevés.

Különösen a hetvenes-nyolcvanas években, amikor a CSEMA-DOK Nyári Művelődési Táborában egyre több magyarországi résztvevő is megjelent, és olyan emblematisz alakja a határon túli magyar irodalom és közösségek ismerőjének és támogatójának mint Czine Mihály irodalomtörténész, aki már akkor rászolgált a határon túli magyarok nagykövete címre.

Fábry Zoltán életében többször üzent „az odaáti tízmilliónak”, hangsúlyozva, hogy egy nyelv, egy kultúra, egy irodalom letéteményesei vagyunk; az anyaországi felelősség a határon túli nemzetrészekért megkerülhetetlen, és a határon túliakat az anyaország és az anyaországiak szerint ítélik meg.

Különben is a határon túli magyar közösségek léte Magyarországon és a magyar nemzet számára egy olyan potenciális előny, amit csak részben tudatosítunk és használjuk ki. Két nyelv, két kultúra

ismerete, a kisebbségi sors viszontagságaiban megedződött emberek milliói társadalmi, gazdasági, kulturális és mentális erőforrást jelentenek Magyarországnak és a magyar nemzet számára – ha céltudatosan és funkcionálisan igyekszünk kamatoztatni.

Az itteni magyar közösség mentális állapota – személyes véleményem szerint – nem éppen szívderítő, de én még ennél is rosszabbnak tartom. Teszem ezt közel hatvanéves tapasztalataim alapján, hiszen ezekben az évtizedekben hegyomlásnyi veszteségeket könyvelhettünk el. Nincs mód tételesen mindent felsorolni, de például említést érdemel az etnikai határok déli irányba való mozgása, ami sok esetben azt eredményezi, hogy az etnikai határ az országhatárral lesz azonos! Itt van az ideje, hogy a kettős identitásról is beszéljünk

Az okok között nyilvánvalóan elsőként a politikaiakat kell említeni, hiszen Csehszlovákiában, ahogyan most Szlovákiában is, másodrendű állampolgárokként voltunk és vagyunk kezelve, erre példa a szlovák Alkotmánytörvény preambuluma, ahol Szlovákia polgáraiként csak a szlovákok szerepelnek. És az is történelmi tény, hogy a második világháború után ez a magyar határon túli közösség a mai napig ható megpróbáltatásokat szenvedte el: deportáció, kitelepítés, vagyonekobzás, reszlovakizáció, Beneš-dekrétumok. Mindezek mellett a későbbi formái az erőszakos és rafinált asszimilációnak gyengítették a magyar közösségi kötőanyagot, és persze ehhez önmagunk állhatatosságának és helytállásának a hiánya is hozzájárult. Mert mindig aktuális a kérdés: miért van hátrányban a kétnyelvű kisebbség az egynyelvű többséggel szemben? Ennek is több oka van: az önbecsülés hiánya, amihez gyakran hozzájárul a morális és egzisztenciális bizonytalanság is.

Nem vagyok szociológus, éppen ezért nem próbálom tételesen elemezni huszadik századi veszteségeinket. Azt már az elején kijelenthetem: a huszadik század nem volt a magyarság százada! Máig kísért az Illyés Gyulának tulajdonított találó megállapítás: 1918-ig a nemzet volt kisebb az országnál, 1918 után az ország a nemzethez képest.

Kezdem az első világháborúval, amelybe – Adyval mondván – értelmetlenül vitték be az országot a „megátkozott gazok”, s amelyben a csatatereken több mint 650 ezer fiatal magyar élet veszett oda

(közöttük az én nagyapám is Isonzón!), majd jött a második világháború újabb 350 ezer áldozatával a csatatereken, és örök mementóként a holokauszt több mint 400 ezer áldozatával. Tudom, hogy nem mindenki ért vele egyet, de ha alaposan elemezzük, akkor kijelenthetjük, hogy a 20. században a magyar életek legnagyobb pusztítói Ferenc József és Horthy Miklós voltak. Azt pedig többek között az általunk is nagyra becsült Pomogáts Béla elemzéseiből tudjuk, hogy a huszadik század második felében az asszimiláció folytán a magyarok száma a Kárpát-medencében 2 millióval csökkent. Vagyis az Antal József által negyedszázada kinyilatkoztatott 15 milliótól már több mint két millióval kevesebben vagyunk. Ez tény, ez hathat demoralizálóan, de mobilizálóan is, vagyis olyan stratégiák kimunkálására, amelyek az asszimilációs veszteségeket igyekeznek visszafordítani, ez pedig a disszimiláció. S itt szót kell ejteni a populációról is. Európa, Európa nagy nemzetei, de mi magyarok – és a szlovákok is! – vesztesre áll, állnak, állunk a migrációval szemben, mert 1,30-as, 1,40-es populációs rátával képtelenek vagyunk – a nagy elvándorlás mellett! – szülőföldünk népességét fenntartani. Ezt igazolhatják a Cserehát déli lejtőin lévő települések odaát, Dél-Gömör minálunk, és más elnéptelenedő vidékek.

Nyelvész sem vagyok, hanem inkább amolyan „kisebbségi kulturális közmunkás” (kkk), ezért – műveltségem korlátait figyelembe véve – nem próbálkozom a nyelvpolitikai és nyelvstratégiai helyzet részletes elemzésével. Az mindnyájunk számára nyilvánvaló, hogy száz évvel ezelőtt, az első világháború befejezésével érte nemze-tünket a legnagyobb trauma, ekkor kerültek idegen fennhatóság alá a magyarok milliói, amit Trianon később véglegesített.

A huszadik századi magyar nyelvpolitikát és nyelvstratégiát bi-zonyos determináltság jellemezte, ami a két háború közötti idő-szakban és a második világháborút követően is folytatódott.

A magyar nyelvpolitika legnagyobb vívmányának az egységes magyar nemzet deklarálását tartom, amely alkotmányos szinten tet-te egyenjogúvá a határon túli magyarokat az anyaországiakkal. Vannak még kuvikoló hangok, amelyek a határon túliak elleni fellépésben keresnek mankókat, nem tudatosítva, hogy a kisebbségbe került magyarok a valamikori magyar kormányok szerencsétlen

döntései folytán jutottak az országhatár másik oldalára, ezért minden magyar kormányzat erkölcsi kötelessége őket segíteni és támogatni!

Ha a támogatásokról beszélünk, különösen az anyagi támogatásokról, akkor ez valóban érzékeny dolog. Már a két háború között is gyakori téma volt a „guruló pengők” kérdése, amikor a budapesti kormányzat a magához közel álló pártokat és egyesületeket támogatt. Jelenleg ha nem is a guruló forintokról, inkább etnobizniszről esik szó, aminek jelzésértéke van, és szükséges, hogy a döntéshozókat nagyobb objektivitásra és felelősségre sarkallja. Mert káros az a törekvés, ha az odaítélt politika igyekszik a maga képére formálni az itteni közéletet, szeretem és nemszeretem szerint osztályozni személyeket, intézményeket, szervezeteket. Döntő fontosságú, hogy a támogatások intézmények, szervezetek, közösségek támogatására legyenek odaítélve. Személy szerint elhibázottnak tartom az iskolai beiratkozási programot, mert a támogatást az iskoláknak és nem a szülőknek kellene adni, ahogy ezt valamikor a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségében elfogadtuk. Minden támogatásért köszönet jár, csak ne legyen kampány íze, illetve pánik hangulata. Mert az igaz, hogy száz év után komoly veszélyben vannak a határon túli magyar közösségek, éppen ezért a rájuk szánt támogatás legyen célirányos és transzparens, ne szolgálja lojalitást lihegő személyek meggazdagodását.

És ha már az EU-n belül sikerült egy virtuális nemzeti közösséget megteremtteni, akkor ezt itt a Kárpát-medencében igyekezzünk közösen erősíteni és nem megosztani – gyengíteni!

A magyarországi politika érzéketlenségére és tehetetlenségére elég csak a száz évvel ezelőtti napokat követni. Amikor már mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy milyen véget ér a számunkra értelmetlen háború (nagy háború – első világháború) – amit nem a katonák vesztek el –, mert a történelmi grófi családok képviselői a döntő napokban is többen foglalkoztak azzal, mit tehetnek egymás ellen, mint a haza mentésével, nem hallva meg a kor üzeneteit: a rendiség felszámolásának szükségszerűségéről, az általános választójog megadásáról, a nemzetiségek igényeinek a meghallgatásáról és annak rendezéséről. Különösen az utóbbi érthetetlen és megdöbbentő számunkra, még akkor is, ha néha déjá vu-ként meg-

kellett élnünk ugyanazt az érzéketlenséget a velünk egy országban élő többségi nemzettel.

A Horthy-féle Magyarország a maga méltóságos és kegyelmes uramékkal anakronizmus volt, és német orientálódásával újabb tragédiába vitte az országot. Sajnos, a tény tény marad: a huszadik században nekünk, magyaroknak alig akadtak államférfiúi. 1956 forradalma és szabadságharca volt egy olyan fénylő pontja történelmünknek, mint 1848-49 daliás ideje, amikor a magyarok hősiességét Európa és a világ csodálta, igaz mindkettőt orosz-szovjet túlerő győzte le.

Kisebbségi közösségi életünk önvizsgálatához segítségül szolgálhat Fábry Zoltán élete és munkássága, igaz ő már közel ötven éve nincs közöttünk, s az utóbbi években inkább mellőzzük, mintsem tanúságtételeiből tanulnánk.

Kisebbségi Babilóniánk száz évvel ezelőtt kezdődött, 1918 őszén. Akkor senki sem gondolta, hogy ez akár száz évre is szólhat (és annál többre is), Fábry Zoltán is felvette a monarchia hadseregének csukaszürke hadnagyi uniformisát, így tiltakozott a cseh berendezkedés ellen. Szerencséje, hogy egy humánus cseh csinovnyikkal találkozott, aki hazazavarta, mert golyót is kaphatott volna érte, ahogyan kaptak a tiltakozók Pozsonyban, Kassán, és másutt.

Kisebbségi sorsunk legmélyebb bugyrai az 1945-48-as évek, „hontalanság évei” (Janics Kálmán); legreménykeltőbbek – a mi generációnk számára – az ötven évvel ezelőtt történtek: 1968, a prágai tavasz eseményei, amikor minket is megkérdeztek, hogy mit szeretnénk, és akkor kezdtünk büszkeséggel tekinteni Csehszlovákiára. Vezetőink, Dobos László, dr. Szabó Rezső, Tolvaj Bertalan, és mások fontos tisztségekbe kerültek, legtöbb gyerek járt magyar iskolákba (általános és középiskolába összesen: százezer!), Kassára magyar színház került, a jelenlegi Thália Színház, és a parlament elfogadta a 144/68-as nemzetiségi törvényt, ami a mai napig helyzetünk rendezésének egyedüli alkotmányos dokumentuma. Igaz, meghamisították, kevés került belőle megvalósulásra, de a tény az tényként marad, mert ehhez hasonló dokumentum a mai napig még a tárgyalóasztalra sem került!

A 89-es rendszerváltásra nagy reményekkel tekintett az itteni magyar közösség. Beindult az autonóm kisebbségi politika, civil és

szakmai szervezetek alakultak, lapok, folyóiratok indultak, többek között Kassán is amolyan kalapozásból a *Keleti Napló*.

Kisebbségi pártból rövid idő alatt lett három (majd több is), és elindult az egymásnak feszülés, ami magával hozta a közösségek megosztottságát, és ez – sajnos – a mai napig tart. Amikor két évtizede szóvá tettem, hogy egy kisebbségi párt nem járhat ugyanolyan srófra, mint a nagy pártok, illetve a többségi nemzet pártjai (örökös képviselők, funkcióhalmaz, csak párttagok szerepeltetése a jelöltlistán és egyebek), akkor megkaptam a magamét. Sajnos, az idő igazolta, hogy a mai politika immorális, kisebbségi képviselőink is rájöttek, hogy a legkockázatmentesebb vállalkozás a politizálás, és pozíciójukat gyakran nem a közösség, hanem önmaguk gazdagodására használták fel, megfélemlítve Mikszáth Kál-mán intelméről: *Nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani!* Ezeknek (is) a következménye, hogy megismétlődően a magyarok lakta járásokban a legalacsonyabb a választásokon való részvétel, s ez a marazmus szinte állandósult. A döbbenet pedig: az utóbbi két népszámláláson (2001, 2011) 20 százalékkal csökkent a magyarok száma Szlovákiában, és már a lélektani ötszázezer alá került! Ez is felveti annak szükségességét, hogy többet beszéljünk a kétnyelvűségről és a kettős identitásról.

Az idén lesz 90 éve, hogy a gömöri Gombaszögben összejöttek a Prágában, Brünnben, Pozsonyban tanuló magyar főiskolások, hogy a Csehszlovákiába került magyar kisebbség helyzetével foglalkozzanak. Gombaszög legszűkebb pátériámhoz tartozik, ezért is tekintettem az ottani rendezvényekre, eseményekre empátikusan, több alkalommal is bekapcsolódva a CSEMADOK Országos Kulturális Ünnepejének a szervezésébe. Örömmre szolgál, hogy van egy fiatal csapat, amely Gombaszögi Nyári Tábor címen példát mutat közösségépítésből, hagyományápolásból és szervezésből, igazolva Német László intését: *a kisebbség joga az élethez, hogy külön*, amit mi a nyolcvanas-kilencvenes években a kisebbségi magyar oktatásügyben, pedagógusszövetségben, CSEMADOKban úgy értelmeztünk: *csak a minőség vonz!* Bízom benne, hogy az idei 90 éves évforduló újabb példával és dinamikával szolgál közösségünknek, a fiatalokon kívül megmozgatja az értelmiségieket is, mert Gombaszög is értelmiségi fórumként indult, ami folytatódott 1968-ban, majd 1989 után is, csak mostanára elhalt. Pedig nagy

szükség van rá, mert az értelmiség bekapcsolódása kisebbségi közösségeink építésébe és megtartásába nélkülözhetetlen. Példaképül szolgálhat mindnyájunknak Fábry Zoltán (1897–1970) és gróf Esterházy János (1901–1957) a felvidéki magyarság mártírja, akinek a rehabilitálását a hivatalos Szlovákia máig mellőzi.

Már ismét rohan velem a szekér, pedig kapcsolatunkról a szlovák többséggel illene néhány szót szólni. Mert naponta győződünk meg róla, hogy a szlovák többség keveset tud a magyar kisebbségről, tarol a kisebbséggellenes hejpszlovák sovinizmus: aki Szlovákiában él és születik, az szlovák. A helyzet a mi hibánk is, mert alig van itthoni magyar-szlovák kulturális dialógus. Emlékszem, hogy a hetvenes években a Fábry Napokon a szlovák irodalom olyan jeles képviselői voltak jelen, mint Emil Boleslav Lukáč, Vojtech Kondrót, Karol Wlachovský és mások. Az emlékezők legtöbbet emlegetik e felejthetetlen Emil bácsit, aki lobogva szavalt Ady-verseket a kassai Thália Színházban – magyarul. Hja, még egy többségi vélemény rólunk: a velünk szimpatizáló szlovákok bennünket egy összetartó-fegyelmezett közösségnek tart.

Nem vagyok futurologus, nem látom a jövőt. Egy azonban nyilvánvaló: a fogyasztói társadalom által teremtetten civilizációs káosz, ez az abszurd kor nem kis gondokat rak az utánunk jövők vállára, ránk is: többségi és kisebbségi magyarokra!

Elsősorban a családban kell megteremteni egy nyelvi, felekezeti, kulturális közösséghez való tartozás kötelezettségét rová és felemelő érzését. Beültetni minden többségi és kisebbségi magyar lelkébe: szülőföldem, anyanyelvem Istentől kapott ajándék, melylyel törődnöm kell, és ez nem önkéntes feladat, hanem erkölcsi kötelesség, természetes életszükséglet, életünk hatékonyabbá tételének az eszköze, mert nekünk a Kárpát-medencében érezni kell Márai Sándor intésének fontosságát: *magyarnak lenni nem állapot, hanem feladat és kihívás*. Azt már tapasztalat mondatja velünk, hogy egy közösség belső mentális szolidaritásának a megtartására a politikánál alkalmasabb a kultúra, és ezt a vonalat kell tovább erősíteni. Csak hiányoznak a vizionáló proféták, mint Németh László, Illyés Gyula, Sütő András.

Vasárnap fontos választás volt „odaát”, így ez sem kerülhető meg. Én már 2010-ben, a kétharmados nagy győzelem idején abban

bizakodtam, hogy a győztesek önmérsékletet tanúsítanak és elkezdik a nemzeti egység felé vezető út kikövezését, ahol nem a pártkatonai mundér, hanem a szakma, a jellem, az önzetlenség és a tisztesség lesz a mérték. Nem így történt. Nyolc év után ismét itt a nagy győzelem, amely politikai értelemben valóban lehengerlő; a választásokon résztvevők felét jelenti. Bertold Brecht szerint a nép nem váltható (cserélhető) le, ahogyan a nemzet fele sem. Ezért bizakodom ismét az önmérsékletben, az ároktemetésben, mert megmaradásunk alapja csak egy nemzeti többszólamúságban elfogadott harmónia lehet. Nem könnyű, de nem is reménytelen, habár amolyan pártokráciában élünk, nem volna szabad túlbecsülni a pártok szerepét, hiszen azok a nemzet történelmében csak múló epizódot jelentenek.

Meggyőződése, hogy a mammon és az anyagi javak hajszolásába belecsömörlik az emberiség, mert nem lehet az emberi élet célja a milliók, milliárdok hajszolása, és sikeresnek elismerni azokat, akik a közösségi pénzek gátlástalan lenyúlásával, kétés maffiakapcsolatokkal szereztek vagyonukat. A két világháborút, ideológiákat és izmusokat megjárt Fábry Zoltán tanúság- és tanulságtétele: *minden más közösségi erkölcs eltörpül a jézusi mellett*. Igen – szerintem –, a jövő egyedül járható útja a keresztény/keresztyény hitvallás, amihez a hívők mellett hozzátartoznak a történelmi és kulturális katolicizmust, protestantizmust, más kereszténységet vallók, és az európai kultúrcsaládhoz tartozók.

Az ember élete utolsó szakaszában szeretné biztonságban tudni szűkebb és tágabb családját: nemzetét, mert a halálfutás stafétabotja itt jár a közelemben, hetente, hónaponként véve végső búcsút családtagoktól, kollégáktól, barátoktól, és közösségünk jeles személyiségeitől. Megvallom: aggódom a jövő miatt, és aggódom mindkettő miatt. Édesapám jut ilyenkor eszembe, aki hadiárvaként küzdelmes paraszti sorsban nevelkedett és élt, s aki a gondok, bajok esetén így vigasztalta önmagát és családját: *az nem lehet, hogy a kerék mindig lefelé menjen!* Igen, az nem lehet, csak nekünk is kell egy kicsit segíteni rajta, hogy elinduljon felfelé. Ezért válaszomat a kérdésre Kazinczy Ferenc Herder jóslatára adott üzenetével fejezném be: *A magyar nyelv és nép elenyészni nem fog soha!*

Kassa, 2018. április 10.

Báthory téka

főszerkesztő:
Pusztay János

A BÁTHORY TÉKA megjelent kötetei

Hungaro-Baltica

1. Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összevetések.
Badacsony – Budapest – Sárospatak, 2024

Minoritates

1. Máté László: Tiszta beszéd. *Badacsony – Sárospatak, 2024*

Literatura – Studia

1. Pusztay János: Irodalmi barangolások a Balti-tengertől az Urálig.
I-II. *Badacsony – Budapest – Sárospatak, 2024*

„Itt Európa kellős közepén, a Kárpát-medencében, különböző etnikai települések ékelődnek egymásba, ez a magyarságra – többségre és kisebbségre – a német és a szláv tengerben különleges feladatot ró, hogy az őseink által miránk feltarisznyázott nyelvünket és kultúránkat megőrizzük és tovább adjuk az utánunk jövőknek. Itt még egyszer Márai Sándort kell idéznem, aki szerint *Magyarország* (és a magyarság – ML.) *csak a minőség igényével lehet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunkban középsezerűnek lenni*. Márai nemcsak ragyogó stílusza volt, hanem a tiszta beszéd megtestesítője is, aki – több világnyelv ismerete mellett – csak magyar nyelven írt, és – magyarul hallgatott!

Bennünket a hűség és reménység megmaradásra kötelez!”

„Elsősorban a családban kell megteremteni egy nyelvi, felekezeti, kulturális közösséghez való tartozás kötelezettséget rovó és felemelő érzését. Beültetni minden többségi és kisebbségi magyar lelkébe: szülőföldem, anyanyelvem Istentől kapott ajándék, melylyel törődnöm kell, és ez nem önkéntes feladat, hanem erkölcsi kötelesség, természetes életszükséglet, életünk hatékonyabbá tételének az eszköze, mert nekünk a Kárpát-medencében érezni kell Márai Sándor intésének fontosságát: *magyarnak lenni nem állapot, hanem feladat és kibívás*. Azt már tapasztalat mondatja velünk, hogy egy közösség belső mentális szolidaritásának a megtartására a politikánál alkalmasabb a kultúra, és ezt a vonalat kell tovább erősíteni. Csak hiányoznak a vizionáló próféták, mint Németh László, Illyés Gyula, Sütő András.”